ant	iç	-er	-im
ant	iç	-er	-sin
ant	iç	-er	
ant	iç	-er	-iz
ant	iç	-er	-siniz
ant	iç	-er	-ler

§

SEVAN NİŞANYAN

KELİMEBAZ
-2-

SEVAN NİŞANYAN

İstanbul'da doğdu. Robert Kolej'den sonra üniversite eğitimi için gittiği ABD'de felsefe ve siyaset bilimi okudu. Commodore-64 bilgisayarlarını Türkiye'ye getiren Teleteknik firmasını kurdu ve yönetti. Türkiye'nin ilk popüler bilgisayar dergisi olan *Commodore*'u kurdu.1986'da orduyu isyana teşvik suçundan hapis yattı. İzmir'in tarihi Şirince köyüne yerleşti; bu köyün onarımma ve tanıtımına emek harcadı. Restore edilmiş köy evlerinden oluşan Nişanyan Evleri adlı oteli kurdu ve büyüttü. Türk turizmine değişik bir bakış açısı getiren Küçük Oteller Kitabı'nı on yıl süreyle yayımladı. Çağdaş Türkçenin bilimsel esaslara dayanan ilk etimoloji sözlüğü olan Sözlerin Soyağacı'nı yazdı. 2004'te İnsan Hakları Derneği'nin Ayşegül Zarakolu Özgür Düşünce Ödülü'nü aldı. Küçük Oteller Sitesi ile 2006'da web tasarımı dalında Altın Örümcek ödülünü kazandı. Şirince'de Ali Nesin ile birlikte Nesin Matematik Köyü'nü inşa etti. Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi tarihine ilişkin sistemli bir eleştiri denemesi olan Yanlış Cumhuriyet'i 2008'de yayımladı.

Halen Şirince köyünde oturmakta ve otel yöneticiliğiyle iştigal etmektedir. Üç çocuk babasıdır.

KELİMEBAZ - 2

29 Nisan - 14 Aralık 2009 tarihleri arasında
Taraf gazetesinde çıkan "Kelimebaz" yazıları

Sevan Nişanyan

§

Deneme 50

Kelimebaz - 2
Sevan Nişanyan

Kapak tasarım: İç-mihrak
icmihrak.blogspot.com
Mizanpaj: Bahar Kuru

© 2010, Sevan Nişanyan
© 2010; bu kitabın yayın hakları
Everest Yayınları'na aittir.

1. Basım: Mart 2010

ISBN: 978 - 975 - 289 - 707 - 6

Sertifika No: 10905

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık

Tel: (212) 674 97 23

Fax: (212) 674 97 29

EVEREST YAYINLARI
Ticarethane Sokak No: 53 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (212) 513 34 20-21 Faks: (212) 512 33 76
Genel Dağıtım: Alfa, Tel: (212) 511 53 03 Faks: (212) 519 33 00
e-posta: info@everestyayinlari.com
www.everestyayinlari.com

Everest, Alfa Yayınları'nın tescilli markasıdır.

Bu kitap Sevan Nişanyan'ın Taraf gazetesindeki *Kelimebaz* köşesinde 29 Nisan-14 Aralık 2009 tarihleri arasında yayımlanan makalelerini içermektedir. Yazılar gazetede çıktığı gibi, sadece ufak tefek yazım hataları düzeltilerek verilmiştir. Bazı yazılara, o yazıyla ilgili okur yorumları, eleştiriler, düzeltmeler ve karşı görüşler ile yazarın cevapları ve notları eklenmiştir.

Nişanyan'ın dini değerlere ilişkin tartışma doğuran makaleleri "Hocam Allaha Peygambere Dil Uzatmak Caiz midir?" adıyla ayrı bir kitap olarak yayımlanacaktır. Söz konusu makalelere bu ciltte yer verilmemiştir.

İÇİNDEKİLER

Seyretmek *1*
"Gençler pek cahil mîrim" *3*
Civa *5*
Mayıs *7*
Karandaş *10*
Haydan gelen *12*
Hay, huy II *15*
Ekonomi *18*
Kolpa *20*
Ayla *22*
Fernek *24*
İnfaz *26*
Şehir *28*
Marmara *31*
Gazete *33*
Retro takılmak *35*
Türkü *38*
Asur *40*
Yakamoz *42*
İstemeden vermek *44*
Halt *47*
Ve/veya *49*
Cehennem *52*
Zaza I *54*
Zaza II *56*
Zaza III *59*
Mecelle *63*
Şehit *65*
Halaskârgazi *67*
Müsteşar *69*
Maildeşmek *71*
Zıvana *73*
Palaska *76*
Vatanist *78*
Pelesenk *80*
Zırnık *83*
Fısk u fücur *85*
Kuzu spesiyal *87*
Getir bir tarih, milli olsun! *89*
Dağ Latinleri *92*
Varoş *94*
Çok dil bir millet *96*

Meşk *98*
Aptal *101*
Yunus Emre Türkçesi *103*
Xırxayax *107*
Ağrı Dağı *109*
Paradise I *111*
Paradise II *113*
Dünya ve ahiret *117*
Devinim *119*
Röportaj *122*
Aşk *124*
Tapon *126*
Kahverengi *128*
İcat *130*
İcraat *132*
Bendeniz *134*
Kundak I *136*
Kundak II *138*
Kökenbilim *140*
Töz *142*
Dumur *145*
Volkan *147*
Çilek *149*
Din *151*
Tayfun *154*
Osman *156*
Vasistas *158*
Pirpirim *160*
Saltbuyurmanlık I *162*
Saltbuyurmanlık II *164*
Pehlivan *167*
Bumin *169*
Kul, köle *172*
Memluk *174*
Mülk *176*
Salak *179*
Slip *181*
Seks *183*
Bilim dili *185*
Bayrak *187*
İsot *190*
Sumerce I *193*
Sumerce II *195*
Urfa *197*
Norşin *200*
Light *202*
Aganigi *205*
Pirinç *207*
Tırlatmak *210*
Tatil *213*
Yalan Fırtınası *215*
İstanbul *218*
Ramazan *220*
Levent-Maslak *222*
Basur *224*
Havlu *226*
Balık Tiyatroları *228*
İsm-i zaman ve mekân *230*
Ayamama *232*
Peyvend *234*
Kepenek *236*
İmar *238*
Af *240*
Fırtına *243*
Sağlak *245*
Harf Devrimi *248*
Ruhiyat *250*
Gönül bir uçarı kuştur *252*
Ant *255*
Evlek *257*
Araba *259*
Etnoloji *261*

Hunnap *263*
Lahanmülfersa *265*
Labanca *267*
Diyarbakır *269*
Makam *271*
Lakerda *273*
Köpek *276*
Illas *278*
Ançues *280*
Şuradan buradan I *282*
Şuradan buradan II *284*
Şuradan buradan III *287*
Şuradan buradan IV *289*
Kurtçe I *291*
Kurtçe II *293*
Safranbolu *295*
Lusî *297*
Orji *299*
Mert *301*
Hırsız Vasil *304*
Inanca saygı *306*
Başbuğ gider, Başbuğ gelir *308*
Gençliğe Hitabe *311*
Frenk *314*
Evlatlar *316*
Yaratmak *318*
Nefi *320*
Kısa günün kârı *322*
Scientoloji *324*
Tümen *326*
Ingiltere *328*
Hindistan, Arabistan *330*
Manitu adına, ugh *332*
Muhtasar *335*
Ulusdevlet I *337*
Ulusdevlet II *339*
Hı değil xı *341*
Karakter *343*
Hem fiildir hem isim,
bu ne biçim bir cisim *346*
Fasulye *348*
Selam *351*
Elektrik *353*
Tesemmüm *355*
Çevlik *357*
Misket *359*
Portakal, limon *361*
Türk *363*
Check etmek *365*
Tesbit *368*
Köy adları *370*
Türkuvaz *372*
Nasyonal Sosyalizm *375*
Yün *377*
Hartlap, Dimorta, Evreşe *379*
Atalarımız neeli kutlar mıydı *382*
Apset olmak *384*
Jandarma *387*
Natır *389*
Meşruiyet *391*
Meşrutiyet *394*

KELİMEBAZ - 2

29 Nisan - 14 Aralık 2009 tarihleri arasında
Taraf gazetesinde çıkan "Kelimebaz" yazıları

kelimebaz *Taraf* 2008 neol. || § ***Ar*** *kalīma*^{t} sözcük [#*klm* fa$^{\varsigma}$īla^{t}] + ***Fa*** *bāz* oynayan (< *baχtan* oynamak) → KELAM, BAZİÇE

Seyretmek

"Televizyon seyretmek mi izlemek mi?" diye sormuş biri-si; "izlemek deyiminde bana batan bir şey var ama nedir bilmiyorum!"

Rahatsız eden şeyi söyleyeyim, ambalaj kokusudur. "Televizyon izlemek" yeni bir deyim, sanırım 90'larda çıktı, müthiş bir hızla yayıldı. Yeni çıkan dil modaları çoğu zaman insana batar, kulağını tırmalar, yüz buruşturan bir ekşilik hissi verir. Normaldir, nedeni basittir. 20-25 yaşına kadar büyük emek harcayıp bir dili öğreniyorsun; deyimlerini, nüanslarını, vurgularını, üslubunu beynine hakkediyorsun. O yaştan sonra dildeki her değişim insana ümitsizlik hissi verir: "Boşuna mı yaptık bunca yatırımı" kuşkusuna kapılırsın. Oysa küçük ço-

cuklara bakın: üç yaşındayken tık diye öğreniveriyorlar "televizyon izlemeyi", aystiyi, diliit düğmesini. Onlara alabildiğine doğal geliyor.

Yetmişlik morukların "getti dilimiz gettiiii" diye dövünmesini bir yere kadar anlıyorum: Tarih boyunca ihtiyarlar hep öyle yapmışlar, ama diller onlara kulak asmadan gelişmeye devam etmiş. Tuhaf olan, 17-18 yaşındaki lise çocuklarına bu yenilgi psikolojisini bir şekilde aşılamayı başaran eğitim düzeni. Bin tane liseliye sor, 999'u papağan gibi "Türkçemiz bozulmaktadır, yabancılaşma, vatan, millet, şanlı atalarımız cart curt" diyecektir. Aynı çocuğa aystiden vazgeç de, boş boş yüzüne baksın.

İzlemek birinin topuğundan gitmek demek. Eski Türkçe iz = topuk, anlam genişlemesiyle "ayak izi".

Ama **seyretmek** de bundan az ucube değil ki? Arapça **seyr** = dolaşmak, gezmek. **Seyyar** demek gezgin, **seyyare** gezegen, **seyrüsefer** gidip gelme, ism-i mekân formunda **mesîre** de gezinti yeri. Hepsi aynı SYR kökünden. Osmanlı'nın parlak çağında tören alayı, resmigeçit gibi gösteriler pek geliştiğinden olacak, seyr adı Türkçede "tören yürüyüşü" gibi bir özel anlam kazanmış ki İngilizce *procession* kelimesinde de aynı evrim görülür. 19. yüzyıl sözlükleri seyr için "temaşa edip gezmek, temaşa yeri" diyor. 1920'li yıllara gelince seyir hem gösterinin adı ("gelin dostlar seyir var"), hem gösteriye bakma eylemi olmuş.

"Televizyonun topuğu mu olurmuş?" diye abes sorular soranlara, "televizyon deve mi binip gezelim?" gibi eşit derecede saçma cevaplar verebilirsiniz.

(06.05.2009)

"Gençler pek cahil mîrim"

✵

"Gençler bugün sadece 200 kelime ile konuşur oldu," demiş Fatih'in soytarısı, al sana bir osuruktan tayyare daha. Saymış zahir, ya da belki "benim sevmediğim kelimeler sayılmaz" hesabı yapmıştır kimbilir?[1]

Gençlerin bugün dünkünden yahut herhangi bir günkünden daha az kelimeyle konuştuğuna dair en ufak bir belirti yoktur, var diyenler hayal kurmaktadır. Dünyanın her yerinde, okuma yazmayla işi olmadığı için "cahil" sayılan insanlar aşağı yukarı üç bin kelime ile konuşurlar, beş bin kelime anlarlar. Buna Papua Yenigine yerlileri de dahildir, jilet taşıyan liseli bıçkınlar da, lolipop yalayıp "oha falan oldum yami" diyen şeker kızlar da. Bu son iki takımdan olanlar genellikle

"otorite" tarafından empoze edilen kurallara uymayı sevmezler, "muteber" zevatın tercih ettiği dili kullanmayı onurlarına yedirmezler. O yüzden şaşılacak bir hız ve kolaylıkla "kendi dillerini" yaratırlar. Yeni kelimeler icat ederler, eski kelimelere yeni anlam yüklerler, "havalı" kabul edilen yeni telaffuzlar bulurlar, oturmuş dil kurallarına perende attırırlar.

Kendini medeniyetin son perdesi diye suna suna kendini de inandırmış birtakım ruhen durgun yaşlılar da, gençlerin dilinden hiçbir şey anlamadıkları için "ayol bunlar 200 kelimeyle konuşuyor" deyip kendilerini avuturlar.

Kültür dili tabii ki büyük bir hazinedir, yüzlerce yıllık emekle oluşmuştur, unutulması yazıktır, günahtır, ona diyeceğim yok. Ama gençler bu dili reddediyorsa bundan dolayı kabahati gençlerde bulmak komik olur. Kabahat o dili gençlere aktarmak için gereken MANEVİ OTORİTEYİ kaybetmiş olan yaşlılardadır. Onların aptallığıyla, küstahlığıyla, cahilliğiyle haşat edilen kültür (ve eğitim) ortamındadır.

Sen insanların en değerli on iki senesini vatan millet sakarya cart curtuyla heba edersen ("çağdaş yaşam" dedikleri odur!) o gençler ya ruh hastası olur, gözlerini belertip vatan millet sayıklamaya başlarlar. Ya da "kek lan bunlar" deyip kendi ruhsal gettolarına çekilirler, alternatif dillerini yaratmaya koyulurlar. "Kültür mültür hikâye" ekolüne asker yazılırlar.

(14.05.2009)

---

1 Fatih'in soytarısının kim olduğuna dair tahminler yağdı. Halbuki o cümleyi tırnak içine alıp Google'lasalar tık diye bulunur.
Fatih kim? Sultan olan değil tabii, Altaylı.

Cıva

Kürtçe **jiyin** yaşamak, **bi-** dilek kipi öneki, **bijî** de "yaşasın" oluyormuş. *Bijî serok* dedikleri "yaşasın Başbuğ" – sözde sosyolog olanı değil tabii, öbürü. **Jiyan** yaşam, bazen kişi adı olarak görülüyor.

Biz bu fiili başka yerden de tanıyoruz aslında, tahmin bile etmezsiniz. Adım adım gidelim bakın.

Sanskrit adı verilen eski Hintçe yazı dilinde **jîvati** yaşamak, **jîvá** canlı, **jîvaka** "canlı gümüş" adı verilen sıvı metalin adı, bildiğimiz civa. **Jîvatha** da can yahut nefes veya ruh.

Neredeyse Sanskrit kadar eski ve onunla akraba olan bir başka dil Avesta, tahminen MÖ bin yıllarında Doğu İran taraflarında konuşulmuş, Zerdüşt dininin en eski kutsal metinleri

bu dilde telif edilmiş. Avesta dilinde **jyâiti** yaşamak, geniş zaman hali **jvaiti** ("yaşar"), **jva** canlı. Avesta'dan ayrı bir dil olan eski Pers dilinde ise uzun i ile **jîva** canlı.

Eski Farsçadaki /j/ sesi Orta ve Modern Farsçada bazı koşullarda /j/ veya /c/ olur, bazı koşullarda /z/ halini alır. Bunun kuralını söyle deseniz şimdi ezbere söyleyemem, ama düzinelerle örneği olduğunu biliyorum. Sonuçta Farsça **cân** yaşam demek, Eski Farsça **jwân* veya **jyân* biçiminin devamı. Buna karşılık yaşamak eylemi **zîstan**, bunun geçmiş zaman hali *zind*, bundan türeyen sıfat da **zinde** yani "canlı". Termometreye konan nesnenin Farsçası **jîva** veya **cîva** yazılıyor. Eski Farsça *jîvak* sözcüğünün normal ses evrimi uyarınca **zîba* veya **zîbak* olması gerekirdi. Modern Farsçada bu kelimeler yok, neden olmamış bilmem, ama civanın Arapçası aynen **zîbak**, Earsçadan alınma bir kelime diye yazıyor eski sözlüklerde.

Kürtçeyle akraba bir dil olan Zazacada yaşam **jewiyaene** imiş, yanlış yazdıysam düzeltin.[2] Daha uzaktan akraba dillere girersek daha neler var, bilseniz. Mesela biyolojiden ve biyografiden bildiğiniz Yunanca **bíos** (yaşam), Viva Zapata'dan tanıdığınız Latince **vîvere** (yaşamak), **vîvus** (canlı), **vîta** (yaşam), **quicksilver**, (cıva) ile hemen bağlantısını kuracağınız İngilizce **quick** (esas anlamı: canlı) hep aynı Hint-Avrupa kökünden türemiş kelimeler, normal ses evrimine uğrayıp böyle olmuşlar. Ayrıntısına gireriz peki, ama başka zaman.

(30.4.2009)

---

2 *Miraz* dergisi editörü İsmail Söylemez mail yazıp bilgi vermiş:

> Zazacanın kuzey ağızlarında yaşamak *cuyaene*, güney ağızlarında ise *cuyayiş*. Ayrıca *cuy* "yaşam", *bıcuy* "yaşa", *bıcuyu* "yaşasın", *cuendı* "diri, canlı", *cuon* "genç", *cona* "tay".

Mayıs

Biri elbet hatırlatır diye bekledim, kimse çıkmadı. Ermenicede **yeğern** եղեռն "felaket, bela" demek, evet.[3] Ama esas anlamı bu değil cinayettir, ağır ve dehşetli bir suç anlamında. Dört tane sözlüğe baktım dördünde de öyle. Bence "soykırım"dan çok daha güçlü ve net bir kavram. Oradaki ğ Türkçe yumuşak g gibi değil, Arapça ğayın misali art damağı titreterek söylenecek.

Medz մեծ "büyük". Hint-Avrupa anadilindeki /g/ sesinin Ermenicede ön damak seslerine dönüşmesi daha 19. yüzyılda Hübschmann ile Pedersen'in kitabını yazdığı kurallardandır. Yunanca ve Latincede /g/ gördüğün yerde Ermenicede normal olarak /dz/, bazı koşullarda /z/ ve ender olarak /c/ bulursun.

Mesela gümüş, Yunancası *argyros*, Latincesi *argentum*, Ermenicesi *ardzat*. Eğri, Yunancası *güros*, Ermenicesi *dzur*. Keçi Yunanca *aig-*, Ermenice *aydz*. Aynı şekilde, Yunanca **mégà-**, Ermenice **medz**. *Megabayt, megavat, megapol, megaton, megafon, megalomani* vesaireden bildiğiniz sözcük.

Latincede *mag-* kökü aynı kavramı ifade eder. **Magnus** büyük, **maior** (yani *mag-ior*) daha büyük, **maximus** (yani *mag-simus*) en büyük. **Magister** de kendisine saygı duyulan ulu kişi, kısaca usta veya molla. Türkçede bu zümreden halen kullanılan yirmiye yakın kelime geliyor aklıma. **Magna Carta**'dan ("büyük sözleşme") başla, do **majör** var, **maksi** etek var, **mastır** yapmak var, futbolun **maestrosu** var. Hatta **metres** bile var, asıl anlamı "büyük hanımefendi", Fransızca **maîtresse**'den.[4]

Bir Mayıs, Roma'nın en eski çağında tüm tanrıların en önemlisi sayılan **Maia**, yani Büyük Hanım'ın (=*Mag-ia*) bayramının kutlandığı günmüş. Kırlara çıkıp bir sürü tören yaparlarmış, bir kısmı müstehcen. O gün başlayan aya o yüzden **Maius** (=Maia'nın) adını vermişler. Yunanca, Aramice ve Arapça dahil bilumum Akdeniz dillerine girdikten sonra Türkçeye de gelmiş, **Mayıs** olmuş.

(01.05.2009)

---

3 ABD Başkam Barack Obama Ermeni Soykırımını Anma Günü münasebetiyle 24 Nisan'da yayınladığı bildiride Türkiye'deki Ermeni toplumunun yokedilişini Ermenice **Medz Yeğern** deyimiyle nitelendirmiş, bu deyim Türk basını tarafından "Büyük Felaket" olarak Türkçeye çevrilmişti.

4 Kürtçede büyük kelimesinin karşılığı **mezin**'dir. Ve **-tir** derecelendirme eki geldiğinde **mezin-tir** (daha büyük). Çoğu yerde **mes-tir** şeklinde telaffuz edilir.

Mestir ve **master** sizce akraba mıdırlar yoksa tesadüf ya da gayrımeşru bir münasebetle mi kan kardeş olmuşlardır?

...diye sormuş bir okurum. Turnayı gözünden vurmuş.

Magis-ter esasen "daha büyük" demek, "sayın büyüğüm" gibi bir anlam kazanmış. -ter Hint-Avrupa dillerinde en yaygın olan derecelendirme ekidir. Mesela Farsça bed > bedter (daha kötü).

Magister'in Eski Fransızcası (vurgusuz hecenin düşmesi kuralı uyarınca) maistre, modern Fransızcası (sert sessize bitişen s'nin düşüp şapka işaretine dönüşmesi kuralı uyarınca) maître. Eski Fransızcadan İngilizceye geçmiş biçim master. Eski Fransızcadan Almancaya geçmiş biçim meister.

İtalyanca biçim maestro. İtalyancadan veya Orta Latinceden Yunancaya geçmiş biçim mastori.

Maîtresse (/metres/) tabiri ilk kez 17. yy'da kral 14. Louis'nin evlilik dışı eşi Madame de Montespan yüzünden popüler olmuş. Madam hazretleri "kraliçe" ünvanına sahip olmadığı için, kibarca "buyük hanımefendi" diye adlandırılmış.

Karandaş

Kurşunkalemin Rusçası karandaş **карандаш**. Dünyanın en meşhur kurşunkalem markası da İsviçreli **Caran d'Ache**, ki /karandaş/ okunur. Belli yani, *selpak* yahut *aydinger* yahut *permatik* gibi bir durum var ortada, değil mi?

Değilmiş! Caran d'Ache 19. yüzyılın ünlü Fransız karikatürcüsü Emmanuel Poiré'nin takma adıdır. Meğer Poiré Rusya'da doğup büyümüş, kendine Rusça "kurşunkalem" adını mahlas seçmiş, daha yakışıklı dursun diye Fransızca imla yapıp apostroflar filan eklemiş. İsviçreli firma da 1929'da meşhur karikatüristin adını marka yapmış. Peki, karandaş neymiş? Tatarca **kara daş**'tan gelmeymiş, kurşunkalem içi yapmakta kullanılan bir tür kömürün adıymış ki herhalde bizim

antrasit dediğimiz şeydir. (Bakın bu son beş kelimelik altcümleyi araştırmaktan üşendim, yarın kaç bin düzeltme maili gelir!)

Darbımeseldir, Rusu kazısan altından Tatar çıkar derler. Genleri bilmem ama Rus dilinde Türkçenin epey etkisi olduğu muhakkak. Öğrenip şaşırdığım sözcüklerden biri mesela **boyar** боярь : eski devirde büyük toprak sahiplerine verilen ad, Rus tarihinde önemli rol oynarlar, Ayzenştayn'ın Korkunç İvan'ını seyretmiş olanlar bilir. Bu da aslında Tatarca **bayar** veya **bay er** imiş. Bay sözcüğü bütün Türk dillerinde "zengin" anlamına gelir. Türkiye Türkçesinde de öyleydi, ta ki 1930'lu yıllarda devrin padişahı bir sabah uyanıp "hadi bunun anlamını değiştirelim, mösyö yapalım" deyinceye kadar.

Sonra Rusya'da bir şehir olan **Astraxan** var. O yörede yaşayan karakul koyununun doğmamış kuzusundan elde ekilen kıvırcık kara kürke de **astragan** veya astrakan denir, kentin adından. Bu da ne çıksın beğenirsiniz? Tarkan'ın Çiftliği! **Tarxan** yahut **Tarkan** veya **Tarhan** eski Türklerde bir yönetici unvanı. **Hass-ı Tarxan** da 1460 yıllarında Hazar Denizinin kuzeyinde kurulan bir Tatar beyliği ve bu beyliğin başkentinin adı.

(02.05.2009)

Haydan gelen

Haydan gelen huya gider deyiminin aslını faslını bilmiyorum, nokta. Tahmin yürütebilirim tabii, hatta ikna edici durur. Ama tahmin etmek başka şey, bilmek başka şey. Aşağı yukarı yirmi senedir bu kelimecilik işiyle uğraşıyorum. Kısaca ne öğrendin diye sorarsanız, bilmekle tahmin etmeyi ayırmayı öğrendim diye cevap veririm. Onu da tam öğrendim diyemem, çabalıyorum.

Anlamsız kelimeler içeren bir deyimi "çözdüm" demek için ne lazım? Ya o deyimin ilk kaynağına ineceksin, mesela "Vehbi'nin kerrakesi" deyimini Sümbülzade Vehbi Efendi hakkında anlatılan bir anekdotta bulacaksın. Ama anekdotun Vehbi Efendi yahut yakınları daha hayattayken anlatıldığın-

dan emin olacaksın. "Dedem anlatmıştı, o da asker arkadaşından duymuş" olmaz; "Meydan Larus'ta yazıyor, demek ki doğrudur" da olmaz.

Ya da anlamsız görünen kelimenin anlamını keşfedeceksin, deyim adeta "aydınlanacak". "İyi saatte olsunlar"ın eskiden "iyi sıhhatte olsunlar" yazıldığını gördün mü konu yüzde doksan dokuz kapanmıştır. Gene de yüzde bir payı aklından çıkarmayacaksın: belki deyimin aslı iyi saatte olsunlar yahut daha başka bir şeydi, birileri hypercorrection denilen işi yaptı, anlamsız görünen bir deyime anlam yüklemek için saati sıhhate çevirdi. Eski zaman yazarları genellikle şimdikilerden daha sağlamdır, peki, ama hata yapmazlar diye bir şey yok.

"Haydan gelen huyna gider" diye BİR tane örnek bulsam inanacağım.

Hay Ermenice "Ermeni", **Huyn** da Rum demek. 19. yüzyılda İstanbullu bir Türkün normal olarak bileceği üç beş düzine Ermenice kelimeden ikisidir. "Ermeni'den kazandığı parayı Rum'un meyhanesinde, lokantasında, kerhanesinde yemek" gibi bir şey mantıklı da duruyor. Ama dediğim gibi, mantıklı durması yetmez, kanıt lazım. O da şimdilik yok.

(04.05.2009)

Fazla önemsemeden yazdığım bu iddiasız yazı üzerine Kelimebaz tarihinin en büyük fırtmalarından biri koptu. Yüzlerce, abartmıyorum, yüzlerce dinibütün okurum yazı yazarak deyimin aslının İslami tasavvufta Allah'ı ifade eden Hâyy ve Hû kelimelerinden geldiğini savundular. Hepsi son derece kibar bir dille yazdılar. Ama üsluplarından sanki gayrımüslim birinin İslamiyet'e ait kabul ettikleri bir alana fazlaca burnunu sokmasından duydukları rahatsızlığı hissettim.

İki yüz kişi üstüne gelince insan irkiliyor. Yazılarını genelde beğenen insanlar karşı gelince daha da ciddiye alıyorsun. Acaba haklı

olabilirler mi diye enine boyuna aradım, ama ikna olmadım. Daha önemlisi, halk ağzındaki –üstelik hayli sinik mesajı olan– bir deyimin öyle ya da böyle yorumlanması insanlarda neden duygusal bir tepki doğurur, onu da anlayamadığımı fark ettim.

Bir hafta sonra ikinci bir yazıyla konunun üzerine gittim.

Hay, huy II

Tüm zamanların email rekoru *haydan gelen huya gider* konusunda kırıldı, hem açık farkla. Şu ana kadar tam 116 okurum yazdı, hây ve hû Allahı ifade eder, deyimin anlamı "Allahtan gelen Allaha gider" demektir diye. Hepsi de son derece müeddep, nazik, alçakgönüllü, yapıcı mektuplar, sağ olsunlar.

Üzülerek belirteyim, her gelen maille kanaatim biraz daha pekişti ki böyle olamaz. Sebebi şu:

1. Yüzonaltı muhatabım arasında delil göstermeye teşebbüs eden ilaç için İKİ kişi olmuş, onların da delilleri sakat. Biri Muhiddin Abdal'ın bir nefesini örnek getirmiş, ama vezinden belli ki deyim oraya ait değil, sonradan eklenmiş. Internetten arayınca tık diye şiirin orijinali bulunuyor, hay'dan

huy'dan söz yok.[5] Diğeri Abdülbaki Gölpmarlı'mn 1978 tarihli *Tasavvuf Kaynaklı Deyimler Sözlüğü*'nü zikretmiş. Arayınca görülüyor ki Gölpınarlı evet öyle demiş, ama bu görüşüne kaynak veya delil göstermemiş, bilgi değil inanç ifade etmiş. Hatta tahmin ediyorum ki "Hayy'dan gelen hû'ya gider" yorumunun nihai kaynağı Gölpınarı olabilir. Diğer herkes ondan kopyalamış çünkü.

2. Deyimin anlamı belli: "Haksız ve zahmetsiz kazançtan hayır gelmez", ta baştan beri de böyle. Demek ki haklı ve zahmetli kazançtan hayır gelebilirmiş, söylenen şey o. Oysa "Allahtan gelen Allaha gider" bununla taban tabana zıt bir fikrin ifadesi, "bu dünyada hiçbir kazancın kıymeti yoktur" demek. Bunu nasıl açıklayacağız? Deyimin anlamı kaymış diyorsanız kusura bakmayın, delil isterim.

3. Türkçe halk dilinde "Allah" anlamına gelen on on beş kelimeyi bir nefeste sayabiliyorum. Hüda, mevla, rab, hak vb. Sanırım ilk yirmiye hâyy da girmez, hû da girmez.[6] Aksini iddia eden, esoterik[7] tasavvuf literatürü dışında, halk dilinde herhangi bir tarihte bu iki kelimenin kullanıldığı birkaç örnek göstermekle mükelleftir. Öyle örnek görürsek belki "belki" diyebiliriz. Daha görmedik.

Mail yazanların çoğuna üşenmeden cevap yazdım. Dedim ki, "Mümin görmediğine inanandır. Araştırmacı gördüğüne inanmayandır. Ben ikinci rolü tercih ederim."

Maamafih "Hay'dan gelen Huyn'a gider" konusunda hiç ısrarcı değilim, baştan söyledim. Belki de "vaveyla, kargaşa" anlamında hay huy kastedilmiştir. "Karambolden gelen karambole gider?" Mümkün. Bilmiyom.

(13.05.2009)

5 Bazı kaynaklarda Muhyî diye geçen Muhyîddin Abdal'ın internette dolaşan nefesi şöyle:

Zahid bizi tan eyleme/Hak ismin okur dilimiz
Sakın efsane söyleme/Hazret'e varır yolumuz

Sayılmayız parmağ ile/Tükenmeyiz kırmağ ile
Taşramızdan sormağ ile/Kimse bilmez ahvalimiz

Erenler yolun güderiz/Çekilip Hakk'a gideriz
Gaza-yı ekber ederiz/İmam Ali'dir ulumuz

Erenlerin çoktur yolu/Cümlesine dedik beli
Gören bizi sanır deli/Usludan yeğdir delimiz

biz ha isek siz de ha'sınız
siz hu iseniz biz de hu'yuz
hayy'dan gelen, hu'ya gider

Son kıtanın çakma olduğunu görmek için alim olmak gerekmiyor. Vezni uymaz, kafiyesi uymaz, dili üslubu uymaz. En beteri, dahı bağlacının de halini alması ve ses uyumuna girmesi İstanbul lehçesinde 19. yüzyılın işidir, yani kıta Muhiddin Abdal zamanında yazılmış olamaz. Benim tahminim 2005-2008 rekoltesi olmalı.

6 Yahu deyimi "ya rabb" anlamında ya Hû değil midir peki? Böyle soran birine ciddi bir cevap yazdıktan sonra kendimi tutamayarak ekledim:

Amerikalılar da birbirlerini Hâyy diye selamlıyorlar malum, tasavvufa merak sardıklarından bu yana.

7 "Kelimenin doğru yazımı esoterik mi, ezoterik mi?" Soran birine şöyle demişim:

Ezoterik daha makbul sanırım. Neden esoterik yazdım? Bu meret Fransızcada /ezoterik/ İngilizcede /esoterik/ okunur, ben de Fransız değil Anglo-Amerikan ekolüne yakınım ondan herhalde.

İmlada tutarlılığı hiç sevmiyorum, bir de o var tabii.

Ekonomi

İnternet adı verilen dev çöplükte eşinirken okurlarımdan biri şu bilgiyi bulmuş, doğru mudur diye bana sormuş: "Namus, ekonomos'tan geliyor. Eko-nomos, ev yasası, kadının yaptığı işler, ev işleri, kadına ait işler anlamına geliyor. Ekonomos, ekonomi, kadın işidir, üretime dayalıdır, ekonomist de bu işi yapandır, ekonomist kadındır."

Kafa üstü ters perende atmak diye buna denir herhalde. Bak bir sözlüğe öğren, değil mi? Nómos, eski Yunanca, yasa, töre, örf ve adet, her çeşit düzen, kural. Eski Türklerde töre, eski Moğollarda yasa, eski Araplarda ᶜurf (örf) ne ise bu da Yunanlılarda o. Merkezî bir kavram: antik metinlerde dakika başı karşınıza çıkar. Helenistik devirde Yunancadan Ortado-

ğu'nun ortak kültür dili olan Aramiceye bulaşmış. MÖ 3. yüzyıldan itibaren bu dilde *nmws* yazılıyor, **nômôs** veya **nâmôs** diye okunuyor. Arapçaya **nâmûs** diye gelmiş, yasa, töre, örf, onur ve şeref anlamında. Çift uzun seslinin varlığı, kelimenin Arapçaya yabancı asıllı olduğunun en sağlam delilidir, Öz Arapçada öyle şey olmaz.[8]

Oîkos ev, **oikonómos** evin düzeninden, idaresinden sorumlu kişi: evdüzen yani. Farsçası kethüda ya da kâhya. Antik Çağda ev deyince aklınıza öyle çekirdek aile filan gelmesin, çoluk çocuk, damat, akraba, evlatlık, köle, hizmetçi, seyis, işçi, bazen yüzlerce kişiyi barındıran bir birimden söz ediyoruz, kâhya da bunun girdisini çıktısını idare eden mühim kişi. Roma İmparatorluğu döneminde ordunun para ve levazım işlerini yürüten görevliye (Yunanca sözcüğün Latince imlasıyla) **oeconomus** adı verilmiş. Modern çağda Fransa ve İngiltere kralının hazine nazırı bu adla anılmış. 18. yüzyılda Adam Smith ve şürekâsı hazine yönetiminin "bilimsel" esaslarını keşfetme sevdasına düşünce, hazine yönetme ilmi de haliyle **oeconomie/oeconomy** adını almış. Baştaki o'nun düşmesi daha sonradır.

Türkçede **ekonomi** kelimesine en erken Basiretçi Ali Bey'in 1870 tarihli bir gazete makalesinde rastladım. Fransızcadan aynen almışlar. Hemen ardından, **iktisat** diye Arabo-Türkçe karşılığını üretmişler.

(05.05.2009)

---

8 Dikkatsizce ifade edilmiş bir genelleme. Öz Arapçada çift uzun seslinin ortaya çıkabileceği istisnai haller de var. Misal, kökün ilk harfi vav veya ye ise, ilk hecede kesre içeren vezinler çift uzun sesliye yol açar, wezn'den mîzân, waqf'tan îqâf gibi. Ama bunlar enderdir. Örneklerin çoğu (tâvûs, kâbûs, yâkût...) bilinen herhangi bir vezne uymaz.

Kolpa

Argo kelimelerin kökünü bulmak en zor işlerden biridir, ama bu sefer problem yok. İtalyanca **colpo** "darbe, vurgun", Fransızca/İngilizce **coup** biçiminde tanıdığımız kelime: cuk oturuyor.

İstanbul argosunda **kolpa vurmak** = vurgun vurmak. Hüseyin Rahmi'de geçer, 1920'ler, ama mesela 1880 tarihli argo sözlüklerinde yok. Demek ki o arada bir yerlerde türemiş olmalı. O devirde İstanbul argosuna giren kelimelerin ezici çoğunluğu Rumca, Ermenice, Yahudice, Arnavutça, Kürtçe, Çingenece gibi azınlık dillerindendir. Ayrıca epey sayıda İtalyanca sözcük de vardır; 1850'lerden sonra bir ara İstanbul'da sayıları çok artan Levanten zümresinin alt tabaka ile temas dili İtalyancaydı, sanırım oradan olmalı.

Her halûkârda Türkçe **kol** + Farsça **pâ** (ayak) gibi bir bileşiği baştan silebiliriz, çünkü, 1) o devirde Farsçadan İstanbul sokak diline kelime girmez, 2) İstanbul argosunda bu yapıda başka kelime yok, 3) pâ Türkçede herhangi bir çağda popüler dilde kullanılan bir kelime değil.

Apayrı bir kelime İtalyanca **colpa** "suç, günah", Latince culpa'dan. Bu da bir ihtimal olabilir mi? Hayır olamaz. Bir kere anlam bağı yok. İkincisi, daha önemlisi, enteresan bir ses kuralı var ki ona aykırı.

Kural şöyle: İtalyanca eril isim eki olan -o, Türkçede (elit dilinden gelen bilimsel kelimeler hariç) daima /a/ olur. Misal: banco > **banka**, torno > **torna**, blocco > **abluka**, bordo > **borda**, numero > **numara**, caramello > **karamela**, lustro > **lostra**, corno > **korna**, falcietto > **falçata**, commando > **kumanda** vs. vs.

Buna karşılık İtalyanca dişil -a eki Türkçede çoğu zaman /e/ olur VEYA a/e varyasyonu gösterir. Misal: cedola > **çetele**, canevaccia > **kanaviçe**, macchina > **makine/makina**, forchetta > **firkete**, biglia > **bilye/bilya**, lista > **liste**, scala > **iskele**, cordola > **kurdele/kurdela**, gazetta > **gazete**, ricetta > **reçete** vs.

Colpa Türkçeye girse herhalde *kölpe veya *kelpe gibi bir şey olurdu sanırım.

(07.05.2009)

Ayla

Arapçadan gelme hale'ye karşılık Öztürkçüler 1935 yılında ayla sözcüğünü ortaya atmışlar. Ay tamam da la ne demek acaba? Yok Türkçede öyle bir şey. Baktım, 34'te Dil Devrimi'ne hazırlık olsun diye çıkardıkları Tarama Dergisi'nde ay ağılı geçiyor. Bu tamam, Anadolu ağızlarında öyle denir. Buradaki ağıl hayvan barınağı anlamındaki ağıl değil, "beyazlık, ağarma" anlamında. Gerçek Türkçede sadece renk adlarında ve görsel efektler içeren kelimelerde geçen +ıl ekiyle yapılmış bir isim. Tıpkı kızıl, yeşil (=yaşıl), çipil, ışıl, pırıl gibi. Peki, neden ayla olmuş? Herhalde hale sözcüğünden serbest çağrışımdır. Ne bileyim, 30'larda icat ettikleri kelimelerin hikmetinden sual olmaz. Ekol'den okul'u türeten buna da bir kulp bulur elbette.

"Sen eskiden kısa yazardın, lafı uzatmaya başladın" diyenlere işte cevap. Bakın, kısa da yazabiliyormuşum.[9]

(08.05.2009)

Taraf gazetesi kırk yılın başı bir kuş tutup büyük bir reklam almıştı. Kısa yazmamı rica ettiler. Bu yazı ondan.

---

9 "+la eki az da olsa Türkçede var, tarla, yayla, kışla gibi," diye itiraz eden bir okuruma kısaca cevap yazmışım:

> Tarığlağ = tarığ yeri
> Yaylağ = yaz yeri
> Kışlağ = kış yeri
> Aylağ = ????

Hasip Bingöl ise Zazaca ile ilginç bir bağlantıya işaret etmiş:

> Zazakî'de renk isimlerine gelen ve Türkçedeki -imsi veya -imtrak (sarımsı, mavimsi, morumtrak gibi) eklerine tekabül eden bir ek var ki, tam da sizin verdiğiniz ay-la örneğine uyuyor: Sure-la: kırmızı-msı, kesk-la: yeşilimsi; sipî-la: beyaz-ımsı vb...
>
> Sanatçı Metin-Kemal Kahraman'ın bir Albümünün ismi de "Sure-la"dır, "Kırmızımsı"...

Fernek

Pontus kralı 1. **Pharnakes** Amasya'da hüküm sürmüş, Sinop'u fethetmiş: MÖ 180 civarı. Daha meşhuru 2. Pharnakes, MÖ 50 dolayında Kuzey Anadolu'nun büyük bir bölümüne egemen olmuş, çok sayıda şehir ve kale tahkim etmiş. Sonra Zile'de Julius Caesar'ın ordularına yenilmiş. Sezar'ın bu vesileyle Roma'daki sevgilisine yazdığı mektup sonradan Marlboro sigaralarına slogan olmuştur: veni, vidi, vici. Yani: geldim, gördüm, tepeledim ("daha fazla anlatmaya değmez" diye anlaşılacak).

Rahmetli Sezar diktatördü, darbeciydi, filandı, ama aynı zamanda Latin dilinin en büyük yazarlarından biriydi, unutmamalı. Az lafla çok şey anlatmanın sırrı nedir diye soranlara cevap: eski Latin yazarlarını okuyun, istifade edersiniz.

Dur, ne diyorduk? Bugünkü Giresun'un eski adı **Pharnakía**. Esas Kerasus veya Kerasunda bundan iki kilometre kadar daha batıdayken Pharnakes'lerden biri, kaçıncısı olduğu kesin değil, bugünkü yerde yeni kenti kurmuş, kendi adını vermiş. Sonradan eski isim de buraya taşınmış. Gümüşhane'ye bağlı Kürtün'ün eski adı **Fernek**'tir. Bir de Ordu-Perşembe'ye bağlı bir **Fernek** var, çakma adı Boğazcık. İkisinin de aslının Pharnakía olduğu belli. İkisi de stratejik yerler, biri Yason Burnuna hakim, öbürü Torul Vadisini kontrol ediyor. İkisinde de harabeler var, ama bildiğim kadarıyla araştıran şey eden olmamış.

Helenistik çağda Anadolu'da hüküm süren kralların hepsi soyunu eski Pers (yani İran) aristokrasisine dayandırır. Kültür dili Yunanca olduğu halde hükümdar isimleri Eski Farsçadır. Bizim Helenleşmiş Karadenizli Pharnakes'lerin adı, İran şahı Darius'un amcası ve veziri olan eski Pharnakes'ten mülhem görünüyor. Farsça aslı **Farnbâg** imiş, yani Tanrının Kudreti. İnanmayacaksınız ama oradaki Eski Farsça **farn** (kudret), bizim "gözlerinin feri" deyimindeki **fer** kelimesinin ta kendisi. Yeni Farsçası **farr**, aynı manada.

Her iki Pharnakes'in baba adı **Mithridates**. Farsçası Mithradâta, yani **Mihrdâd**: Güneş'in Armağanı. Aynı devirde hüküm sürmüş Kapadokya kralı bir **Ariobarzanes** var. Aryâ-barzân, yani Arîlerin Yücesi. Mesut Barzanî ile neredeyse adaş adam.[10]

(09.05.2009)

---

10 "Mihrdâd'daki Mihr güneş olduğuna göre dâd armağan demek olmalı. Farnbâg'daki bâg Tanrı ise, o halde Bağdad acaba 'Tanrı'nın armağanı' mı demek?" diye sormuş Boğaziçi'nde okuyan bir genç arkadaşım.

Boğaziçi Üniversitesine haybeye girilmiyor anlaşılan, tastamam doğru çıkarım!

İnfaz

Türkiye'nin batısında aile dedin mi ya üç kişidir ya beş kişi, hadi kaynanayı da kat altı. De ki birine gıcık kaptın, bunu öldürmek yetmez soyunu kırmak lazım diye karar verdin. (Hasan Celal Bey gerçi Türkler asla soy kırmaz diyor ama bir kerecik oldu diyelim.) Adamla karısını, çocuklarını infaz edersin. Bilemedin baldız da gider. Üçüncü sayfada beş kolonluk haber olursun, o kadar.

Doğu'da "aile" dediğin şey o değil ki! Bir kere birinci hatundan sekiz ikincisinden altı çocuk var. Üstelik usul ve alışkanlık gereği erkek kardeşlerle onların çocukları da tek aile sayılıyor. Hatırı sayılır ailelerde kardeş çocuklarını bırak, kardeş torunları bile aynı ailenin ferdi muamelesi görüyor. Adam

başı ortalama altı erkek çocuktan ikinci kuşakta 144, üçüncü kuşakta 1728 kişi eder basit bir hesapla. O zaman "aile boyu" iş yapmanın rengi değişir, av tüfeğini alıp gecekondu basmaya benzemez, organizasyon gerekir. Çıkınca da üçüncüye değil baş sayfaya manşet çıkarsın.

Peki sizce "aile boyu" katliamlar Türkiye'nin batısında mı daha yaygın sosyolojik gerçekliktir, doğusunda mı? Hele bir sayın bakın (internette gazete arşivlerine "infaz" diye girince binlerce sayfa geliyor"). Belli olmaz, belki "aile boyu güvenlik" arıyorsanız Mardin'e göçmeye karar verirsiniz.[11]

***

Arapça nun-fe-zal ile **nüfûz** "girmek" demek. **İnfâz** da bunun yaptırgan hali, "girdirmek" yani "sokmak". Özel anlamı "bir yargı hükmünü yürürlüğe sokmak." İlla idam olması gerekmiyor, her türlü hüküm olabilir. Buna 19. yüzyıldan eski sözlüklerde rastlamadım, sonradan çıkma bir anlam olmalı.

1980'lerdeydi sanırım, "yargısız infaz" deyimi dolaşıma girdi. Devir Kenan Evren devri, kahraman silahlı kuvvetlerimizin "vatan mevzubahisse yargı teferruattır" ilkesine yürekten bağlı olduğu günler. Yargıyla margıyla vakit kaybetmeye ne hacet? Önce vur, sonra nasıl olsa Hürriyet gazetesi yazar "tehlikeli terörist imha edildi" diye.

Son on sene içinde "yargısız" kelimesi de gereksiz görülüp atıldı, geriye infaz kaldı. Misal: *Karısıyla konuşan enişte sini infaz etti.* "Tasarlayarak ve ahlaken doğru olduğuna inanarak adam öldürme" anlamında kullanılıyor. Nereden nereye.

(11.05.2009)

---

11 Bu yazı Türk basın tarihine Bilge Köyü Katliamı adıyla geçen olay üzerine yazılmıştı. Mardin'in bir köyünde aynı aileden 44 kişinin öldürülmesiyle sonuçlanan olay, Kürtler hakkında üstü kapalı veya kapalı olmayan ırkçı yorumlara vesile oldu. Olaylara her zaman daha farklı bir açıdan da bakılabileceğini hatırlatmak istedim.

Şehir

Şehr-i şehîr "ünlü kent" demektir diye hatırlatmış Hakkı Devrim hocam. Taraf okuru buncağızla yetinmez deyip biraz da biz ekleyelim.

İlk kelime Farsça, ikincisi Arapça: iki ayrı dil. Arapça ŞHR kökünden bir mastarımız var, **şöhret** (Türkçesi şühre olmalıydı, neden değil bilmem). Bir mef'ulümüz var **meşhûr**, yani şöhrete uğrayan kimse. Bir tef'ilimiz var **teşhir etmek**, bir şeyi veya kişiyi âleme meşhur etmek. **Şehîr** sıfat, şöhretli demek. Bir de şöhret edinmek anlamında **iştihar etmek** var, ama onu bilen kaç kişi çıkar acaba?[12]

Daha ilginç olanı Farsça sözcük. Bir kere klasik Fars edebiyatında **şahr** bugünkü anlamda kent değildir, kent devleti-

dir ya da beylik veya krallıktır; feodal bir birimdir. Şehname'yi okumuş olanınız varsa bilir, Zal ile oğlu Rüstem Zabulistan "şehr"inin şahıdır, ama dağdaki hisarlarda otururlar. Şerefname'de de çeşitli Kürt beylikleri birer "şehr" olarak geçer. Beyin oturduğu saray veya kale de "şehr" adıyla anılır. Osmanlı kullanımı da öyledir, mesela "şehr-i Trabzon" deyince genellikle Trabzon beyliği anlaşılır. Özellikle kentten söz etmek gerekirse "nefs-i Trabzon" (iç Trabzon) diye ayrıca belirtilir.

Ta 1837'de Grotefend'in çözdüğü ilk Eski Farsça kelimelerden ikisidir **xşathra** (krallık) ve **xşayathiya xşayathiyayam** (krallar kralı). Eski Farsça dediğimiz, MÖ 500'lerdeki Pers İmparatorluğunun yazıtlarının dili, yani klasik Farsçadan bin beş yüz küsur yıl daha eski. Şu kuralları öğrenince gerisi kolay: Eski Farsça hışırtılı /xş/ sesi sonradan daima /ş/ oluyor, /th/ sesi daima /h/ oluyor[13], vurgusuz heceler de çoğu zaman düşüyor. Uygulayın bakın, **şahr** ve **şâhi şâhiyân** sözcüklerini göreceksiniz.

Hint işlerine meraklı olanlarınız bilir, Hindulardaki dört kasttan birincisi Brahmanlar (yani ulema), ikincisi **kşatriya**'lardır, yani "beyler" ya da "devletlûlar". Eski Farsça ile Sanskritçe (eski Hintçe) yakın akraba diller, malum.

Büyükşehir Belediyesi'ni de *Yüce Beylik Kentselliği* diye çevirebiliriz, çok lazımsa.

(12.05.2009)

---

12 *Hoş geldin yâ şehr-i Ramazan*'daki şehr de var tabii. Şehr = yeni ayin belirmesi, görünür olması. Dolayısıyla, anlam genişlemesiyle, takvim süresi anlamında "ay". Arapça, şöhret ve meşhur'la aynı kökten.
Yazıda buna da değinmeliydim. Atlamışım.

13 İranî diller konusunda uzman olan Mesut Keskin hatama işaret ederken harikulade bilgiler vermiş.

Farsça üzerinden Türkçeye geçmiş şehr sözcüğünü sanıldığı gibi Farsça değil, Partçadır.

Eski İrani /thr/ (Eski Hintçe /tr/) ünsüz kümesi Orta ve Yeni Farsça ve Kürtçede -/s/ye, Kuzeybatı İrani dillerde (Partça, Zazaca, Gorani) /hr/ye dönüşür. Örneğin:

Avestçe	Partça	Farsça	
thraya	*hrė*	*se*	"3"
puthra	*puhr*	*pus* (OF), *pesar* (YF)	"oğul" (Farsça'daki "pour" soyadı da Partça'ya dayanır)

Türkçede *dehre, dahra* diye geçen "orak" anlamına gelen sözcük de Partça kökenli olmalı ki Farsça ve Kürtçede *dās*, Zazacada ise *dariye* denir (muhtemelen **dehre*-'den).

Marmara

Mermeri moda eden Eski Yunanlılardır. Mermerden yapılan ilk tapınak MÖ 560 civarı Samos adasındaki Hera tapınağıdır diye anlatmıştı hocam, yıllar önce. Samos'tan (yani Türkçesi Sisam'dan) az sonra Efes'teki Artemis tapmağı ile Milet'teki Apollon tapınağını yapmışlar. Her iki yerden berrak havada bakarsanız Sisam görünür. Bir süredir bizim Şirince'deki Kayser Dağının mermerini delmekle meşgulüm; bizim kayanın tepesi de Sisam'ı görür.

Homeros'ta *pétros mármaros* deyimi geçiyor, "ışıldayan taş" anlamında. Kastettiği şey herhalde mermer değil, herhangi bir ışıldayan kristaldir. Homer metallerden, özellikle çelikten ve hele kılıçtan söz ederken mutlaka *marmáreos* (ışıldayan) sıfa-

tını kullanır. Yine Homer'de, *háls marmaréē*, "ışıldayan deniz". Euripides'in bir oyununda *marmarôpós*, "ışıltılı gözlü". Hepsi **marmaírein** (ışıldamak) fiilinden. Bildiğimiz mermer anlamında **mármaros** galiba en erken MÖ 5. yüzyıl Atina ticari belgelerinde arzı endam etmiş. Arapçası **marmar**, Hicri birinci yüzyılda Suriye Emevi mimarisinin ana maddesi. Türkçeye Arapça yoluyla mı direkt Yunancadan mı gelmiş emin değilim.

İstanbul'un önündeki denizin Yunanca adı oldum olası Propóntis'tir: yani "Ön-Karadeniz". Bu denizdeki Prokonnêsos adasının mermeri çok eskiden beri işletilmiş. Mesela dünyanın yedi harikasından biri olan Bodrum'daki Mausolos anıtı ada mermeriyle yapılmış, MÖ 4. yüzyıl, ta oradan taşımışlar demek ki. Ama adaya "Mermer Adası" anlamında **Marmarónêsos** demeleri Bizans devrindedir, epey sonra yani.

Denize **Mermer Denizi** demişler mi? Sanmam, sözlüklerde böyle bir şey bulamadım. "Mermerada Denizi" anlamında bu deyimi devreye sokanlar Türkler olmalı. Tarih muhtemelen İstanbul'un hatta Trakya'nın fethinden öncedir. Marmara Denizine sanki GÜNEYDEN bakınca "Marmara Adası Denizi" daha akla uygun duruyor.

(15.05.2009)

Gazete

Bir süre önce Taraf'ın Hariçten Gazeller sayfasında çıkan yazımın başında arkadaşlar beni "Gazeteci Yazar" diye tanıtmışlar. Vallahi otelciyim, lokantacıyım, kaçak köy inşa ederim, gezi yazısı yazarım, arasıra öğretim görevlisiyim, kenarından biraz dilbilimciyim, ama gazeteci değilim, hiç olmadım. Teveccüh göstermişler.

Gazetecilik bu ülkede en azından Şinasi Efendi'den (yani 1860'tan) bu yana pek makbul bir meslek sayılır, yüceltilir. Bir zamanlar hakikaten memleketin önde gelen fikir ve kalem adamları bu işle uğraşmışlar. Suskunluğun kural olduğu bir devirde düşünülmesi bile tehlikeli sayılan fikirleri dile getirmişler. Okul olmuşlar. Toplumsal değişimin önünü açmışlar. Sonradan iş değişmiş, ayrı konu. Simaviler sağolsun.

Halbuki köküne giderseniz "gazete" hiç öyle matah bir şey değil. İnanmayacaksınız gene ama "ufak saksağan" demek, yeminle öyle!

Venedik dilinde, ki eskiden İtalyancanın lehçesi değil kendi başına bağımsız bir dil sayılırdı, gaza saksağan, gazèta saksağancık. Bir kere Venedik Cumhuriyetinin en küçük bakır para biriminin argodaki adıymış, ikincisi 1539'dan itibaren Venedik hükümetinin çıkardığı aylık haber bülteninin adı. Fiyatından ötürü mü öyle demişler, kuş gibi cak cak ötmesinden dolayı mı, belli değil. Avrupa'da haber bülteni yayınlama çılgınlığının alıp başını yürüdüğü 1620'li yıllarda Venedik'in meşhur gazeta'sı da taklitçilerini bulmuş. Fransa sarayının yarı resmi haber bülteni 1631'den itibaren *Gazette de France* adıyla çıkmış.

Türkiye'nin gazete ile ilk tanışması 1791'de İstanbul'daki Fransız elçiliğinin ihtilal propagandası yapmak amacıyla çıkardığı haber bültenidir. Türkçeye giren ilk Fransızca sözcüklerden biri budur. TDK "İtalyanca" demiş, siz kulak asmayın. İtalyancadan alınsa **gaçete* olurdu, çocuklar bile bilir o kadar dilbilim.[14]

(16.05.2009)

---

14 "Gazetta İtalyancada /gatseta/ diye söylenir. /Pitsa/ diye söylenen pizza Türkçede pizza oluyorsa gazetta niye gazete olmasın?" diye sormuş Joshua Bear. Cevap:

> Karş. zappa > çapa, pezzetta > peçete, zinco > çinko, azalea > açelya, terrazza > taraça, mazza > maça, calzoni > kalçın vb. İtalyanca (ve Yunanca) /ts/ sesi Türkçede karşılığı olmadığı için DALMA /ç/ olur.
>
> Pizza Türkçeye İtalyancadan değil Amerikancadan gelmiştir. "Aslı" /pitsa/ değil /pizza/ olarak bilinir. Zonguldağın /z/siyle söylenmesinin nedeni odur.

Hilmi Taytak 7 Mayıs yazımdan bir alıntıyla pişti yapmış:

> Buna karşılık İtalyanca dişil -a eki Türkçede çoğu zaman /e/ olur VEYA a/e varyasyonu gösterir. Misal: ... , gazetta > gazete, .. vs.

Ne diyeyim? "E demek ki çocuklar kadar bile bilmiyormuşum, heyhat," diye suçu kabul ettim.

Retro takılmak

Çağdaş yaşamı tabii ki de destekleriz. Çağdaş yaşamı kim desteklemez? Ben illa retro takılacağım, kafama fes giyeceğim diyen mi var?

Bunların anlamadığı veya anlamazlıktan geldiği şu: Çağdaş yaşamın simgesi, bayrağı ve peygamberi diye Mussolini ile Hitler'in çağdaşı bir eski aşker-politikacıyı öne koymak olacak iş değildir. Her şeyden önce o çağdaşlık iddiasına zarar verir, inandırıcılığını zedeler, sırtına taşıyamayacağı bir kambur yükler. İlla peygamber lazımsa bizde hakikisi var diyen adamlara verecek cevabın kalmaz. Daha önemlisi dünyanın dört bir yanında BUGÜNKÜ çağdaşlığı temsil eden zümrelerle ortak bir dilin kalmaz. "Çağdaş yaşam" kulvarında senin doğal müt-

tefikin olması gereken Brüksel'deki, Seattle'daki, Tiflis'teki, Mumbai'deki genç, zeki, dünyadan haberdar insanlar "Bu Türkler yetmiş sene önce ölmüş bir darbeci generali çağdaş yaşamın son merhalesi zannediyorlar, annee" deyip seni arkandan tiye ahrlar.[15] Zaten bütün dünyanın bildiği tarihi inkâra azmetmiş olmak gibi bir handikapın var, bu da eklenince büsbütün yalnız kalırsın. Bölüğe mıntıka temizliği yaptırmakla devlet yönetmek arasındaki farkı anlamaktan aciz bir avuç cahil paşa ile çağdaşçılık oynarsın.

Düşünsen absürd ötesi bir hadise var ortada. "Çağdaş yaşam" denilen şey 1920'lerde 1930'larda durmadı ki, yürüdü gitti. Golf pantolon giyip panama şapka takmak bu devirde çağdaşlık falan değildir, fes ve kavuk giymek kadar tapon bir antikalıktır. Birtakım zattarazotti izci marşlarıyla orgazma gelip Führer'e Başbuğ'a selam durmak 1933'te belki moderndi ama bu çağda çağdaşlık sayılmıyor, psikopatlık sayılıyor.

BUGÜNKÜ çağdaşlık nedir, bakın şöyle anlatayım. Photoshop diye bir program var, bilirsiniz, onun başında çıkan künyeye bakın. Üç Hintli, beş tane Çinli, bir Bulgar, altı-yedi Anglo Amerikalı, birkaç Yahudi, bir Afrikalı, iki Japon'un adı çıkar. Çağdaş yaşam işte odur. Enternasyonalizmin hasıdır. İnsanlık tarihinin gördüğü en heyecanlı işlerden biridir. Çağdaş olacağım, vatanıma milletime özümü armağan edeceğim diye var olmayan düşmanı Çanakkale'de denize dökme hayalleri kurarsan çağdaş mağdaş olmazsın, gülünç olursun. Adam Çanakkale'yi çoktan geçmiş, masandaki ekrandan sana el sallıyor çünkü.[16]

(18.05.2009)

---

15 Bu cümlem yüzünden ayılıp bayılanlar oldu. Üzgünüm ama ben bir sorun göremiyorum. 70 (pardon 71) yıl önce ölmüş mü? Ölmüş. Darbeci miymiş? Darbeciymiş. General miymiş? Generalmiş. Bazı Türkler kendisini çağdaş yaşamın son merhalesi sanıyor mu? Sanıyor. Türkiye'de yaşamayan ortalama bir "çağdaş" insan bu görüşü egzotik ve şaşırtıcı bulur mu? Bulur. Ee?

16 Bu yazının, Çağdaş Yaşam Derneği kurucu ve yöneticisi Türkân Saylan'ın vefat ettiği güne denk gelmesi talihsiz oldu. Konuya ilişkin görüşümü soran bir tanıdığa derli toplu bir cevap yazma ihtiyacını duydum:

> Bir ideal uğruna yılmadan mücadele eden herkese takdirden öte hayranlığım var. O ideal hiç katılmadığım, hatta aleyhine mücadele etme gereğine inandığım bir şey BİLE olsa. Uzun yıllar önce Peru'da Amazon cangılında çıplak kızılderili kabilelerine hastane ve okul götüren Katolik misyonerlere misafir olmuştum; geçen sene de Etiyopya ve Çad'da okul açan "Fethullahçı"larla tanıştım. Ben de Şirince'de Matematik Köyü'nü kurma mücadelesinde yer aldığım için, neler yaşayıp neler başardıklarını çok iyi anlama şansına sahibim.
>
> Sn. Saylan'ın, belki Alman olan annesinden tevarüs ettiği itici ve dogmatik bir kişiliği olduğu izlenimine kapılmıştım. Buna karşılık büyük işler başaran insanların çoğu zaman antipatik ve dengesiz şahsiyetler olduğunun da farkındayım.
>
> Saylan'ın "iyi niyetinden" şüphem yok. Ama temsil ettiği ideolojinin en klasik ve saf şekliyle Nazi ideolojisi olduğu kanısındayım. Bu düşünce tarzı, 1930-40'larda bu ülkede pek çok kişi tarafından bir tür saf hatta çocukça heyecanla benimsendi. İyi niyetli olduğundan kuşku duyulmayacak bir idealizmle Türk burjuvazisinin bir kısmı "kendini topluma adama" (ve bunun zorunlu tamamlayıcısı olarak, "toplum düşmanlarını tepeleme") ayinlerine katıldı. 1930-40'lara ait bu biraz hastalıklı idealizmin günümüzde sürdürülüş biçimini, özellikle Sn. Saylan bağlamında, daha ziyade psikolojik/ailevi faktörlerle açıklamak gerekir diye düşünüyorum.
>
> Burada söz konusu olan "eğitim"in Türk Milli Eğitim sistemi olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir. Bu sistemde "çağdaşlık" deyimiyle kastedilen şeyin, sabah öğlen ve akşam Atatürk, vatan, millet, ırk, kahramanlık vb. öğeleriyle bezenmiş bir tür tuhaf askeri ritüelin tekrarlanmasından ibaret olduğu ortadadır. Bu eğitimin ne anlamda "çağdaş" olduğunu anlamaktan acizim. Aksine, Türk toplumunun çağdaş dünya ile bütünleşmesinin önündeki en büyük engelin –hatta İslamiyet'ten fazla– bu eğitim sistemi olduğunu düşünüyorum.
>
> Üç çocuğunu Türk Milli Eğitim Sistemine rehin vermek zorunda kalmış bir baba olarak, şahsen çocuklarıma bu tür bir "çağdaşlık" aşılamaya yeltenen kişi ve kurumları şahsi düşmanım olarak görme eğilimindeyim.

Türkü

"Halk ezgisi" anlamında **türkî** sözcüğüne en erken 15. yüzyıla ait Kâbusname tercümesinde rastladım. Eminim daha erken örnekleri bilen uzmanlar da vardır; aydınlatırlarsa memnun olurum. 16. yüzyılda Avrupalı tüccarlar için bir Türkçe el kitabı ve kelime listesi hazırlayan Floransalı Filippo Argenti, türkî = a) Türk işi, Türk usulü, b) köylü havası demiş. Meninski lugatine göre **türkî çağırmak** = "ciğerin derininden gelen yanık sesle şarkı söylemek". Diğer adı **ırlamak** veya yırlamak.

Osmanlı'nın genel kullanımında "Türk" ve "Türkî" tabirleri Anadolu köylüsünün dilini, tarzını, kültürünü ifade eder. Etnik bir nitelemeden çok SINIFSAL bir tanımdır. Epeyce aşa-

ğılama (ama biraz da nostalji ve takdir) içerir. İstanbullunun, ya da okumuş ve yönetici zümreden birinin 19. yüzyıl ortalarından evvel kendine "Türk" dediğine hiç tanık olmadım. Şu aralar 1720 tarihli Vehbî Surnamesi'ni okuyorum. Oradaki "Türk" tiplemesini bugün yaz, alimallah 301'den hüküm giyersin.[17]

Kafa karıştıran bir mevzu, biliyorum. Daha net olsun diye şunlara da değineyim. *Bir*, devleti kuran hanedanın ATALARININ Türk olduğunu bilirler ve söylerler. Ama mesela Kanuni Sultan Süleyman'a "Türk" demeye cüret eden kimse çıktığını sanmıyorum, yabancı Frenkler dışında.

İki, egemen sınıfın ortak konuşma dili şüphesiz Türkçedir. İstanbul sarayı ile İstanbul sokaklarının hakim dili de Türkçedir. Hem bugün bildiğimiz Türkçeden pek farklı olmayan, gayet renkli ve bol deyimli bir Türkçedir. Ama bu dil asla yazılmaz. Bir kimlik unsuru olarak öne çıkarılmaz. Osmanlı okuryazar zümresi Türkçe yazmaz: Arapça ile Farsça ve Türkçenin karışımı olan olağanüstü sun'i ve rafine bir dili yazarlar. Üstelik bu dilin –hayrettir– bir adı yoktur, "elsine-i selase" (üç diller) diye geçer. Bir dilden ziyade bir tür emperyal üsluptur, edebi bir janrdır. Mecbur kalınca "lisanımız" derler, ama isim vermekten özenle kaçınırlar. "Osmanlıca" da demezler, çünkü o deyim de ilk 1850'lerde icat edilmiştir.

Çağdaş önyargıları geçmişe yansıtmaktan vazgeçip "tam olarak nasıl olmuş"u açık zihinle anlamaya çalışırsak belki bugünü de daha iyi anlayacağız, öyle sanıyorum.

(19.05.2009)

---

17 Bir okurum konuyla ilgili olduğunu düşünerek Pir Sultan Abdal'ın bir dörtlüğünü iletmiş. Vallahi ben yazmadım, katılmıyorum da. Pir Sultan'ın fikri:

"Türk değil mi şu âlemin eşeği/ Eşek değil belki itten aşağı/ Hararlara sığmaz olur taşağı/ Minnet üzerine düştüğü zaman" (Harar: büyük çuval).

Asur

Kargodan geldi, Helsinki Üniversitesi'nin yeni çıkardığı Asurca Sözlük, mis gibi de kokuyor. Sabahın körüne kadar elimden bırakamadım. Millet televizyon izler, roman okur, benim de hastalığım bu, ne yapayım. "Aa, vay vay, bak sen!" demekten adrenalinim çıkıyor.

Aslında bildiğiniz bir ton Asurca kelime var, haberiniz yok. Mesela açıyoruz gelişigüzel bir sayfa, **talbuştu** "giyinme, giysi" demekmiş. Arapçadan bildiğimiz **libas** tabii, çoğulu elbise. Asurca /ş/ her koşulda Arapça /s/ oluyor, onu bildikten sonra problem yok. Tef'il kalıbını Arapçadan bal gibi bilirsiniz, huduttan tahdit, sınıftan tasnif, sabitten tespit filan.

Bir sonraki sayfada **taşpiltu** "aşağılama, alçalma". Başka dillerde /p/ = Arapça /f/ kuralını hatırlayınca bu da kolay. Bil-

diğimiz **sefil** yahu! **Taqdîşu** arındırmak, **taqribtu** adak sunmak. Bunlar da çocuk oyuncağı: bkz. kuds, kurbân.

Başka bir sayfadan dalalım. **Qatrânu** "sedir ağacının zamkı, zift" demekmiş. Bu fazla basit, zevki yok. Ama Antalya yöresinde sedire katran ağacı dediklerini hatırlayınca gene olay biraz ilginçleşiyor. **Qâqullu** bildiğimiz **kakule**, yani kardamom; Suriye'de, Urfa'da kahveye katarlar. **Qalâpu** meyvenin veya ağacın kabuğu, bir şeyin derisi. Arapça **qilf** ve **qilâf** aynı şey, bizde **kılıf** diye geçer.

Zuggû veya **zagûgitu** cammış, Arapçası tabii ki **zucâc**, o da cam demek. Zücaciye = cam eşya dükkânı. **Zikru** isim, ama **zakâru** bir şeyin adını anmak veya adıyla çağırmak, bildiğimiz şeyler. **Ziblu** çöp. Arapçanız varsa bunu da tanırsınız: *zibl* Arapça çöp, **mezbele** de onun ism-i mekânı. Yani çöplük.

Düşünün ki bu Asurca bundan aşağı yukarı 2600 yıl önce ölüp gitmiş bir dil! Kuzey Irak'ta konuşulmuş. Eski Babil dili olan Akkadça'nın bir lehçesi, ama oldukça farklı bir lehçe. Arapçanın uzak akrabası.

(20.05.2009)

Yakamoz

Sayalım diya'lı kelimelerimizi: *diyabet, diyafram, diyagonal, diyagram, diyakronik, diyalekt, diyalektik, diyaliz, diyalog, diyapazon, diyapozitif, diyare, diyaspora, diyatonik, diyet, diyez, diyoptri*... Bunların hepsi Eski Yunanca. Ya da modern Batı dillerinde Eski Yunancaya özenerek üretilmiş yeni sözler. Türkçeye Fransızca veya İngilizceden yatay geçiş yapmışlar. Bir de direkt Rumcadan gelen gariban kardeş var. **Diakamós**, gece suyun yüzeyinde oluşan mehtap parıltısı. Türkçesi **yakamoz**.[18]

İngilizcede fiile eklenen yön edatları vardır hani, take off, face down, get up gibi. Dia da Yunanca öyle bir yön edatı. İngilizceler gibi sona değil başa ekleniyor. İngilizceler gibi bunun da tam anlamını zapt etmek zor, çoğu zaman ezberlemek-

ten başka çare yok. En yakın karşılığı *through* ya da *across* olmalı herhalde, Almancası *durch*.

Esas anlam: bir şeyin içinden geçme, bir baştan girip öbür baştan çıkma. Mesela **dia-lysis**, bir sıvıyı süzgeç içinden geçirerek ayrıştırma, diyaliz oradan. **Dia-chronikos** zaman içinde süren şey; **dia-gonos** dörtgenin bir köşesinden karşı köşesine geçen çizgi; **dia-rhéa** yediğini barsaklarda tutamayıp aynen akıtma.

İkinci anlam: bir şeyin sonuna kadar gitme, büsbütün ve tamamen etme. Mesela *spôrá* dağılma, **dia-spôrá** büsbütün dağılma, darmadağın olma. Bizim monşerlerin pek korktuğu o diyaspora esasında "feleğin sillesini yiyip darmadağın olmuş" demek.[19]

Bir başka anlam: çapraz veya karşılıklı olma. Lógos konuşma, **dia-lógos** karşılıklı konuşma, **dia-lektikos** da "karşılıklı konuşma mantığını izleyen". Dördüncü anlam: zıt veya çarpık olma. Mesela **dia-léktos** "çarpık konuşma". Yani doğru kabul edilen konuşma biçimine oranla "bozuk lehçe". Dil Devrimi yıllarında Öztürkçüler bunu **diyelek** diye Türkçeleştirmişlerdi, yatmaktan yatalak, çökmekten çökelek gibi. Çatlarsın gülmekten.

(21.05.2009)

---

18 Ahmet Kuzik aydınlatmış:

> Yakamoz gece suyun (bu da "denizin" olmalı, meselâ küpteki suda yakamoz olmaz) yüzeyinde oluşan mehtap parıltısı değildir, mehtapla da alâkası yoktur. Planktonların ışımasıdır, denizin içinde meydana gelir. Gece yüzerken rastlanır, tarifsiz bir keyiftir. Yine geceleri kürek çekerken veya kayıklar kıyıya yakın geçerken de görülebilir.

19 Bunu anladıkları gün adam olacaklar. Ama var mı öyle bir ihtimal? Yok.

İstemeden vermek

Madem ki Ermenisin, neden Türkçeyle bu kadar uğraşırsın? Çok insanın aklındaki soru bu. Kimi halis niyetle soruyor, kimi arıtmancı kinle.[20] Birçoğunuz aklımdan geçirdiği halde sormaya cesaret edemiyor.

Bakın bu soruyu daha kimlere sorabilirsiniz.

Peder **Gomidas Kömürciyan**, Osmanlı Türkçesi grameri hakkında modern tarzda ilk sistemli eseri yazmış, İtalyanca, sene 1794. Adını Frenk cilasıyla cilalayıp Comidas de Carbognano etmiş.

Artin Hindoğlu (Hintliyan) ilk modern Türkçe-Fransızca sözlüğün yazarı, 1838. İstanbul konuşma dilini sistemli olarak yazıya yansıtan ilk Türkçe sözlüktür. Hindoğlu ayrıca

Frenkler için pratik metotla Türkçe öğreten bir el kitabı yazmıştır.

Antuan Tıngır ve Krikor Sinapyan, Türkçede ilk Batı kaynaklı bilimsel ve teknik terimler sözlüğünü derleyenler, 1891. Mustafa Nihat Özön ve Meydan Larus'a dek altmış küsur sene alanında tektir; diğerlerinin hepsi bundan kopyadır.

Bedros Keresteciyan, Abdülhamit devrinde otuz sene Hariciye Nezareti hukuk müsteşarlığı yapmış, emekli olduktan sonra 1912'de Türkçenin ilk etimolojik sözlük denemesini yazmış. Adı üstünde, deneme. Buna karşılık **Karekin Deveciyan**'ın 1914 tarihli Balık ve Balıkçılık Terimleri Sözlüğü, Türkiyede yalnız balıkçılık alanında değil HERHANGİ bir alanda yapılmış en mükemmel işlerden biridir.

Agop Martayan, Dil Devriminin teorisyeni, Türk Dil Kurumu'nun başuzmanı ve ilk genel sekreteri. O ekipte birkaç yabancı dili doğru dürüst bilen tek kişidir, Öztürkçüler işi büsbütün zevzekliğe vurmadıysa onun sayesindedir derler. İyi mi yapmış, kötü mü bilmem. Atatürk'ün verdiği ismi Agop Dilaçar'dır. Her zaman A. Dilaçar diye yazılır, herhalde kısa olsun güzel olsun diye.

Parseh Tuğlaciyan, fazlası kesilmiş hali Pars Tuğlacı. 1971'den 2000'lere dek piyasadaki en iyi Türkçe sözlük olan Okyanus'un yazarı.

Edvard Sevortiyan senelerce Sovyet Bilimler Akademisinin Türki Diller bölümü başkanı, Akademinin yayımladığı altı ciltlik Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Etimolojik Sözlüğünün baş editörü.

Ne diye uğraşmışlar? Belki şundandır: Şimdi artık değil ama bundan iki kuşak öncesine dek dünyadaki tüm Ermenilerin %25 kadarının anadili Türkçe idi; tüm Ermenilerin %70 kadarı da anadili kadar veya daha iyi Türkçe bilirdi. Yeryüzünde Türk olmadığı halde nüfusa oranla en fazla Türkçe bi-

len ulus Ermenilerdir. (Belki de Kürtlerden sonra ikincidir, emin değilim.)

Türkler son doksan yılı saçma sapan ideolojik saplantılarla heba etmeselerdi eminim Türk dili hakkında çok daha değerli ve kapsamlı eserler ortaya koyabilirlerdi. Eh Türklerin yapmadığı işi elbet birileri yapacak, o birilerinin de dünyada Türklerden sonra en çok Türkçe bilen ulus olması normaldir herhalde.

(22.05.2009)

20 Arıtmancı = "CHP İzmir milletvekili Canan Arıtman tarzında". Bayat Arıtman 2008-2009 döneminde Türk ırkçılığının sözünü sakınmaz temsilcisi olarak sivrildi.

Yakînen sözcüğünün Türkçe **yakın**'la hiç alakası yok, unutun. Arapça qalın q ile *yaqîn* "kesin ve şüpheden arınmış" demek. Bir şeyi yakînen bilmek = şüpheye yer bırakmayacak şekilde bilmek. O da ikiye ayrılıyor: **ilm-el yakîn** analitik olarak bilinen şey, iki kere iki dört gibi; **ayn-el yakîn** bizzat gözünle görüp doğruluğundan emin olduğun şey. **Mûkın** yüzde yüz emin, **teyakkun** da (önceden öyle değilken) emin olmak demek. Tumturaklı laflar, bir ara kullanmalı. Misal: *Atatürkçülüğün muzır bir ideoloji olduğuna dair kanaatim teyakkun etti.*

***

Türkçeye benzeyip de Türkçe olmayan bir başka mühim kelime **sevda**. Daha önce de bir kere değindim, bunun Türkçe sevmekle, sevgiyle işi yok. Arapça **sawdâ**, *aswad* (kara) sıfatının dişil hali. Ayrıca Yunanlıların **melankholê** dedikleri haltın diğer adı. Türkçesi kara safra. *Melan* kara, *kholê* safra.

Eski tıpta insan bedenini oluşturan dört ana maddeden söz ederler. Bunların her biri halt'tır (خلط), yani karışım, ya da "komponent". Dördüne birden ahlat-ı erbaa denir. Dördü sırasıyla kan, balgam, ak safra ve kara safradır. Kanı çok olan insan gözü pek, balgamı çok olan tembel, ak safrası çoksa öfkeli, kara safrası çoksa depresif, dalgın, düşünceli olur, hülyalara dalar, arabesk takılır. Dördünün dengesi çok bozulursa hastalıklar baş gösterir. Batılıların **melancholia** dedikleri şey, kara safranın yani sevda'nın fazla olması halidir. Bunun Türkçesi eskiden Arapça şekliyle **malihülya** ya da kısaca **hülya** idi. Aşağı yukarı 1920'lerden itibaren Frenkçeden devşirilen **melankoli** tercih edildi.

Bu haltları ilk önce Yunan tabiplerinden Hippokratês sistemleştirmiş. Arap kaynaklarında Bûkrât Hekim diye geçer. İbn Sînâ da tıbbi çalışmalarını aynı sistem üzerine kurmuş. Batıda 17. yüzyıl başlarına dek, doğuda ta düne kadar tıbbın esası bu teori idi. İlm-i yakîn kabul edilirdi yani. Devir değişti, hatırlayan bile kalmadı.

(23.05.2009)

Ve/veya

Türkçe bağlaçların ezici çoğunluğu neden Arapça ve Farsçadır? Hadi soyut kavramların (*adalet, şükran, ilim, tövbe...*) yahut yabancı kültür ürünlerinin (*kitap, nohut, terazi...*) başka yerden devşirilmesini anladık da *ve, veya, fakat* gibi dilin somunu ile cıvatası mesabesinde olan edevat nasıl yabancı dilden alınır?

Örnek mi dediniz, buyur örnek. Temel bağlaç ve Arapça. (1950'lerde Nurullah Ataç *ve* kelimesini Türkçeden atmak için millî seferberlik başlatmıştı; 60'larda benim ilkokul ve ortaokul hocalarım arasında bu fikri benimseyip kompozisyonda *ve* kullanmamızı yasaklayanlar vardı.) Disjunction dedikleri **ya/yahut** Farsça, **veya** yarı Arapça yarı Farsça. **Amma, lakin**

ve **fakat**'ın üçü de Arapça; üçü de Türkçede Arapça aslından farklı işlev kazanmışlar.

Ya istiklal ya ölüm'deki **ya/ya**, ne Şam'ın şekeri ne Arap'ın yüzü'ndeki **ne/ne**, hem kel hem fodul'daki **hem/hem** Farsça. İlgi bağlacı olan **ki**, ne çare ki Farsça. Yine Farsça olan **çün ki** esasen zaman bağlacı iken zamanla nedensellik bağlacına dönüşmüş. Şart ifade eden **eger** ve **meger** Farsça. "Her ne kadar" manasına **ger çi**, dilek bildiren **kâş ki** (keşki), şüphe bildiren **bel ki**, limit bildiren **ta ki** Farsça. **San ki**'nin Türkçe sanmak eylemiyle alakası yok, o da Farsça. **Madem ki** diye kısalttığımız *mâ dâme ki* yarı Arapça yarı Farsça bir yarım cümle. **Hal bu ki** Arapça-Türkçe-Farsça tam çorba. **Zirâ** Farsça "şundan ötürü" demek. **Ya'nî** "demek ki"nin Arapçası.

Nedir bu işin sırrı diye uzun süre düşündükten sonra şuna vardım. Bunların hepsi YAZI DİLİNDEN konuşma diline geçen şeylerdir. Konuşma dilinin mantığı farklıdır. Kısa kısa cümlelerle konuşursun. Paralel yapılı cümlelerle konuşursun. Fiili tekrarlayarak konuşursun. Bağlaçla mağlaçla işin olmaz. Halbuki yazı dilinde, belki söz kurma ve algılama süresi daha uzun olduğu için, karmaşık bağımlılık ilişkileri üzerine kurulu daha kompleks cümlelerle meramını ifade edebilirsin. İşte bağlaçlar orada lazımdır. Yazı dilinin yan ürünüdür.[21]

Arap-Fars kültürüyle tanışmadan önce de Türkçe yazılıyordu elbette. Ama işte, o kadarcık yazılıyordu. Batı Türkleri, yani Oğuzlarla Kıpçaklar ise daha yazıya geçmemişti. Okuyup yazmayı Arap ve Fars ekolünden öğrendiler. Yazı diline lazım olan araç gereci de en kolay oradan temin ettiler.

Yani eskiden Türklerin bağlaçları vardı da milli şuur kıtlığından onu bırakıp başkasını almadılar. Yoktu, öğrendiler. Pratik adamlar olduklarından, bu yerlidir şu yabancıdır diye tantana yapmadılar. İşe yarar mı, ona baktılar.[22]

(25.05.2009)

21 Bu da Aristo, *asyndeton* (bağlaçsızlık) üzerine. Adıyla sanıyla tanımlanmış bir retorik (belagat) tekniğiymiş.

> Bağlaçsız kelime dizileri ve belli kelime ve cümleciklerin sürekli tekrarı yazılı metinlerde haklı olarak hoş görülmez. Ama sözlü ifadede hatipler bunları serbestçe kullanırlar, çünkü dramatik etkisi vardır." Aristoteles, *Retorik*, III.12.

22 Batı Türkçesinde HİÇ bağlaç olmadığı şeklinde bir iddiam yok; sanırım yazımdaki ifade bu yönde yanlış yorumlanmaya müsait. Öte yandan, Türkçe bağlaçların sayı ve işlevce çok kısıtlı olduğu VE 14. yüzyıldan itibaren Türkçe yazı dilinde kullanılan bağlaçların %90 gibi bir oranının Arapça ve Farsçadan alıntı olduğu bence apaçık olmalı.

Eski (Orta Asya) Türkçesinde erinç, azu, takı, ulayu, artukı, udu, yeme gibi bağlaçların var olduğunu kanıtlama sevdasına düşen birkaç kişiye şöyle yazdım:

> Saydığınız Eski Türkçe bağlaçların (takı/dahı hariç) hepsi Orta Asya Yazı Türkçesine mahsus olup Türkiye Türkçesinde hiç kullanılmamıştır.
>
> Doğu Türkçesi Batı Türkçesinden yaklaşık beş yüz yıl önce yazıya döküldüğünden, yazı dilinin getirdiği bir dizi sentaks özelliğine (ve bu meyanda bazı bağlaçlara) kavuşmuş olması doğaldır. Bu özellikler Batı Türkçesinde mevcut değildir. Batı Türkçesinin yazıya geçiş aşamasında (13. yüzyılda) ve öncesinde Orta Asya Yazı Türkçesinden hemen hiç etkilenmediğini varsayabiliriz. OAYT'de bulunan bağlaçların TTü yazı diline aktarılmamış olması da bunu gösterir.

Cehennem

Kudüs'e gitmiş olanınız varsa bilir, eski kentin güneyindeki dik vadi Hinnom Vadisi'dir. İçi tıklım tıkış Filistinli mahallesidir. İbranice ge vadi olduğu için Ge **Hinnôm** גהנום derler.

Tevrat'a göre burada vaktiyle putperestlerin tapınağı varmış, tanrı Moloh'a çocuk kurban ederlermiş, ne kadarı gerçektir ne kadarı Tektanrıcı propagandadır bilmem. Krallar 2.23'e göre kral Yosiah bu töreyi yasaklamış, tapmağı da yıktırmış. Ondan sonra burası Kudüs kentinin çöplüğü olmuş. Hayvan leşleri ve idam mahkûmlarının cesetleri buraya atılırmış. Sürekli ateş yanarmış. Kokuyu tahmin edebilirsiniz artık.

Tevratta *ge hînnôm* veya *gei ben-hînnôm* ("Hinnom oğlu vadisi") on bir yerde geçiyor. Hepsinde de somut bir yer söz ko-

nusudur. Sadece Yeremya 7.31'de günah işleyip lanetlenen Yahuda halkının ölülerinin Hinnom vadisini dolduracağı, orada kurda kuşa yem olacağı, bundan dolayı vadinin adının "Gözyaşı Vadisi" olarak anılacağı bildirilir. Tevrat'ın Aramice tefsirlerinde sözcük **Gehennâm** şeklinde geçer. Allahın putperestlere yönelik gazabının simgesi olarak yorumlanır.

Aramice /g/ = Arapça /c/ kuralından daha önce söz etmiştim, hatırlarsınız.

İncil'de geçen sözcük Yunanca **gehenna**'dır. Hz. İsa bu sözü on iki yerde telaffuz eder. Her seferinde günahkâr bir kişiyi veya günah işleyen bir organı "Gehenna ateşine atmak" eylemi söz konusudur. İsa daima mecaz ve mesellerle konuşmayı sever, burada da mecazi bir anlam kastetmiştir sanırım. Ama iki bin senedir tartışılan bir konuyu ben çözecek değilim herhalde.

(26.05.2009)

Zaza I

Lehçe ya da **diyalekt** dediğimiz şeyin bir eski bir de yeni anlamı var. Eskisi şu: *Yazılı edebiyatı olan bir dilin yazılı standarttan ayrılan sözlü şekillerine lehçe denir.* Mesela standart yazı Türkçesinden sapan Erzurum ağzı lehçedir. Dilbilimcilerin tercih ettiği yeni tanım da şöyle: *Özel bir eğitim gerekmeksizin karşılıklı olarak anlaşmaya izin veren dil varyantlarına lehçe denir.* Mesela bizim İstanbul Ermenicesi ile Erivan Ermenicesi iki ayrı lehçedir, ilk işittiğinde şok yaşarsın ama biraz zorlasan iyi kötü anlaşılır.

Her iki anlamda Zazaca Kürtçenin lehçesi filan değil, ayrı bir dil. İtalyanca ile Fransızca nasıl ayrı dillerse öyle ayrı bir dil. Akraba bir dil gerçi, ikisi de İrani kökten türemiş. Ama

tahminen iki bin yıl önce yolları ayrılmış. Kelime hazineleri önemli oranda ayrışmış. (Misal: gelmek Kürtçe **hatin**, Zazaca **ameyene**; gitmek Kürtçe **çûn** Zazaca **şiyayene**.) Fonetik evrimleri farklı. Misal, "göz" anlamına gelen kelime birinde **çaw** birinde **çım** olmuş, iki bin yılın sonunda. Birinin **gurg** dediği kurda diğeri **verg** diyor.

Gramer büsbütün farklı. En önemlisi Zazacada –tıpkı Fransızca ve Almancadaki gibi– eril-dişil ayrımı var, bu özelliğiyle Kürtçe dahil bütün öbür İrani dillerden ayrılıyor. Tam ve düzgün cümlelerle konuşan bir Kürd ile Zaza'nın anlaşması mümkün değil. Dolayısıyla "aynı dili konuşuyorlar" demek anlamsız.

Tarihte kader birliği etmiş olabilirler, Zazaların bir kısmı kendini "Kürt" sayıyor olabilir, kendi bilecekleri iştir, bilemem. Ama kalkıp da Zazaca Kürtçenin lehçesidir diyecek olsan hakikate savaş açan Öztürkçülerden farkın kalmaz, bunu görmek lazım. Ortak kökten gelmişler, peki; ama ona bakarsan İngilizce de ortak kökten gelir, o da mı Kürtçenin lehçesi sayılacak?

(27.05.2009)

Zaza II

Zazaca ile Kürtçenin "fonetik evrimi" farklı olmuş. Yani nasıl Türkçe kelimeler farklı yerel ağızlarda yamulur, çarpılır, farklı hallere girer, bir yerde *kolay* öbür yerde *goley* derler, bu da öyle. Birkaç örnek vereyim de ne dediğim anlaşılsın.

Sayılardan girelim mesela. "Beş" Kürtçede **penc**, Zazacada **ponz** ya da **pondz**. Basit değil mi? Ama "üç" Kurmanci **sê**, Zazaki **hirê**, kolaysa anla dilbilimci değilsen. Dilbilimciysen bu da basit gerçi, ikisi aynı sözcük, İngilizce *three* de aynı. Özgün /thr/ ses grubu Zazacada /hr/ şeklini almış, araya dolgu i'si girmiş, Kürtçede ise aynen Farsça'daki gibi önce /sr/ basamağından geçip sonra r'yi kaybetmiş.

Okumak K. **xwendin**, Z. **wendene**. İstemek K. **xwestin**, Z. **waştene**. Yemek K. **xwarin**, Z. **werdene**. Kızkardeş K. **xweşk**

Z. **wae**. Demek ki neymiş? Hint-Avrupa dillerinde orijinal olan /k^{w}/ sesi Kürtçede /xw/ Zazacada /w/ halini almış. Latincede aynı ses /qu/ olur. O yüzden mesela istemenin Latincesi geçmiş zamanda *quaestus* olur, ki İngilizceden bildiğiniz *quest*'tir. *Xwestin* demek.

İsim K. **naw**, Z. **name**: hayret değil mi? Yıl K. **sal**, Z. **sarre**. Alakası yok gibi görünüyor ama bakın, yürek K. **dil**, Z. **zerre**. Çünkü eski İranca /rd/ ikilisi modern Farsça ve Kürtçede TÜM örneklerde /l/ olmuş, buna karşılık Zazacada umumiyetle /rr/ şekline evrilmiş. Kalbin eski İran dillerindeki karşılığı nitekim **zard** veya **thard**. Aynı kelime İngilizcede **heart**, Almancada **herz**, Yunancada kardiyolojiden tanıdığınız **kardía**, Latincede belki cordial'den tanıdığınız **cord-**, Ermenicede **sird**, Rusçada **serdtse**, eski Hintçede **hrdaya** şeklinde karşımıza çıkıyor. Bunların hepsi kurallı değişimler. Yani her birinin tam ve ayrıntılı olarak tanımlanmış formülleri var. Tak makinaya, aynen üretsin.

Kıssadan hisse: Her dil başlı başına bir mucizedir. Öğren öğren sonu gelmez. Zazaca bile.[23]

(28.05.2009)

---

23 Zazaca hakkında yazdığım iki yazı, tahmin etmediğim yoğunlukta bir fırtınaya yol açtı. Kendini Zaza olarak tanıtan okurların birçoğu bana hak verirken, çok daha geniş bir Kürt çevresinde, ucu çok sık hakarete varan tepkilerle karşılaştım. Yaygın bir inanışa göre Zazaları Kurmancilerden ayırarak Kürt ulusunu bölmek TC rejiminin gizli politikalarından biriydi. Bu yazıları yazmakla ben de "Türk faşizminin" bilinçli ya da bilinçsiz ajanı olduğumu ortaya koymaktaydım.

Oysa ki söylediğimin çok masum bir şey olduğunu düşünüyorum: Zazaca ve Kurmanci, karşılıklı olarak anlaşmaya izin vermediklerine göre iki ayrı dil sayılmalıdır. Bu iki dili konuşan insanlar kendilerini tek millet sayabilir veya saymayabilir; kendi bilecekleri iştir, beni ilgilendirmez. Ama yarın "doğru Kürtçe budur, milli dilimizdir" deyip öbürünü müfredattan veya resmi kullanımdan silmeye kalkarlarsa doğrusu üzülürüm.

Yeterince düşünmediğim nokta şuydu: "Kürtçe" tabiri, Türk ve dünya kamuoyunda yaygınlıkla varsayıldığı üzere Kurmancî (ve Soranî) dilinin adı mıdır, yoksa bununla Zaza/Kırmancki/Dmili dilinin ortak küme adı mıdır? Hatta, aşağıdaki mektubu yazan okurumun ima ettiği gibi, esas "Kürtçe" Zazaca olup öbürü çakma Kürtçe midir?

Zazacanın ayrı bir dil olmadığını iddia etmek körlüktür. Haklısınız. Yalnız şu var:

Zazalarm asıl kitlesi (Dersim-Erzincan-Bingöl ve Muş) kendilerine, Kirmanç ve Kırd derler. Kürtler de kendilerine Kurmanç veya Kurd der.

Bir Zaza olan Seyid Rıza İngiliz kralına yazdığı mektupta ülkesine Kürdistan der.

Bugün dinci diye yutturulmaya çalışılan Şeyh Said isyanı, TBMM zabıtlarında Kürt isyanı diye geçer. Said de Zazadır. Kürt cemiyeti olan Xoybun üyesidir.

Konuştuğum tüm yaşlı Dersimliler 38 kırımından sonra Kürt kelimesini kullanmadıklarını söylerler. Öncesinde onlar kendilerine Kırd, Kurmançlara ise Kırdasi derlermiş. Kırdasi bir küçümseme sözcüğü "Kürtçük" diye çevrilebilir. Manası sahte Kürttür. Yani kendilerini gerçek Kürt sayıyorlar.

İlk Zazaca eser bir mevlittir. Başlığı ise Mevlid-i Kurdî'dir.

Zaza ismini bugün bizim Zaza saydığımız kitlenin çoğunluğu hakaret olarak kabul ederdi. Zazacı hareketten dolayı son 15 yıldır bir üst isim olarak benimsendi. Mesela Zazaca konuşan Dersimliler için kendilerine Zaza denmesi küfürdür. Onlar kendilerine Kirmanç derler. Zaza denince Sünniliği anlarlar.

Osmanlı bizim bugün Zaza dediğimiz aşiretlerin hepsini Ekrad şeklinde kayda geçirmiştir.

Evet Zazaca ayrı dildir ama Kürdi dillerden desek nasıl olur? Çünkü tarihsel bir yakınlık ve birlik var arada. İsimler, adlandırmalar benzer. Kırd, Kurd, Kirmanç, Kurmanç tesadüf mü acaba? Bu yakınlığın sebebi nedir? Eski devirlerde acaba Kürtlük bir dini inancın adı mıydı ki bu insanlar bu ad etrafında toplandılar? Bilmiyorum, mevzu çok çetrefil.

Halâ neden önemli oranda bir Zaza kitlesi kendini Kürt sayıyor. Neden Diyarbakır, Bingöl ve Dersim Zazaları bir Kürt partisi olan DTP'yi tercih ediyorlar?

Zaza III

Bu sefer çok feci çuvallamışım. Zazacada eril-dişil ayrımı vardır, Kürtçede yani Kurmanci dilinde yoktur dedim ya? Meğer varmış![24] Birkaç günlüğüne memleket dışındaydım, İsviçre dağlarının araba gitmez bir mezrasında biraz kafa dinleyelim dedik, vallahi burnumdan geldi. Memleket nüfusunun abartısız yarısı bana Kürtçe öğretmeye soyundu, mail çokluğundan bilgisayarımın hard diski doldu kilitlendi; derlesem Kürtçe grameri üstüne sıkı kitap olur. Arada bu yazıları yazmaktaki menfur "amacımı" şıp diye anlayanlar mı istersiniz, soyumu sülalemi analiz edenler mi...

Beşer onar kelime dışında Kürtçe de bilmiyorum, Zazaca da bilmiyorum. Cehalettir, kabul. Öğrensem iyi olur. Ama ha-

yatta yeterince Kürt ve Zaza tanıdım. Milli meseleler hakkında –lehte ve aleyhte– kuvvetli görüşleri olanlarla da yarenlik ettim. Mecburen paylaştığımız dar mekânlarda vakit bolluğundan sabaha dek didiştiklerimiz oldu. Sorunca öğreniyor insan bir şeyler; bilmediğini de bu çağda arayıp bulmak zor değil.

Söylediğim şey basittir. "Lehçe" ya da diyalekt dediğimiz şeyin bir klasik filolojide, bir modern dilbilimde geçen iki tanımını verdim. Her iki tanıma göre Zazaca ile (halk arasında "Kürtçe" diye bilinen) Kurmanci dilinin iki ayrı dil olduğunu söyledim. Ki bence tartışılmayacak bir gerçektir. Aradaki fark mesela İspanyolcayla İtalyanca arasındaki farktan daha fazladır. Türkçe ile Kırgızca veya Özbekçenin "lehçe" ve hatta "ağız" olduğunu söyleyen vatanist dilcilere alem bu devirde nasıl kahkahayla gülüyorsa, Zazaca ile Kurmanci'ye "lehçedir" diyene de öyle gülmek gerekir, en azından tutarlılık uğruna.

***

Tam bunları yazarken bakın neler öğrendim. İsveç'le Norveç'in en kuzeyinde hani ren geyikleriyle meşhur olan bir millet vardır, biz eskiden Lapon diye bilirdik, on beş yirmi seneden beri adları değişti Saami oldu, Avrupa Birliği'ne girdiler, kültürel hakları tanındı, televizyonları gazeteleri okulları filan oldu. Meğer son trendlere göre Saami dili diye bir dil yokmuş. Birbirinden farklı on tane ayrı dilmiş. En babası Kuzey Saami diliymiş. Ama Lule, İnari, Skolt, Kildin ve Güney Saami dilleri de yasal koruma altındaymış, ortalama beşeryüz nüfusa sahipmişler. Kemi, Ume, Akkala ve Ter dilleri ise, heyhat, ölmüşler.

Orası İsveç, can sıkıntısından icat çıkarıyorlar derseniz bilmem. Ama haberdir, aklınızın bir köşesinde dursun.

(01.06.2009)

24 Meğer yokmuş. Ya da kısmen varmış. Veya yokmuş ama var sanılırmış. Veya bir bakıma var bir bakıma yokmuş. Dil bilmemek kötü şey, bu tartışma da onu kanıtladı. Derhal Kürtçe ve Zazaca öğrenmeye karar verdim.
Serdar Demirtaş Kürtçede (Kurmancî'de yani) eril ve dişil olduğunu savunmuş:

> Kürtçe de bir cisim ya erildir ya da dişildir (teybetiya mê û nêratiyê). Eğer eril ise tamlamalarda sonuna ê, hitaplarda o; dişil ise tamlamalarda a hitaplarda ise ê sesi gelir. Mesela Ahmetoğlu Mehmet Mehmedê Ahmed olur, hitap şekli de Memo'dur. Ama Kâzım kızı Meryem Meryema Kazim, hitap şekli Meryemê/Merê şeklinde olur.
>
> Gul (dişi): gula sor, gulê
> Kevir (eril): kevirê zexm, keviro.
>
> Hevala wê hat (kızın kız arkadaşı geldi)
> Hevala wî hat (erkeğin kız arkadaşı geldi)
> Hevalê wê hat (kızın erkek arkadaşı geldi)
> Hevalê wî hat (erkeğin erkek arkadaşı geldi)

Hasip Bingöl aksi görüşü dile getirmiş:

> "Bu sefer çok feci çuvallamışım. Zazacada eril-dişil ayrımı vardır, Kürtçede yani Kurmanci dilinde yoktur dedim ya? Meğer varmış!" cümlesiyle başlamışsınız. Esasında olan şu: Bu kez sizi fena "çuvallamışlar." Neden mi?
>
> Zazacadaki söz konusu erillik-dişillik ile Kürtçe eril-dişil forma arasında o denli büyük bir fark var ki, bu meyanda kalkıp Kürtçede eril-dişil vardır diye iddiada bulunanlara gülmek gerekir. Bu bağlamda sizleri yanıltmışlar. Ben bu sizi yanıltan görüş sahipleriyle bir hayli tartıştığımı, ve dişil-erilden Kürtlerin kastettiği şey ile sizin yazınızda belirttiğiniz ve Zazacada mevcut eril-dişil hiç birbirine benzemiyor. Hatta aralarında fark vardır demek hataya sebep olur. Çünkü farkın olabilmesi için benzerliğin olabilmesi de gerekir. Alakası yok.
>
> Kürtçedeki eril-dişil form tıpkı İngilizcedeki (he, she) zamir ayrımı ile birtakım isimlerdeki müennes takıdır. Bundan başka da yoktur. Zazacada ise,

1- Zamirlerde müennes-müzekker ayrımı var.

2- Zazacada bütün nesneler eril-dişil forma göre yazılır, söylenir. Örneğin, DİŞİL: awe (su), kêyna (kız), pırmke (burun), xale (teyze); ERİL: kalmı (hançer), nalçıx/tuêrzîn (balta), ber (kapı) vb.

3- Zazacada bütün fiillerin eril-dişil biçimi vardır ve bu dilin olmazsa olmazıdır. Yani fiil tek başına, önüne yahut arkasına hiçbir kelime almadan öznenin cinsiyetini belirtir. Bayana göre mi erkeğe göre mi çekimlendiği tespit edilebilir. DİŞİL: yena (geliyor), wena (yiyor), nusena (yazıyor), berda (götürmüş), eşta (atmış), erzena (atıyor); ERİL: yenu (geliyor), werdu (yemiş), nusenu (yazıyor), berdu (götürmüş), eştu (atmış), erzenu (atıyor) vb.

Görüldüğü gibi Zazacada bütün fiiler eril ve dişil özellikller göstermektedir. Kürtçede hiçbir fiilde eril-dişil form yoktur.

Mecelle

Antik Çağda kitaplar nasıldı bilir misiniz? Papirüsten veya parşömenden 30-40 santim eninde, metrelerce uzunlukta bir şerit al, iki ucuna oklava gibi çift saplı güzel birer sopa tak, kitabı rulo şeklinde o sopaların üstüne sar. Ok torbasına benzer bir deri kılıf içine koy. Standart bir ruloya aşağı yukarı 100-150 sayfa sığar. Daha uzun kitaplar için birkaç rulo lazım.

İşte bu ruloların Latince adı **volumen**. "Çevirmek, dolamak" anlamına gelen *voluere* fiilinden, döngeç yahut dolamaç gibi bir anlamı var. Kumaş topu da volumen olur. Fransızcasıyla İngilizcesi **volume** olmuş. (*Revolve, devolve, involve, evolve* filan aynı fiilden; *revolution, evolution* da öyle.)

Yunancası **tómos**. Batı dillerinde kitap cildine volume yerine tome da derler, oradan tanıdık olmalı. Ama bizim daha iyi

tanıdığımız biçim bunun küçültülmüşü, **tomári**: "kâğıt rulocuğu". Bizans Rumcasında her kelimeye -ari ekleyip ufaltma yapmayı severler, fanos'tan *fanári* (fenercik), kella'dan *kellári* (kilercik), manitês'ten *manitári* (mantarcık) vb. Bu da öyle.

Aramice kitap rulosu anlamına gelen **megallet** Milattan hemen sonraki yüzyıllarda kaydedilmiş. Aramice G-L-L kökü "dolamak, kıvırmak, döndürmek" demek, yani sözcüğün yapısı net. Halbuki Arapça bunun eşdeğeri olan C-L-L alakasız bir anlam kazanmış, "top gibi şişinmek, irileşmek, hacimli olmak," hatta *bu ne şiddet bu celâl*'deki gibi "azamet, yücelik" vs. Demek ki **macallat** (= kitap rulosu veya eski ve kıymetli cinsinden kitap) Arapçada özgün bir türev değildir, Aramiceden alıntı olmalıdır diyeceğiz.

Bizde **mecelle** deyince akla Cevdet Paşa'nın derlediği *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye* gelir. İslam hukukunu modern bir medeni hukuk metni gibi kodlaştırma denemesidir. Osmanlı modernleşmesinin en önemli abidesidir. Yirmi yılda derlenmiş anıtsal bir eserdir. Suriye'de, Filistin'de, hatta İsrail'de hukuk kaynağı olarak halâ kullanıyorlar yanılmıyorsam.

Bu Cevdet Paşa yeni elli liralıkların üstündeki romancı Fatma Aliye Hanım'ın babasıdır aynı zamanda. Diğer kızı Emine Semiye Hanım ilk Türk kadın siyasetçi diye geçer. Osmanlı Demokrat Fırkasının kurucuları arasında yer almış, yönetim kuruluna seçilmiş, İttihatçılara muhalefet etmiş. Cumhuriyet'in ilanından on küsur yıl önce oluyor, Atamız Türk kadınını kölelikten kurtarmadan da yirmi yıl.

(29.05.2009)

Şehit

Yunanca **mártys**, -i hali **martýrion**, tanık demek: mahkemedeki bildiğiniz şahit. Hıristiyan terminolojisinde bu kelime özel bir anlam kazanmış. İsa'nın peygamberliğine "tanıklık eden" kişilere özellikle bu ad verilmiş.[25] Gözün görmediği, aklın almadığı bir şeyi iman gücüyle var kabul edenler o inancın "tanığı" sayılmış. Bir sonraki aşamada ise ancak inancın nihai testinden geçenler, yani tanıklık uğruna ölümü göze alanlar bu payeye layık görülmüş. Devir 3. yüzyıl, Roma'da Hıristiyanların sapır sapır idam edildiği günler.

Aramicede ס sameh harfiyle **sâhed** tanık. Aramicenin Hıristiyan versiyonu olan Süryanicede 3. yüzyıldan itibaren sâhed "din uğruna ölen kişi" olarak karşımıza çıkıyor. Mártys'in tam

tercümesi, ya da Yunancası mı Şarktan tercümedir, onu bilmem. Fiilin üçüncü hali *ashed*, hem "şahit oldu", hem "şehit oldu" demek.

Arapçada sözcükler ayrışmış. İsm-i fail olan **şâhid** "bir olay hakkında bildiğini anlatan kimse", sıfat olan **şehîd** ise, Sıhah ve Kamus isimli sözlüklere göre "Allahın dini uğruna ölen kimse", diğer otoritelere göre ise "savaş meydanında kâfirler tarafından öldürülen kimse" demekmiş. (Hadiste başka türlü de geçermiş ama incesini bir yana bırakalım şimdi.)

Benim anlamaktan aciz olduğum konu şu: TC askeri Kürdistan'da bir dini tesis etmek için mi savaşıyor, yoksa din elden gidiyor da onu önlemek için mi savaşıyor? Nedir bu şehit muhabbeti, biri bana anlatsa pek mutlu olacağım. Hani varsa öyle bir şey keşki ben askere gitmeyeymişim diyorum, bilmediğim bir din uğruna haybeye gitmek de var işin işinde.

Yok postmodern söylemde din şart değil, herhangi bir inanç için ölen kişi şehittir, seküler de olabilir diyorlarsa konu daha beter karışıyor. O çatışmalarda kim inancı uğruna mücadele ediyor, kim askerlik şubesi çağırdı diye seve seve veya öbür türlü gidiyor, ben o kadar emin değilim doğrusu. Ötekilerin inancı fasittir devletinki sahihtir derseniz o zaman da hangi inanç doğrudur, hangisi bozuktur tartışması çıkar ki ben kimsenin öyle bir tartışmaya girmek isteyeceğine ihtimal vermem.

(30.05.2009)

---

25 Atina'dan yazan Dimitri Lalushi vahim bir dikkatsizliğime işaret etmiş. Körle yatan şaşı kalkar misali, insanın dili alışıyor.

> Hıristiyanlığın şehitleri Hz. İsa'nın "peygamberliği"ne değil mesihliğine tanıklık etmiştir... Peygamberlikle mesihlik arasındaki fark çok açık seçik bir farktır... Özellikle bu konu çoğunluğu Müslüman olan ve bu konularda pek de bilgi sahibi olma fırsatı bulamamış bir topluma hitap edildiğinde çok dikkat edilmesi gereken bir konudur...

Halaskârgazi

Ağır irtica kokan bir kelime: iki kez İslami referanslı, üstelik Güzel Türkçemizin fonetiğine kökten aykırı. Siz hiç **Halaskârgazi** kelimesini doğru telaffuz eden taksi şoförüne rastladınız mı? H kalın l ince s kalın k ince g kalın söylenecek, ilk a kısa, sonraki üç a uzun. Yok mudur milleti bu eziyetten kurtaracak bir çağdaş yaşam şeysi diye düşünüyor insan.

Ulu Önder biliyorsunuz hayatı boyunca belli aralarla isim değiştirmeye meraklıydı. Önce Mustafa'ydı, sonra Kemal oldu. 1921'de Meclis kararıyla **Gazi** unvanını aldı. Bundan sonraki 13 yıl boyunca adı hemen her yerde Gazi Hazretleri diye geçer, diğer isimleri neredeyse hiç telaffuz edilmez. 1925-27'de Halaskâr eklenir, olur **Halaskâr Gazi Hazretleri**. Sonra

bilmediğim nedenlerle bu ad terkedilir.[26] Şişli Caddesinin adı, cumhurreisinin İstanbul'u ziyareti onuruna Temmuz 1927'de düzeltilmiştir; o kalır.

Halâs Arapça. Esas anlamı "arınma, temizlenme, aklanma", ikincil olarak "bir kirden veya sıkıntıdan veya tehlikeden kurtulma." İhlas'ın geçişsiz halidir, edilgen anlamlı bir masdardır. Yani halâs OLUNUR, biri veya bir şey halâs edilmez. Dolayısıyla buna Farsça **kâr** ("eden") ekleyip "kurtarıcı" anlamını yüklemek dil hatasıdır, zorlamadır. Osmanlıcada halaskâr diye bir terkip olduğunu sanmıyorum. 1910'ların başında ordu bünyesinde birdenbire zuhur eden bir siyasi neolojizmdir. 30'lar olsaydı **kurtulgan** derlerdi mutlaka. **Kurtulgan Savaşman** Anayolu mu dediniz?

Aklı başında insanlar bir yıldan beri bu caddeye Hrant Dink Caddesi adını veriyor. Size de tavsiye ederim, öyle deyin. Mektup göndereceksiniz öyle gönderin; birkaç kez geri gelir sonra alışırlar. Taksiciye öyle söyleyin. Anlamazsa hayret edin, "karşının şoförü müsün" diye kılçık yapın. Telaffuzu da Türkçe fonetiğe nispeten daha uygun. Bir-iki yıla tutmazsa şaşarım.

(02.06.2009)

---

26 Halâskâr Zabitan İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı ordu içinde kurulan bir askerî cuntanın adı idi. 1912 Mayısında ilk bildirisi yayınlandı. Aynı yılın temmuzunda Sait Paşa hükümetini istifaya zorlayarak amacına ulaştı ve adı duyulmaz oldu.

Belirgin anıları çağrıştıran bu adın 1925'te canlandırılması acaba Gazi'nin tam o günlerde eski İttihat ve Terakki liderlerine karşı giriştiği mücadele ile alakalı mıdır? 1927'de terkedilmesi acaba üst kadroların tasfiyesinden sonra örgütle barışma politikasına mı işaret eder?

Halaskâr sözcüğünün 1912'deki tam anlamı neydi, ondan da emin değilim. Herkesin varsaydığı ve kısa sürede benimsediği gibi "kurtarıcı" mı demekti, yoksa "kurtulmuş, arınmış" gibi bir şey mi kastedilmişti? The Liberated Officers? Bence mümkün, ama kaynağı nerede bulacaksın şimdi.

Müsteşar

Arapça sözlüğe göre **müşavere** ve **istişare** eş anlamlı, aynı Ş-W-R kökünden III (müfâ'ele) ve X (istif'âl) mastarları. Türkçe sözlüklerde de ikisi arasında gerçek bir anlam ayrılığı görülmüyor.

Birinci işi yapan kişiye **müşavir**, ikincisine **müsteşar** denir. Bunların da esasen eş anlamlı olması lazım, danışmanla danışgan gibi, ama güncel bürokratik kullanımda aralarında okyanuslar kadar fark var tabii. Ne demiştik? Dil, eş anlamlıları sevmez. Eş anlamlı kelimelere rastladı mı ne eder eder, aralarına ayrılık sokar.

Şûrâ da aynı kökten bir başka mastar, o da danışma demek. Arapçada ender rastlanan bir sözcük iken, zannederim

19. yüzyıl ortalarında Tanzimat ricali tarafından tozlu sözlüklerin bir köşesinde keşfedilip piyasaya sürülmüş.[27] Fransızca *Conseil d'état* deyiminin çevirisi olarak **Şura-yı Devlet** benimsenmiş. Siyasette böyle gün yüzü görmemiş sözler ne zaman gerekir? Tam ne demek istediğini söylemek istemediğin zaman gerekir! Şura-yı Devlet de Osmanlı siyasi düşüncesinde zahmetli bir dönemeci temsil eder. İlk kez padişahın yetkileri hukuken kısıtlanır; Devlet egemenliğine resmen şirk koşulur; parlamentoya giden yolda ilk adım atılır. Buna mecburen İslami hukuktan bir kılıf uydurulacaktır, o yüzden "müşavere ediniz" ayetini hatırlatmak gerekir. Ama kavram yeni olduğundan kelimenin de yeni olması yeğdir, yoksa ukala kesimi eski kelimeler üzerinde yapılmış eski tartışmaları öyle bir harlar ki bir daha içinden çıkamazsın.

1917'de Rusya'da ihtilal olduğunda şura sözcüğü yeni bir hayat kazanır. Bolşevik Partisinin paravanı olarak iktidara gelen "işçi ve köylü sovyetleri"ne, ki konsey veya "danışma kurulu" demektir, Türkçede **şura** adı verilir. 1919'da Kars, Ardahan ve Batum'da kısa ömürlü Şura Hükümetleri kurulur; 1920-21'de Anadolu'da Şuracılık akımı alır başını yürür. Mustafa Kemal'in yakın çevresi de bir ara topyekûn "şuracı" olur. Sonra vazgeçerler.

(03.06.2009)

---

27 Kuran'ın Şura suresini hatırlamamış olmamdan ötürü beni kınayanlar oldu. Haklıdırlar. Her gün Kuran okumak gibi bir alışkanlığım yok. 34 yıl önce İngilizce mealini okumuştum. Sonra 1977'de Yale'de Profesör Franz Rosenthal'in dersinde bir sömestre boyunca Arapçasına çalıştık. Şimdi elimin altında lazım oldukça başvurmak için bir nüshası duruyor, o kadar.
Arapçada ender rastlanan bir sözcük zannetmemin nedeni, Lane sözlüğünde madde başı olmayıp müşavere maddesi içinde gömülü olması imiş. Ondan yanılmışım. Maamafih soyut bir eylem adı iken kurum adı olmasına 19. yüzyıl Osmanlı kullanımından önce rastlandığını sanmıyorum.

Maildeşmek

Siz benim maillerden şikâyet eder gibi yapmama kulak asmayın, o cilvedir. İnsan yazar olur da okuyucu mektubundan hoşlanmaz mı?

İlk başlarda Kemalist hamiyet erbabından epeyce küfürname geliyordu. Bilirsiniz, o kesimde küfürsüz yazmayı pek beceremezler, üçüncü satırda dökülüverir ya vatan haini ya soysuz ya onun bunun uşağı. Epeyidir onların soluğu kesildi. Ya beni okumayı bıraktılar, ya iflah olmayacağıma karar verip tevekkül ettiler.

Şimdi gelen maillerin çoğu müthiş içten, dostça, teşvik edici, güzel yazılar. Fikir soran, fikir veren, deneyimlerini anlatan, olmadık sahalarda eksik bilgimi tamamlayan, espri yapan,

dinî konularda irşad eden, İbranicemi ve Rumcamı ve Zazacamı düzelten, eşiyle tartışmasında taraf olmamı rica eden, bulmaca soran... Günde beş ila on tanesine cevap yetiştiriyorum. Daha fazlasına yetişemediğim için kahroluyorum. Gönül ister hepsine yazayım, ama insaf edin, mümkün değil.

Derken aklıma harika bir fikir gelmesin mi? Önümüzdeki günlerde Kelimebaz'm ilk cildi çıkacak. Altı ay yeter deyip 180 civarında yazıyı derledim. Baktım bu yazılar hakkında saklamaya değer gördüğüm binden fazla yazışma birikmiş, onların da bir kısmını kitaba eklemeye karar verdim. Aralarında eleştiren var, vahim hatalarıma işaret eden var, karşıt görüşü savunanlar var, ek malzeme önerenler var. Tabii benim yazdığım cevaplar da var. Esaslı bir sohbet koleksiyonu çıktı ortaya, adeta diyalektik dedikleri şey. Geçen gün sevgili Semih Poroy'un çizimleri de geldi. Beş on güne kitap çıkar umarım.

Gerçi yazın kimse kitap okumaz, acaba eylüle mi ertelesek diye düşünmedik değil.[28]

(04.06.2009)

28 Kısmen benim huysuzluğum yüzünden kitap işi uzadıkça uzadı. 15 Nisan'da yayınevine teslim ettiğim kitap ancak ekimde yayımlanabildi. İkincisi için 2010 martını beklemek gerekti.

Zıvana

Farsça zebâne yahut zubâne neymiş? Bir, terazinin dilciği. İki, kemer tokasının dili. Üç, alev dili. "Her ne ki dil gibi ola" diye açıklamış Burhan-ı Katı sözlüğü, ki mantıklı görünüyor. Çünkü Farsça *zebân* veya *zubân* dildir, -e eki de "gibi" anlamına gelebilir. Meninski sözlüğü bir de anatomik anlam ilave etmiş "lingula pudendi mulieris" diye; Türkçesi "avretlerün ud yerlerindeki dili" demekmiş.

Türkçe vav ile zıvâne veya zuvâne biçimine daha 17. yüzyılda rastlıyoruz. Bu da alev dili demek. Ayrıca delice otu (ısırgan??) demekmiş. Bir de mürekkep dağılmasın diye üstüne bastırılan kumaş parçasına zıvâne denirmiş, o da dil gibi yalamaktan herhalde. 19. yüzyıla gelindiğinde başka anlamlar boy

gösteriyor. Ahmet Vefik Paşa'ya göre **zubâne** veya **zıvâne**, 1. değirmen taşının aks mili, 2. tütün çubuğuna ağızlık takımı geçirmeye yarayan delikli mil. Bu anlamlar da terazi dilciğinden benzetme yoluyla türemişe benziyor. **Zıvanadan çıkmak** "değirmen taşının aksından çıkması" demek olmalı, tehlikelidir.

Kendinden filtreli sigaralar çıkmadan önce sigaraya takılan filtreli ağızlığa zıvana denirdi, belki hatırlayan vardır. Anlam evrimine bakar mısınız? Terazi dili > metal ibre veya mil > metal mil aracılığıyla takılan pipo ağızlığı > sigara ağızlığı (milsiz).

Buraya kadar her şey iyi hoş. Derken Eski Asurca sözlüğümüze bakıyoruz, bir de ne görelim? **Zibânîtu** "terazi" ve ayrıca gökteki Terazi burcu. *Bêt zibânu* da varmış, tartıhane demekmiş. MÖ 1500'lerden beri kaydedilmiş, demek ki Farsçadan gelmiş olamaz: İrani dillerin Yakın Doğu'da boy göstermesi bundan neredeyse yediyüz yıl sonradır. "Terazi dili" anlamı Mezopotamya'dan İran'a geçti desek, bu defa Öz Farsça olan zeban/zuban sözcüğüyle kurulan bağlantı çöküyor. Al sana içinden çıkılmaz bir durum!

Ki daha Arapça **zebânî** ile ilişkisini irdeleyecektik, iyice kafalar karışsın diye. Yer kalmadı.[29]

(06.06.2009)

---

29 Karaman'dan yazan Abdullah Parlar başka bir zıvanaya değinmiş:

> Yaşım itibariyle ilk gençliğimde öküz arabaları önemli bir tarım ve nakliye aracı idi. İşte o öküz çiftleri boyunduruk tabir edilen bir ahşap çeki sistemine boyunlarından geçirilir, iki yanına da yukarıdan aşağı geçirilen, çoğunlukla metalden yapılmış bir çubuk ile öküzlerin boyunlarının çeki sırasında çıkması önlenirdi. İşte bu metal çubuğa zıvana veya zelve dendiğini hatırlıyorum. Bazı deli veya çok akıllı öküzler boynunu oradan kurtarırsa işte o zaman "zıvanadan çıkmış" olurdu. Zelve de ince ve uzun bir çubuk olduğundan uzun boylu sevimsiz insanlara da "deve zelvesi gibi adam" denirdi.

Elbistan hakkında değerli eserlerin müellifi olan Arif Bigin daha farklı bir zıvanayı hatırlatmış:

> Bizim illerde (Elbistan ve çevresi) zıvanaya başka anlamlar eklenmiştir.
>
> Zıvana: Eskiden ahşap pencere çerçevesi yapılırken, yatay ve dikey olarak kullanılacak ağaçlar, erkekli-dişili olarak hazırlanır ve bunlar birbirine girdirildikten sonra dört köşede de tam birleşim noktalarından yarım santim çapında küçük delik açılır ve buraya dayanıklı bir ağaçtan yapılmış çivi alttan çıkacak kadar çakılarak oturtulur; sonra da fazlalıklar kesilerek düzlenirdi. İşte çerçeveyi oluşturan ağaçların erkekli olanlarındaki düzgün çıkıntıya 'zıvana' denir.
>
> Aynı şekilde, uzun veya kısa, kalın veya ince bir ağacın tam tepesine yakın bir yerden başlanarak dört tarafından yontularak tam ortasında kalacak şekilde oluşturulan ince ve düzgün uzantılara da 'zıvana' denir.
>
> Zıvanadan çıkmak: Yıllarca kullanılan ahşap pencere çerçevesindeki erkekli ağaçlardan birinin, ikisinin, üçünün veya dördünün, onlara erkekli sıfatını veren çıkıntıları bir sebepten kırılınca veya çürüyünce, pencere çerçevesinin düzeni bozulur ve laçkalaşmış gibi ileri geri oynamaya başlar. ... İşte bu haldeki bir pencere çerçevesini gören biri; "Bu çerçeve zıvanadan çıkmış" veya "Bu çerçevenin zıvanası çıkmış" der."

Palaska

Meninski sözlüğünde (1680) **palaska** "içine barut konan şişe." Şemseddin Sami (1900) "fişenk koymaya mahsus gümüş ve tunçtan yahut köseleden mahfaza ki kayışla aykırı asılır veya bele bağlanır" diye tarif etmiş. TDK sözlüğünün 83 ve sonraki baskılarında "askerlerin bellerine bağladıkları veya göğüslerine çaprazlama taktıkları, üzerinde fişek vb. koymak için yerleri bulunan köseleden yapılma kayış" diye geçiyor. Anlam kaydırmasını fark ettiniz mi? 1900'deki tanım "kayışa takılan kap", 20. yüzyılın ikinci yarısında bakmışınız kap takılan kayışın kendisi olmuş. Yaşayan dilde ortaya çıkan bir değişim midir, sözlük memurlarının marifeti midir bilmem.

Aslı Macarca tabii, **palack**, /palatsk/ diye söylenir, her çeşit şişe demek. *Palacksör* = şişe bira. Hayatta yapmış olduğum

saçma işler arasında turistler için Macarca-İngilizce konuşma kılavuzu hazırlamak da vardır, bu ikincisini oradan hatırlıyorum.

Macarca kelime nereden çıkmış diye baktım, çıka çıka Eski Almanca **flaska** çıktı: "metal veya camdan yapılan ve çoğu zaman yassı olan şişe, matara." Macarca tıpkı Türkçe gibi kelime başında çift sessize alerjiktir, o yüzden ikinci hanedeki ekstra /a/ tamam. Gerisini bilmem. Kelime tanıdık tabii. Modern Almanca **Flasche** "şişe", İngilizce **flask** "matara", Fransızca **flacon** "küçük şişe". Hepsi aynı Cermen kökeninden gelirmiş.

Ya İtalyancasına ne buyurursunuz? **Fiasco** "şişe". Peki deyim olarak **far fiasco**, yani "şişe yapmak" ne demekmiş? Başarısızlığa uğramak, gümlemek, yüzüne gözüne bulaştırmak! Türkçe deyimlerin kaynağını bulmakta o kadar zorlanıyoruz, İtalyancasını denemeyeceğim bile. Öyleyse öyledir. Demek ki İtalya'da şişe yapmayacaksınız, o kadar.

Türkçede **fiyasko** ilk kez Ahmet Mithat Efendi'nin 1889 tarihli bir romanında geçiyor. Tiyatro bağlamında kullanmış, yeni bir oyunun "fiyasko yapmasından" söz etmiş.

(08.06.2009)

Vatanist

Satanist varsa vatanist de var tabii, hangisi topluma daha zararlı bir akımdır onu ayrıca tartışırız. Şimdilik şöyle ipucu vereyim: Satanistler kaç bin tane faili meçhul cinayet işlemişler, kaç milyon kişiyi yanlış bir şey söyledi diye hayat boyu zindanlarda çürütmüşler, kaç başbakan asmışlar, kaç bin köy bombalamışlar, kaç yüz bin kişinin malını mülkünü yağmalamışlar, kaç yüz milyon çocuğun beynini saçma sapan hurafelerle mantara çevirmişler. Hele bir düşünün, sonra karşılaştırma yaparız.

Arapça **watan** mütevazı bir kelime. Bugün *memleket* tabiriyle anlattığımız şeyin adı, yani bir insanın doğup büyüdüğü yer. "Vatanın nere" diye sorunca bu ülkede insanlar "İspir'in

Fısırık köyündenim ağam" gibi bir cevap vermişler yüzlerce yıl boyunca. "Devlet" işleri bundan apayrı bir zeminde cereyan etmiş, ahaliyi zaten pek ilgilendirmemiş.

İnsanın doğup büyüdüğü yere duyduğu sevgiyi, bağlılığı Devlet'e aktarma cambazlığına ilk girişenler 1860'larda Namık Kemal ve çevresidir. "Vatan Yahut Silistre" ne demek? "İspir Silistre fark etmez, Devlet sana öl diyorsa seve seve öleceksin" demek benim anladığım kadarıyla, başka bir anlam verebilen var mı? Profesyonel orduyu lağvedip mecburi hizmete dayalı askerliği getirirsen e tabii elin mahkûm, ya afyon vereceksin, ya beyinlerini gazlayacaksın ki soru moru sormadan gidip ölsünler.[30]

***

Satan שָׂטָן İbranice sin-teth-nun kökünden, muhtemelen "düşman" ya da "itham eden, töhmetçi" anlamında bir isim. Tevrat'ın erken kitaplarında adı geçmez, ancak daha geç döneme ait Tarihler, Eyüb ve Zekeriya kitaplarında sözü edilir; insanı sürekli günaha teşvik eden bir gücün veya varlığın adıdır. Arapçası neden *şâtân değil şaytân olmuş, Nöldeke'den beri tartışılmış bir mevzudur. Bir ara ona da girerim, ama iki satırda özetlenecek konu değil.

(09.06.2009)

30 Bir düzine kadar okurum Namık Kemal'in oyununun adının *Vatan yahut Silistre* değil sadece *Vatan* olduğunu ileri sürdü. Namık Kemal öyle düşünmemiş halbuki, bkz. *Namık Kemal'in Hususi Mektupları I* (haz. Fevziye Abdullah Tansel, 1967), sf. 259. Ne demiş? "Vatan-yahut-Silistre unvanlı oyunum".

Pelesenk

Commiphora opobalsamum, Yemen'de yetişen bir ağaç. Reçinesinden çok kıymetli bir yağ elde edilirmiş. İbranice adı **besem** veya **basam**, büyük olasılıkla eski bir Güney Arapça sözcükten gelme. Tevrat'ta değerli bir ticaret metaı olarak adı geçiyor. Mesela ağabeyleri Yusuf'u çölde terk ettiğinde, *basam* taşıyan bir Arap kervanının onu kurtarıp Mısır'a götürdüğünü öğreniyoruz.

Yunancaya **bálsamon** olarak alınmış, muhtemelen İbranice veya bir başka Ortadoğu dilinden aktarmaca. Latincesi **balsamum**. Fransızcada, 1. vurgusuz hece düşer, 2. sessizden önce gelen /l/ sesi /w/ye dönüşür, 3. Latince çekim ekleri düşer, o yüzden **baume**. İngilizcesi neden **balm** olmuş, açıklamasını

bulamadım. Daha doğrusu dip bucak aramaya üşendim. Hakikisi *balm of Mecca* diye geçer, demek ki Yemen'den bu tarafa Mekkeli tüccarlar aracılığıyla gelirmiş. Hakikisi az bulunduğundan, alakalı alakasız her çeşit güzel kokulu yağa balm demek adet olmuş. İngilizcede Latinize biçimiyle **balsam** da kullanılır. Eskiden saç yağı demekti, 1970'lerden bu yana şampuan sonrası saça sürdükleri iğrenç bir şeyin adı oldu.

Farsçası **balasân** veya **belesân**. Türkçe literatürde bu biçim kullanılmış. İlk kez 18. yüzyıl sonlarında Asım Efendi'nin Burhan-ı Katı tercümesi "Türkçede tahrifle **peleseng** tabir ederler" diye belirtme ihtiyacı duymuş. Sözlüğümde peleseng'e Farsça demişim, yanlış, düzeltiyorum.

Tıbbi kullanımına dair bin türlü bilgi buldum. Ama sakız gibi ağızda çiğnendiğine ilişkin bir şey bulamadım. "Diline pelesenk etmek" deyiminin tek mantıklı açıklaması sanıyorum bu olmalı. Reçinesi tazeyken yumuşak olup sonra sertleşirmiş. Acaba saf haliyle veya başka maddeye kokulandırıcı olarak katılıp çiğnenir miydi? Diline pelesenk etmek = ağzına sakız olmak demek, işlev olarak da sakıza benzer bir şey geliyor akla.[31]

(10.06.2009)

---

31 Balsam anlamında pelesenk hakkında söylediklerim doğru, ama "diline pelesenk etmek" bambaşka bir şeymiş. Altı gün sonraki yazımda düzelttim:

> Hadi bakalım bir düzeltme daha. Çok olmaya başladılar bunlar artık.
>
> Diline peleseng etme'nin güzel kokulu bir madde olan pelesengle hiç alakası yokmuş. Peleseng ağacından yapılan tesbihle de tabii ki alakası yokmuş. Sözün aslı "diline perseng etmek" imiş, ancak bizim gibi cühela peleseng sanırmış.
>
> Farsçanın şahikası olan Burhan-ı Katı sözlüğüne bakıyoruz, uzun â ile pârseng demiş, "terazinin hafif kefesine tesviye ve ta'dil için astıkları nesnedir. Ekseriya taş asarlar. Amme *perseng* ve *denk taşı* dahı dirler. Yükün hafif tarafına ve kayıklara dahı korlar."

Ahmet Vefik Paşa kısa ünlüyle perseng şeklini tercih etmiş. "Vezin, muvazene" demiş. Ama lakırdı persengi = "tekerrür; nakarat; falan, festekiz, nesne gibi mühmelât-ı mükemmele" imiş. Ful açıklama gene Şemseddin Sami'den geliyor. Perseng, aslı Farsça pârseng olup terazinin boş gözüne konan ağırlık, ancak Türkçede "medar-ı kelam olmak üzere söz arasında münasebetli münasebetsiz irad ve tekrar olunan 'efendim, efendime söyleyeyim, uzatmayalım' gibi tabir" diye açıklanmış.

Yani "dil darası" ya da "dilin terazisini dengelemek için katılan boş ağırlık". Ne kadar ince bir deyim. Vay canına!

Sizi bilmem ama ben çok şey öğreniyorum bu yazıları yazmaktan.

Zırnık

Zırnık koklatmamak'taki **zırnık** Farsça **zarnîx**, arsenik sülfit demek: parlak sarı renkte zehirli bir mineral. Kokusu nasıl şeydir bilmiyorum, kime neden koklatılır en ufak fikrim yok. 19. yüzyılda kadmiyum sarısı keşfedilinceye dek sarı boya yapımında bu kullanılırmış. Farsça sözcüğün anlamı "sarı renkli". Latince adı da zaten *oropigmentum* yani "altın boya". İngilizcede **orpiment** diye geçer, bazen New York Times'ın Pazar bulmacasında çıkar, başka yerde hiç görmedim. İngilizin veya Amerikalının birine "I won't let you smell orpiment" deyin, adam dumur olsun.[32]

Simyacılar bu nesneyi altın imal etme çalışmalarında kullanmışlar. Yunanca **arsenikion** Farsçadan (daha doğrusu bu-

nun Arapça öntakılı *az-zarnîk* biçiminden) alıntıymış; ilk kez 1100'lerin sonunda Selanik Piskoposu Eusthatios'un eserinde kayda geçmiş. Böyle saçma sapan şeyleri nereden biliyoruz? Du Cange'ın emsalsiz Ortaçağ Yunancası sözlüğünün 1688 baskısını internetten indirdik, oradan biliyoruz. 1250 yılı dolayında Paris Üniversitesinde Albertus Magnus zırnıktan saf arseniği ayırmayı başarmış, bu ayırdığı saf elemente de "arsenik ruhu" gibilerinden bir ad vermiş. Bu Albertus aslında önemli bir filozof ve ilahiyatçıdır, böyle işlerle de uğraştığını bilmiyordum.

Zarda "sarıya boyanmış", Türkçede seslisi inceltilip **zerde** olur, zerde pilav demek aslında safranla boyanmış sarı pilav demektir. **Zard-alû** sarı eriktir, Farsçada alelumum kaysıya denir, bizde ise **zerdali** kayısının bir cinsi. **Zarrîn/zerrîn** sarışın veya altın renkli olandır. **Zerrîn-direht** diye portakal ağacına denirmiş, "altın ağaç" manasına, **zerrîn-kâse** de şairlerin güneşe verdikleri bir isim. Lüzumsuz bilgi lazımsa bulunsun.

(11.06.2009)

---

32 Deyime konu olan zırnığın diğer kullanım alanını da kaçırmışım. Onu da 16 Haziran yazımda ekledim.

Zırnık dediğimiz arsenik sülfit aynı zamanda Türkiye'de "hamam otu" diye bilinen nesneymiş. Kıl dökmek için kullanılırmış; ayrıca aynı amaçla tabakhanelerde kullanılırmış. Feci kokarmış: lağım kokusuyla çürük yumurta kokusu karışımı berbat bir şey, çocukluğumdan hayal meyal hatırlıyorum.

"Zırnık koklatmamak" meselesini gene de tam olarak anlamadım. Kötü kokan bir nesne, tamam, ama bunu koklatmak iyi bir şey mi kötü bir şey mi?

Ot Türkçede yalnız ot değil, ilaç demek. Hamam otu diye bir bitki yok, "hamam ilacı" manasına söylemişler. Inorganik bir mineral: volkan ağızlarından, termal su damarlarından elde edilirmiş.

Fısk u fücur

Epey zaman oldu, ensest'i yazmıştım. Halil Berktay mail atmış, ensestin Türkçesi **fücur** değil mi diye. İngilizce Redhouse 1950-60'lardaki baskılarında fücur karşılığı "debauchery; immorality; incest" demiş. Oysa 1890 tarihli orijinal baskıda tanım daha net: "An acting lewdly; lewdness, dissoluteness". Şemseddin Sami'ye göre fücûr "günah, sefahat, fuhşiyat, zina". Buna karşılık **fücûr-ı karabet** deyimini "şer'an nikâh düşmeyen akraba arasında zina cinayet-i müdhişesi, Fransızca inceste" diye açıklamış. 1680 tarihli Meninski sözlüğünde de *fücûr* "improbitas, impium esse, deviatio, luxuria", ve fakat *fücûr-ı karabet* "incestus" diye açıklanıyor. O kadarcık Latince bilirsinizdir artık değil mi? Karabet akrabalık demek. Fücur-ı karabet yani "akraba arası fücur".

Fücur günümüzde sadece **fısk u fücur** deyiminde (o da ucundan) hayata tutunan bir kelime. O bile son yıllarda değişim geçirip **fitne fücur** oldu. Fısk Arapça "rezalet, günah, fuhuş". Fitne ise "baştan çıkarıcı oyun, entrika".

***

Tabii fark ettiniz, **luxuria** ne demekmiş? Sefahat, ahlaksızlık, fuhuş, fısk, fücur, vs. Açın Lewis & Short'u, bir sürü örnek vermiş klasik Latin yazarlarından. Fransızca **luxure** halâ aynı anlamdadır, papaz dilinde kalmış tapon bir kelimedir. Oysa İngilizce **luxury** aşağı yukarı 1630'lardan itibaren almış başını gitmiş, şık bir anlam yüklenmiş, çağdaş yaşamın kilit kavramlarından biri oluvermiş. "Pahalı ve rafine şeylere meraklı olma hali" anlamında 1633'te, "pahalı ve nadir eşya" anlamında bundan az sonra kayda geçiyor.

O yıllar İngiltere'de ahlakçı Protestanlığın zirve yaptığı yıllardır. Sanırım onlar "fısk u fücur yüzünden başımıza taş yağacak" diye heyheylendikçe, şehirli keyif erbabı da inadına "dinciler karşı çıktığına göre iyi bir şey olmalı" moduna girmişler, "*luxury luxury güzel luxury/seni görmek ister her nazlı huri*" diye türkü yakmışlar.

Türkçesi **lüks**, ilk kez 1924 tarihli Mehmed Bahaeddin lugatinde yer bulmuş.

(12.06.2009)

Kuzu spesiyal

Bakın ki nelerle uğraşıyorum, ibret alın. Bir okurum yana yakıla yazmış, bir restoranın menüsünü düzeltiyormuş. Kuzu special'e takmış. Spesiyal mi yazsam, yoksa Türkçe olsun diye "özel kuzu yemeği" mi desem, acaba o zaman da yeterince Frenk veya şık durmaz mı, ne yapsam, ne etsem diye bana soruyor. Pek özel bir yemekmiş, o lokantaya mahsusmuş. Eh, normal işimde restoran menüsü yazmak da bana düşer, derhal döşendim:

"Özel kuzu, Görülmemiş kuzu yemeği, Buranın kuzusu, Babasının kuzusu, Has kuzu, Has bahçenin kuzusu, Değişik bir kuzu, Emsalsiz kuzu kebabı, Bu kuzuyu yemediniz, Kuzu à la constantinopolitaine, Kuzu à l'extraordinaire, Bu baharın kuzusu, Mee'cik Johnson..."

"Maksat kuzu satmaksa, bunların hepsi satar. Garanti." diye de ekledim.

Bundan cesaret alıp bana slogan bul ya da reklam metni yaz diye girişmeyin, bozuşuruz ona göre.

(13.06.2009)

Getir bir tarih, milli olsun!

Bayılıyorum bu "tarihçiler incelesin" ayaklarına! Paşam mıntıka teftişinde gene bir vatan hainliği bulmuş, basıyor zile emir veriyor "oğlum getir iki çay biri açık olsun" havalarında.[33]

"Muhtıra" müellifi Yaşar Paşa Heybeliada Ruhban Okulunun 1844'te kurulduğunu duymuş bir yerden, kapısında bile yazıyormuş hatta. E Milli Güvenlik dersinden hatırlıyoruz aşağı yukarı o yıllarda ne olmuştu? Tanzimat Fermanı ilan edilmişti. O neydi? Vatan hainliğinin bir soft çeşidiydi, çünkü Avrupalıların beğeneceği bir işti, üstelik içimizdeki "Yabancı"lara Türk'ün engin hoşgörüsünün sınırlarını feci halde zorlayan birtakım haklar vermişti. Demek ki? Demek ki Heybe-

liada Ruhban Okulu emperyalizmin yurdumuz üzerindeki gizli bir oyunudur. Türk Ordusu müteyakkızdır, bu tür oyunlara gelmez. Gerekirse gider bombalar, karışamazsın. Çağırır tarihçileri, "Araştır bakayım bu ne biçim iş hem Tanzimat ilan ediyorlar hem ruhban okulu açıyorlar, casus masus olmasınlar" diye şak diye emreder, tak diye araştırıp getirirler.

"Tarihçi"den kastettiği herhalde Murat Bardakçı gibi şeylerdir. Normal tarihçi olsa "sen işine bak aga" der geçer çünkü.

***

Bu ülkede 130 sene gecikmeyle de olsa Yeniçeri Ocağını çökertmeyi başarmışlar. Hemen peşinden memleket, tarihin en büyük çağdaşlaşma hamlelerinden birine girmiş, yüz otuz senelik gecikmeyi telafi etmeye çalışmış, modern vatandaşlık hukukunun temellerini atmış, medeni ülke olmasına ramak kalmış.

Yalnız Türkler değil tabii, Rumlar da 1839'dan sonra kendi "Tanzimatlarını" yaşamışlar. Babadan kalma usullerle papaz yetiştirmeyi bırakalım, adam olalım diye Avrupai tarzda papaz mektebi açmışlar, adamakıllı üniversite düzeyinde eğitim vermişler. Heybeliada Okulu işte odur. 1971'de askerî yobazlık yüzünden kapatıldı. Aynı nedenle hâlâ kapalı.

***

Ben Putin'in güvenlik danışmanı olsam patrona Türkiye için ne önerirdim biliyor musunuz?

1) NATO üyesi olan Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik olası bir güç projeksiyonuna karşı Güneydoğu bölgesinde sürekli huzursuzluk çıkar; Diyarbakır kolordu mıntıkasını karıştır;
2) Kafkasya'da Amerikan destekli Türk egemenliği ihtimaline karşı Türk-Ermeni dostluğunu önle;

3) Ege'nin iki yakası arasında işbirliğini engellemek için Kıbrıs meselesini sürekli kaşı; Akdeniz'e çıkış yolumuz açık kalsın;
4) Rus Ortodoks kilisesinin dış etkilere maruz kalmaması için İstanbul'daki Ekümenik Patriklik makamını yıprat.

Komploysa al sana komplo. Yaşar Paşa'nın kariyerinde parlaması da Diyarbakır kolordu kumandanlığı görevindeydi, değil mi?[34]

(15.06.2009)

---

33 14 Haziran tarihli gazetelerden:

Eski Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt, Ruhban Okulu'nun kuruluşunun Müslüman olmayanların Osmanlı'nın içişlerine karıştığı süreçle çakıştığına işaret etti, "Bu ilintiyi tarihçilerin incelemesi gerekmez mi?" dedi

Büyükanıt, Heybeliada'daki Ruhban Okulu'nun 1844'te kurulduğunu, bu tarihin de Tanzimat Fermanı süreciyle çakıştığını söyledi. Büyükanıt, sürecin özelliğinin ise "Müslüman olmayan toplulukların Osmanlı içişlerine karışması" olduğunu vurguladı. ..."Kıbrıs'a karşı Ruhban Okulu" haberiyle dikkatler yeniden Heybeliada'ya çevrilirken Büyükanıt da aynı konuda Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün aylık bültenine makale yazdı. Büyükanıt, 1839 Tanzimat Fermanı ve sonrasında yaşanan sürecin 1844'te Patrikhane ve Ruhban Okulu ile ilgili gelişmelerle ilintisini sorguladı.

34 Büyükanıt 1996-2000 yılları arasında Diyarbakır'da 7. Kolordu komutanıydı. Bu görevinin ardından hızla yükselerek 2006'da genelkurmay başkanı oldu.

Dağ Latinleri

İsviçre'nin güneydoğusundaki dağ köylerinde Romanş diye bir dil konuşulduğunu bilirsiniz tabii. Latincenin günümüze kalmış türevlerinden biridir tıpkı İtalyanca, Fransızca, İspanyolca, Katalanca vesaire gibi, ama onlardan ayrı bir dil. Toplam nüfus 60.000 kadarmış. Ta 15. yüzyıldan beri canlı bir yayın hayatları var, gazeteleri kitapları eksik değil. 1938'de İsviçre'nin dördüncü resmi dili olarak kendilerini kabul ettirmişler. İsviçre parası üzerinde Romanş dili de yazıyor.

Enteresan olan hadise başka, şimdi sıkı durun. Meğer bu Romanş dilinin beş ayrı lehçesi (*idioma*) varmış. İsviçre'nin Graubünden/Grischuns kantonunun beş ayrı vadisinde konuşulurlarmış. Hepsinin ayrı ayrı yazılı literatürü, ders kitapları,

şiiri, şarkısı, türküsü varmış. Derken Heinrich Schmid adlı adam beş lehçeyi harman edip bir standart yazı dili geliştirmiş, 2001'de de İsviçre hükümeti bu standart dili resmen kabul etmiş.

Peki Romanşlar bayram etmişler mi "yaşasın Dil Devrimi, yaşasın Çağdaş Yaşam" diye? Ne gezer! Sekiz senedir bütün memleket isyanları oynuyor, biz kendi dilimizden vaz geçmeyiz diye hop oturup hop kalkıyorlar. Okullara standart Romanşçayı getirme projesi yürümemiş, her vadide ayrı lehçe modeline "şimdilik" geri gitmişler. İki bin nüfuslu Scuol köyünde çıkan yerel gazete ayrı lehçede çıkıyor, yedi bin nüfuslu Domat/Ems kasabasındaki ayrı lehçede çıkıyor. Hangi kafede oturup memleket muhabbeti açsan konu direkt buraya geliyor, heyecanlar tırmanıveriyor.

Farklar öyle az buz değil. Misal, "dünyanın en güzel kuşu" sözü beş lehçede şöyle: *il pli bi utschi da tuts, igl ple beal utschi da tuts, igl pli bel utschel da tots, il pü bel utschè da tuots, il plü bel utschè da tuots*! Kolaysa standartlaştır.

***

Demek ki neymiş? Demokrasi kolay iş değilmiş. "Zazaca ayrı dildir diyen faşizmin uşağıdır" diye zart zurt etmekle iş bitmiyormuş.

(17.06.2009)

Varoş

Vár Macarca "kale, hisar", Almanca karşılığı Burg. **Város** da şehir veya kasaba. Macarcada s harfi daima /ş/ okunur, o yüzden telaffuzu /varoş/.

Türkçede en erken Kanuni Sultan Süleyman'ın Budin eyaleti kanunnamesinde buldum, 1535 galiba. Evliya Çelebi'de de geçiyor. Türkçe kullanımı aslından farklı: sur dışı yerleşim demek. Özellikle Macaristan'a ve genelde Rumeli vilayetlerine has bir terim olduğu anlaşılıyor.

Anlam kaymasının nedenini düşünürken Şemseddin Sami yardıma yetişti. Varoş için "bir şehir veya kasabanın kale haricinde bulunan kısmı ki ekseriya Hıristiyan mahallelerini havidir" demiş. Rumeli'nde tipik yerleşim düzenidir, kale içinde

Türkler (ve bazen Yahudiler), kale dışında Hıristiyanlar oturur. Macaristan'da nüfusun ezici çoğunluğu Hıristiyan olduğundan, belli ki ana yerleşim alanları sur dışına kaymış, dolayısıyla "şehir" deyince sur dışı yerleşim kastedilir olmuş.

TDK sözlüğü hâlâ daha "sur dışı mahalle" diyor, çağdaş yaşamla pek şeyleri yok ondan herhalde. Oysa Türkçe bilenler bilir, aşağı yukarı 1980'ler sonu ila 1990'lar başında kelime anlam değiştirdi, "dar gelirli ve taşra kökenli halkın yaşadığı kenar mahalle" oldu. Beyoğlu da sur dışıdır ama varoş sayılmaz, hele Etiler hiç sayılmaz.

Türkiye'de şehirler 1914'ten 1960'ların başına dek ölü toprağı serilmişçesine yerinde sayar; sonra kırsal alandan göçenlerle şişmeye başlar. Bunun doğurduğu yeni fenomenin adı ilk başlarda "kenar mahalle", sonra "gecekondu"dur. 80'lede gecekondu artık durumu açıklamaz olunca yeni bir kelime gerekir. Frenkçe **banliyö** belki pek şık durduğundan tercih edilmez, onun yerine normalde yüz yıl önce ölmüş olması gereken bir marjinal kelime hort diye hortlayıverir.

(18.06.2009)

Çok dil bir millet

Tam bir sene önce şu günlerde "batsın bu dünya" deyip Etiyopya'ya gitmiştim, belki dönerim belki dönmem hesabı. Çok dağlık, ulaşımı zor, koca bir ülke. "Beyaz adam gitmez" dedikleri yerleri aradım, oralarda biraz dolandım. Kuzeyin dağlarında, 11. yüzyıldan kalma bir mağara manastırında birkaç gün papazların misafiri oldum, ruhumu dinlendirdim. Arada üç beş kelime Amharice öğrendim, yazısını da iyi kötü söktüm.

Amhari, yedi yüz yıl boyunca Habeş imparatorluğunun egemen halkının dili olmuş. Hâlâ daha yüzde doksan oranında devlet dili, medya dili. Yirmi milyon kişinin anadili, kalan elli milyonun da okumuş kesimi bu dili biliyor. Yaşayan Sami dilleri arasında Arapçadan sonra en çok nüfusa sahip, o açıdan önemli.

Kuzeyde farklı bir Sami dili olan **Tigrinya** dili konuşuluyor. Tigray'lar biraz buranın Kürtleri oluyor; aşiret yapıları, isyanları, dik duruşları, oynak müzikleri meşhur. 1980'lerde TPLF isimli bir gerilla örgütü kurup ortalığı kasmış kavurmuşlar. Sonra komik bir şey olmuş. TPLF bölünmüş. Bir yarısı kuzeyde bağımsızlık ilan edip Eritrea devletini kurmuş. Öbür yarısı başkent Addis Ababa'da iktidarı ele geçirmiş. 1991'den beri Etiyopya lideri olan Meles Zenawi TPLF'nin kurucularından biri. (Öbür kurucu halen Eritrea lideri; Doğu Perinçek'le Halil Berktay gibi savaşıyorlar.)

Zenawi iktidara gelince ilk iş anayasayı değiştirmiş, Amhara ulusunun egemenliğine son verecek adımları atmış. Bu meyanda Etiyopya'daki tüm dilleri anayasal güvence altına almışlar. Halen memlekette resmen tanınan 84 (seksen dört) dil var, hepsinin anadilde eğitim hakkı, temsil hakkı filan garantili. Didim didim didiştikleri konu ne dersiniz? Batı Gurage dilleri tek dil mi sayılacak, ayrı ayrı mı sayılacak? Tigre dili Tigrinya'nın lehçesi midir ayrı dil midir? Tanıdık mevzular.

Nüfusça en büyük grup **Oromolar**, Harf Devrimi yapıp Latin alfabesine geçmişler. Başkentin on kilometre dışına çıkınca birden kıvırcık Amhari yazısı bitiyor, "Oromoo Yuunversitii" gibi tabelalar başlıyor. "Yaşasın Çağdaş Yaşam!" duygusuna kapılıyorsun.

Ülkede Müslüman kültürünün tarihi merkezi Harar kenti. Orada **Harari** dili var, Arap alfabesiyle yazılan bir başka Sami dili. Harar'in ileri gelen ailelerinin hepsi, binbeşyüz küsur yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın buraya gönderdiği bir gemi dolusu Osmanlı askerinin soyundan olduklarını söylüyorlar, ama doğru ama yanlış bilmem. Bizim elçilik de bunları pek sevmiş, elçilik personelinin hepsi Harar'lıymış.

(19.06.2009)

Meşk

Radikal'de Akif Beki "keçi postundan bir tulumdur **meşk**" demiş. TDK sözlüğünde meşk'in bu anlamı yok. İşin kötüsü, Anadolu ağızlarından derlemeler içeren on bir ciltlik Derleme Sözlüğünde de yok. Bir tek **meşik** veya **meşük** demişler, Şebinkarahisar, Erkinis ve Erzurum ağızlarında "ekin çuvalı" imiş. Akif Bey dilleri karıştırıyor olmasın sakın diye kuşkulandım, İzoli'nin Kürtçe Ferheng'ine baktım. Aha! Meşk = ayran yayma için kullanılan tabaklanmış tulum. **Meşk kêyin** = yayık yaymak.

Farsçada da var maamafih, **meşk** = tulum, kırba. Dolayısıyla Türkçede de kullanılmış, mesela Vefik Paşa'da var (1876). Ama Şemseddin Sami'de yok (1900). Demek ki daha 19. yüzyıl sonlarında gidiciymiş kelime.

Biz Ermenicede **maşk** մաշկ deriz, 1. meyve veya hayvan derisi, 2. deriden yapma tulum. Bakalım ne diyor diye Acaryan'ın derya gibi etimoloji sözlüğünü açınca bir buçuk sayfa malzeme çıktı, ufak punto üstelik. Süryanice **meşka** ܡܫܟܐ eski Aramicede **maşka** מִשְׁכָּא her çeşit deri. Ermenicede 5. yüzyıla ait en erken metinlerden itibaren kullanılıyor. Eski Asurca **maşku** "insan ve hayvan derisi" anlamında. Farsça ve Kürtçe biçimlerin de bir Sami dilinden alıntı olması gerektiğini uzun uzun savunmuş Acaryan. Eski Habeşçe **masak** ማሰከ "germek, yay çekmek" de bunla alakalı olmalı diyor. Eski dillerin birçoğunda "deri" ile germek fiili bağlantılıdır.[35]

Hübschmann'a göre Çağatay Türkçesinde de meşk tulum imiş, Farsçadan alıntı olmalı. Ama bendeki Pavet de Courteille sözlüğünde bulamadım. Daha iyi bir Çağatayca sözlük var mıdır acaba, bir ara araştırayım.

Kıytırıktan bir kelime diyorsunuz ama bakın deşince altından buzdağı çıktı, neredeyse Adem ile Havva'ya vardık.[36]

***

Bir de Arapça **meşk** var, o başka, alakası yok. Öğrenme amacıyla yapılan alıştırma ya da talim demek.

(20.06.2009)

---

35 Hradya Acaryan'ın dört ciltlik etimoloji sözlüğü (**Hayeren Armatakan Bararan**), 25 dil bilen İstanbul kökenli egzantrik ve olağanüstü geniş kültürlü bir dilcinin şaheseridir. Ermenice sözcüklerin İrani, Sami ve Kafkas dillerindeki reflekslerini göstermesi açısından çok değerlidir.
Ankara'da Türk Dil Kurumu kütüphanesinde bunun daktiloyla yazılıp teksir edilmiş versiyonunu gördüm. Sanırım Acaryan Stalin döneminde gözden düştüğü için sözlüğü yıllarca basılamamış. Nihayet 1971-74'te Erivan'da yayımlanmış. Türkiye'de ancak Patrikhane kütüphanesinde bir nüshasını bulup fotokopisini aldım.

Acaryan'ın aynı derecede önemli diğer eseri Hayeren Gavarakan Bararan, yani Ermenice Taşra Ağızları Sözlüğü. Tiflis, 1913. Henüz hiçbir yerde bulamadım.

36 Aşur Özdemir eklemiş:

Rusçada "çuval" anlamına gelen meşok sözü var. Yine aynı kelime Ukraynacada mişok şekliyle mevcut.

Ayrıca Kazakçada da mes sözü vardır. Anlamı ise "bütün olarak yüzülmüş keçi derisinden yapılan kap". Bunun da sizin sözünü ettiğiniz meşk ile ilişkisi olduğu açık. Zira bildiğiniz gibi Eski Türkçedeki /ş/ sesi Kazakçada /s/ sesine dönüşür.

Aptal

Türkiye'nin Moskova büyükelçisi demiş ki "Nazım Hikmet'ten vatan haini diye söz etmek en azından basiretsizliktir, hatta aptallık anlayışını aşan bir kavramdır." Kendisine bonjur diyoruz ve günün sorusuna geçiyoruz. Acaba muhterem cumhuriyetimizin geçmişte ve bugün savunduğu vatan millet davaları arasında "aptallık anlayışını aşmayan" BİR tane var mıdır ve varsa hangisidir?

"Kürt yoktur, kart kurt yapan dağ Türkleri vardır" acaba aptallık anlayışını aşar mı aşmaz mı? "Terörü lanetlemezsen senle konuşmam" yahut "geçmişini inkâr etmezsen sınırı açmam" nasıl bir zekânın eseridir? Anadolu'da her ihtiyarın seve seve anlattığı soykırıma "yoktur" demeyi vatan davası ya-

panların IQ seviyesi hakkında ne diyebiliriz? "Kafasına bez bağlayan kızları üniversiteye sokmamak için gerekirse güç kullanırız" diyen yaşlı başlı adamlar psikiyatride hangi sınıfa girer? Saftirik[37] bir şairi devlet başkanına yalakalık etmeyi reddetti diye 28 sene hapse mahkûm ettikleri aynı yıl, devletin emirlerine uymuyorlar diye koskoca Dersim vilayetini havadan bombalayıp ahalisini yok etmeye girişmişlerdi; o zatlara akıl ve sağduyu atfetmek doğru olur mu? Taş atan çocukları otuz seneye mahkûm eden ya da mecliste bir garip dil konuştu diye milletin oyuyla seçilmiş milletvekillerini onca sene hapiste çürüten adamların "basireti" hakkında ne söylenebilir? Van'da kışlaya beş yıldızlı bir seri katilin adını veren askerler ve onları derhal aynı gün kovmayan hükümetler aptallık liglerinde nasıl bir performans sergilemektedir? Ali Kemal'i yahut Vahidettin'i vatan haini sayanlarla Nazım Hikmet'i bu payeye layık görenler zekâ bakımından çok farklı mıdır?

Vatan haini imal etme mesleğine otuz beş senedir emsalsiz emeği geçmiş bir bey var Radikal gazetesinde, geçenlerde "Yunus Emre'nin Türkçesini neden koruyamadık" diye köşesinde vahvahlanıyordu.

Yunus Emre zamanında abdal sözcüğü derviş demekti, kalenderî demekti, olumlu bir anlamı vardı. Sonradan ama devir değişti, aptallığın da modası geçti. Şimdi medeni toplumda pek övünülecek bir özellik olarak görülmüyor.

Farkında mıdırlar dersiniz?[38]

(22.06.2009)

---

37 "Saftirik" kelimesi gazetede kesilmiş.

38 "Hocam biraz ağır olmuş bugünkü yazı. Hep beraber biraz sakinleşsek daha iyi anlaşamaz mıyız?" diye haklı bir soru soran Elif Köksal'a şöyle demişim:

> Hep beraber anlaşmak gibi bir kaygım yok. İçimden ana avrat küfretmek geldiğinde ana avrat küfredebilmeyi daha sağlıklı buluyorum. Ayrıca biraz kavga olmadan bu memleketin düzeleceği kanısında değilim.

Yunus Emre Türkçesi

"Neden Yunus'un Türkçesini koruyamadık? Koruyup geliştiremedik? Neden Türkçesi varken başka dillerden sözler alıp dilimize doldurduk ve dilimizi tanınmaz hale getirdik?" demiş Radikal köşe yazarlarından Namık Kemal Bey, Ziya Gökalp'e öykünerekten.

Maksat tabii cahil halkın önyargılarını okşayıp prim yapmak, o belli. Ama ben gene ciddiye aldım, dersimi çalıştım. Yunus Emre'ye atfedilen toplam 426 adet şiiri internette bir yerde bulup indirdim (bunların çoğu orijinal değildir, çakmadır, ama şimdilik fark etmesin). Concordance programına takıp kelime listesi çıkardım, çekimli sözcükleri ayıkladım. Kaç kelime çıktı dersiniz? 1991 kelime! "Yunus Emre Türkçesi'nin" yazıya yansıyan kelime hazinesi demek ki buymuş.

O devrin Türkçe yazan diğer yazarlarını, Garibname'yi, Süheyl ü Nevbahar'ı, Manyasizade'nin Gülistan tercümesini saysanız da buna yakın bir liste çıkar, bilemedin üç dört bin kelime içinde döner olay. Türkçe henüz yazı dili olarak çok tazedir, donanımsızdır; daha zengin ifade yelpazesine gerek duyanlar yazıyı Arapça veya Farsça yazarlar.

Arapça ve Farsça kökenli kelime oranını da saydım, yüzde 37 buldum. Aceb, akıl, Allah, aşık, aşk, can, cihan, çare, derd, derviş, dost, dünya, düşman... gibi en sık kullanılan kelimelerin bir kısmı buna dahil. Dikkat ederseniz bunların pek çoğu Yunus'tan önceki bir-iki kuşak içinde Türkçeye girmiş "yeni" kelimelerdir. Yani, heyhat, "Yunus Emre Türkçesi" oldukça avangard bir dildir. Bir bütün olarak dönemin derviş edebiyatında sanki yabancı kökenli kelimeleri sürekli tekrarlayarak halkı alıştırmaya dönük bir gayret sezilir, ya da bana öyle geliyor.

"Yunus'un Türkçesini" koruyaydık ah, kimbilir Wittgenstein'ın eserleri Türkçeye ne güzel çevrilirdi! Füzyon mutfağı menüleri, Adli Tıp raporları, at yarışı tahminleri ve OEM hardware katalogları ne kadar harika yazılırdı!

Kasko sigorta sözleşmesi hele, ne şiirsel dururdu: "*Çün ki kaza ettin vargıl/jandarmaya haber vergil/şerbet içüp esrik isen/çerağ gibi derdin yangıl.*"[39]

(23.06.2009)

---

39 *Radikal*'de 24 Haziran tarihli yazısında Namık Kemal Zeybek isim vermeden bana cevap vermiş. Bir süreden beri "Türkün engin hoşgörüsü" moduna aldığı kurt dişlerini, anlayanın anlayacağı dilde gıcırdatmış. Son cümlede "anlatabildim mi?" diye de vurgulamayı da ihmal etmemiş.
Ben anladım. Anladıklarımı köşeli parantez içinde ekledim.

> Kimisi, Türk dil ve kültür alanı içinde yaşadığı halde, başka bir soya mensubiyet etkisinde ırkçılık yaparak... [*irmeni!*]
>
> Demokratik hakkıdır elbette... Ne diyelim... [*Türkün engin hoşgörüsü...*]
>
> Kimisi yoğun propagandaların etkisi altında kaldığından... [*saf!*]

Kimisi çağdaşlığı, liberalliği, demokratlığı at gözlüğü ile gördüklerinden... [*cahil!*]

Kimisi bu işi 'iş ve meslek' haline getirdiklerinden... [*satılmış!*]

Kimisi köşelerde iş bulmak yolu yaptıklarından... [*bacanak kontenjanından köşe yazdırılanları kastediyor herhalde.*]

Evet, bütün bu kişiler ve benzerleri, ağız birliği içinde "Türk'e Türk düşmanlığı propagandası" yapıyorlar.

Yapmayın yoldaşlar! [*komonis!*]

Yapmayın yurttaşlar! [*irmeni!*]

Çok ileri gidiyorsunuz! [*sabrımız taşarsa...*]

Türk'ü Türklükten soğutmak mı istiyorsunuz?

Türklerin milliyetlerinden eziklik duymalarını mı istiyorsunuz?

Türkiye Türklerinin, Türklüğün değerlerinden kopmasını mı istiyorsunuz?

Yapamazsınız!

Tam tersi olacak diye korkuyorum. [*ben hoşgörürüm ama tosuncukları bilmem...*]

İstemediğimiz ölçülere varan bir Türkçülük doğabilir. [*salarım üstüne...*]

Bırakın bilgisizce yaptığınız tarihimizi karalamaları...

Siz böyle yaptıkça bizim içimizde 'Türkçemizi, inancımızı, tarihimizi' korumak duyguları, görev duygusu ile taşkınlaşıyor. [*taşarsa hangi pislikleri yapabildiğimizi sen bilirsin...*]

Anlatabildim mi?

Türk'ü Türklükten soğutmak mı istiyoruz? Hayır, Nazi artığı Türkçülerden soğutmak istiyoruz.

Türklerin milliyetlerinden eziklik duymalarını mı istiyorsunuz? Aksine, bu ilkelliğin utancından kurtulup hakları olan rasyonel özgüvene kavuşmalarını istiyoruz. Buna ufak da olsa bir katkıda bulunmaya çalışıyoruz.

Türkçülerin aptalca bir hamasete hapsetmeye çalıştığı kültürün aslında gayet renkli, insanî, çokyönlü ve kozmopolit bir kültür olduğunu, insanlığın binlerce yıllık macerasıyla içiçe olduğunu hatırlatmaya çalışıyoruz.

"Korkma," diyoruz, "çık bu adamların seni hapsettiği inden." Dışarıdakiler düşman değil. Wittgenstein da senin kardeşindir, Fotoşop'u tasarlayan genç dahiler de. Asurlunun da senin kültüründe emeği var, Roma imparatorlarının da. İsviçrenin dağ köylüleri de aynen senin gibi problemlerle cebelleşiyorlar, Habeşistan devrimcileri de. Rahat ol, gevşe! Kendine güven!

Beyefendiyi korkutan budur.

Xırxayax

Türkçede xırıltılı /x/ sesi var mı? Var tabii, olmaz olur mu. Türkçe dedim, "Modern Standart Türkçe" ya da İstanbul Türkçesi demedim. Konyalı birine sorun bakalım, **xırxayax** nasıl şeymiş. Konyalıların konuştuğu dil Türkçe değil mi?

O sesin teknik adı ötümsüz artdamak sızıcısıdır, yani bildiğimiz unvoiced velar fricative. Ötümsüz demek sert demek. Artdamak demek dili arkadaki yumuşak damağa değdireceksin demek. Sızıcı demek tam kapanmayacak, hava kaçıracak demek. Ötümsüz artdamak patlayıcısı (unvoiced velar plosive) olan kalın k sesi Türkçenin bazı lehçelerinde hava kaçırıp **x** olur, genel kuraldır. Azericede de mesela *çox, yox, çıxış etmek, baxmayaraq* vs. diyorlar. Demekle kalmayıp öyle yazıyorlar.

İstanbul lehçesinde bu özellik herhangi bir tarihte var mıydı? Bilmiyorum. Ama daha önce de yazdım, Arapça ve Farsça sözcüklerde geçen خ harfi İstanbul'da 18. yüzyıl başlarına dek /x/ telaffuz edilirdi. Xaber, xaste, xoce, şaxıs, xınzir, xasret, ıxtiyar vs. Sonra birden bu ses kalktı, /h/ diye söylenmesi kibarlığın gereği sayıldı, /x/ sesini telaffuz edenler hırt kategorisine geçti. Neden? Nedeni yok, moda!

Eski Orta Asya Türkçesinde de x vardır ama marjinaldir. Sadece iki ortamda karşımıza çıkar. Bir, /kt/, /ks/ ve /kş/ çift sessizleri her zaman /xt/ /xs/ ve /xş/ olur, **axtarmak**, **axsamak**, **oxşamak** gibi. İki, **xağan** (hükümdar), **xatın** (kraliçe), **tarxan** (üst düzey yönetici) gibi birkaç soyluluk unvanında /x/ sesi bağımsız olarak bulunur. Bunlardan xatın yabancı dilden alıntıdır, diğerlerinin de yabancı kökenli olmasına kesin gözüyle bakılabilir. "Yabancı" ses sonraki evriminde ikili gelişme göstermiştir. Bir yandan /h/ ile *han/hakan, hatun* ve *tarhan*, diğer yandan /k/ ile *kağan, kadın* ve *tarkan* biçimleri vardır. Sebebi ayrı lehçe midir, yoksa yazı dili-halk dili gibi bir sınıf ve statü farkı mı var, ondan tam emin değilim.

(24.06.2009)

Ağrı Dağı

Ağrı diye dağ adı olur mu allahaşkına? Neyin ağrısı, kimin sancısı? Agir Kürtçe "ateş" demek. Agirî bunun sıfat hali, ateş dağı. Türkçe ismin buradan gelmiş olduğu belli. En son 1840'ta volkanik faaliyet görülmüş, duman falan çıkmış. Ama isim en erken ne zaman kullanıma girmiş, onu tespit edemedim.

O dağın öz Ermenice adı da Ararat değildir, Masis'tir. Ararat Tevrat'ta geçen İbranice bir isim, Mezopotamya'nın kuzeyinde bugün "Doğu Anadolu" dedikleri dağ ülkesinin genel adıdır. Yaratılış 8.4'te Nuh'un gemisinin Tufandan sonra Ararat DAĞLARINDA karaya oturduğu yazar, tekil değil çoğul. Sonradan akıl yürütüp bu dağların olsa olsa Ağrı/Masis Dağı olduğuna karar vermişler, dağı da Ararat diye adlandırmışlar.

Oysa Şırnak'ın oradaki Cudi Dağı akla daha yakın duruyor. Ortadoğu'dan kuzeye baktığında dağ ülkesinin ilk büyük dağı orasıdır. Fırat'la Dicle göklere kadar taşar da yüzmeyi başarırsan kendini Cudi Dağında bulman gerekir normal olarak.

Ararat'ın Asuricesi Urart'tır, -u nominatif ekiyle Urartu olur. Memleketin adı bilim dünyasında böyle tercih edilir, çünkü 19. yüzyılda Asur dilini çözen Henry Layard ile Van yazıtlarını okuyan Archibald Sayce bu adı kullanmıştır. Oysa Urartu yerine Ararat demek de sanırım eşit ölçüde doğru ve mümkündür. İkisi de egzonimdir (exonym), yani elin Deutsch'una bizim Alman yahut Macarların Német demesi gibi bir "dış adlandırma". O devirde Van'da oturup bütün dağ ülkesine hakim olan halkın kendine verdiği ad Khald yahut Xald, ülkenin adı da Nairi veya Bianili imiş. Güneydeki Sami komşuları Ararat/Urartu demişler. Neden öyle demişler, bilen yok.

Sonuç? A) O memleketten bir sürü insan geçmiş, B) hepsi Türk değilmiş, C) hepsi Kürt veya Ermeni de değilmiş. Üçbin senelik perspektife koyunca insan biraz daha alçakgönüllü olma gereği duyuyor.

(25.06.2009)

Paradise

Parádeisos Pers kralının etrafı duvarla çevrili cennet misali bahçeleriymiş. MÖ 399 yılında İran'da deli bir maceraya girişen, sonra da bunun kitabını yazan Atina'lı tarihçi ve komutan Ksenofon bundan ilk kez söz ediyor. Eski Farsça sözcük ***paridaeza*** olmalı diyorlar. Eski Farsçadan günümüze kalan yazı hazinesi pek kısıtlı olduğundan elde orijinali yok, Yunanlının dediğiyle yetinmek zorundayız. **Pari-** "çepeçevre" demek, İngilizcesi around. Farsça *perakende, perçem, perçin, perdaht, perende, filan+perest, falan+perver, pergel, perişan, pervane, pervaz* vb. sözcüklerinde bu edat geçer. **Daeza** ise duvar veya sur. Yeni Farsça **dîz** şekli Türkçede de kullanılır, hisar demektir, hisar komutanına **dizdar** denir. Dizdaroğlu diye soyadı bile var. Öbür dizle alakası yok.

Geçiyoruz MS 1. yüzyıla, parádeisos bu sefer İncil'de karşımıza çıkıyor Aramice **gannetâ** çevirisi olarak. Bu da saklı bahçe demek, "etrafını duvarla çevirmek, tahkim etmek, saklamak" anlamına gelen g-n-n kökünden. Yahudilikte bu kavram yok, ama doğru yolu seçen müminlere tanrının vaadettiği bir mucizevi bahçeden Hz. İsa sık sık söz eder, bu bahçe o bahçe. Benzer bir bahçe, daha ayrıntılı servislerle donatılmış olarak, İslami mitolojide de mevcuttur yanılmıyorsam. G > C kuralından daha önce kaç defa söz ettim.

Yunancadan Latinceye **paradisus**, oradan Fransızca **paradis** (son hece düşer), İngilizce **paradise** (uzun /i/ 16. yüzyıldan sonra /ay/ okunur), Almanca **Paradies**, İspanyolca **paraíso** (iki sesli arasına gelen yumuşak sessiz düşer) vb. Hepsi cennet demek. Ama modern kullanımdan neredeyse düşmüş de olsa ikinci anlamın izi halâ durur, dört yanı yüksek duvarla çevrili Ortaçağ usulü iç bahçelere *paradise garden* yahut *jardin de paradis* denir. Bahçe tasarımı, peyzaj vs. işleriyle uğraşmış olanlar bilir.

Ermenice **pardêz** bahçedir, sözcüğün Orta Farsça (Pehlevice) biçiminden gelir, Batı Ermenicesinde **bardez** olur. Erzurum'un Şenkaya ilçesinin eski adı buydu.[40] Bir de İzmit'e yakın **Bardizag** var, şimdi Bahçecik etmişler, babaannemgiller oralıdır.

(26.06.2009)

40 Bardez/Bardız Şenkaya değilmiş, onun 16 km. güneyindeki tarihî kasabaymış. İsmini Gaziler yapmışlar. Ancak sanırım son yıllarda eski isme geri dönülmüş. Karayolu haritalarında Bardız değil Gaziler geçiyor.

Paradise II

Paradise konulu yazım bu sefer her zamanki Müslüman okurlarımdan başka Yahudi ve Hıristiyan okurlarımı da hoplatma başarısını gösterdi. "Konuyu ciddiye almadığın için detaylarda hata yapıyorsun, halbuki bunlar bizim için önemli konular" diyen okurum sanırım haklı bir noktaya parmak basmış. Bakalım Budistlerle Zerdüştçüleri kızdırmayı ne zaman başaracağız... Tevrat'ın geç döneme ait kitaplarında Farsçadan alınma **pardêz** sözcüğü geçermiş, genelde bahçe, özellikle de mecazi ve manevi yönü ağır basan bir bahçe anlamında. Fakat bunun, ölümden sonra ulaşılan bir yer olup olmadığı konusunu tam anlamadım.

Daha önemlisi, Tevrat'ın MÖ 2. yüzyılda yapılan Yunanca çevirisinde İbranice **gan Eden** karşılığı olarak Yunanca **para-**

deisos kullanılmış. Gan Eden, Eden Bahçesi demek, Adem ile Havva'nın ilk yurdu, ama ölümden sonra gidilen cennetle ilişkisi var mı, net değil.

Zannettiğimin aksine, Hz. İsa sık sık cennet bahçesini anmazmış. Sadece bir kez, Luka 23.43'te sözünü etmiş giderayak. Ayrıca Hazreti Paul bir kez, Kıyamet suresi de bir kez paradeisos'tan bahsetmişler. Hepsi o kadar.

Yunanca paradeisos Aramice **gannetâ** çevirisidir demem yanlışmış. Aramca sözcük en erken MS 4. yüzyılda Yunancadan çeviri olarak görülmüş.

Sözcüğün Arapçasından söz etmemem de eleştirildi tabii. Halbuki Elifin Öküzü'nde buna değinmiştim. Yunanca paradeisos'un Arapçası **farâdîs** olur. Arapçada /p/ sesi yok, otomatikman /f/ye çevirilir diye daha önce Eflatun konusunda gördük. Farâdîs Arapçada çoğul sözcüğe benzediğinden bundan da **firdaws** diye bir tekil türetilmiş, öyle anlaşılıyor. Türkçesi **firdevs** olur, bağ, bahçe ve özellikle cennet bahçesi demek.

Firuzabadi'nin Kamus'u ile Fayyumi'nin Misbah'ı firdevs Yunanca veya Süryanicedir demiş. Buna karşılık Kuran'da geçtiğine göre yabancı dilden alıntı olamaz diye akıl yürütenler de var.

(01.07.2009)

8 Haziran'da Dücane Cündioğlu Yeni Şafak'taki köşesinde benim Paradise konulu birinci yazımı uzun uzun alıntılayan, fakat kendince "hakiki" İslami cennet kavramını algılayamadığımı ima eden bir yazı yazmış.

O günlerde yurt dışında olduğum için yazıyı görmemiştim. 1 Temmuz'da Cündioğlu'na hiç değinmeden aynı konuda başka bir yazı yazınca bunu bir tür tavır olarak değerlendirip beni ayıplayanlar oldu. Bunun üzerine yazıyı arayıp buldum. Kısaltarak aktarıyorum.

Cündioğlu'nun yazısı:

Dün, Taraf gazetesinde Sevan Nişanyan'ın "Paradise" başlıklı yazısına tesadüf ettim.

Hakikatle aramızdaki perdenin, onca çabalardan sonra incelir göründüğü anlarda bile birdenbire nasıl da kalınlaştığına değinmek için küçük bir fırsat olarak telakki ediyorum o masum yazıyı.

Dilin, muhatabına tam da gerçeği gösterecekken aniden bir oyun oynayıp gerçeği gizleyebileceğini iştikak oyunlarını tecrübe edenler bilir. Bu yüzden her defasında daha derine kazmak zorunluluğu vardır, hep daha derine...

Yarma teşebbüslerinin neticesinde elde edilecek yargılar, kocaman yarıklardan ziyade küçük çatlakların arasında da gizlenmiş olabilir.

Değil mi ya, hakikat sürprizden hoşlanır.

***

Nişanyan, Yunanca "parádeisos" hakkında, Pers kralının etrafı duvarla çevrili cennet misali bahçeleriymiş diyor(...)

Kelimenin Yunancadan Latinceye (Paradisus), oradan da modern Batı dillerine geçtiğini, hepsinin de 'cennet' anlamına geldiğini kaydettikten sonra, Yahudilikte bu kavramın bulunmadığını, ama Hz. İsa'nın sık sık bahsettiği, doğru yolu seçen müminlere tanrının vaadettiği mucizevî bahçe'nin işbu bahçe olduğunu söyleyen Nişanyan, biraz tereddüt içinde şöyle diyor

— "Benzer bir bahçe, daha ayrıntılı servislerle donatılmış olarak, İslami mitolojide de mevcuttur yanılmıyorsam."

Birdenbire "İslâmî mitoloji"ye geçtik, ne ilginç değil mi?

Oysa sözlüklerin dini olmaz, olsa olsa sınırları olur?

Neyse geçelim.

Son olarak, yazarın, dört yanı yüksek duvarla çevrili Ortaçağ usulü iç bahçelere paradise garden yahut jardin de paradis dendiği şeklindeki açıklamasını da zikredelim. ["cennet bahçeleri" yani.]

***

Özetlersek, Farsça Paridaezas kelimesi, önce Yunanca Parádeisos'a, sonra Latince Paradisus'a, oradan da Paradis/Paradise/Paradies hâlinde diğer Batı dillerine geçiyor.

Anlamı da 'bahçe' demek, etrafı surlarla veya duvarlarla çevrili bahçe... hatta Aramice kökenine binaen: saklı bahçe... gözlerden saklı bir tür iç bahçe... [Görmüş olanlara kadîm Şam evlerinin iç avlularını hatırlatırım, otantik yapısını koruyan bu iç avlular, hakikaten birer cennet bahçesi gibidir. Endülüs bahçeleri de aslında işbu Suriye bahçelerinin ardılıdır.]

***

Sözü daha uzatmadan sadede geleyim:

Nişanyan'ın kısa tetkikinin en büyük zaafı, kendisine Farsça, Yunanca, Latince silsilesini takibe izin vermesine, hatta Aramîce 'gannetâ' (cennet) köküne ulaşmasına yardımcı olmasına rağmen, elindeki kaynakların, Paridaezas'ın karşılığı olarak Kur'an'da geçen Arapça 'Firdevs' kelimesini görmekten kendisini mahrum etmiş olmasıdır.

Sayın Nişanyan "İslâmî mitolojiyi" (!) öğrenmeye vakit ayıramayabilir ama bari Arthur Jeffery'nin 1938'de basılan "The Foreign Vocabulary of The Qur'an" adlı kitabını el altında bulundursa! Tavsiye ederim, gerçekten istifadeye şâyândır.

İlgilisine büyük hatalar yaptırsa bile kesinlikle onu küçük hatalardan korur.

Lâtife yapmıyorum, küçük hatalar, ciddi araştırmacılar nezdinde, büyük hatalardan daha tehlikeli ve daha örseleyicidir.

NOT: 'Paridaezas' ve 'gannetâ' sözcüklerinin anlam-analizini derinleştirmek ve daha sahih sonuçlara ulaşabilmek için, Etymology'nin, hatta Lexicography'nin tarama teknikleri yeterli gelmez, tarihsel anlambilim'in ufkuna da dahil olmak gerekir; yani geleneğin "fıkh'ul-luga" şeklinde adlandırdığı bir dil felsefesinin ufkuna.

Keşke bu fukaralığımıza rağmen Fârâbî'yle olsun yola düşebilecek bir coşku ve heyecanın adamları olabilseydik!

Ne ki "Keşke!" demek bize yasak!

Dünya ve ahiret

On beş günden beri Toronto'nun varoşlarında bir yerde mahsurum. Türk basınını manşetlerden öte izlemeye fırsatım olmuyor. Dücane Cündioğlu'nun 28 haziran tarihli yazısını bu yüzden fark etmemişim. Ondan habersiz, aynı konuya değinen bir yazı yazdım. Sanki Dücane Bey'in adını anmadan onu istiskal etmeye çalışırmışım gibi değerlendirenler oldu. Haşa öyle bir şey yoktur. Yanlış anlaşıldıysa özür dilerim.

Cündioğlu'nun yazılarını –temel varsayımlarını bazen paylaşmasam da– ilgiyle ve takdirle okurum. Fikirdaşlık bence o kadar da mühim değil: şu memlekette zekâyla ve yürekle yazan kaç kişi var ki "onun fikri bana uymaz" deyip harcama lüksümüz olsun?

Kiminin ilahi hakikat dediği şeye ben "mitoloji" derim belki. O da o kadar mühim değil bence. Köşeye sıkıştırıp soran olsa "mitolojik düşünce tarzı derin insanî hakikatleri ifade etmenin bir yöntemidir" deyip kaçıveririm, ne olacak?

***

Bu dünyanın ufkunun ötesinde duran Varlık veya varlıklar bana inandırıcı gelmiyor; kendimi bildim bileli de gelmedi. **Dünyâ** ne demek biliyorsunuz değil mi? Arapça edna'nın kıyas halidir, iki şeyden daha beride olanı demektir. Yani "bu taraf", öteki değil beriki, çizginin bu yanı. Etiket isterseniz söyleyeyim, ben Dünyacıyım. Öte taraf dursun, BU tarafı biraz olsun anlasam kendimi mutlu sayacağım.

"Bütün haşmetiyle ve bütün zavallılığıyla insan" demiş Cündioğlu. İşte o insan ilgimi çekiyor. Kendine bir kutsal yaratmak için verdiği binlerce yıllık mücadele bilhassa ilgimi çekiyor. O mücadelenin hikâyesini gaipten gelen sesler (ufuk ötesinden müdahaleler) farz etmeden anlamak ve anlatmak mümkün müdür? Hem mümkündür, hem daha ilginçtir ve daha dürüsttür sanıyorum. "Bütün haşmeti ve zavallılığıyla insan"ı anlamaya daha yatkın bir yoldur.

Ufkun ötesini bilen olduğunu sanmıyorum. O konuda söylenecek her söz sonuçta abesle iştigaldir. Haddini aşmaktır. O âlemin BU taraf üzerindeki gölgesini izlemek bana yeterince ilginç geliyor.

(08.07.2009)

Devinim

Arap asıllı **hareket etmek** fiiline ırkçı ideolojiye uygun bir karşılık bulmak gerektiğinde bakın neler önermişler 1934 yılında: *bıcıramak, bıngıldamak, çaylamak, çemremek, çirenmek, çırpınmak, davranmak, deprenmek, ırgalanmak, ırganmak, ipinmek, kırmaşmak, kıybıktanmak, kıymındamak, kozgalamak, oynamak, sökünmek, talbınmak, tavranmak, terpenmek, yeltemek, yorımak*... Bkz. TDTC Tarama Dergisi, cilt 1, s. 282. Hayrettir ki **devinmek** henüz yok. Bu fiil yanılmıyorsam ilk 1945 tarihli TDK sözlüğünde arz-ı endam ediyor. Ondan önce de 1944 basımı Derleme Dergisinde kayda geçmiş, Isparta ve Karaman'dan Ordu'ya uzanan bir alanda "kımıldamak" veya "kıvranmak, tepinmek" veya "çabalamak, didinmek" anlamına ge-

len bir yerel deyim olarak. Türevlerine ve benzerlerine baktığınız zaman esas anlamının "kaşınmak" olduğu anlaşılıyor. Özellikle hayvanın bir şeyden rahatsız olup durduğu yerde didinmesi gibi bir şey. Kaynağı belirsiz bir fiil, diğer Türk dil ve lehçelerinde karşılığı yok. Anadolu bozkırında bir tarihte türeyivermiş belli ki.

Bakın şimdi ne diyeceğim, dikkatle izleyin.

Bir kere yapılan işin absürd olduğu ortadadır. İşin içinde cehalet var, ırkçılık var, bağnazlık var. Daha önemlisi tehdit var, tecavüz var. "İstersem atımı senatör seçtiririm" diyen Caligula gibi, bir meydan okuma var. "Sıkıysa kabul etme" diyor, "okuldan üniversiteden attırırım, gerici vatan haini ilan ederim, hayat boyu sürüm sürüm sürünürsün!"

Bu tamam. Ama bakın dil ne yapmış. Hareket sözcüğünün eşanlamlısıdır, onun yerine bu kullanılacak diye dayatılan **devinim**'i almış. Usul usul anlamını kaydırmış, dilde eksik olan bir nüansın ifadesini ona yüklemiş. BUGÜNKÜ Türkçede hareket daha çok A noktasından B noktasına gitme eylemi demek. Devinim ise, rotadan ve hedeften bağımsız olarak, kıpraşma hali. Biri movement, biri motion. Misal, Kadın Hakları Hareketi olur, ama Devinimi olmaz, "motoru ne boşa çalıştırıyorsun?" derler. Sekizde hareket ediyoruz olur, ama deviniyoruz olmaz, "devinmen bittiyse gidelim" derler. Toplumdaki dinamizmi anlatan bir postmodern filmin adı Devinim olur, ama Hareket olmaz, çünkü hareket olsa topluca bir yerlere gitme anlaşılır.

Bu ayrım güzel bir ayrım, kabul edelim, Türkçede bunu karşılayan başka şey de yok. Eskiden, yani 1860'larla 1920'ler arasında böyle bir kavram lazım olsa mutlaka ***inhirak** yahut ***teharrük** gibi bir şey bulurlardı Arapçadan, ya da bulamasalar yaratırlardı. Onun da bir sakıncası olmazdı, yanlış anlama-

yın (*intihar* yahut *teşekkür* diyorsunuz, var mı bir kötülüğü?). Ama devinimin de yok.

Bana biraz o Bosna'daki tecavüze uğrayan kadınları hatırlatıyor. Tecavüz kötü bir şey tabii, ama ondan doğan çocuğun bir kabahati yok ki?

(27.06.2009)

Röportaj

Kelimebaz'ın ana fikri iki kelimeyle nedir diye sorarsanız "Dil değişir" derim. Kelimeler de değişir. Anlam değişir, nüans kayar, yeni deyimler türer, telaffuz bozulur, kelime ölür, gene dirilir, vs.

Bir kelimenin değişmesi tuttuğunda eskide ısrar edersen ne olur? Önce dil "hassasiyetin" övülür, "ne kibar adam, pek de kültürlü!" derler. Sonra zemin kayar "ukala" olursun. Daha inat edersen "amca kaçıktır, kusuruna bakmayın" ligine geçersin. Verili anda sürecin neresinde durduğunu belirlemek kişinin dil duyarlığına bağlı bir şey. Bir yenilik ne zaman "cehalet" olmaktan çıkıp standart olmaya başlar? Kulağını dört açıp dinlemek lazım. "İnfaz" ya da "gasp etmek" sözcükleri-

nin yeni kullanımına boyun eğecek miyim? Direnmeye kalksam kaç yıl direnebilirim? "Cefakâr demek eziyet eden demektir" diye ısrar etmenin anlamı var mı? Klozet helâdır, kapağı olmaz diye tesisatçı ustayı sinir etmek doğru mudur?

Çağdaş yaşamın gidişi belli: de/da savaşları kaybedildi, geçmiş olsun. Sende çağa ayak uydurup, de da ayrı yazdın, bitişik yazdın fark etmez dicekmisin? Yoksa çocuğunun, torununun gözünde geri kafalı derekesine düşmeyi göze alacak mısın? Utanmadan çark edebileceğin son nokta neresidir?

Hemen her gün birileri mail atıp güncel Türkçenin popüler "yanlışlarına" değinmemi öneriyor. Misal: Röportaj, adı üstünde bir reporter'in bir yerlerden gönderdiği report demek, "muhabirimiz Kandil Dağından bildiriyor" gibi. Fransızcada böyle kullanılır. Peki de kardeşim Fransızcadan bana ne? Bu kelime Türkçede kırk küsur yıldan beri (en azından Abdi İpekçi'den beri) mülakat = interview anlamında kullanılıyor mu? Var mı bir belirsizlik, bulanıklık? Varsın orijini başka şey olsun, ne fark eder?

Atalarımızın her şeyi doğru olsa Neanderthal Adamından bir adım ileri gitmiş olmazdık ki.

(29.06.2009)

Aşk

Geçenlerde meşkten söz ettik ya, okurun biri hemen sarılmış klavyeye sormuş "hocam aşk ne demek" diye. "Olm yanlış adres, Haydar Duman'a sor" desen olmaz, ayıp olur. Mecburen aşk konusunda bildiklerimizi de dökeceğiz.

Bir kere Öztürkçe değil, Arabi kelime, onu biliyorsunuz. Başında ayın var, sonundaki /k/ da Türkçesinden daha qalın bir q. Yani boğazın bağrın ta derinlerinden gelen bir nesne olduğu hemen anlaşılıyor. En önemlisi, Arapçası ᶜ**aşq** değil esre ile ᶜ**ışq**. Türkçede en azından erken Osmanh döneminin sonlarına dek **ışk** diye söylenmiş. 17. yüzyılda Meninski "aslı ışk, ama bazen aşk denir" diye açıklıyor. Ses neden değişmiş, onu anlayamadım. Tanımı: insanın ruhunu ateşe düşüren sevgi. Basit sevgi anlamına gelen **hubb**'dan ayrıymış.

Arapça sözlüklere göre "sevilen kişinin hata ve kusurlarına körelme hali" demekmiş ve "maraz-ı vesvesî" niteliğindeymiş. Amma İbni Sina aşkın tanımlanamaz bir durum olduğunu ve tanımlama çabasının onu büsbütün anlaşılmaz kıldığını söylemiş. Ayrıca dişi devenin şiddetle aygıra varması haline ᶜışq denirmiş. Sülük gibi yapışma eylemi de ᶜışq imiş. Bezelye türünden bir tür sarmaşığın adı da ᶜaşaq. Acaba fiilin nihai kök anlamı "sarmaşmak, sarmaş dolaş olmak, yapışırcasına sarılmak" olabilir mi?

Bu eylemi yapan kimse ᶜâşıq, eyleme konu olan kimse de doğal olarak maᶜşuq (maşuk) oluyor. Türkçesine aşkan ve aşkılan desek olur belki. Aşık'ın çoğulu ᶜuşşâq, aşıklar: Türk müziğinde makamı var. Uşak kentinin adı da galiba oradan, ama emin değilim. Günümüzde iyice unutulmuş olan antika türevleri de analım. Taaşşuk, Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat'taki gibi "âşıkmış gibi görünmek, âşık numarası yapmak".[41] Bir de muaşaka var, "karşılıklı âşık olmak". Bunların Türkçesi de aşkınma ve aşkışma olsun, oldu olacak. Misal: "Tolga ile Elifnaz aşkışıyorlar."

(30.06.2009)

41 Tefeccül vezninde *taaşşuk* aynı zamanda tıpkı *muaşaka* gibi "aşkınma" veya "aşkışma" demek, karşılıklı ve beraberce. Şemseddin Sami'nin romanında bu anlamda kullanılmış diye uyaranlar oldu. Romanı okumadım, bilmiyorum, ama Sami Bey'in Arapçaya hakimiyeti müthiştir, "aşık gibi etme, aşık olduğuna kendini veya çevresini inandırma" anlamının da olduğunu bilmemesi imkânsız. İroni var mı diye bir bakmak lazım.

Tapon

Bakın şimdi milli hislerim coştu. Kedi olalı ben de bir fare tuttum, Türkçede Ermeniceden gelme bir kelime buldum. Mutluyum, gururluyum.

Tapon sözcüğünü severim, hatta son zamanlarda olur olmaz iki üç kez yazılarımda kullandım, "modası geçmiş, rüküş" anlamında.

TDK sözlüğü "Fransızcadır" demiş. Meydan Larus da öyle demiş. Bakmışım Fransızcaya, evet **tapon** diye bir kelime var "tıpa, tıkaç" anlamında. Sözlerin Soyağacı'na öyle yazmışım. Ama içim rahat etmemiş olacak ki "Türkçe anlamın kaynağı açık değildir" diye belirtme ihtiyacı duymuşum.

Kırk senedir izini kaybettiğim bir ilkokul arkadaşım geçen gün mail attı, usta yanılıyorsun, Ermenicedir diye; Malkhas-

yants'ın dört ciltlik büyük sözlüğüne bakmamı önerdi. E tabii ya, tapel dökmek, tapon veya çoğul taponk da "döküntü, süprüntü, kırıntı"! Daha önce nasıl aklıma gelmedi, hayret etmemek elde değil.

Türkçesi en erken Mihail Mihailov'un 1929 tarihli İstanbul sokak ağzı ve argosu sözlüğünde kaydedilmiş.[42] Mihailov enfes bir çalışmadır, Osman Cemal Kaygılı dahil sonraki tüm argo sözlüklerinin ana kaynağıdır, ama burada yanılmış sanırım, "çirkin mal veya kadın" demiş. Kaygılı 1932'de düzeltmiş, "döküntü, değersiz mal, evde kalmış karı" diye. 1945'te TDK sözlüğü "kalitesiz mal" diyor.

Ben bu kelimeyi "modası geçmiş" demek diye biliyorum. Bildiğim kadarıyla "tapon çilek" ya da "tapon patlıcan" olmaz, sadece kumaş, mobilya, fikir gibi modaya tabi olan mallarda kullanılır. "Geçen yıldan kalan tapon bluzu bana kakaladı" gibi. Acaba yanılıyor muyum, yoksa sözlükler mi yanlış nüanstan gitmişler? Aydınlatırsanız sevinirim.

(02.07.2009)

---

42 Mikhail Mikhailov, *Materiaux sur l'argot et les locutions populaires turc-ottomans*, Verlag von Eduard Pfeiffer, Leipzig 1930. Leipzig Üniversitesi'nin *Morgenländische Texte und Forschungen* dizisinden çıkmış. Yayın tarihi 30 ama içinde 29 yazıyor.
Mehmet Aslan'ın 2004'te Kitabevi'nden çıkan *Argo Kitabı* içinde tıpkıbasımı var. Ayrıca Boğaziçi Kütüphanesinde bir nüshasını görmüştüm yanılmıyorsam.

Kahverengi

Kahve yokken kahverenginin Türkçesi neydi diye merak etmiş bir okurum. Öyle ya, kahve dediğimiz nesne Yemen'den beriye ilk 16. yüzyılda gelmiş. "Kahve rengi" de çok sonraları yaygınlaşan bir deyim.

Esas Türkçede kahverengi spektrumunu karşılayan üç kelime biliyorum. Bir kere **boz**: tanımlanamayan her çeşit ara renk için kullanılan joker bir kelime. Özellikle sarı ile kahverengi arası toprak rengi. **Yağız**: karaya çalan yanık kahverengi, muhtemelen yanmak ve yakmak fiilleriyle aynı kökten. Bkz. İngilizce *brown*, Almanca *braun* < İng. *burn*, Alm. *brennen* (yanmak/yakmak).

Anadolu ağızlarında yaşayan üçüncü sözcük **konur**, daha doğrusu art damak n'siyle **koŋur**. Esasen kestane demek, dola-

yısıyla kestane rengi. Batı Türk dillerinde 14. yüzyıldan beri kaydedilen **kumral** sözcüğünün de özgün anlamı kestane rengi olduğuna göre bununla bağlantılı olmalı. Acaba kastedilen **koŋur al** (kestane alı) mıdır, yoksa kızıl, yaşıl (yeşil) gibi kararsız ve belirsiz renk ifade eden +ıl ekiyle ***koŋrıl** mıdır, emin olamadım. En geç 17. yüzyıldan itibaren Türkçede "sarışına çalan koyu saç rengi" anlamında *açık kumral* deyimi kullanılıyor. Zamanla sanırım açık kumral, kumralın yerini almış.

Bir de Arapça sözcüğümüz var. **Esmer** ve bunun dişisi **semrâ**: karaya çalan kahverengi, yani yağız. Siyahımsı kahverengi kürkü olan bir hayvan vardır, **samûr**, o da büyük olasılıkla aynı kökten.

Şimdi bakın ne olmuş. Boz sözcüğünün baştan beri olumsuz bir vurgusu var: "rengi bozuk" gibi bir şey çağrıştırıyor. Yağız İstanbul ağzında marjinalleşmiş, "köylü" damgası yemiş. Kumral anlam kaymasına uğramış, Orta Asya'da pek rastlanmayan bir saç renginin adı olmuş. Esmer de özellikle cilt ve saç rengi alanına hapsolmuş. Geriye boşluk kalmış. O boşluk bir şekilde dolacak tabii, hop, kahve yardıma yetişmiş.[43]

Dil nasıl ve neden evrilir konusuna nefis bir örnek.

(03.07.2009)

---

43 Ömer Salman sormuş:

> Ben çocukken kahverengi güvercinlere **nohûdî** denirdi. Develili lûgatinde "nehûdî" olarak geçiyor, nohut rengi olarak açıklamış. Bir de Emir Sultan'ın "nohûdî" bir cübbeyle Ulu Cami'ye girdiğini anlatan bir metin okumuştum. Kahve olmadan önce kahverengi yerine nohûdî kelimesi kullanılmış olabilir mi?

Cevap: Sanmam. Belli ki nohut rengi kastedilmiş. Yani bej.

İcat

Arapçada şöyle bir kural var: /w/ sesiyle başlayan kökler türevlerde garip davranışlar sergiliyor, çoğu zaman ilk sessizini kaybediyor. Misal verelim. **Wucûd** "varolma" demek, w-c-d kökünden. Türkçede w olmaz v olur, o yüzden **vücut** deriz. Bunun hormonlu hali ama *ivcâd olmaz, **îcâd** olur: bir şeyi varetme.

Aynen bunun gibi, **wuzûh** وضوح "apaçık ve anlaşılır olma", **wâzih** "apaçık ve anlaşılır olan", ama **îzâh** "apaçık ve anlaşılır etme". Türkçeleri **vuzuh**, **vazıh**, **izah**.

İşin daha zor kısmı, fiilin basit masdarında da bazen /w/ sesi düşer, bilmesen kelimenin üç harfli kökünü zor bulursun. Mesela **sıfat** kelimesinin kökü ne? Hayret ki w-s-f, kalm s ile.

Sıfat demek niteleme ya da nitelik, **wasf** (vasıf) da aynı şey. Çoğulu **awsâf** (evsaf).

Sıla'nın kökü w-s-l, hayatta tahmin edemezsin. "Ulaşma, kavuşma" demektir; aynı kökten **wasl** (vasıl) ve **wuslat** (vuslat) eş anlamlıdır. Hayır, sıla uzakta olan bir yerin adı DEĞİLDİR. "Sıla hasreti" demek kavuşma hasreti demektir.

"Şu vechile" deyiminden bildiğimiz **wech** (vecih) yüzünü döndüğün taraf, yani yön, cephe, "bakım". **Cihet** de aynen, yön, cephe, bakım. Bu kökten ayrıca elimizde **teveccüh** var (yüzünü birine çevirme, yüz verme), **tevcih** var (yöneltme), **muvacehe** var (yüz yüze gelme).

Wafâ وفاء borcunu ödeme, bir şeyin bedelini verme, yani **vefa**. Hiç aklınıza gelmez ama **fiyat** da aynı şey, aynı w-f-y kökünden. Bunun katmerlisi, borcunu ya da bir şeyin bedelini tam ve eksiksiz olarak ödemek, **îfâ** etmek.

Wahm (vehim) "boş kuşkuya kapılma, kötülük hayal etme". Çoğulu **awhâm** (evham), boş kuşkular. BİRİNE kötülük isnat etmek ise **ittihâm** ve **tuhmat** (töhmet). Bunlar aslında w-h-m kökündendir, ama yanlışlıkla t-h-m zannedilir ve vezni de buna uydurulur, ittiham değil **itham** denir, galattır.

Daha üçlü kökleri doğru dürüst anlatmadan zor konulara girdin derseniz haklısınız. Ama geçenlerde takiye vikayeden gelir dedim diye bir sürü itiraz maili aldım, o yüzden yazıyorum.

(04.07.2009)

İcraat

Haberden **ihbâr** (haber verme), senedden **isnâd** (dayandırma), keremden **ikrâm** (kerem etme), nüfuzdan **infâz** (sokma), cereyandan **icrâ** (cereyan ettirme), ᶜademden **iᶜdâm** (yoketme), ğafletten **iğfâl** (kandırma), beraatten **ibrâ** (aklama), halelden **ihlâl** (zedeleme), hatırdan **ihtâr** (hatırlatma), haricden **ihrâc** (dışa çıkarma), dahilden **idhâl** (içeri sokma), sübuttan **isbât** (sabit kılma), hayattan **ihyâ** (canlandırma), salahtan **ıslâh** (sağaltma), kemalden **ikmâl** (bütünleme), kanaᶜatten **iknâᶜ** (kanaat getirtme), lağvdan **ilğâ** (geçersiz kılma), ᶜamelden **iᶜmâl** (işler hale getirme), mededden **imdâd** (yardım etme), mahwdan **imhâ** (yoketme), batıldan **ibtâl** (geçersiz kılma), sarftan **isrâf** (aşırı harcama), tuhfeden **ithâf** (hediye etme), te-

leften **itlâf** (öldürme)... daha 100 tane kadar var ama bu yetsin.

Burada ne oluyor, bakalım. Hepsi Arapçadan alınma bir dizi kelimemiz var. İlk kelimedeki üç tane sessiz harfi alıyoruz, bunları iSSâS kalıbına oturtuyoruz. (Sessizleri S ile gösterdim, anlayın.) Kanaᶜat ve ᶜamelde gördüğümüz ayın harfi alelade bir sessiz harftir, bir farkı yok. Buna karşılık cereyan, beraat, hayaat, lağw ve mahw'da daha karışık işler oluyor, onlara boş verin.[44]

Sonuçta gayet net bir anlam ilişkisi elde ediyoruz. İlk kelime geçişsiz bir fiilse, yani kendi kendine yapılan nesnesiz bir işse, ikincisi geçişli oluyor, yani BİR ŞEYİ ya da BİRİNİ bir şey yapıyoruz. İlki geçişliyse ikincisi ettirgen oluyor, yani birine o işi yaptırttırıyoruz. Birkaç örnekte de bir işi şiddetle ya da fena halde yapma anlamı çıkıyor, sarftan israf gibi.

Eğer üç sessizden ortada olanı Y veya W gibi yumuşakça bir ses ise o zaman kalıbımız biraz farklı oluyor, orta sessiz eriyor, ayrıca arkaya -e veya -et ekliyoruz. Örnek: dewirden **idâre** (çevirme), ha'inden **ihânet** (hainlik etme), zewalden **izâle** (giderme), cewaptan **icâbet** (bir çağrıya cevap verme), ᶜawdetten **iᶜâde** (geri verme), cewazdan **icâzet** (geçit verme), dewamdan **idâme** (devam ettirme), kıyamdan **ikâme** (yerine koyma)...

Bazı kelimeleri biraz değişik yazdım ki mekanizma daha iyi anlaşılsın. Yoksa devir, zeval, cevap... yazıldığını biliyorum, merak buyurmayınız.

Söyler misiniz allahaşkına, bu memlekette ortaöğretimde Arapça eğitimi şart değil midir? Öyle bir şey olsa laikliğimiz kaçar mı, gazı kaçmış balon gibi?

(06.07.2009)

---

44 "Onlara boş verin" mi, "onları boş verin" mi? Bilemedim. İkisi de olur galiba.

Bendeniz

Sakallı profesörlerin, okumuş yazmış insanların bulunduğu bir sofrada mevzu açıldı, **bendeniz** nedir diye. Bilen çıkmadı! İnanması zor ama böyle. Kuşkuya düştüm, ben bu köşede çok mu uçuyorum ne? Burada Arapça gramerin inceliklerinden, 18. yüzyıldaki telaffuz değişikliklerinden, Aramicenin lehçelerinden söz ediyoruz. Kimse bir şey demeyince "herhalde herkes bilir zaten bunları" deyip devam ediyorum. Yanlış mı yapıyorum? Yolcuların bir kısmını önceki limanda mı unuttuk?

Bende demek kul demek. Bendeniz de kulunuz, köleniz. Bilinmez mi bu kadarcık şey?

Ha, bundan ötesini bilmeyiz derseniz ona diyeceğim yok. Onu da anlatmak bana düşsün.

Farsça **benden**, daha doğrusu /a/ ile /e/ arası bir sesle **händän** "bağlamak". Bunun şimdiki zaman kökünden **bänd** her çeşit bağ, özellikle "bağ ve bukağı ki tutsak ayağına urur-lar", ayrıca mafsal ve ek, düğüm, kilit, bele bağlanan kuşak, urgan, ip, ayrıca boyunduruğa vurulmuş bir çift öküz. Ayrıca on deste kâğıttan oluşan tomar. Ayrıca *su bendi* de denirmiş ama tek başına bend bu anlama gelmezmiş, su bendi diye belirtmek gerekirmiş, diyor Burhan-ı Katı müellifi. **Bende** = bağlı kimse, yani köle, kul.

Aynı fiilin geçmiş zaman kökü **best**-'tir, **beste** ve **serbest** gibi. Ama ona şimdi girmeyelim olur mu?

Kürtçe **bend** ip, sicim, ayrıca esaret, yasak, engel. Ermenice **band** hapishane ve pranga. Hadi bunlar normal diyelim. Ya İngilizceye ne demeli? **To bind** bağlamak, geçmişi **bound**. **Band** ip veya şerit. **Bond** düğüm ve akit, insanın elini kolunu bağlayan bir sözleşme, yükümlülük, ayrıca borç senedi. Bir de Dyobinder var, nalburiye işi yapanlar bilir, çürük tuğlaya sürersin taş gibi olur. "Bağlayıcı" demek.

Almanca **binden** bağlamak, **Bund** bağ, ayrıca akitle bir araya gelmiş üyelerden oluşan birlik, hatta federasyon, Bundesrepublik Deutschland gibi.

Neden böyle? Çünkü İranca ile Germence akraba diller. Bundan tahminen beşbin yıl önce gibi ayrışmışlar. Bir aşiret oraya, öbürü buraya gitmiş; dilleri, töreleri, adapları ayrı yollara girmiş. Dildeki çoğu ses, ancak özel eğitimli dilbilim tazılarının koklayabileceği şekilde değişmiş. (Düşünün ki beşbin yılda kaç çeşit dil modası çıkmıştır Acemlerde ayrı, Almanlarda ayrı.) Ama kelime başındaki /b/ ile sonundaki /nd/ demek ki nispeten istikrarlı gitmiş. Kısmet.

(07.07.2009)

Kundak

Kundağın yanılmıyorsam üç tane temel anlamı var. Bir, yeni doğmuş bebek sargısı. İki, tüfeğin namlusunun altındaki sopa şeklindeki ağaç kısım. Üç, yangın çıkarmak amacıyla kullanılan ateşleme aygıtı.

Kötü sözlük nasıl yapılır merak ediyorsanız rica ederim TDK Türkçe Sözlük'ün "kundak" maddesine bakın. Sekiz tanım vermiş, ama farkı nedir, birbiriyle alakası nedir, mantığı nedir, hangisi esas, hangisi mecaz belli değil; bozbulanık bir laf kalabalığı.

Bu yetmemiş, köken diye "Yunanca kontaki" deyip geçmişler. Kim derdi ki TDK'nin "Yunanca" dediği bir şeyin Orta Asya'daki köklerini sürmek Sevan Nişanyan'a nasip olacak?

***

Bence orada bir değil üç ayrı kelime var. Üçü de o denli ilginç ki bir yazıya sığmayacak, yarın devam edeceğiz. Deştikçe de ilginçleşiyor mübarek, salsam kendimi beş-on gün bu konudan kurtulamam.

Bir kere Yunanca **kontáki**, öyle yazılır ama /kondaki/ diye söylenir: sopa, değnek, oklava, ayrıca tüfeğin kundağı. Burada problem yok. Sözcük Eski Yunanca **kóntos**'un +aki ekiyle küçültülmüş biçimi. Kóntos da kargı ya da sırık demek, yani alaka sağlam. 17. yüzyıl Türkçesinde tüfeğin kundağı *kondak* diye söylenirmiş, Meninski sözlüğü özellikle belirtiyor, buna karşılık bebek kundağına *kundak* diyor. Eski yazıda yazımları aynı, ama Meninski Latin alfabesiyle vermiş.

"Yangın çıkarma düzeneği" anlamı 17. yüzyılda görünmüyor. İlgisiz bir yerde tesadüfen buldum. BİRİNCİ Abdülhamid (1774-1789) devrinde İstanbul'da aylar süren bir "kundak paniği" yaşanmış, Rus ajanlarının yangın çıkarmak maksadıyla sağa sola "kundak" koydukları rivayeti bir tür toplumsal isteriye yol açmış. Anlaşılan kelimenin bu anlamda ilk kullanımı o tarihte.

Acaba bebek kundağı gibi yağlı bezlerden bir topaç mı kastetmişler? Olabilir. Ama bir başka olasılık da var.

Farsça ince g ile **gandak** kükürt veya barut. Bazı Farsça sözlüklerde geçmese de köklü bir kelime olmalı, çünkü Sanskritçe **gandhaka** da kükürt. Muhtemelen Farsçaya oradan gelmiştir, çünkü Sanskritçe **gandhá** "koku" demek ve gandhaka "kokarca" gibi bir şey ifade eder; kükürde uyar. Ama sözcüğün Türkçesinin **gendek* olması gerekirdi; bu yok, kundak'la ses bakımından alakasını kurmak da kolay değil.

Bebek kundağına da yarın bakalım.

(09.07.2009)

Kundak II

Aşağı yukarı bütün Türki dillerde bebek sargısı anlamındaki kundak var. Türkmence, Özbekçe, Kırgızca ve Kazahçası **qundaq**, eski Çağataycası da aynı, Tatarca **qundıq**, Uygurca **qondıq**, Oyratça **qındaq** vb. Hepsi gayet spesifik bir KÜLTÜREL olgunun, bebek sarma işinin ve bu iş için kullanılan bezin adı. Yan anlamları filan yok. Yani "sarmak" yahut "sıkmak" gibi anlamı olan bir *kondamak yahut *kunmak veya *kunıtmak fiili yok; topacımtrak nesneleri temsil eden buna benzer adlar da yok.

Bebekleri sıkıca sarma fikri ne zaman doğdu, nerede doğdu? Antropologlara sormak lazım herhalde, ben bilmem. Çinlilerde varmış ama Avrupalılarda yoktur mesela. Acaba 14.

yüzyıldan sonra çıkmış olabilir mi? Çünkü Eski Orta Asya Türkçesinde (8.-11. yy) ne kundak var, ne de ona denk gelen bir başka kelime. Eski Harezm ve Kıpçak Türkçesi ile yazılı metinlerde de (12.-14. yy) geçmiyor. Belki vardı da kayda geçmedi diyebilirsiniz, ama bu zayıf olasılık, çünkü bunca yaygın bir kavramı bunca kaynağın atlamış olması zor. Üstelik kelimenin Türkçe makul bir kökeni de yok. 15. yüzyıl civarı aniden çıkıvermiş.

Komşulara bakıyoruz. Farsça **gund** "küme" ve **gunda** "top şeklinde olan her şey, hamur yumağı, pamuk topağı." Küçültme ekiyle **gundak** kümecik ya da topçuk olur. Farsça sözcüğün kökleri sağlam. İslam öncesi Farsçada **gund** küme ve top, özellikle de erkeklere mahsus ikiz toplar anlamında karşımıza çıkıyor. Sanskritçe retrofleks d (ड) ile **guḍa** her çeşit top, küme. Hintçeye özgü, dilin ucunu ters çevirerek söylenen bu d'nin Farsça karşılığı /nd/ olur. Kürtçe **qund** hamur topu imiş. Ermenice **gund** yumru veya yuvarlak şey, gülle, küre; **gndak** bunun küçültülmüşü, Batı Ermenicesinde **kntag** olur, top demek. Bu da Farsçadan alıntı olmalı.

Türkçe sözcüğün kaynağının Farsça veya bir başka İrani dil olduğunu kesin görünüyor. O devirde Orta Asya bozkırında Türklerden başka yerleşik veya göçebe İrani kavimler de vardı. Komşu hatırı olabilir mi? Öyle görünüyor. Maamafih Soğdcayı da çek ettim, kndak, qndak veya ğndak bulamadım. Soğdca malum, bin yıl önceye dek Semerkand ve Buhara civarındaki ahalinin konuştuğu eski bir İrani dil. En eski Türkçeyle epey bir etkileşimi var.

Farsça sözcüğün +ça ile küçültülmüş halini de unutmamalı: ğund-ça, telaffuzu **günça**, çiçek tomurcuğu. Türkçesi **gonca** olur.

(10.07.2009)

Kökenbilim

✵

Neden kökenbilim demiyorsun, etimoloji diye gâvurca lafı tercih ediyorsun diye ayıplayanlar hep oluyor. Öyle ya da böyle hakikaten umurumda mı? Değil. İki türlü de kullanırım, ne olacak? Ama etimolojiye alışmışım, hem daha hoşuma gidiyor. Dünyada çeşit çeşit dil var, bir çoğunda etymologie, etimología, etümoloogia, ετυμολογία vb. diyorlar, Hintçe, Osetçe ve Estonca dahil. Onlarla aynı dalga boyunda konuşmak daha iyi değil mi, illa ayrılıkçı mı takılmak gerek?

Hem bir kere köken ne demekmiş diye bakıyoruz. En erken 15. yüzyılda Türkiye Türkçesinde görülen bir kelime, fide ve fidan demekmiş o kadar, sanırım "kök salan bitki sapı" manasına. 19. yüzyılda Ahmet Vefik Paşa yeni anlamlar ilave

etmiş: 1) fide yeri, yani İngilizce nursery dedikleri, fidanı tarlaya göçürmeden önce ilk yetiştirdiğiniz yer, 2) bir kişinin mahall-i aslisi, vatan, yerlisi olunan yer. Bu ikincisi zannederim birincisinden mecazdır, "ilk toprak" gibi. Ya da belki "köken yeri" gibi bir deyimden kısaltmaya uğramıştır.

Dil Devrimcisinin el kitabı olarak 1935'te TDK'nın yayımladığı Cep Kılavuzu kestirmeden "menşe, asl" diye tanım vermiş. Anlamın adım adım nasıl kayıp yok olduğunu fark ettiniz mi? İlk anlam gayet somut, kök eden şey, yani kök değil başka bir şey, sap. İkinci anlam kök edilen yer, o da somut. Son anlam? Basbayağı kök. Türkçe kök ile Neo-Turkiş köken arasında tanımlanabilir bir anlam farkı var mı? Oradaki +en ekinin herhangi bir işlevi var mı? Yoksa kök demenin fantezi modeli midir köken? Kökenbilim yerine **kökbilim** desek iş görür mü?

Başa döneyim gene. Kökenin kökeni şuymuş buymuş fark eder mi? Etmez. Bilgisayar diyor muyum? Diyorum. Dilbilim diyor muyum? Lengüistik/linguistik demek zor o yüzden diyorum. Kökenbilim de derim, dert değil.

Ama dilin ince köklerini, kılcal damarlarını bu kadar hoyratça yırtıp atan adamların ürettiği kelimelere bir antipatim var, o da gerçek.

(11.07.2009)

Töz

Felsefe geleneği sıfır olan bir ülkede felsefe terimlerine Öztürkçe karşılıklar uydurmak mantıklı iş midir? Bir felsefe metninde substance yerine töz, accident yerine ilinek, matter yerine özdek koyunca vatandaş daha mı iyi anlar? Yoksa bir halt bilmeyen edebiyat bölümü kızlarına daha iyi mi hava atılır, burnunu hafifçe yukarı kaldırıp anlaşılmaz kelimeler söyleyince? Lise sona geçtiğim sene, Sartre'ın imkânsız derecede zor bir felsefe metnini Türkçeye çevirmeyi kafama koymuştum. Bir yaz boyu onunla cebelleştim. O zamanlar pek meraklıydım tözlere, ilineklere; bilirim.

Şimdiki aklım olsa var ya, direkt konuşmayı denerdim kızlarla.[45]

Felsefeci bir arkadaş yazmış, **töz** kelimesini sormuş. "İngilizce substance'ı karşılıyor, ama substance'ın bir esprisi var, 'altta duran' demek. Bu töz kelimesinin esprisi ne ola ki?"

Görev aşkıyla kolları sıvadım. Töz: Eski Asya Türkçesinde kullanılan bir kelime, 9. yüzyıla ait Uygur Maniheist metinlerinde, ondan biraz daha eski olan Huastuanift isimli Köktürkçe günah çıkarma kitabında geçiyor: "bir şeyin kökü, dibi, aslı". Kaşgarh'nın Divan'ında Arapça karşılığı "el-asl" diye verilmiş, ama bu devirde (11. yüzyılda) artık daha çok *tüpi tözi* (soyu sopu), *özi tözi* (özü aslı) gibi kalıp deyimlerde kalan bir kelime olduğu anlaşılıyor. Besbelli ki Eski Türkçesi **törimek**, bugünkü şekli **türemek** olan fiille kökteş. Eski Türkçede sözcük sonunda /z/ > /ri-/ problemi üzerinde tonlarca mürekkep akıtılmıştır. Bkz. göz > gör(i)mek, semiz > semrimek, yavız > yavrımak (kötüleşmek), vb.

Çağataycaya bakınca ummadık bir şey keşfediyoruz. **Kulak tözi** "kulağın dibi yani kökü" demekmiş. Vay canına! Toz değil töz.

Türkiye Türkçesinde hemen hemen hiç duyulmamış.[46] (Kulak tözü deyiminin **kulak tozu** olması da kelimenin halk arasında bilinmediğinin kanıtıdır.) 14. yüzyılda istisnaen Germiyanlı Cemali'nin Hurşid u Ferahşad tercümesinde rastlanıyor. Besbelli "bir kişinin soyu sopu, aslı" anlamında kullanılmış. TDK'nın Tarama Sözlüğü "asıl, tabiat, künh, aslî cevher" diye daha geniş açıklama gereği duymuş. Neden, nasıl, nereden çıkarmışlar bilinmez.

Sanırım bunun etkisiyle olacak, 1942 tarihli Felsefe ve Gramer Terimleri Sözlüğü kelimeyi canlandırmaya karar vermiş. Karşılığına "Osmanlıca" cevher, Fransızca substance diye yazmışlar. Türkçe Sözlük'ün 1945 baskısında töz "değişikliğe uğrayan şeylerde hep değişmez kalan şey, cevher" diye tanımlanıyor. Cevherin önünde de yıldız koymuşlar, "ölüme mah-

kûm kelime" anlamında. **Tözcülük** "olaycılığın karşıtı olan ve temel olarak bir tözün varlığını kabul eden öğreti" imiş, **tözel** de "töze değgin" demekmiş.

A substantial meal karşılığı "tözel bir yemek" diyebilir miyiz, yoksa sadece felsefik yazılarda mı kullanımı caizdir, onu açıklamamışlar.

(13.07.2009)

---

45 Ege Kayacan "dilde rahatlamanın" faydasından söz ettikten sonra bir öneride bulunmuş:

> Doğrusunun direkt olduğu belli de, direk demek daha kolay değil mi? Konuşurken sondaki o /t/ sesini çıkarmak size de zor gelmiyor mu? Diğer yandan direk (bildiğimiz direk) "doğrudan" anlamını da güçlendirmiyor mu? Şahsen ne anlama geldiğini hiç bilmesem de, belki de konuşmaya ritim katmak için, direkman demeyi bile desteklemek gerektiğine inanıyorum.

Cevabım:

> Direkman'a bayılırım da, direkt'ten vazgeçemeyecek kadar Frenkçeye vakıfım maalesef.
>
> Tutarsızlık mı dediniz? Ona da bayılırım :))

46 Hatırlatanlar oldu ki Anadolu'nun çeşitli yerel lehçelerinde kulaktozu değil kulaktözü denirmiş. Hatta kulaktozu deyimini hiç duymadığından benim yazdıklarıma çok şaşıranlar olmuş.

Benim bildiğim TDK, Kubbealtı, Okyanus, Meydan Larousse dahil piyasada bulunan BÜTÜN sözlüklerde *kulak tozu* demişler. Osmanlıca sözlüklerde tam emin olmak mümkün değil, ama 1680'de Meninski de *kulak tozı* diye Latin alfabesine çevirmiş. Demek ki neymiş? İstanbul ağzında en az 330 yıldan beri tozu imiş. Yazı dilinde öyle kullanılmış.

Daha önemlisi, TDK tarafından yeniden icat edilmeden önce bin sene boyunca Türkiye Türkçesinin HİÇBİR sözlüğünde töz diye bir kelime görülmemiş. Zaten öyle bir kelime olsa *kulak tözü* bozulup *tozu* olmazdı. Kelimenin anlamını bilmiyorlar ki tozu diye bozmuşlar.

"Türkiye Türkçesinde hemen hemen hiç duyulmamış" demek yanlış, peki. "İstanbul Türkçesinde ve yazı Türkçesinde" demeliymişim. Ünye ile Konya Türkçesi bilmezmişik, naapalım?

Dumur

Dumur olmak deyimini galiba ilk on yıl kadar önce duydum; elde belge olmayınca böyle şeylerin tam tarihini hatırlamak zor. Duyar duymaz sevdiğimi ve hemen kullanmaya başladığımı hatırlıyorum. Şimdi yaşlı başlı dostlarım beni ayıplıyorlar, "olur mu Sevan bey, dumur olmak cahilliktir, **dumura uğramak** denir" diye doğru yola davet ediyorlar. İşin kötüsü ben de bozuk yolları pek severim, hangisi cahilliktir diye kontratağa geçmeden duramıyorum.

Noktalı dad harfiyle **ḍumûr** ضمور Arapça "bedenen zayıflama, zayıflık." (Misal: "Dumura uğramışsın ya seydi?" "Sorma, rejim yapıyorum.") 19. yüzyıl sonuna dek Türkçedeki anlam da bu. 1890'da Redhouse "being or becoming lean

and thin" demiş. On yıl sonra Şemseddin Sami tıptaki yeni kullanıma dikkat çekmiş: "Bir uzvun beslenemeyerek zayıflaması kuruması ve battal olması, Fransızca atrophie".

TDK Türkçe Sözlüğün 1955 baskısı "körelme" diyor, ama fizy. diye özellikle belirtiyor: yani tıpta fizyoloji terimi. Dumura uğramak deyimi bu yeni anlamdan türemiş olmalı, 1959'dan eski örneğini bulamadım. Düşünürseniz hepten saçma bir ifade. ("Geçerken atrophie'ye uğradım." "Haa selam söyleseydin.")[47] Sanırım orijinali "beynim dumura uğradı" olmalı. Tıp fakültesi kökenli bir şaka olabilir mi?

Dumur olmak'taki sorun nedir? Dumur aslında bir masdar, yani hal ve oluş bildiren bir ad. Oysa "dumur olmak" deyince akla sıfat geliyor. Cahillik mi? Cahillik olsun peki. Ama bir otursam size iki yüz tane örnek sayarım, Arapça masların Türkçede sıfat veya fail olarak kullanıldığı. Buyurun: **abes** (aslı: boş vakit geçirme), **ayıp** (kusurlu olma, kusur), **beyaz** (beyazlık, beyazlama), **harap** (yıkılma, yıkım), kalp paradaki **kalp** (bozma, tahrif etme), **kesat** (ticarette durgunluk), **şirret** (kötülük), vs. Türkçe kullanımda hepsi sonradan sıfat olmuş. Abes söz, ayıp hareket, beyaz Türk, harap bina, kalp para, kesat işler, şirret cadı desek 1950 model dil guruları hepsini "doğru Türkçe" kabul eder, eminim. E o zaman dumur olmanın ne zararı var peki?

Çıkarın kravatları, bırakın dil polisliğini, bakın ne kadar rahat ediyorsunuz.

(14.07.2009)

---

47 Nejat Bayramoğlu bu görüşüme itiraz etmiş:

> Geçerken *akamete, azizliğe, baskına, bedduaya, belaya, bozguna, felakete, felce, gazaba, hezimete, hışma, hücuma, hüsrana, iftiraya, ihanete, inkıtaya, istismara, kazaya, suikaste, tecavüze* ve *zarara* uğradım. Hepsine sizden selam söyledim. Bu arada Düçâr'ı da gördüm; size kırılmış.

Volkan

Volkan! Nasıl tosun gibi bir Öztürkçe ad, değil mi? Alpaslan. Kutkan. Tarkan. Özkan. Volkan. Yok değil! Volkan Fransızca. İngilizcesi de volcano'dur malum, yanardağ demek. Galiba Türkçede yaygın kullanılan tek gâvurca erkek adı.

Düşünün ki Türk coğrafyasında volkan yok, Baykal Gölünden Adriyatik'e kadar aktif yanardağ görülmüyor. Türkler bu doğa hadisesiyle pek yakın devirde tanışmışlar. 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başı, posta vapuruyla Evropa'ya giderken görülen Etna ve Vezüv, çağın klasik figürlerindendir. Türkçe bir metinde volkan sözcüğüne en erken 1860'larda rastlamışım, ama kaynak notum kayıp, bulamadım. Sözlüklere ilk 1924'te girmiş, "tepesindeki delikten ateş çıkaran dağ" demişler.

1920'lerde bir de **bürkân** diye Türkçe karşılık denemişler, ama bunu nereden bulduklarına dair en ufak bir fikrim yok.[48] **Yanardağ** sözcüğüne 1930'dan itibaren rastlanıyor. Dil Devrimi yıllarında volkan Öztürkçedir diye teşvik edilmiş. Cehalettendir herhalde, ya da birileri öyle emretmiş.

Nihai kaynak Latince **Volcanus**, eski Roma dininde ateş tanrısının adı. Adın nereden geldiği belirsiz, belki Etrüskçe. Bu tanrı, karanlık bir işlikte ocağı harlayan demirci olarak tasvir edilir. Güney İtalya'daki üç yanardağdan biri veya diğerinin dibinde atölyesi olduğu söylenir. Küçük bir ada üzerinde olan üçüncüsü **Volcanius** ("Volkan'ınki") adıyla anılır – aradaki /i/ye dikkat. "Yanardağ" anlamı öbür Avrupa dillerine o adanın adından geçmiştir derler.

Lav da o coğrafyanın mahsulüdür, doğal olarak. Güney İtalya'nın Napoli lehçesinde **lava** = akıntı yahut sel. Napolilinin su dahil her çeşit akıntı için kullandığı kelime, yabancı dillere özellikle oradaki Vezüv dağının akıntısı diye girmiş. Mantıklı değil mi? Türkçeye Fransızca **lave** (/lav/) biçiminden geldiği için sonu kırpılmış. Yoksa direkt İtalyancadan alınsa herhalde *lava yahut *leve olurdu.

(15.07.2009)

---

48 Klasik sözlüklerde yok. Modern Arapçaya bakmayı ihmal etmişim. Volkan Hatem hatırlatmış:

> Bürkân'ın kökenini bilmiyorum demişsiniz. Anadili Arapça olan anneannemden duyduğumu hatırlıyorum. Doğru transkripsiyon nedir bilmiyorum ama hatırımda kalan fonetik hali "bırkîn" gibi bir şeydi.
>
> Sonra da merak edip baktım. Arapça Wikipedia'da da öyle geçiyor: بركان

Çilek

Ümitsizliğe düşüp peşini bıraktığım kelimelerden biri de çilek. Türkçede 16. yüzyıldan beri kaydedilmiş bir kelime. Sanırım o devirdeki anlamı bugünkünden biraz farklı: böğürtlen ve kocayemişi ve yaban çileği dahil her türlü yabani yemişin adı gibi duruyor, tıpkı İngilizce *berry* gibi. Zaten bugün bildiğimiz evcil çileğin ortaya çıkması epey sonradır, 18. yüzyıl diye kalmış aklımda. Türkiye'ye birtakım Rumlar getirmişler, İstanbul'un Arnavut köyü'nde saray için çilek yetiştirme imtiyazı almışlar.

Azeri Türkçesinde çiyäläk diyorlar. Bizimkinin özgün biçiminin de bu olması lazım, kozalak, çökelek, topalak vb. örneklerinden bildiğimiz +alak ekiyle. Lakin çiy nedir yahut çiy-

mek nedir en ufak fikrim yok. "Islak" manasında çiy'le anlam ilişkisi kurmak bence zor. Eski Asya Türkçesinde yok, diğer Türk dillerinde de yok. Ama başka dilden alıntı da değil. E, bir kelime havadan gelmez, yoktan var olmaz, bu nereden çıkmış?

Bir ipucu: Çağataycada **yilek** çilek demekmiş. Anadolu ağızlarında da **ilek** veya **yilek** adı türlü çeşitli yemiş için kullanılır. Ege bölgesinde ilek diye özellikle erkek incirin meyvesine derler, hani mayıs ayında Hacıhüsrevli ablalar yeşilini toplayıp reçel için satarlar, o. Bizim Ege'de de mayısta ilek simsarları türer, dağda bayırda yetişen ileği toplayıp yemiş (yani dişi incir) üreticilerine satarlar. İleğin sineği olmazsa dişi incir meyve vermezmiş çünkü.

Aklıma iki soru geliyor. Muhtemelen yanlıştır, ama gene de sorayım. Bir, bu ilek/yilek acaba aslen *yiyelek midir ve –tıpkı **yemiş** gibi– *yemek* fiilinden mi gelir?

İki, biliyorsunuz Kırgızca, Kazakça gibi bazı Türk dillerinde kelime başındaki /y/ sesi /c/ olur, cılduz, calğan (yalan), caz (yaz) gibi. Türkiye Türkçesinde bu hadisenin hiç örneğine rastlamadım gerçi, ama acaba bilmediğim ve akıl erdiremediğim bir nedenle yilek kelimesi böyle bir dönüşüme uğramış olabilir mi? Yok, uzak ihtimal. Zor.

Ermenice **yelak** da çilektir; Ermenice bir etimolojisi yoktur, dolayısıyla Türkçenin bir kolundan alıntı olması pekala mümkündür.

(16.07.2009)

Din

✵

Eski Babil ve Asur dilinde **dînu** 1) yargı, mahkeme kararı, hüküm, 2) yasa, kanun, hukuk, 3) dava, özellikle haklı dava, birisine karşı ileri sürülebilen hak, 4) mahkeme. Ta MÖ 2300'lerden itibaren kaydedilmiş. Komşu dillere de geçip yerleşmiş. Hititçede, Aramicede bol bol geçen bir kelime. İbranicede **dîn** halen yargı ve mahkeme anlamında kullanılıyor. **Dâna** yargıladı, dava etti; **bêth dîn** (yargı evi) Yahudi şer'i hükümlerine göre yargılayan mahkeme.

Aramice aynı kökten **mdînat** "yargı erki" ya da "yargı çevresi". Yani bizim kaza dediğimiz şeyin ta kendisi: bir yargıcın hüküm sahibi olduğu alan, İngilizcesi jurisdiction. Arapça **medine**'nin mutlaka Aramice bir alıntı olması lazım, çünkü a)

bu tür "üst kültür" kelimelerinin çoğu Arapçaya kuzeydeki amcaoğullarından gelmiş, b) Arapçada BU anlamda d-y-n fiili kullanılmıyor. Arapların Medine dediği yer de bildiğimiz türde kentten çok, büyücek bir vahaya yerleşik bir tür aşiretler konfederasyonu imiş. Hukuki bir birlik yani.

Arapça eşdeğer fiil dâna, yadînu, masdarı **deyn**: 1) birine veya bir şeye boyun eğme, 2) borç, borçlanma. Çoğulu **duyûn**, bizde de kullanılır. *Duyûn-ı umumiye* = kamu borçları. İslami kaynakların hangisine bakarsanız **dîn** de bu kökten gelir derler. Dîn = bir yasaya veya hükme boyun eğme. Mantıklı da görünüyor, normal.

Ancak işin çetrefil tarafı şu: Eski İran'da İslamiyet'ten önce en az 1300 sene hüküm süren Zerdüşt dininin, yani ateşperestliğin, yani mecusiliğin Eski Farsça adı da **dîn**. Farsçada ta eskiden beri "kutsal ibadet ve inanç sistemi" için bu kelime kullanılmış. Zerdüşt kutsal metinlerinin dili olan Avesta'da (ki Farsçadan ayrı bir arkaik İran dilidir) **daena** diye geçiyor; Avestaca /ae/ çiftseslisi Farsçada daima /ê/ veya /ī/ olur.

Eski İran dilleri Sami kökenli değil, apayrı bir yerden gelmiş. Bu tesadüf müdür? Yoksa bilinemeyecek kadar eski bir tarihte İranlılar da bu kelimeyi Ortadoğu'daki Sami komşularından (mesela Babillilerden) mi ödünç aldılar, orası meçhul.

İslami değil de Avrupai kaynaklara baksanız, Arapça dîn'in Farsçadan alıntı olduğu yazarlar. Unutmayın ki bir "devlet dini" kavramını dünya tarihinde ilk kez ciddi bir şekilde uygulamaya koyanlar İran'daki ateşperest Sasanilerdi. Aynı Sasaniler Hz. Muhammed'in çocukluk ve gençlik yıllarında bir ara bütün Arabistan'a da hakim olmuşlardı. Bir iz bırakmış olmalılar.[49]

(17.07.2009)

49 Babillilerin, Mısırlıların, Hititlerin devlet dinini hatırlatıp hayretlerini ifade eden birine cevabım:

"Devlet dini" acele bir deyim olmuş, düzeltmem gerek.

Evrensellik iddiasına yaklaşan ilk din, belki Ahemenişler zamanından beri İrandaydı. (Mısır'da Akhenaton istisna olabilir, ama etkisi ve süresi kısıtlı.) Devlet gücüyle din yayma adeti, ilk Sasanilerde çıkmış görünüyor.

Daha önceki dinler Devletin tanrılarına saygı talep etmişler, ama hükmettikleri halkların ilahlarını da kolayca pantheon'a dahil etmişler. Sasaniler ilk kez gelişmiş bir teolojisi, tek veya sınırlı sayıda ilahı ve bağımsız ruhban sınıfı olan bir dini tüm uyruklarına kabul ettirmeye çalışmışlar. Romahlarin imparator kültüne saygı göstermeyeni yakması ile Iranlıların ahaliyi cebren din değiştirmeye zorlaması arasında cins farkı var sanıyorum.

Mezopotamya ve Ermeniye'de 250 yıllarını izleyen kargaşalık bunun eseridir.

Roma İmparatorluğu'nun da 285'ten itibaren zorla dini birlik sağlamaya çalışması ve bu tutmayınca 310'lardan itibaren yeni bir devlet dini (Hıristiyanlik) benimsemesi Sasani modeli üzerinedir derler.

Arapların politeizmden monoteizme meyletmesinde hep Hiristiyan/Yahudi geleneğinin etkisi üzerinde durulur. Oysa devlet dini ve cihad kavramlarında belki İran etkisi de aranmalıdır.

Tayfun

Türkçede yaygın kullanılan tek gâvurca erkek adı Volkan'dır dedim ya, illa hatamı bulmaya ant içmiş mihraklar hemen dayamışlar, peki ya Tayfun ne olacak diye.

O Çincedir, Çinliler tam gâvur sayılmaz, Asyalıdır masyalıdır desem gene olmayacak. Baksanıza soykırım bile yapıyormuş adamlar, soykırım mevzularında pek hassas olan başbakanımız uyardı da öğrendik.

Çincenin muhtelif lehçelerinde tai fun yahut dai fung "büyük yel" demekmiş. 大風 böyle yazılırmış. İngilizceye **typhoon** (/tayfûn/) diye geçmiş, ilk kez 1588 tarihinde Doğu Asya'ya ilişkin bir seyahatnamede kaydedilmiş. Türkçede en erken TDK sözlüğünün 1955 baskısında sözlükleştirilmiş, ama bana

sorarsanız Ferid Namık Hansoy'un 1920-30'lardan kalma Jül Vern çevirilerinde mutlaka geçiyordur derim. Hatta Ahmet Midhat Efendi 1890'larda eğitsel bir hikâyesinde laf arasına sokmuşsa hiç şaşmam, "*Asya-yı şarkînin pek azîm furtunaları vardır ki ulema-yı coğrafiye beyninde tâyfûn tesmiye edilir*" diye.

Fransızcada da typhon var ama daha yaygın terim –afedersiniz– *cyclone*. Türkçeye İngilizceden alınmış olmalı diye tahmin ederim. Diğer dillere de hep İngilizceden aktarılmış, Japonca **taifû**, Rusça **тайфун** mesela oradanmış.

***

Peki, Arapça **tûfân**'ın bununla alakası var mıdır?

Sakin sakin düşünelim: Arapça sözcük gayet spesifik bir olayın, Ortadoğu mitolojilerinde sözü edilen efsanevi su baskınının adı, yani teknik bir terim. Ama bunun kaynağındaki Aramice sözcük, **tûphân**, genel anlamda su baskını: "taşmak, azmak, su basmak" anlamına gelen t-w-p fiil kökünden basit bir masdar. Gerek yapı gerek anlam bakımından basit, problemsiz bir kelime, dolayısıyla kalkıp olmadık ilişkiler varsaymaya, öküz altında buzağı aramaya gerek yok. Hayır, tufan Ortadoğuya Çinden gelmemiş, tayfunun da Çine buralardan gitmiş olması zor iş.

Ama Eski Yunan'da dört rüzgârın babası olan fırtına tanrısının adı neden **Typhôn** diye sorarsanız ona cevap bulamam.

(18.07.2009)

Osman

Büyük Türk köşe yazarlarından Namık Kemal Z. bundan böyle kendini "bilim işlerine" adamaya karar vermiş. Prensipte sevindirici haber: basın yoluyla tehdit ve şantaj işlerinden daha iyidir. İlla cinayet işlenecekse varsın kavramlar katledilsin, Kemal Bey'in geçmişteki icraatları kadar zararlı değildir sanırım.

Osmanlı devletinin kurucusunun adı acaba Osman mıdır Otman mıdır diye sormuş geçen günkü yazısında ve Sokrates'ten beri tüm filozofları meşgul eden derin mevzuya parmak basmış: "GERÇEK NEDİR?"[50]

Hemen aydınlatalım kendisini ve ilim çölünde kaybolmuş yolcular gibi gerçeğe susamış okurlarını. Arapçada biliyorsu-

ınız /th/ sesi var, üç noktalı kayık harfiyle ﺙ yazılır, aynen İngilizcedeki *thing* yahut *three* gibi söylenir. Bu sesi Türkler sevmez, bütün okul çocukları /tink/ ve /tirî/ demekte ısrar ederler. Bu sesi mesela Almanlar da hiç sevmez, onların talebeleri de İngilizceyi /sing/ ve /srî/ diyerek katlederler.

Arapça kelimelerde geçen /th/ sesi ta başından beri Türkçeye aktarılırken /s/ diye söylenmiş. Neden İngilizcedeki /th/ Türkçede /t/ oluyor da Arapçadaki /th/ öyle olmuyor, bunun açıklaması yok: kural böyle. Sonuçta Arapça athar Türkçede **eser**, amthâl **emsâl**, mirath **miras**, mu'aththir **müessir**, thâniyya **saniye**, dayyûth **deyyus**, habîth **habis**, hadîth de **hadis** olur. Üçüncü halifenin adı olan ᶜUthmân'ın Türkçede **Osman** olması da gayet doğaldır. Osmanlı hanedanını kuran zatın adı Arap yazısında ᶜUthmân bin Artûğrîl yazılır, Türkçede Osman bin Ertuğrıl okunur, basit.

Avrupahlar Türk değil haliyle, Arapça adları Türkçe okumak gibi bir dertleri yok, bu yüzden beyin adını **Othman**, hanedanınkini de **Othoman** diye çevirmişler. 17. yüzyılda -th- çift sessizi Akademi kararıyla Fransızca imladan kaldırılınca Fransızca versiyon mecburen **Otman** olmuş, oysa İngilizcesi Othman kalmış. İngilizcede hanedan adının **Ottoman**'a dönüşmesi de sanırım Fransızca imla etkisiyle olmalı.

Özetle, acaba Öz Türk olan Osmanlı hanedanının kurucusunun adı –hepimizin özlediği gibi– Otman yahut Ataman Öztürk müydü diye senelerdir ortada dolaştırdıkları geyiğin iler tutar bir tarafı yok.

Kasaba okulunda Fransızcayı yarım yamalak öğrenmiş olmaktan başka.

(20.07.2009)

---

50 *Radikal*, 18 Temmuz "Ve Kelimeler ve Anlamları".

Vasistas

Vasistas Türkçede nedir? Benim bildiğim, yatay menteşesi olan her türlü ufak pencere vasistastır, bilhassa tuvaletlerde olur, apartman aydınlığına açılır, kilidi her zaman bozuk olur, ittir ittir kapanmaz. Halbuki Fransızca orijinali farklı. **Vasistas** = bir kapı veya pencere üzerinde, ondan bağımsız açılıp kapanan küçük pencere. Özellikle de eskiden kapalı at arabalarında kapının üzerindeki küçük pencereye vasistas denirmiş. Saatlerce tangır tungur gittikten sonra açıp kafayı uzatırsınız, "arabacı nereye geldik?" diye sorarsınız hani, öyle.

Fransızcada ilk kez 1760 dolayında Düşes de Mazarin'den naklen anlatılan bir anekdotta kaydedilmiş. Alman yolcularla alay etmek için uydurmuşlar. **Was ist das**, malum, Almanca, "bu nedir?" demek.

***

Aşağı yukarı aynı dönemde Fransızların çıkardığı iki başka kelime: **restoran** ve **bistro**. Paris'te bugün bildiğimiz anlamda liste usulü yemek satan ilk lokantayı 1765 yılında Boulanger adlı bir vatandaş açmış. Kocaman da bir ilan koymuş, "bu çorbalar kana kuvvet göze fer verir, yorgunu dinlendirir, hastayı güçlendirir, gitmiş enerjiyi geri getirir" mealinde. Paris'in dalgacıları derhal etiketi yapıştırmışlar: **restaurant**. Kelime anlamı "yeniden ayağa kaldıran" demek, bildiğimiz restore etmek fiilinden. Takviyehane diyebiliriz. Bilgisayarcı gençlik resethane'yi de beğenir belki.

Bistro ise Rusça "çabuk". 1814'te Rus ordusu Paris'i işgal edip on ay kaldığında Rus askeri için hızlı yemek çıkaran kafe-restoranlar türemiş, o yüzden de fast food'un Fransızcası bistro kalmış derler, ne derece doğrudur bilmem. Benim tahminim o günün Fransızları bugünkü gibiyse tam tersi olmuştur; gariban İvan "hadi çabuk, içtimaya geç kalacağız" diye yalvardıkça işi inadına yavaştan alıp adına da bistro demişlerdir, sırf eğlence olsun diye.

***

Soru: Bu kelimeler yüzünden Fransızca bozulmuş mudur? "Yunusemre Fransızcasını koruyamadık, vah bize, tüh bize" diye dövünen vatanperver köşe yazarları türemiş midir?

(21.07.2009)

Pirpirim

Semizotuna Anadolu'da **pirpirim** derler. TDK Türkçe Sözlük'e almamışlar, ama Derleme Sözlüğünde bir ton entrisi var. Çorum, Amasya, Tokat, Sivas, Kayseri gibi birçok yerde **pürpürüm**, Doğubayazıt'ta **püpürüm**, Amasya'da **pırpırım**, Arapkir'de **perper**, Mezifon'da **parpar**, Yusufeli'nde **pirpir** makbulmüş, ama Aydın'dan Urfa ve Samsun'a kadar çok geniş bir alanda standart biçim pirpirim.

Kürtçesi **pımpar** veya **perpine** imiş, Ermenicesi **prprem**. Zannediyorum Türkçe ağızlarda sesli harfin i/ı/ü diye oynaklık etmesinin nedeni budur, Ermenicedeki sağır heceyi Türkçeye uyarlamak için araya keyfe keder sesli eklemişler. Mamafih Ermenice yerel ağızlarda da epey oynaklık var. Erzurum

lehçesinde **pirpiri**, Hizan'da **parpar**, Harput'ta **perper**, Eleşkirt'te **porporo** vb. diye saymış Acaryan.

Modern Farsçada kullandıkları kelime başka, *xılfe*, ama eski sözlüklerde **perperen** ve **perpehen** kaydedilmiş. Arapçaya, doğal ses değişimiyle **farfîr** veya **farfarî** diye geçmiş. Süryanicesi **farfonîn**, Gürcücesi **parpina** imiş.

Çık bakalım işin içinden! Saydığım dillerin hiç birinde kelimenin yapısı, kökü mökü yok. Allah bilir on bin yıl önceki Cilalı Taş Devri insanlarından kalmış kelimedir. Coğrafi yayılım belli: Anadolu, Kafkasya, Mezopotamya, İran.[51]

Fransızcası neymiş bu meretin diye bakıyoruz, bir de ne görelim? **Pourpier** = semizotu. Bu kelimenin de etimolojisi muğlak. Atilf başka şey söylemiş, Larousse başka, acaba *porquier ("domuzotu") olabilir mi diye merak ediyor insan. Çünkü neymiş? Latincesi de **porcastrinus** yahut **porcillaca** imiş, ki ikisi de domuzotu ya da domuzcuk otu gibi bir manaya gelir. Veya gelebilir. Başka yerden miras kalmış bir kelimeye halk arasında böyle anlam yüklenmiş de olabilir mesela.

***

Kıssadan hisse? Yok bu seferlik. Öylesine merak ettim, baktım. Size de anlatayım dedim.

"'Üniversite' gibi devşirme kelimeler kullanmayalım, evrenkent diyelim" diye gün aşırı başımı şişiren bazı fanatikler var, belki onlara sormalı, pirpirim de yasaklansa gerekir mi diye.

(22.07.2009)

---

51 Aslında düşündükçe besbelli Yunanca olmalı. Hem Ermenice, hem Arapça, hem Latinceye uzanan tek mantıklı etki odağı Yunancadır. Orada da **porphyrion* gibi bir kelime aynen bu saydığım türemiş biçimleri verir.
Ama heyhat, ne Perseus projesinin devasa Antik Yunanca kelime hazinesinde, ne Du Cange'ın Ortaçağ Yunancası sözlüğünde BU ANLAMDA böyle bir kelime yok. Çaresiziz.

Saltbuyurmanlık I

TDK'nin resmi yayını olan Türk Dili dergisinin 17.-18. sayısı 1936'da çıkmış, 155 sayfa, Dil Devrimi'nin ilk dört yıllık hengâmesinin bir tür özeti, en nadide mücevheri. Yaklaşık 5500 adet yeni kelime tanıtmışlar. "Her adımında yol gösteren, Türklüğün dilini aydınlatan Ulu Önder'e, derleme işini bir devlet ödevi şekline koyan cumhuriyet hükümetine ve onun değer biçilmez başı olan İsmet İnönü'ye" ithaf etmişler. Önerdikleri kelimelerin ezici çoğunluğu unutulup gitmiş, ama mesela imge, içgüdü, izlenim, terim ilk kez bu paha biçilmez eserde gün yüzü gören kelimelerden.

Gözüme çarpan incilerden birkaçını sizinle paylaşmak isterim. Hem bir gün yetmeyecek galiba, iki gün eğleneceğiz.

Arkasalaytım arkeoloji demekmiş. Frenkçe kelimelerden serbest çağrışım yoluyla Öztürkçe üretmenin nefis örneklerini daha göreceğiz. Eski Türkçe aytmak (konuşmak) fiilinden türettikleri -aytım'ı -loji karşılığı kullanmışlar, ki o da Eski Yunanca "konuşmak" anlamına gelen lógos'tan gelir. **Kurunaytımı** kronoloji, **kütükeytim** şecere yani jenealoji, **gizaytım** da tasavvuf demekmiş.

Türkçe sentaks içinde kullanılabilirlik kriterini pek gözetmemişler. Ruh anlamına gelen **solu** cümlede nasıl geçer? "Bedenime sahip olabilirsin ama soluma asla?" Keza **balçıkişleri** = seramik ("balçıkişi yer karoları"?), **bolkonuşma** = gevezelik, **uçun** = sebep ("uçak düştü, uçun kuşlar"), bir de **uçunlam** = nedensellik.

Fransızcadan serbest atışla türetilenler arasında **sosyasarlık** (sosyalizm), **somtöz** (sentez), **titülemek** (unvan vermek, Fr. intituler), **diyelek** (lehçe yani diyalekt), **arsıman** (sanatkâr, Latince ars = sanat) gibi şaheserler göze çarpıyor.

Orwell'in Newspeak'çilerini hasetten çatlatacak bileşikler bulmuşlar: **saltbuyurman** (diktatör), **biledüşüm** (tesadüf), **kıstamgerekler** (zorunlu ihtiyaç maddeleri), **kirtübilmeserlik** (dogmatizm), **kendeldirim** (medeni yaşam). Bu sonuncusunun soyut hali **kendellik** (medeniyet). Kent kelimesinden türetmişler, ara sessizi yumuşatınca daha bir otandik duracağını düşünmüşler belli ki.

(23.07.2009)

Saltbuyurmanlık II

Türk Dili dergisinin 1936 yılında önerdiği Öztürkçe kelimelerden bir demet sunmaya devam ediyoruz.

Üyürt neymiş? Seçim ve tercih demekmiş. **Köteri** karakter, **öredil** kat'i, **eysirim** de tarih. Bunların nereden türetildiğine dair bir fikrim yok, ama Divan-ı Lugat-i Türk'ü karıştırsak eminim ucundan tutacak bir şeyler buluruz. Roman karşılığı **ertek** demişler, belli ki "ertesi yarın" gibi bir yerlerden çağrışım gelmiş. **Bölem ertek** tefrika roman, **eysirimki ertek** tarihi romanmış: oradaki -ki ekinin nisbet eki olarak kullanılması nefes kesici!

Vallahi ciddiyim, uydurmuyorum, abartmıyorum da. Birilerinin fantezi olsun diye yarattığı özel bir dil değil bu. Yıllar

boyu ülkenin en temel siyasi-kültürel konusu olan, cumhurreisinin hayattaki en önemli davası sayıp şahsen yönettiği, devlet eliyle okullara empoze edilen, benimsemeyenlerin siyasi sadakatinden kuşku duyulduğu bir milli dava. Ve bu davanın resmi organıca "bundan böyle Türkçe böyle olacak" diye ilan edilen kelime listesi.

Bin yıl önce ölmüş kök ve eklerden serbestçe yararlanmışlar, Eski Asya Türkçesi ile Türkiye Türkçesi uyar mı uymaz mı dert etmemişler. **Betibetin** mesela bibliyografi olmuş, betiz de harf, Amu Derya'nın beri yanında bin yıldan beri kullanılmamış olan betimek (doğrusu bitimek) fiilinden. Buna karşılık **bedizel** estetik olsun demişler, Eski Türkçe *bedizemek* karşılığı bu ülkede *bezemek* kullanıldığına hiç bakmadan. **İnav** itibarmış, -av eki isterse Türkçe değil Kıpçakça olsun. **Sınamal** deneysel olmuş, -amal eki Moğolca olsa fark etmez, onlar da bizden diye. **Ürgüt** eserler demekmiş, -üt diye bir çoğul eki neredeyse iki bin yıl önce Türkçeden kaybolmuş olsa da.

Uyduracak bir şey bulmayınca yabancı kökenli kelimelerin sesleriyle oynamışlar. Aile **ayla**, gazete **gazata**, an'ane de **anana** diye yazılacak bundan böyle diye karar çıkmış yüksek yerden. Cumhurreisinin ön adı da aynı günlerde **Kamal** diye düzeltilmişti biliyorsunuz, 1938'den sonra ne oldu bilinmez, usulca gene Kemal'e döndü.

***

Soru bir: Ülkenin dilinden, kültüründen, geleneğinden, kimliğinden feci surette nefret etmedikçe bir insan bu denli radikal bir reddiyeye girişir mi?

Soru iki: 13 yaşında bir kıza kendi rızasıyla tecavüz eden adamlar hapse atılıyorsa, 13 yaşındaki bir cumhuriyetin diline ve beynine zorla ve defalarca tecavüz edenlere ne ceza verilmelidir?[52]

(24.07.2009)

52 Bilgehan Uçak yana yakıla yakınmış:

> Lawrence Durrell'in *Justine*'ini okuyorum, Ülker İnce Hanım çeviride şu birbirinden güzel kelimeleri kullanmış: direngenlik, ezinç, us, biçem, ulam, oluntu, örgensel vb. daha neler var. siz hayatınızda hiç direngen oldunuz mu, ya da acaba Ülker Hanım Özdemir Bey'e misal, "Bugün hep usumdaydın canım" demiş midir? Bu günlük hayatta hiç kullanılmayan kelimelerle kitap çevirince çok entelektüel işler mi yapmış oluyorlar?

Cevabım:

> Neo-Türkçeciliğin temelinde sanıyorum Türkiye'ye ve Türkçeye yönelik gizli bir nefret var. VAROLAN dilin ritmlerinden, inceliklerinden tiksiniyorlar. Eski mahallelerin üstünden geçen buldozer gibi, dümdüz, modern, geometrik, geçmişi ve topografyayı hiçe sayan, brutalist bir estetik arıyorlar. "Bugün aklımdaydm canım" ifadesini, eski bir pijama gibi, fazlaca avam ve evcil buluyorlar.
>
> Bu zihniyet Türkiye'de iki kere zirve yaptı. İlki 1930'lardır, ürkütücü, gözü dönmüş bir çılgınlığı vardır. İkincisi 1960'lardır, Vedat Günyollar filan, daha az cesur ama aynı derecede fanatiktir. O da bir tür estetik, kendince bir tutarlılığı var deyip geçmek de mümkün.
>
> Siyasi bağlamından soyutlayınca aslına bakarsanız 1936 tarihli listede ciddi bir yaratıcılık, espri, zekâ vb. göze çarpıyor. Dört beş dost rakı masasında oturup uydursak bundan iyisini yapamazdık. Bunu tüyler ürpertici kılan şey bence çalışmanın kendisi değil, arkasındaki siyasi iradenin niteliğidir.

Pehlivan

Farsça pehlevân = yiğit, kahraman, cengâver. Fars edebiyatının başyapıtı olan Şahname baştan aşağı pehlevan menkıbeleriyle doludur, pehlevanların en meşhuru da pehlevan-ı cihân Zal oğlu Rüstem'dir. Bunlar güreşçi filan değil, yanlış anlamayın, Zabulistan ve Sistan ülkelerinin hükümdarları, şahlar şahı Cemşid soyundan gelme, şehir ve saray sahibi soylu kişiler. Türkiye'de çayır güreşçilerine **pehlevan** veya **pehlüvan** adı verilmesi Osmanlı döneminde çıkmış, biraz amigoluk kokan bir uygulamadır. Frenkçede **champion** sözcüğü de aynı evrimi gösterir; aslı "savaşçı, cengâver" iken zamanla güreşçi yahut döğüş sporu yapan kişi, en sonunda da herhangi bir sporda başa güreşen kişi anlamını kazanır.

Klasik ve modern Farsçada bu kelimeyi kesip biçmek, analiz etmek mümkün değil. Ama Pehlevî adı verilen İslamöncesi Fars diline gittiğimizde iş netleşmeye başlıyor: **pahlûm** soylu, asilzade, **pahlavân** bunun çoğulu, "soylular", **pahlavîk** de "soylulara ait, soylular gibi" anlamında sıfat. Pehlevî dili demek, aristokrat lisanı demek. İslamiyet'in ilk devrinde eski İran yönetici sınıfının kullandığı edebi dile bu ad verilmiş.

Bundan bir basamak daha geriye gidince bu sefer sürprizle karşılaşıyoruz. MÖ 250'lerde İran'ı istila edip MS 200'lere dek beş asra yakın egemenlik kuran bir halk vardır, İran'ın doğusunda bir yerlerden gelirler, Farsçadan başka bir tür İrani dil konuşurlar. Yunan-Roma kaynaklarında isimleri Parth'lar, doğu kaynaklarında ise Eşkâniler diye geçer. Kendilerine verdikleri isim tekil Parthâma, çoğul **parthavâna**'dır. İki tane de dil kuralımız var elde: bir kere eski İran dillerindeki /th/ sesi Orta ve Yeni Farsçada daima /h/ olur, ikincisi /r/ sesi çoğu zaman /l/ye dönüşür. L ile h'nin yer değiştirmesi de doğal bir telaffuz olayı, öbür türlü söylemesi zor çünkü.

Bu Parth'lar yahut Eşkâniler belli ki memlekette bir tür yönetici zümre oluşturmuşlar, her vilayetin başına bunlardan biri oturmuş, sülale kurmuş. Hatta Ermenilerin ikinci kral hanedanı da Parth soyundan Arşak'ın oğullarıdır. Sonraki devirde bu eski beylerin adı "hanedan sahibi kişi" anlamında genelleştirilmiş. Derken cengâver şövalye, en son da yağlı don giyip birbirinin orasını burasını elleyen adam anlamına tenzil-i rütbe etmiş. Nereden nereye!

(25.07.2009)

Bumin

Kürşat Bumin hocam geçen gün Yeni Şafak'taki yazısında Kelimebaz'ı öve öve övgü manyağı yapmış.[53] Mahcup görünmeye çalışıyorum tabii, ama eş dost meclisinde havamdan geçilmez oldu diyorlar. Zaten Ali ile Özlem başıma kakıp duruyorlardı "tevazu da tevazu, sende tevazu eksik" diye, şu ara hiç onlara gözükmesem daha iyi olacak.

***

Kürşad da yeterince ilginç ama **Bumin** adında nasıl bir enteresanlık olduğunun bilmem farkında mısınız? Bumin, daha doğrusu **Bumın**, Köktürk devletini kuran kağanın adı. Kardeşinin adı **İstemi**, oğlu **Mukan** yahut Muxan. Bunların yerine geçenler sırasıyla **Taspar**, **İşbara**, **Tardu**, **Şipi** ve saire. Kral

kentinin adı Ötüken. Hükümdar ailesinin aşiret adı –Asena değil– **Aşina**.

Bu adların ortak özelliği nedir sizce? Söyleyeyim: hiçbiri Türkçe değil. Nece oldukları belli değil, ama Türkçe anlam ifade eden herhangi bir kökle veya yapım unsuruyla alakaları olmadığı açık. Orta Asya'da konuşulan eski bir İrani dil olan Hotan Saka dilinde **aşina** "mavi" demekmiş; eğer öyleyse Kök (= gök, yani mavi) Türk bunun çevirisi olmalı. Hanedanı kuranlara "Blues Brothers" desek ayıp olmaz değil mi?

Köktürk devleti bir ara yıkılıp yeniden kurulduktan sonra gelen kağanların hepsinin adı Türkçedir halbuki: **Kutluğ** (şanslı), **Bilge** (bilgili), **İl-teriş** (ülke alan), **Kapğan** (ele geçiren), **Inal** (güvenilen), **Tengri** (gök? adil?)... 680 yılına dek hiç Türkçe yok, o tarihten sonra hepsi Türkçe, ilginç değil mi? Üstelik birinci Köktürk kağanlığının resmi yazıt dili Soğdcadır, ikincisinin Türkçe. Bizim zamanımızdaki ders kitaplarında buna dair bir açıklama gördüğümü hatırlamıyorum. Şimdi belki bulmuşlardır, bilmem.

Bundan ne sonuç çıkar? Köktürkler "Türk" değildi sonucu çıkmaz sanırım. Ama en azından Türklerin ta ilk günden beri bir kimlik sorunuyla boğuştukları sonucu çıkar bence, "atalarımız saftı" diye yırtınan çağdaş Öztürkçülerin tahmin ve temennilerinin aksine. Bir millet düşünün ki o millete ve diline adını veren devletin kurucuları ailecek yabancı isim taşısın, olur mu böyle şey?[54]

Tarihte "Türk" adını ilk kullananlar bu Köktürklerdi. Şu konuştuğumuz dile "Türkçe" adı veriliyorsa bunun müsebbibi de büyük olasılıkla Bumın Kağandır. Daha önceden çeşitli kavimler bu dilin çeşitli lehçelerini konuşuyordu şüphesiz, ama egemen bir klan adının hepsine bayrak olması onun kurduğu imparatorluk sayesindedir.

(27.07.2009)

11 Biliyorum, kendini övdürmek de övmek kadar ayıp, ama dayanamadım. *Yeni Şafak*, 21 Temmuz 2009, "'Kelimebaz'ın tiryakilik yaratan köşesi".

Taraf okurlarının önemli bir bölümünün de benim gibi "Kelimebaz" köşesinin tiryakisi olduğunu sanıyorum.

Sevan Nişanyan, çok doğru bir seçimle, HSYK'dan CHP'ye, askeri-sivil Yargı'dan "laiklik"e, "milli tarihimiz"den "tarih"e, "sağcılık"tan "solculuğa", ülkenin yüzlerce köşe yazarının at oynattığı bu ve benzer alanlarda en âlâsından dolaşabilecek "bilgi ve fikir sahibi" birisi olarak, köşesini tamamen bambaşka bir konuya, "etimoloji"ye ayırdı.

Nişanyan'ın bu seçiminden dolayı çok memnunuz doğrusu... Bir okur, bir okur-yazar, ya da bir yazar-okur olalım fark etmez, hangimiz her Allah'ın günü "sabah duası" (Hegel) gibi göz gezdirdiğimiz "Türk matbuatı"nda az da olsa farklı lezzet köşeleri aramıyoruz?

Bıktık gerçekten... Her günün mönüsünün "HSYK", CHP ve sol", "MHP ve ülkücüler", "Yüksek Yargı ve Ergenekon" vs türünden taamlardan oluşmasından bıktık gerçekten...

Sizinkini bilmem ama benim tercihim, Taraf'ı elime alır almaz doğru "Kelimebaz" köşesine ilerlemek oluyor...

"Etimoloji"yi merkeze alarak hemen her alana kaçabilmenin mümkün olduğunu tabii ki biliyorsunuz. Gündelik dilde üzerinde bir saniye bile düşünmeden kullandığımız (kullandıkları) bir sözcüğün altını eşelemek, dilbilimden başlayarak her türden tarihi, geniş anlamıyla kültürel hayatı, medeniyet tarihlerini, zihniyet araştırmalarını (...) içine alan büyük bir arkeolojik uğraş olsa gerek...

54 "Kimlik bunalımı"nın modern çağa özgü bir hadise olduğunu savunan Çelim Yıldızhan'a cevabım:

Yanlış anlamıyorsam Türk diliyle yazılmış ilk metnin ilk paragrafı bir kimlik bunalımı anlatarak başlar: Türk budun Çinlilere kapılıp Çin kimliğini benimsemişti,•titreyip kendine dön dedik, dinlemediler vb... Ne dersiniz?

Kul, köle

Kul ta Orhun yazıtlarından beri var olan bir Türkçe kelime, hizmetkâr ve köle demek. Bu iki kategori arasındaki ayrım eski dillerde yoktur, ya da varsa net değildir. Latince servus hem hizmetçi (servant) hem köle (slave) demek. Arapça ᶜabd da öyle. Yani bir adamı hizmetinde çalıştırıyorsan ha maaş vermişsin, teorik olarak "özgür" saymışsın, ha yemek ve yatak verip ben salmadan bir yere gidemezsin demişsin fark etmez diye düşünmüş eskiler. Bugün için de düşünmeye değer bir konu: "çalışma özgürlüğü" dedikleri şey berbat bir kulluk düzeninin kamuflajı olmasın sakın?

Kul demek tebaa (subject) demek değil mi diye sormuş bir arkadaşım. Hani var ya, Osmanh devletinde insanlar padişa-

lim kuluydu, cumhuriyet geldi kuşlar kadar özgür olduk gibisinden. Hayır, kul hiçbir tarihte subject anlamına gelmez. "Padişah kulu" demek kapı kulu ya da saray hizmetkârı demektir. Bunlar teknik olarak padişahın şahsi mülküdür; dolayısıyla mahkemesiz idam edilmeleri şer'an caizdir. Alelade tebaaya mecazi ya da hamasi söylemler dışında– "kul" denmez. Bu ayrımı kavramadan mesela Koçi Bey Risalesi'nden tek kelime bir şey anlayamazsınız.

Ayrıca cumhuriyet gelince özgür mözgür olmadık, eskisinden beter bir şekilde yeniçerilerin kulu olduk. Üstelik bunlar eskiden en azından birinin kuluydu, ister teknik ister teorik olsun. Cumhuriyetten sonra büsbütün istiklale kavuştular, bentlerinden taştılar, hür ve serazat, astığı astık kestiği kestik oldular.

Bir düşünün, kendilerine başkomutan ve padişah diye neden yetmiş sene önce ölmüş bir devlet reisini onca şevkle benimserler? Neden ona kulluk etmeyi bir tür kurumsal din haline getirirler? Ölmüş padişahın avantajı şudur: Kimseye "höt" diyemez, kimsenin kellesini alamaz, serkeşliğine ket vuramaz. Yaşasaydı şayet, bugüne dek otuz defa devirip Yedikule zindanlarında İkinci Osman'a yaptıklarını yapmış olurlardı, hiç kuşkunuz olmasın.

***

Köle muamma bir kelime. 14. yüzyılda Türk asıllı Memlukların yönettiği Mısır'da çıkmış, "memluk" sözcüğünün Türkçe eşdeğeri olarak kullanılmış. Kaynağı belirsiz, belki Arapça **gulam**'dan bozma. Bilhassa İslam hukukundaki anlamıyla "mülk olarak alınıp satılan *slave*" için kullanılmış. Belli ki kul fazla muğlak kaldığından, daha net bir ifadeye gerek duyulmuş.

(28.07.2009)

Memluk

Dün kulla köleyi gördük, yazının ucunu da memluk'a bağladık. **Memluk** neymiş? Malik olunan şey veya kişi, m-l-k kökünden, köle demek. Aynı anlama gelen gulam'dan daha kibar, daha kuru, daha hukuki bir deyim.

Miladi 9. yüzyıla doğru Araplar fazla medenileşip savaş dövüş işlerinden zevk almaz olunca Türkistan'dan gelen Türk köleleri asker yazmaya başlamışlar, tıpkı Brezilya'dan futbolcu getiren Fenerbahçe gibi. Bunlar da fırsatı bulunca tıpkı bugünküler gibi bir daha ucunu bırakmamış, memleketin üstüne çökmüşler.

İlk 935'te Tuğç yahut Toğuç isimli bir Türk orgenerali Mısır'da ipleri ele almış. Bir süre sonra Kürt asıllı Selahattin Mı-

İslâm'ı fethetmiş, ama o da ne yapsın, mecburen Türklerden köle ordusu kurup işi onlara havale etmiş. Bunlar da zamanı gelince kaçınılmaz olanı yapmış, emir komuta zinciri içinde memlekette idareye el koymuşlar. Bir de ant içmişler ki Türk ve köle olmayan kimse yönetimde söz sahibi olamasın. Adamlar bu yüzden hem resmen köle (memluk), hem de kolektif heyet halinde memleketin sahibi ve hükümdarı. Türkçesi Kölemen, ki belki de Arapça gılman'dan bozmadır derler.

İslamiyet'te biliyorsunuz Müslüman kişinin köle edilmesi yasak. O yüzden köle lazım oldukça mecburen gidip Darül İslam sınırları dışındaki geri kavimleri yağmalamışlar; ya da onların işbirlikçi tayfasıyla şirket kurup insan ticareti yapmışlar. Türklerin Müslüman olmaması bu yüzden işlerine de gelmiştir sanırım.

Acaba Türkler bir yerden sonra "yetti bu kadar soygun" deyip çoluk çocuklarını korumak için mi Müslüman oldular? Sonraki devirde Çerkezlerin, Lazların, bir kısım Gürcülerin, Sudan'da Darfurluların, Somalilerin vb. Müslüman olması aynen böyle olmuş gibi görünüyor.

Yoksa "bak enişte Mısır'a asker gitti, köşe oldu," "Kaşgarhlar da Bağdad'a mahalle kurmuş" diye gıpta ede ede hep beraber Gastarbeiter mi yazıldılar?

***

Bakın bugün m-l-k kökünden gelenleri anlatacaktım, ne konulara daldık gene.

(29.07.2009)

Mülk

Arapça m-l-k kökü esasen "egemen olma, beylik ve hükümdarlık etme" ve ikinci olarak özel hukuk çerçevesinde bir mala "sahip olma". Bu iki kavram arasındaki ince alakaları anlatmaya kalkacak olursak gene konu sapar, yazıyı toparlayamayız, onun için geçelim. Mesela **melik** kraldır, **mâlik** de Arapçada daha çok bu anlamda kullanılır ama Türkçede özel hukuk kavramıdır, araya net bir ayrım girmiştir, "kat malikleri kurulu" deyince taçlı tahtlı adamlar gelmez kimsenin aklına.

Arapça mastar genellikle **milk**, bazen **mulk**, ama bizde ikincisi yerleşmiş. Hem "yönetme/sahiplik etme" anlamında soyut eylem adı, hem de "yönetilen/sahiplik edilen şey" anlamında nesne adı. Mesela "Tahammül mülkünü yıktın Hulagu

Han mısın kâfir" deyince bunu "krallığını" diye çevirmek lazım; "Adalet mülkün temelidir" ise "devletin" demek. Türkçede mülk daha çok "sahip olunan mal" anlamına oturunca soyut eylem adı olarak bir de **mülkiyet** sözcüğüne ihtiyaç doğmuş – ki galat-ı fahiştir, zaten mastar olan kelimeye mastar yapan +iyyet ekini eklemeyi Osmanlı dilbazları cahillik sayarlar.

Mülkün çoğulu **emlâk**. Bizde ne olmuş? Emlak "gayrımenkul mülk" anlamında tekil kelime olmuş, emlak kralı, emlak borsası, emlak komisyoncusu gibi deyimler türemiş.

Temlîk mülk edindirmek, **temellük** mülk edinmek. Bunlar Arapça. Buna karşılık mülke el koymak anlamında **istimlâk** sanırım 19. yüzyıl sonlarında Osmanlıcada türetilmiş; Arapça sözlüklerde yok. Kalıplar Arapçada standart, teSSîS, teSeSSüS, istiSSâS. S harfiyle gösterdiğim sessizlerin yerine sırasıyla m, l, k koyuyorsunuz, tık, kelime çıkıyor.

Özetle neymiş? Bir harbi Arapça var. Bir de Osmanlı/Türk Arapçası diye ayrı bir dil fenomeni var ki, sanırım akademik alanda yeterince ciddiyetle incelenmiş bir konu değil.

***

Melek bunlarla alakalı değil. İbranice bir kelime, l-a-k (göndermek) kökünden **melâk elohîm** מלאך אלהים Allahın elçisi, habercisi, ulağı; Yahudi mitolojisinde geçen bir kavram. Tevrat'ı Yunancaya çevirirken **ángelos** (elçi, haberci, ulak) diye bire bir tercüme etmişler. İngilizce **angel**, Fransızca **ange**, Almanca **Engel**, İtalyanca **angelo** vb. oradan geliyor.

Kuran ise nedense İbranice biçimi tercih etmiş. "İbranice yazalım, Araplar anlar belki" mi demişler, "yabancı dil olsa daha haşmetli durur" diye mi düşünmüşler, onu bilemem.[55]

(30.07.2009)

55 "Bazı kelimeleri benziyor diye ikisinin de aynı kaynaktan gelme ihtimalini neden hiç düşünmüyorsunuz da birbirlerinden kelime aldıklarını söylüyorsunuz?" sorusunu soran milyonuncu okura şöyle cevap yazmışım:

> Bazı kelimelerin benzemesi değil burada söz konusu olan. İbranicede gayet net ve şeffaf bir yapısı olan bir kelimenin Arapçada müstakil anlamı olmayan bir nesne adı olarak ortaya çıkmasıdır.
>
> Şöyle örnek vereyim: /futbol/ sözcüğü İngilizce ve Türkçede ortaktır. Ancak A) İngilizcede Türkçeden çok önce ortaya çıkmıştır ve B) mevcut İngilizce köklerden İngilizce dilbilgisi kurallarına göre türetildiği aşikârdır (foot + ball, "ayak topu"). Bu durumda kelimenin İngilizce ve Türkçeye aynı kaynaktan geldiğini veya tanrısal vahiyle bildirildiğini farzetmek saçma olur.

Salak

Dilimizde aşağı yukarı aynı anlama gelen bir **salak** var, bir de **saloz** var. İkincisi son yıllarda biraz demode olsa da halk ağızlarında yaygın kelime, 19. yüzyıldan itibaren edebi dilde de kaydedilmiş. Geçenlerde biri mektup yazmış, üstünü başını yırtanlara halk türkülerinde **salozane** derlermiş, Malatya'da hepten uçuk adama **salozli** derlerdi diyor. Kaynak belirtmemiş ama doğrudur herhalde.

Saloz'un aslı belli. Bizans Rumcasında (ve modern Rumcada) son hecesi vurgulu **salós** = deli. Özellikle ahalinin biraz korkup veli saydığı bağrı yanık derviş-deli, Anadolu coğrafyasında tanıdık bir tip. Du Cange sözlüğü 5. yüzyıldan itibaren bir sürü örnek vermiş, çoğunda "İsa'nın delisi", tanrı aşkına

berduş olmuş zahit ve derviş bağlamında geçiyor. Kökeni net: Eski Yunanca **sáleuô** fiili "oynamak, sağa sola sallanmak, (gemi) yalpalamak" demek. Daha sonra "kafayı oynatmak" manasını da üstlenmiş.

Türkçe **salak** kelimesine en erken Meninski'nin sözlüğünde rastladım, sene 1680. Karşılığına tek kelimeyle "priapus" yazmış, yani cinsel organını teşhir eden adam, berduş-delilerin sıkça yaptığı işlerdendir, malum. Şimdi bu kelime Türkçe **salmak** veya **sallamak** fiillerinin birinden gelebilir mi? Yoksa abdal sözcüğünün Rumcası olan saloz'la mı alakalıdır? Karar vermek zor!

19. yüzyılda Lisan-ı Osmani ile Kamus-ı Türki, **salak** = zincire bağlı demir toplardan oluşan savaş aleti demişler. Başka tanım yok, belki "ayıp" bulup susmuşlardır. İki anlam arasında bir mantık bağı kurabiliriz tabii ki (silah, top, sallanmak vb.), ayrıca ikisi de sallamak fiiline işaret ediyor. Ama tüm kaynaklarda tek l ile yazmışlar, şedde kullanmamışlar. Yani sözcük sallak değil salak, bunu nasıl açıklayacağız?

Öte yandan, bakın Kırgızcada da **salak** varmış, "tembel, pasaklı, perişan kıyafetli", Yudahin'in Rusça sözlüğünden Türkçeye çeviren Battal Taymas'a göre. Eğer çeviride bir arıza yoksa bu kuvvetli kanıttır, salak'ın Rumca saloz'la alakası olamayacağını gösterir. Neden? Çünkü Türkiye Türkçesinde Rumca alıntı olur ama Kırgızcada olamaz, mantıklı değil.

(31.07.2009)

Slip

Çağdaş yaşamın Türkçeye kazandırdığı taze kelimelerden biri **slip**. "Kısa kesimli erkek donu" anlamında galiba 1980'lerde çıktı. Cümle içinde kullanımına örnek: "Muz desenli slipimiz yok, bokser verelim." Aslında slipimiz mi slibimiz mi olur emin değilim. Bokser de boxer yazılmalı herhalde, TDK sözlüğü bu konularda yardımcı değil maalesef.

İkinci anlam: kredi kartından bir defalık çekim işlemi. Misal: "Tek slipte ödüyorsanız kadeveyi ikram edelim." Eskiden manüel kredi kartı aletleri varken kullandığımız kâğıt pusulanın adı slipti, beyaz sarı pembe üç nüsha ve kendinden kopyalı olurdu. Şimdi o aletler 90 doğumluların hatırlayamayacağı kadar geçmişte kaldı, yine de taksite bağlı kart çekimine

slip deniyor eski alışkanlıkla. (Takside değil taksite, onu biliyorum şükür.)

İngilizce sözcüğün ana anlamı "dar uzun kesilmiş şey, kupon". Kâğıt pusula anlamı 17. yüzyıldan beri yaygın. Buna karşılık iç çamaşırı terminolojisinde İngilizce **slip**'in bizim bildiğimiz sliple alakası yok. Amerikan İngilizcesinde slip, Türkçede kombinezon dediğimiz kadın iç giysisinin adı. Kısa kesimli erkek donu slip değil **brief**. Emin olmak için kontrol ettim, İngiliz İngilizcesinde de, Avustralya İngilizcesinde de brief diye geçiyor.

Don anlamında slip nereden çıkmış peki? Meğer Fransızların icat ettiği bir İngilizce uydurmaymış. Slip tipi donlar ilkin 1918'de savaş koşullarında Fransa'da piyasaya çıkmış, az zamanda bütün dünyayı fethetmiş, Fatih gibi yalnız İstanbul'u değil. Fransız milleti oldum olası bu tür İngilizcemtrak adlara meraklıdır: *barman* ile *sportman* mesela İngilizce değildir, Fransız işi çakma İngilizcedir. *Smoking*'e de değinmiştim bir keresinde, hatırlarsınız.

Dünyada adalet aramamalı: bizim gariban dönerci *chicken translate* ("tavuk çevirme") derse herkes güler, ama Fransız aynı işi yapsa trend olur, dile yerleşir, hatta *gallo-anglicisme* diye ilmî isim bile verirler.

***

Hadi gene o soruyu soralım sıkılmadıysanız: Yunusemre Türkçesinde paçasız donun adı ne idi? Kredi kartı taksitine atalarımız hangi adı uygun görürdü?

(01.08.2009)

Seks

Gelelim seksin faydalarına. Sorumuz şu: En temel insan eylemlerinden biri için neden ithal malı fantazi bir kelime kullanırlar? Türkçesi yok mudur bu meretin? İster misin emperyalistler vatanımızı bölmek ve dilimizi kıçımıza kaçırmak için yurdumuza bu yabancı kelimeyi sokmuş olsun!

Peki, çalıştıralım kafayı, sekse eşdeğer bir tane yerli kelime bulalım. Türkçe Arapça farketmez, yeter ki gâvur işi olmasın. Var mı? Ben bulamadım. **Cima** desek, ya da aynı anlama gelen ve burada anılması caiz olmayan öz Türkçe deyimlerden birini kullansak olur mu? Olmaz. Çünkü seks sadece o eylemin adı değil, süper kaçak güreşen bir kelime. Mesela **seksoloji** cimaiyyat demek değil, kişinin cinsel nitelikteki güdü ve

davranışlarının tümünü kapsayan bir bilim. **Seksi** deyince "hadi yatalım" anlaşılmıyor. Son maksat o belki, ama arada bir sürü yol var, bakışacaksın, konuşacaksın, yemeğe gideceksin, uzun iş. "Ne kadar seksisin" dersen genellikle kızların hoşuna gider; Türkçe karşılığını söyle bakalım dayak yemeden kaçabiliyor musun.

Aşk desen ulvi tınıları olan bir kelime, Leyla ile Mecnun, Kerem ile Aslı işin içine girer. Gerçi son yıllarda **aşk yapmak** gibi bir türevi çıktı ama gene de duygusal yükü fazla. **Cinsiyet/ cinsel/ cinsellik**? Peki, bir yere kadar. Seksolojideki seksi karşılıyor, ama öteki işi kapsamıyor. *Sex on the beach* nerede, "kumsalda cinsiyet" nerede! Hem "gel cinsellik yapalım" desen kesin yanlış anlar, sonra filmin en heyecanlı yerinde kavga çıkar.

Demek ki hem her şeyi içerecek, hem çok net olmayıp kibar ortamda telaffuz edilmeye uygun olacak, hem fazla duygusal olmayacak. Var mı böyle kelime? Yok. Yüzde yüz Amerikan icadı, modern çağa has bir kavram.

Latince **sexus** ve oradan gelen Fransızca **sexe** ve İngilizce **sex** yüzyıllarca "cinsiyet" anlamında kullanılmış. Yani a) canlıların erkek ve dişi olarak ayrılma hali, b) böyle ayrılan cinslerin her biri. Demek ki ayrım ifade eden bir kelime, birleşme değil. "Cinsel birleşme" anlamı ilk kez İngilizcede 1929'da kaydedilmiş. D. H. Lawrence aleyhine açılan müstehcenlik davası nedeniyle ünlenmiş. Fransızcada BU ANLAMDA ilk örnek 1957'den. Bize 1960'larda gelmiş olmalı.

TDK sözlüğünde halâ o anlamın farkına varmamışlar, "cinsiyet, cinsellik" diye gevelemişler.

(03.08.2009)

Bilim dili

Avrupa üniversitelerinde 19. yüzyıl başlarına dek eğitim dili Latince idi. Yani hiç kimsenin evinde konuşmadığı, bin küsur yıl önce ölmüş bir antika dil. Bundan dolayı Avrupa'da eğitim zarar gördü mü? Sanmıyorum. Millî bilinç zedelendi mi? Zedelenmiştir evet, Avrupa'nın bilumum ülkelerinden gelen bilim adamları kendilerini ortak ve evrensel bir ilim camiasının üyesi saymışlar, kendi kıytırık krallıklarını, dükalıklarını, beyliklerini çok fazla umursamamışlardır. Avrupa diye bir medeniyet varsa bu sayede olmuş derler.

Osmanlı Devletinde de öyledir. Yüksek eğitim dili, hattâ onu geçtik orta öğretim dili, yüzyıllar boyu Arapçadır. Medresenin üst seviyelerine gelince bir tür lisansüstü dili olarak Farsçayı da öğretmişler sanırım. Türkçe eğitim vermek akıllarının ucuna

gelmemiş. Ortaöğrenim düzeyinde Türkçe ilk II. Mahmut'un 1830'larda kurduğu rüşdiyelerle gündeme gelmiştir. Modern tipte ilk yüksek okul olan Galatasaray'ın eğitim dili Fransızcadır. Abdülhamid'in 1900 yılında kurdurduğu İstanbul Üniversitesi, yani Darülfünun, Fransızcanın yanında Türkçe eğitim veren ilk yüksek öğretim kurumudur. (Galiba 1770'lerdeki Mühendishane mektebi de öyledir, ama detaya boğulmayalım.)

Arapça eğitim millî bilinci bozar mı? Bozar. Ama millî bilinç dediğin şeyin yüzde doksan oranında cehalet, taşralılık ve dar kafalılıktan oluştuğunu düşünürsen, iyi mi olur, kötü mü olur tartışırız.

***

Şöyle düşünün. Maksat eğer tornacılık, tesviyecilik, silahşorluk yahut halkla ilişkiler gibi meslek ve sanat okulu değilse, gerçek anlamda İLİM ise, o zaman o ilim alanında insan evladının bugüne dek ürettiği her şeyi bilmek, öğrenmek ve anlamakla, bunlar yetmez ona katkıda bulunmakla mükellefsin. İlmi bizimki/onlarınki diye ayırmaya başladın mı battın gitti, militan olursun, amigo olursun, bir orduya nefer olursun, sürüde davar olursun, ama ÂLİM olamazsın.

Çok dil bilen adamlar da yok mu, var. X dilinde eğitim görüp W, Y, Z dillerinde ilmi eserleri takip etmek mümkündür, bazen olabilir, imkânsız değil. Ama pratikte, ilim en çok hangi dilde üretilmişse yüksek öğrenimi o dilde yapmak en basit ve kolay yolmuş gibi geliyor bana. Boşuna zahmet çekmezsin. Gidip dünyanın bir yerinde ilmi bir tebliğ sunman gerektiği zaman millet ne dediğini anlar, sıkıntıdan esnemez.

Üniversitede Türkçe de Türkçe diye tutturanlar memleketten gerçek bilim adamı çıksın istemiyorlar sanırım, başka izahı yok. Kendilerinin ne kadar kof olduğu anlaşılmasın diye midir, nedir?

(04.08.2009)

Bayrak

✵

Dünyanın bir yerinde, emek ve yetenek ürünü olan bir işte insan kendi ülkesinin bayrağı göndere çıksa sevinmez mi? Sevinir tabii: sevinmeyen ruhsuzdur. İnsan başarıdan pay çıkarır, oraya ait olmakla gurur duyar, tanıdıklar iyi bir iş yaptı diye mutlu olur. Bu memleketten kırk sene önce gitmiş, rejiminden nefret eden, insanını da sevmemek için yeterli sebebi olduğuna inanan insanlar tanırım; Türk takımı gol attı mı televizyon karşısında zıp zıp zıplarlar sevinçten. Aidiyet öyle bir şey, derin bir içgüdü.

Peki İstanbul'un her yerine iki-üç seneden beri eşek çükü gibi diktikleri o bayraklar beni neden rahatsız ediyor öyleyse? Şundan rahatsız ediyor. O bayraklar ulusun bayrağı değildir.

Bir hizbin, bir siyasi görüşün bayrağıdır. Siyasi bir meydan okumadır. "Bu memleket bizimdir, bizden olmayan vatansızdır" diyen bir zümrenin vatandaşa verdiği gözdağıdır. Ya bize boyun eğ, ya da defol git Moskova'ya / Mekke'ye / Erbil'e / Vaşington'a yahut cehennemin dibine diye haykırırlar, gür bir sesle ve postal raprapları eşliğinde.

Ben bir ülkeye bundan daha büyük kötülük yapılabileceğini sanmıyorum. Bölücülüğün daniskası budur. Ulusa ait bir simgenin bir hizip tarafından gasp edilmesidir. Bir ülkede yaşayan herkesi doğal olarak bir araya getiren aidiyet duygusunun, zorba bir azınlıkça kirletilip etkisiz hale getirilmesidir. O bayrak eğer beni ve seni asmayı, kesmeyi, ülkeden kovmayı düşleyen bir azgın güruhun simgesiyse ben içim kahrolmadan nasıl sevineceğim, misal, Patagonya'daki hava olimpiyatlarında o bayrağın yükseldiğini görürsem?

***

Daniska demek "Baltık Denizi'ndeki Danzig limanından gelen en iyi kalite kürk" demekmiş eskiden, onu biliyor musunuz? O yerin şimdiki adı Gdansk, Polonya'da.

Bayrak Eski Asya Türkçesindeki **badrak** yahut **batrak** biçiminden geliyor. Asya Türkçesindeki /d/ sesi Türkiye Türkçesinde istisnasız her zaman /y/ olur ondan böyle olmuş.

Çük ta 11. yüzyılda Kaşgarh Mahmut'ta **çübek** ("çocuk zekeri") diye geçiyor. Türkî mi İranî mi olduğu tam anlaşılamayan **çub** (sopa, değnek) sözünün küçültmesi. Biz burada gerçi küçük anlamında kullanmadık o başka.

Hep kasan konular olmaz, biraz etimoloji de lazım, değil mi?[56]

(05.08.2009)

56 Sık sık teşvik edici güzel mektuplar gönderen Yağmur Atsız bu yazımı beğenmiş:

> ... aşağı yukarı bütün yazılarınızı telezzüz ediyorum ama dünki "Bayrak" yazınız üzerine tebriklerimi iletmeden edemeyeceğim. Doğrusu size gıbta etdim. Kutlarım...

İsot

Yok kardeşim, üzgünüm, isot da Kürtçe değil.

Gene bir tanesi sayfalar boyu döktürmüş, ne Türk faşizmine yalakalığım kalmış, ne hangi menfur çıkarlara "hizmet ettiğim." Özbeöz Urfa malı olan isota sözlüğümde Türkçe demişim, halbuki Kürtçe olduğunu herkes bilirmiş, Türkler bu kelimeyi 1990'larda öğrenmiş, yalan konuşarak kime yaranmaya çalışıyormuşum, dıy dıy da dıy dıy.

Bakıyorum 1480 küsur tarihli Sultan Bayezit kanunnamesine, issi ot, "her türlü acılı baharat" gibi duruyor, ama karabiber demek de olabilir. [Hadi Halil Berktay gibi yapalım. Not 1: O tarihte daha bizim bildiğimiz yeşil/kırmızı biber Amerika'dan gelmemişti, o olamaz. Not 2: Ahmed Akgündüz yeni

yazıya **ıssı ot** diye çevirmiş ama sanırım doğru olamaz; kelimenin aslı issidir, 17. yüzyıldan sonra ıssı olur. Özgün metne bakmalı nasıl yazmışlar.]

1680'de Meninski gayet net, **issi ot** demiş sin harfi ve şedde ile. Karşılığı şaşırtıcı, zencefil demekmiş. Ki o da ağız yakar fena halde. Yapı açık: issi demek sıcak, burada "yakan" anlamında. Ot Türkçede sadece küçük yeşil bitki değil, her türlü baharata, yemeğe katılan maddeye, ilaca ot denir, biraz İngilizce *condiment* gibi. İssi ot = yakar bahar.

Ahmet Vefik Paşa'da (1876) sözcük madde başında yok, ama Biber maddesinde ağzından kaçırmış, "Türkîde **isot** denir" demiş. Türkî demek burada "köylü ağzı" demek.

Demek ki neymiş? *İssi, issicek, issitme* İstanbul ağzında zamanla ısı, (ı)**sıcak**, (ı)**sıtma** olurken issi ot kaybolmuş, ama taşra ağzında eski ses değeriyle yaşamaya devam etmiş. Yakın devirde Urfa'nın en yakıcı biber çeşidinin adı olarak gene geri geldi. Urfa'da eskiden Türk mü vardı diye sorarsanız bilmem, yerlisine sorun.[57]

(06.08.2009)

---

57 Türkolog Hatice Şirin User bana hak vermiş:

> İsot'un Türkçe olduğu konusunda kesinlikle haklısınız. Çağatay dönemi sözlüklerinde bu kelime *issi ot/isti ot* biçimlerinde ve "fülfül, karabiber" anlamında geçer. Örneğin, Ignasz KÚNOS(1902), _ej_ Sulejman Efendi's _agataj-Osmanisches Wörterbuch, Budapest, sf. 92. Bunun yanısıra Abuşka Lugati'nde de ayni biçim ve anlamla kayıtlıdır.

Azericede *istiot* hem kara hem kırmızı/yeşil biberin adıymış, *istot* şeklinde söylenirmiş, *isti* de sıcak demekmiş. Bunu da bir başka okurum hatırlatmış. Kürtçe olduğuna dair öbür taraftan ısrarlı (ve bazen öfkeli) iddialar geldi. Misal:

Birincisi biber ot değildir. İkincisi öyle denilmek istenmiş olsa bile "yakmak"tan türetilmiş olması gerekirdi, çünkü ağzı ısıtmaz fakat yakar. Üçüncüsü Kürdler tarafından yaygın olarak Kürdçede kullanılır (îsot), Türkler tarafından Türkçede değil. Kürdçedeki "sot" sotin "yakmak" fiilinden ve kelime başlarında yaygın olarak kullanılan "î" (î-sal "bu yıl", î-sev "bu gece", î-roj "bugün", vs.) ekinden oluşturulmuş olması akla daha uygundur.

Katılmadım.

Biber ot değil mantıksız diyorsunuz ama "bu-yakar" diye bitki adı daha mı mantıklı? İngilizce acılı baharlara *hot*, Almanca *heiss* derler, ikisi de "sıcak"; Türkçesinin de issi olması gayet tutarlı geliyor bana.

Sözcüğün eski şekli îsot değil, gayet net bir şekilde issiot. Türkçe metinlerde yüzlerce yıl boyu karşınıza çıkar. Kusura bakmayın, bence delil ağırlığı kuvvetle Türkçeden yanadır.

Sumerce I

"Sümer mitolojisinde ilk yaratılan insana **lulu amelu** (işçi) denilmiş. Sanırım amele kelimesinin kökeni de Sümerce olmalı," diye akıl yürütmüş dillere meraklı olduğu anlaşılan bir okurum.

Genel kural şudur: bir yerde Sumerlere ve Sumerceye dair bir şey okudun mu yüz defa kontrol edip gözünle görmedikçe atmasyon kabul edeceksin. Sumercenin böyle bir şeyi var, insanlarda masal uydurma güdüsünü tetikliyor.

Hem yalnız bizim Öztürkçüler değil. Zecharia Sitchin adlı Azerbaycan kökenli Amerikalı bir yazar var, 2012'de Marduk dünyaya yaklaşacak, dünyanın sonu gelecek tezini ortaya atan adamlardan biri. Sanırım bu lulu amelu hadisesini ilk o salmış

ortalığa, güzel ülkemizde ne kadar ezoterik meraklısı ve hava cıva muhabbeti bağımlısı site varsa hepsi oradan iktibas etmişler.

Bakıyoruz Pennsylvania Üniversitesinin manyak boyutlardaki Sumerce veritabanına, **lu** insan demekmiş, **lulu** (teknik yazıda $lu^{2}lu^{7}$) "insanlık" ya da "insanoğlu", yani mankind. Hakiki veya mitolojik şahıs adı yok. Sumer mitolojisine dair temel referans olan Kramer'in kitabında da öyle bir şey yok.

Amelu diye arıyoruz, yok öyle şey. İnat edip bir kere daha arıyoruz, ve ağzımız açık kalıveriyoruz. Sumerce kısımda yok, ama Sumerce – Akatça ikidilli sözlük bölümünde vermişler, Sumerce lulu = Akatça amelu diye. İnsan = man gibi yani, insanman diye biri yok!

Sumerce ile Akatça alakasız iki dil, aralarında bin küsur sene fark var. Akatlar zamanında bir sürü Sumerce sözlük, ders kitabı vs. yazmışlar, Sumerceye dair ne biliyorsak çoğu oradan geliyor. Amca belli ki bir yerde görmüş, defterine not etmiş lulu amelu demek diye, sonra kitaba yazarken "neydi ya bu?" diye azıcık düşünmüş, sonra bakmaya üşenmiş, bir hikâye uydurmuş.

(07.08.2009)

Sumerce II

Sumer dili ilk keşfedildiğinde, daha kimse nedir nasıldır bir şey bilmezken Julius Oppert adlı bir Alman 1855 yılında bunun tıpkı Macarca ve Türkçe gibi aglutinatif bir dil olduğunu farketmiş – yani sarmısak-la-ya-ma-dı-k-lar-ımız-ın-ki-ler-le-y-miş-sin-iz gibi zincirleme eklemlemeye müsait. Dolayısıyla "Turani" bir dil olabileceğini ileri sürmüş. Pek taraftar bulmamış gerçi ama bir otuz sene daha bu fikrinden caymamış.

Derken bilim adamları karıncalar gibi çalışıp Sumerceyi sökmüşler. Friedrich Delitzsch 1914'te ilk Sumerce sözlüğü çıkarmış, Poebel 1923'te gramerin hakkından gelmiş, Türki dillerle uzak yakın alakası olmadığını açıkça ortaya koymuşlar.

Tabii bu bilgilerin o günün koşullarında okyanusları, dağları, çölleri aşıp Avrupa'dan bize ulaşması zaman almış. 1930'da Ebedi Şef dünya tarihini yeniden yazmaya karar verince birileri "Sümer"lerin Türk olduğunu kulağına fısıldamış. O da beğenmiş, öyle olsun demiş; belki yarın bir gün Irak'a sarkacak olursak lazım olur diye de düşünmüş müdür bilmem. Ondan sonra sekiz yıl boyunca her vatansever Türk Dilbilimcisi "Sümerce a-gulug-guk ağıl demektir demek ki Sümerler Türktür" mealinde birkaç makale yazmayı gerekli –ya da en azından faydalı– bulmuş. Dünya literatürünü eşsiz incilerle donatmış.

38'den sonra konu tavsamış tabii ama etrafta halâ durmaksızın mu gu gu diye bir şeyler geveleyen birileri var bugün de. Ciddiye alan kalmadı gerçi, ama Atamızın teorisidir, açıkça "yallah" demeye de kimsenin şeysi yetmez.

Şapka Kanunu gibi, kaldırsan bir türlü, tutsan bir türlü!

(08.08.2009)

Urfa

Geçen gün Urfa'dan söz ettim ya, oranın adı Urfa değil Şanlıurfa'dır diye hatırlatma gereği duymuş birileri. Oysa ben o kadar emin değilim.

Dört-beş yıl önce çıkan *Ankara'nın Doğusundaki Türkiye* kitabımda konudan bahsetmiştim, oradan aynen aktarayım. Biraz uzun olacak ama kusuruma bakmayın artık.

***

"Birinci Dünya Savaşının bitiminden sonra bir süre bir İngiliz garnizonu barındıran Urfa, 30-31 Ekim 1919'da Fransızlar tarafından işgal edilir. İşgal kuvveti 100 kadar Fransız ve daha çok sayıda Müslüman sömürge askerinden oluşmuştur.

İşgalden sonra şehirde Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti örgütlenir ve ayaklanma hazırlığına girişir. 29 Arahk'ta Urfa'ya atanan Jandarma Komutanı Yüzbaşı Ali Saip Bey [Ursavaş] Siverek'e giderek buradaki aşiretlerin desteğini sağlar. Aşiret kuvvetlerinden oluşan bir birliğin başında 7 Şubat 1920'de Urfa yakınlarındaki Karaköprü köyüne gelir. Fransızlara şehri 24 saat içinde boşaltmaları için gönderilen ültimatom kabul edilmeyince Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti milisleri ile birlikte şehri işgal eder ve Fransızları yerleştikleri binalarda kuşatır. Suruç [Kürt] ve Akçakale'nin [Arap] aşiretlerinin de katılmasıyla düşman kuvvetlerinin çok üzerinde bir kuvvet oluşmasına rağmen, savaşanların düzenli birlik disiplininden uzak olmaları nedeniyle kuşatma uzar ve çok kayıp verilir.

Kuşatmanın uzaması her iki tarafı da yıpratır ve karamsarlığa düşmelerine yol açar. Urfalılar sık sık resmi kuruluşlardan düzenli askeri birlik gönderilmesini ister, ancak düzenli birlik göndermenin Fransa'ya savaş ilanı anlamına geleceğini düşünen [Ankara] hükümet[i] buna yanaşmaz. Erzaklarını tüketen ve artık katırlarını kesip yemeye başlamış olan Fransızlar bekledikleri yardım da gelmeyince Urfa'dan şerefle ayrılmanın yollarını aramaya başlarlar. Arabuluculuk için şehirdeki Ermenilerden yardım isterlerse de Ermeniler bu konuda aracı olmayı reddederler. Bunun üzerine Fransızlar Amerikan yetimevi yöneticisi Miss Holmes'le bağlantı kurarlar. Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti ile yapılan görüşmelerden sonra birtakım şartlara bağlı olarak şehri terketmeyi kabul ederler. Buna göre şehirdeki Ermenilerin can güvenliği sağlanacak, Urfa'da ölen Fransızların mezarlarına saygı gösterilecek, ağırlıkların taşınması için yük arabaları ve deve verilecek, esirler iade edilecek ve Urfa eşrafından 10 kişi gidecekleri yere kadar Fransızlara eşlik edecektir.

11 Nisan günü Fransızlar eşraftan on kişi yerine bir teğmen komutasındaki on jandarma eri eşliğinde Suruç yolun-

dan Carablus'a doğru hareket eder. Ancak Fransızların şehri terk etmesi Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti içinde tartışmalara yol açar. Ali Saip Bey önderliğinde bir kesim, Fransızların şartlarının kabulünü içlerine sindirememiştir. Fransızların geçeceği yol üzerinde Şebeke Boğazı'nda pusu kuran milis ve aşiret kuvvetleri geceleyin Fransızlara saldırır. Üç saat süren çatışma sonunda Fransızlar 296 ölü ve 67 yaralı verir. 140 kadar Fransız da esir edilerek Urfa'ya getirilir.

Urfa'nın kaderini belirleyen bu çatışma nedeniyle yıllar sonra TBMM kararıyla Urfa'ya "Şanlı" unvanı verilmiştir."

(1988 tarihli Urfa İl Yıllığından kısaltılarak alınmıştır. Köşeli parantezler tarafımdan eklenmiştir.)

(10.08.2009)

Norşin

Eyvah, Canan Arıtman haklı mı çıktı ne? Cumhurbaşkanı Gül Kürtçe zannedip Norşin'e Norşin demiş. Heyhat, Kürtçe değil Ermenice! Nor yeni, şen –aslı ince é ile şéndir, yerel ağızlarda şin olur– köy, daha doğrusu yerleşim, imar edilmiş yer, mamure. Bildiğiniz Yeniköy yani. Azerbaycan'da iki tane Norşen var, ikisinin de adını düzeltip Yenikend yapmışlar.

Bizdeki Muş ovasının doğu ucunda, ufak çaplı bir doğa harikası olan su kaynağının başına kurulmuş. Seyyah Lynch'e göre 1890 küsurda nüfusu Kürtmüş, ama başka kaynaklara bakarsanız bu köyde meşhur "Ermeni halıları" yapılırmış, ne iştir bilmem. [58] 17-18 Temmuz 1915'te civar köylerin Ermeni ahalisini buraya toplayıp yakmışlar.

Kürtçe olsa Nûşar olurdu herhalde.[59] Doğal olarak, bir sürü Nûşar da var o coğrafyada. En meşhuru galiba şimdi adını Şemdinli ettikleri kasabadır. Şemdinân memleketinin başşehri eskiden orası değildi, Nehri adında bir acayip cennet misali kasabaydı. Medresesi, tekkesi, sarayı vs. meşhurdu. 1925'te taş üstüne taş bırakmamacasına yıktılar, oraların hükümdarı mesabesinde olan Seyyid Efendiyi Diyarbakır'da astılar, kaza merkezini de askerî kontrole daha müsait olan Nûşar'a taşıdılar.

Şemdin adı da Türkçe veya Kürtçe değil maamafih, Süryanice. Aslı Şamizdîn imiş, ne demek bulamadım. Nasturi Hıristiyanların başpatriği eskiden kadim usul gereği buranın Nohçi aşiretinden seçilirmiş. Barzani ailesi de, bak hele, o aşiretin bir koluymuş.

O bölge öyledir, neyi kazısan altından başka şey çıkar.

(11.08.2009)

---

58 Nûşar değil Gundênû olurdu herhalde. Bu makaleyi yazdığım günden bu yana Kürtçe yer adları dağarcığımı epey geliştirdim. Nûşar'ın Ermenicesi Noravan veya Norkağak olur. İkisinden de var birer tane, Van'ın Tımar bucağında Noravans, şimdi Esentepe; Muş'un Korkut ilçesinde Norkağak, şimdi İçboğaz.

59 Bu başka Norşen olmalı, çünkü Gül'ün ziyaret ettiği Norşen en az 17. yüzyıldan beri Kürt yerleşimi görünüyor. Memlekette bundan başka tam 13 tane Norşen, Norşin, Norşun ve Norşuncuk varmış, Erzurum, Sivas, Gümüşhane, Muş, Van, Bitlis, Siirt ve Diyarbakır'da.
Birinden birinde Ermeni halıcılar vardı elbet.

Light

Türkçede **light** diye bir sözcük var mı? Vallahi herkes kızacak gene ama bana sorarsanız var. 1990'larm ortasıydı yanılmıyorsam, o ara çıkıp sönen semi-entel gazetelerden birine "Cumhuriyet light" diye isim takmışlardı. O günden beri hep bir şeylerin laytı çıkıp duruyor – light mayonez, light şarap, light terminoloji, light egzersiz, light erkek, light darbeci, yüzlercesi var. "Herhangi bir ürün veya hizmetin hafif veya az güçlü modeli" diye tanımlanabilir sanırım.

İngilizce değil bir kere, unutun. Mesela **light erkek** İngilizcede bir anlam ifade etmez (light male?). Buna karşılık İngilizcede herhangi bir şeyin hafifi light olur, çanta, taş, bulut, hastalık vs., bu da Türkçe kullanıma uymaz. İngilizceden gel-

miş evet ama buranın şartlarına intibak etmiş, asimile edilmiş ya da edilmek üzere diyeceğiz mecburen.

Uzun vadede kalır mı gider mi bilmem. Ama 2009 yılı itibariyle geçerli Türkçenin sözlüğünü yap desen bunu da katmak gerekir bana sorarsanız. TDK sözlüğünde **labros** var (lapina balığının büyük cinsi), **lanarkit** var (bir mineral), **laskine** var (bir iskambil oyunu), **lavdanom** var, **laza** var (bal koymaya yarayan küçük tekne). Son on senede bir Allahın kulu bunları yazıda kullandıysa şaşarım. Lightı bilemedin üç günde bir her gazetede en az bir kere görüyorum. E, hangisi Türkçe?

***

Peki problem ne? Problem şu. Türkçede 1983-85 gibi bir tarihte sessiz sedasız bir devrim oldu. O güne kadar usul, İngilizceden gelen kelimeleri Türkçe telaffuza göre açıp yazmaktı (*tramvay, fayrap, flört, centilmen, folklor, futbol, gol, aut, taç, şut* vb.). Memlekete aniden sihirli değnek değmiş gibi bu usul oybirliğiyle kıroluk sayılıp kaldırıldı, yeni giren kelimeler orijinal imlayla yazılmaya başladı. Şimdi *imeyl, dilit, rak, aysti, praymtaym, çizkeyk* yazın bakın millet neresiyle gülüyor.

Bakın şu işe. **Kovboy** oluyor (çünkü 1980'lerden eski) ama vestırn olmuyor, **western** oluyor. Aynı İngilizce kelime 80'den önce futbol terimi olarak gelmiş, **aut** olmuş, 85'ten sonra moda terimi olarak gene gelmiş, bu sefer **out** olmuş. Neden? Çünkü moda değişmiş, fonetik imlaya göre yazmak out olmuş, o kadar basit. Merak etmeyin, "aut" yazımı da alt tarafı 1928 modasıdır, "daha Türkçe" filan değildir, olsa olsa "erken 20. yüzyıl Türkçesi"dir, hepsi bu.

Light da Türkçeye 90'larda değil 70'lerde girmiş olsaydı doğru imlası layt olurdu. Nasıl slayt var, ofsayt var, öyle.

Siz daha Türkçenin imlası fonetiktir, "yazıldığı gibi" oku nur sanın! Dünyada hiçbir dil uzun vadede böyle bir şeyi ko ruyamamış. Türkçenin de fonetik imlayı koruması mümkün değil, koruyamayacak.

(12.08.2009)

Aganigi

Çağdaş Türkiye argosunda **aganigi** = oynaşmak, cinsel ilişkide bulunmak. On yıl kadar önceki Fiskobirlik fındık reklamlarından mı türedi, yoksa daha önceden de bu anlamı var mıydı emin değilim. Tam hali **aganigi naganigi**, kısaca ilk kelime söyleniyor.

Nereden geldiğini biliyorsunuz değil mi? Devr-i kadimden beri bütün çocukların (ya da İstanbul çocuklarının) bildiği bir kuşdili vardır. Kelimenin her sesli harfi ikilenip araya /g/ sesi eklenir. Misal, Sevan > segevagan, anamı > aganaganıgı. Hızlıca birkaç tane yapınca kontrolsüz olarak gülmeye başlarsın, neden bilmem.

Aganigi naganigi biçimi yanılmıyorsam "anamı" sözcüğünden türemiş olmalı, ama şekli neden ve nasıl bozulmuş tam

anlamadım. Farklı bir kuşdili lehçesi olabilir mi acaba? Anneye yönelik saldırgan bir ifade nasıl bir kapsam ve niyet dönüşümüne uğramış, o da piskolokları ilgilendiren ayrı bir konu olmalı.[60]

Günün anlam ve önemi neymiş peki? BİR, dilin yeni kelime üretme yöntemleri tahmin etmeyeceğiniz kadar çok ve çeşitlidir. İKİ, en uyduruk alanlarda bile dil öyle sistemli, öyle sofistike kurallar üretir ki hayret edersiniz. Ve tabii ÜÇ: Yunusemre Türkçesinde aganigi yok, boşuna aramayın.

(13.08.2009)

60 Denis Ojalvo hatırlatmış:

> Aganigi kelimesi argomuza 1978 Eurovizyon şarkı yarışmasında birinci olan *A-ba-ni-bi* şarkısıyla girdi. Şarkıyla matrak geçen magazin yazarlarımızdan birinin eseridir. Kaynağa o günlerin basınını tarayarak ulaşabilirsiniz.

İbranice sözcük de aynen bizdeki gibi bir kuşdili uygulamasıymış. Ama İsrail'de kuşdili, her heceye ses uyumuna uygun /b/ ilave edilerek oluşturuluyormuş.

Pirinç

Dillerin tarihteki evrimini anlamak için bin tane ses kuralı ezberleyeceksin. Misal: eski İran dillerinde kelime başındaki /w/ sesi modern Farsçada daima /b/ olur. Misal: Eski İrancadaki /c/ veya /ç/ sesi doğu İran lehçelerinde aynen kalır, batı İran lehçelerinde /z/ olur; modern Farsça karışık bir dil olduğundan her iki biçimi bazen yan yana barındırır. Misal: Antik çağ Yunancasında /w/ sesi kaybolur, ama ardından gelen sesliyi /o/ya çevirir.

Soyut şeyler tabii, gözlerinizin kayar gibi olduğunu görüyorum buradan. Ama uygulayınca bakın ne kadar zevkli.

Pirinç bundan on bin yıl kadar önce Güney Hindistan'da çıkmış. Hindistan'ın Hint-Avrupalı kavimler gelmeden önceki

yerli dili olan Dravid dilindeki adının ***wrinca-*** olması gerekı yor, çünkü bugünün Dravid-sonrası dillerinden Tamilcede, Telugu dilinde, Malayalam dilinde hep bunun türevleri geçerli.

Uyguluyoruz kurallarımızı, Eski Batı Farsça ve Medce ***wrîza***, Eski Doğu Farsça ***wrinca*** (veya wrîha) olmalı diyoruz. Baştaki yıldız "yazılı örneği yok, sadece tahmin" demek. Ama bakın Kürtçe **rîz**, tipik Batı İranca.[61] Modern Farsça **brinc** yahut **birinc** belli ki bir doğu lehçesinden gelmiş. ("Modern" dediğime bakmayın, modern dedikleri onuncu yüzyıl sonrası.) Türkçeye ilk Selçuklular zamanında girmiş görünüyor, doğal olarak İran veya Horasan gibi bir yerlerde.

Yunanca **oryza**'dan yazılı eserde ilk söz eden, Büyük İskender'in vakanüvisi Aristobulos, "Hint yiyeceğidir" demiş MÖ 320 civarında. Ama Yunanca kelimenin direkt Hintçeden değil Persçeden yani Eski Farsçadan geldiği belli. /z/ onu gösteriyor. Baştaki /wi/ kural gereği /o/ olmuş.

Latince **oriza**, oradan Fransızca **riz**, İngilizce **rice**, İtalyanca **riso**, Almanca **Reis** (/rays/) hep Yunanca üzerinden yürüyen dalın uzantıları. Buna karşılık İspanyolca **arroz** Arapça **arruzz** biçiminden türemiş.

Öztürkçe karşılığının olmaması hepimizi üzüyor tabii, ama elden ne gelir?

(14.08.2009)

---

61 Pardon, rîz Zazaca imiş. Kurmancîde (Farsçadan alıntı olduğu belli) birînc kullanılırmış. Ben İzolî'nin Ferheng'ine kanmışım. Bu sözlük Kürtçedir diye çok fazla Zazaca kelimeye yer veriyormuş. Neyse ki bundan az bir süre sonra bir arkadaşım İstanbul Kürt Enstitüsü'nün 2000 sayfalık sözlüğünü hediye etti de biraz olsun cehaletimi giderebildim.

Bu makalemden heyecanlanıp Kürtçe etimoloji sözlüğü yapma hayalleri kuran bir genç okuruma şu tavsiyelerde bulundum:

Kürtçe etimoloji için öncelikle İrani diller konusunda uzmanlaşman lazım. Bu alanda son yıllarda çok ciddi çalışmalar yapılıyor. Öncelikle Farsça, Pehlevice, Eski Farsça ve Avesta dili konusunda literatüre tamamen hâkim olmak gerekiyor.

İkinci olarak sanırım Kürtçenin diyalektolojisi konusunda halen var olandan çok daha sistemli bilgi toplamak gerekecek. Yani farklı lahçeler ve bölgesel ağızlar konusunda çok esaslı ve ayrıntılı bilgi gerekiyor.

Bunun yanısıra mutlaka Arapçaya ve yukarı Mezopotamya'da eskiden kullanılmış olan diğer dillere hâkim olmak şart. Bu dillerle Kürtçe arasında epeyce dil alışverişi olmuş.

Bir de tabii mümkün mertebe kendini milli/vatani önyargılardan arındırmayı bilmek lazım. Bu önemli adımı atmadan herhangi bir bilimsel değeri olan bir çalışma yapmak mümkün değildir.

Tırlatmak

Yazarınız tırlatmak üzeredir.

Biliyorsunuz asıl işim bu kelimebazlık işi değil. İzmir'in dağındaki bir köyde, 54 yataklı bir acayip köy otelinin yürütücübaşıyım. Haftada yedi gün sabahtan akşama dek yok hidrofor bozulmuş, yok müşterinin otobüsü kaçmış, aşçı ile yamağı kavga etmiş, bürodaki kızın evleneceği tutmuş, nalburun çeki ödenmemiş, lavanta toplama vakti gelmiş, hepsi benden soruluyor. Akşamları da masa masa dolaşıp konsomasyon yapıyorum.

Ağustosta işler hep yoğundur; bu sene büsbütün çığırından çıktı. Yedi düvelin ileri gelenleri sanki sözleşmiş gibi bize gelmeye karar vermişler; hepsi ilgi ister, sevgi ister. Yetiştiğim

kadar yetişiyorum, yetişemediğimde işi Ayşe'ye yıkıp, pır, kaçıyorum.

***

Sonra kaya mezarı işim var, geçen haftaki *Aktüel*'de okumuşsunuzdur. Fethiye'dekiler, Dalyan'dakiler gibi bir kaya mezarı yapmak yirmi senelik hayalimdi. Hayatta bir kayamezarın bile yoksa ha yaşamışsın ha yaşamamışsın ne fark eder, değil mi?

Baktım yaşlanıyorum, şurada kaç senelik ömrüm kaldı. Dört ay önce kolları sıvadım, işe giriştim. Bizim köyün az ilerisinde yirmi metrelik nefis bir kaya cephesi var, yekpare mermer. Onun tam alnına beş altı metre boyunda bir İyonik tapınak fasadı oymaya başladım. Üç işçi tam gün çalışıyor. Ben de her gün iki üç saat gidip çekiç sallıyorum. Dağa vurmak iyi geliyor, sakinleştiriyor, beynim dank dank sarsıldıkça sanki içi boşalıyor. İşi öğrenmeye de başladım, sırf keski ve spiral kullanarak jilet gibi düz cephe kesebiliyorum artık. Yarın turizm batacak olursa taşçı ustası olarak karnımı doyururum herhalde.

***

Sözlerin Soyağacı'nın yeni baskısını bu ay sonuna yetiştirme sözüm var, o iş hepsinden beter. On üç bin kelimenin Türkçede ilk tesbit edildiği tarihi arama faslı bitti sayılır. Arapça kökenli kelimelerin Osmanlı Türkçesinde kazandığı değişik anlamları Kemalpaşazade, Meninski ve Vefik Paşa'dan izleme faslı da tamam. Yeni çıkmış kelimelerden 350 tane ekledim, daha uğraşmayacağım. (Bitmiyor da mübarek, daha dün **sim kart**, **outlet** ve **tırlatmak** eklendi.) Arapça-Farsça kelimelerin eskiden sadece Latin harfleriyle transkripsiyonunu vermiştim; onları Arap alfabesine çeviren bir makro yazdım, üç gece sabahladım ama o iş de tamam. 8800 kelime doksan saniyede Arapçalaştı, güzel oldu.

Veritabanında dokuz ayrı tabloya dağılmış malzemeyi derleyip tek metin haline getirmek daha sekiz on günümü alır sanırım. Sonra önsöz var, bibliyografi var, ıvır zıvır var. Gece dokuzda bu işe oturuyorum, dörtten önce yattığım vaki değil.

Özetle: yoruldum. Kelimebaz'a yetişemiyorum. Bana bir on beş gün müsaade etseniz ne iyi olur. 1 Eylül'de taze kafayla devam ederiz.

(15.08.2009)

Tatil

Yok, vallahi tatil filan yapmadım. Bir aydır hemen her gece sabah beşlere kadar çalıştım, gözlerim pörtledi, göbeğim sarktı, sırtımın ağrısından duramaz oldum. Ama sözlüğümün yeni baskısını alnımın akıyla yetiştirdim. Güzel oldu, bayramdan önce çıkıyor. Her gün her gün bu adamı okumayayım, bir kereden hepsini öğreneyim, elimin altında olsun diyorsanız hiç durmayın, alın derim.

Şimdi ah bir tatil olsa ne iyi olurdu! Hayalimde Yeni Gine, Baharat Adaları, Selebes, Seram öyle yerler var, ama vakit ne gezer? İki gün Kelebekler Vadisi neyimize yetmez. Merak etmeyin, yazıyı aksatmam. Bayağı konu birikti hazırda.

***

Tatil'i *Elifin Öküzü*'nde de yazmıştım, refresh edeyim.

Arapça ayın harfiyle ᶜatâlet "boş veya işsiz olma", ᶜâtıl bunun faili, boş veya işsiz olan. Taᶜtîl de fiilin yaptırgan hali, boşaltma, işe son verme, işlemez kılma. Bilirsiniz, o anlamda kullanımı da hâlâ vardır: işçiler işi tatil eder, ruhsat mafyasından bir kokmuş memur gelir inşaatı tatil eder, vs.

Bayram tatili ve *okul tatili* deyimleri sanırım 19. yüzyılın ikinci yarısında piyasaya çıkmış. *Tatil yapmak* 1950'lerden itibaren görülüyor, ama *tatile gitmek* ve *tatile çıkmak* ne zaman dilimize girdi, emin olamadım. TDK sözlüğünde ikisi de yok henüz, daha fark etmemişler garibim; oysa bana sorarsanız en azından 1980'lerden beri varlar.[62] *Tatil köyü* ilk 1970'lerde duyuldu, Club Méd sayesinde. Ya *tatil beldesi*?

(01.09.2009)

62 Tuncay Tekle benim tahminime bir on yıl eklemiş:

> ... yazınızda "tatile çıkmak" 1980'lerden beri var demişsiniz ama biraz geçe bırakmışsınız, malum "tatile çıkmak" deyişinin en meşhur kullanımı Bülent Ecevit tarafından 1974'te Kıbrıs harekatı için parola olarak sarf edilen "Ayşe tatile çıksın" cümlesidir.

Yalan Fırtınası

Meşhur belgeyi imzalayan albayı şutlamışlar.[63] Sonra da bildiri yayınlamışlar ki, aslında zaten kadro yokmuş da, albayın şahsıyla değil sınıfıyla ilgiliymiş de, hede hödö.

Bir: Türkiye'de bu bildiriye inanacak kadar saf bir Allahın kulu var mıdır? İki. Esas çarpıcı nokta bu değil, başka: Bildiriyi yazanlar belki biri buna inanır diye düşünecek kadar saf mıdır? Adamlar sadece yalan konuşmuyor, inandırıcı olmadığını bile bile, alenen ve meydan okuyarak yalan konuşuyor. Yerse!

Açın gazete koleksiyonlarını bakın, son yirmi senede basına yansımış binlerce beyanları arasında utanmazca, yırtıkça, arsızca yalan olmayan Allah için BİR TEK söz var mıdır? "Erin

elinde el bombası patlamış, kazadır:" yalan. "PKK Çukurca'ya mayın koymuş:" yalan. "Son teröristi öldürünceye kadar savaşacağız": hem yalan, hem taammüden seri cinayet itirafı. "O belge bizim değildir, albay evinde yazmış zahir:" yalan. "Denizden boru çıkmış ne var bunda:" yalan. "Sınırdan 200 terörist girmiş:" yalan. "23 Nisanda kızlar namaz kıldığı için cumhurbaşkanı seçimini iptal ettik:" yalan. "Sabiha Gökçen'e dil uzatan gizli emeller peşindedir:" yalan.

Koca orgeneral, binlerce sayfalık güncesi ortaya saçıldığında "benim değildir" diyebildi; yetmedi, iftira ve tazminat davası açtı. Yalanı ortaya çıkınca genç kuşakların ahlakını koruma adına harakiri yapmayı aklına getirdi mi? Ne gezer!

***

Bu nasıl bir ruh halidir? Nasıl bir kurumsal kültürdür? Psikolojik savaşta düşmanı şaşırtmak için hakikati gizlemek gerekir desen o da değil. Burada hayat tarzı haline gelmiş bir şey var, bir ahlak çöküntüsü var. Düşmanı kandıracağım derken kendi kendini kandırmaya başlarsan savaşı kazanmazsın ki, kaybedersin.

Esas mevzu nedir ben size söyleyeyim. Esas mevzu tehdit ve itaattir, kuşkunuz olmasın. Ben yalan konuşuyorum, sen yalan konuştuğumu biliyorsun, bildiğini de biliyorum, buna rağmen esas duruş gösterip "emret komutanım"ı basacaksın diyor. Vatanımızın en güvenilir kurumu hangisidir diye sorduğumda da hiç es vermeden doğru cevabı bileceksin. Kuşku ifade eden en ufak bir sinyal verirsen potansiyel hainsin demektir. İçinden başka şey geçiyordur, yarın öbür gün "yetti gayri" deyip emrime itaat etmezlik de edebilirsin.

Yalana itaat, itaatin nihai testidir: turnusol kâğıdıdır. Doğruya itaatin motivasyonundan asla emin olamazsın – belki de adam dürüsttür? Ben "Fransa'nın başkenti Paris" dedim, sen

"haklısın komutanım" diye cevap verdin: bana mı yoksa hakikate mi itaatinden öyle dedin, bilemem. Ama "Fransa'nın başkenti Çemişgezek" dediğimde halâ itaat ediyorsan o zaman geriye kuşku kalmaz. "İşte hakiki Türk askeri!" diye seninle gurur duyabilirim.

***

Türk dil ve tarih tezlerini bir de bu açıdan düşünün, bakın nasıl her şey yerli yerine oturuyor.

Adam kelime Türkçe değil tilcik diyeceksin diyor, Sumerler Türktür diyor, Kürtler kart kurt eden dağ Türkleridir diyor, Kurtuluş Savaşında İngilizleri denize döktük diyor, Türkleri zaten Ermeniler kesti diyor... İnsan durduk yerde nasıl bu kadar saçmalar diye düşünmeyin, hepsini birer itaat testi olarak görün. Boyun eğen bizdendir; kuşkulanan haindir. Bakın o zaman Cumhuriyet tarihimiz nasıl pırıl pırıl aydınlanıyor.

(02.09.2009)

---

63 *Taraf*ın 12 Haziran'da yayınladığı "Ak Parti'yi ve Gülen'i Bitirme Planı" başlıklı habere göre Genelkurmay Başkanlığının bir dairesi, Erdoğan hükümetini ve Fethullah Gülen hareketini zor durumda bırakmak amacıyla bir dizi eylem planlamış ve bunları bir rapor halinde sunmuştu.

TSK'nın her kademesinde yıllardan beri hazırlanan binlerce benzerinden biri olan bu plan ortalığa dökülünce, önce her şeyi inkâr ettiler. Sonra raporun altında imzası olan albaya işi yıkmayı denediler. Sonra albayın imzası sahtedir dediler. İmzanın aslı ortaya çıkınca bu sefer "en çok birlik ver beraberliğe muhtaç olduğumuz şu günlerde maksadı belli mihraklar" teranesine giriştiler.

Yüzleri bile kızarmadı, nerede kaldı harakiri.

İstanbul

Osmanlıda, misal, Trabzon deyince normal olarak Trabzon kenti kastedilmez, Trabzon beyliği ya da vilayeti kastedilir. Sur içindeki kent için *nefs-i Trabzon* diye ayrıca belirtirler, Trabzon'un içi manasına. "Trabzon'un neresindensin? İçinden." O mantık.

Bizans Rumcasında da belli ki aynı yolu izlemişler. Rumcadan Türkçeye geçen şehir ve kasaba adlarının çoğunda isim aynen alınmaz, başına εἰς edatı eklenir. Bu edat Rumcada duruma göre -e halini ya da -de halini belirtir, ama burada söz konusu olan "o yerin içi" anlamıdır. Normalde is, ama sert sessizle başlayan kelimelerden önce sadece s okunur. Kelimeyi dativ haline sokar, yani adın arkası -os ile bitiyorsa -on olur,

-is ile bitiyorsa -i olur. İsmin başında artikel varsa **ston** (eril) veya **stin** (dişil) biçimini alır.

Örnek verince anlaşılacak, merak buyurmayın. Mesela kentin adı *Amisós*, -de hali is *Amisón*, Türkçesi **Samsun**; baştaki /i/ neden yutulmuş bilmiyorum. İsim *Nikéa*, suriçi mevkii is *Nikéa*, Türkçesi **İznik**. İsim *Nikomídia*, içi is *Nikomídia*, Türkçesi **İznikmid**; çok sonraları **İzmit** diye kısaltılmış. İskilip'te (is *Kalipi*), İstanköy'de (*stin Kô*) aynı hadise var. Adanın adı Kos, Türkçesi neden İstanköy diye merak etmiş miydiniz?

Bizans başkentinin adı Konstantinupólis, malum, ama kullanımda her zaman i *Pólis* diye geçer, "The Şehir" yani, bundan başka şehir mi var gibisinden. Surla çevrili yarımada kısmı haliyle *stin Póli*'dir, yani *in-the-City*, Almancası *zur Stadt*. Rumcada /n/ sesine bitişen /p/ yumuşayıp /b/ olur; Türkçede baştaki çift sessizin önüne dolgu sesi eklenir. Etti mi **İstinbol**? Geri kalan iki seslideki değişimin de bir açıklaması vardır elbet. 20. yüzyıl başlarına dek Türkçe telaffuzun **İstanbol** olduğunu hatırlatalım, yetsin.[64]

(03.09.2009)

---

64 Benim bildiğim bütün akademik ve yarı-akademik kaynaklarda İstanbul'un açıklaması budur. Bu makalem üzerine mail atan Bruce Privratsky ise başka bir ihtimal üzerinde durmuş. Kon-STAN-tin-u-POL-is sözcüğü Yunancada ikinci ve beşinci hecede vurgu alır. Acaba Türkçeye sadece vurgulu heceler aktarılmış olabilir mi?

Dahiyane bir fikir bence. Ama daha sağlam kanıt görmeden kendimi bağlamam.

Çanakkale'nin Ezine taraflarında adı Konstantinupolis bir başka yer vardır. Orası Türkçede Kestanbol olmuş, onu da bir köşeye kaydedelim.

Ramazan

On iki artı bir aylı takvimi yanılmıyorsam MÖ 600'lere doğru eski Babilliler keşfetmiş. Hemen ardından İranlılarla Yahudiler, bir süre sonra da Yunanlılar benimsemiş. Bu sistemde ay hakiki aydır, yani hilali görünce başlar. 354 günlük ay yılı ile 365 küsur günlük güneş yılı arasındaki farkı telafi etmek için de üç yılda bir ekstradan bir ay eklenir. Böylece aylar azami 20-30 günlük bir kayma payıyla her sene aynı mevsime denk gelir.

İskender'in halefleri döneminde bu sistemi kaldırıp 12 aylı güneş takvimine geçmişler, süre birimi olan ayla hakiki ay arasındaki ilişki kopmuş. Bizim alafranga takvim özünde bunun devamıdır.

Araplar ise 12+1 sistemini kullanmaya devam etmişler. Arapça ay isimlerinin bazıları açıkça mevsimsel olaylara işaret eder. **Cumâdî** evvel ve ahir, mesela, suyun donduğu aylar demek. **Rabîᶜ** evvel ve ahir yağmur mevsimi, ya da tomurcuklanma ve yeşerme zamanı. **Şaᶜbân** yaz başında kışlık konaklama yerlerinin terk edildiği, aşiretin küçük gruplar halinde dağılıp sulak vaha aramaya çıktığı ay. **Ramazan** da "aşırı derecede ısınmak, cayır cayır yanmak" anlamına gelen ramadh رمض fiilinden. O mevsimde gündüz saatlerinde yiyip içmekten ve zorlayıcı etkinliklerden kaçınmak mantıklı bir usul olsa gerek. Yaz ortasında savaş da olmaz, insan telef olur sıcaktan; o yüzden Ramazan boyunca savaşlara ara verilmesi de makul.

Biliyorsunuz Kuran yıla on üçüncü ay ekleme usulünü net bir ifadeyle yasaklamış. O zamandan beri Arap ayları her yıl 11 veya 12 gün geri kayıyorlar. Neden böyle bir kurala gerek görmüşler, mantığı nedir, benim anladığım konular değil. Bana bariz bir gerileme gibi geliyor ama bilmediğim bir gerekçesi vardır mutlaka.[65]

(04.09.2009)

---

65 Bkz. Tevbe Suresi, 9.36: "Gerçekte ayların sayısı Allah yanında, Allah'ın kitabında gökleri ve yeri yarattığı günden beri on iki aydır." Buna istinaden Veda Hutbesi de on üçüncü ay ekleme (nesiy) usulünü kesin bir dille yasaklamış. Beni ısrarla hak yoluna davet eden okurlarımdan öğrendim ki Hz. Muhammed yasak aylara denk gelen bir savaşta asker toplamakta zorlanmış, ek ay meselesi de zaten çok keyfi yürüyormuş, on üçüncü ayı yasaklayan ayet o yüzden inmiş. Yani Allah'ın tüm işleri gibi bunun da mantıklı bir gerekçesi varmış.

Soralım: Uyduruk bir aşiret savaşında asker toplayabilmek için koskoca tanrının takvim sistemini altüst etmesi nasıl iştir? Ve on üçüncü ay hesabında zorluk çekiliyorsa doğru dürüst bir takvim komisyonu kurulup o sorun çözülemez miydi?

Levent-Maslak

Maslak şimdi İstanbul'un şıkıdım semtlerinden biri. Ama adı mezbaha demek, heyhat. Eskiden şehirden saatlerce mesafede kör ıssız bir yerdi, belli ki mezbaha için uygun bulmuşlar. Öyle eski Osmanlı devirleri filan da değil, sanmam; geleneksel kara düzende hayvanı evinin önünde boğazlarsın olur biter. 20. yüzyıl başı gibi, modernleşme çağında olmalı.[66]

Aslı **maslax**, Arapça "derisini yüzmek" anlamına gelen **salx** fiilinden, "deri yüzme yeri". Salx-hane de aslında tam aynı anlama gelir, güncel Türkçede **salhane** olmuş.

***

Levent'in adı Levend Çiftliği'nden geliyor. Başıbozuk Kampı diye tercüme edebiliriz.

Levend önceleri Osmanlı donanması için Anadolu ve Rumeli sahil ahalisinden toplanan düzensiz eratın adı. Daha sonra Anadolu'daki beylerle ağalar da kendi hesaplarına levend toplamaya girişmiş, ufak ufak hükümdarlık havaları çalmaya başlamışlar. 1772'de Rus harbi sırasında işler iyice çığırından çıkınca hükümet bir fermanla levendliği yasaklamış. Varolanlardan tutabildiklerini de Beşiktaş'ın tepesinde kuş uçmaz kervan geçmez bir yerde kampa alıp doğru düzgün bir askerî eğitim vermeye çalışmış. Yanılmıyorsam Osmanh ordusunun "modernleşme" sürecinde yapılan yeni tipte ilk kışla budur. İkincisi Üsküdar Davutpaşa'dadır.

1808'de yeniçeriler son kez ayaklandığında gidip Levend Çiftliği ile Davutpaşa kışlasını yakmışlar. Böyle postmodern şeyler bize gelmez, gâvur icadıdır, şeriatımızın değiştirilmesi teklif bile edilemeyen maddelerine aykırıdır diye düşünmüşler sanırım.

(05.09.2009)

---

66 Maslak konusunda tamamen yanılmışım. Maslak: içme suyu kanalı, ya da su yolu üzerindeki küçük havuz veya yalak. Maslak semti Büyükdere'deki bentlerden kente künklerle getirilen suyun dağıtım ve denetim noktası olduğundan bu adı almış. Benden başka herkes bilirmiş. Öğrendim.

Bu maslağın etimolojisi muamma. Arapça veya Farsçada böyle bir kelime yok, bu anlamı doğuracak bir Slk صلك veya slq سلق veya Slq صلق veya slx سلخ kökü de yok. Yol gitmek anlamında slk var ama onun türevi de maslak olmaz meslek olur, bildiğimiz kelime. M ile başlayan bir kelimenin has Türkçe olması mümkün değil. Acaba Rumca mıdır? Ama orada da bir şey bulamadım.

Basur

Etimoloji ne işe yarar? Bir işe yaramaz aslında. Kelimelerin hikâyesi insan hikâyeleri gibidir, biraz hoşça vakit geçirirsin, şansın varsa biraz da ufkun açılır. O kadar.

Mesela şu, kaç yıldır sözlüğümde durup duruyormuş, farkında değilmişim, geçen gün farkına vardım. Lüzumsuz bilgi, ama keyifli.

Arapça beşer insan. Ama özellikle etten kemikten bir şey olan insan, ademoğlunun "yüce" yanı değil. Beşer şaşar, hafızası da nisyanla maluldür, filan. Aynı sözcüğün Arapça birtakım marjinal anlamları da varmış, "saçın döküldüğü yerde görülen deri" ya da "yüzülmüş derinin altındaki et kıymığı" gibi. Arap dilcileri bu anlamlar arasındaki bağı kendilerince yo-

rumlamaya çalışmış, türlü görüşler ileri sürmüş, ama kesin bir şeye varamamışlar.

Halbuki Arapçayla akraba bir dil olan Aramice/Süryaniceye bakınca durum net. O dillerde **besrâ** ve **besrô** "et", aynen bonfiledeki gibi. Aramice /s/ eşittir Arapça /ş/ olduğuna göre konu çözülmüştür sanırım. Eti belli ki "insan gövdesi" anlamında kullanmışlar Arapların ataları, "O that this too too solid **flesh** would melt/Thaw, and resolve itself into a dew!" diyen Hamlet gibi.

Peki sizce **bâsûr** nedir? Arapça tabii, ama çift uzun sesliden anlaşıldığı kadarıyla Öz Arapça bir kelime değil. Zaten Arapçada bununla bağlantısı kurulabilecek bir b-s-r kökü yok. Belli ki Aramiceden veya benzer özellikleri olan bir başka Sami lehçesinden misafir gelmiş. Esas anlamı "iri ve çirkin et parçası". Yalnız bizim basur dediğimiz rahatsızlığa değil, et şeklinde her türlü tümöre bu isim verilirmiş. Kadınlarda labia minora'nın etli çeşidi de bâsûr imiş.

Meğer.

(07.09.2009)

Havlu

✵

Havlu havlıdır tabii, havı olan manasına. 17. yüzyılda henüz bağımsız kelime olmamış gibi, sözlükte **havlu makrama** diye deyim geçiyor. Makrama peşkir demek, dolayısıyla "havlı peşkir", düz kumaş peşkir değil pırtıklı cinsi.

Asıl ilginci ne biliyor musunuz? Türkçede bugün dilin temel kurallarından biri bildiğimiz küçük ses uyumu var ya, 17. yüzyıl sonlarında ortaya çıktı. Yani bugün nın/nin/nun/nün yahut dı/di/du/dü diye dörtlü çekim yaptığımız ekler daha önce ikili ses uyumuna tabiydi. Geçmiş zaman -di'si mesela **geldi, güldi, saldı, kodı, yutdı, öldi** diye söylenirdi. Sahiplik eki lu/lü idi, **havalu, sevgilü, cebelü, canlu, develü, kitaplu** vesaire.

Havlunun da normal olarak havlı'ya dönüşmüş olması gerekirdi. Neden dönüşmemiş peki? Tek bir açıklaması olabilir bunun: demek ki daha 1680-90'larda insanlar havlu kelimesini ekli bir türev gibi değil kalıp bir sıfat gibi algılamaya başlamıştı. Ek olduğunu unuttular, o yüzden -lu ekini -lı diye düzeltme gereği duymadılar. Yoksa on binlerce kelimede, sonradan Türkçe öğrenen yabancıları deli eden bir rahatlıkla doğru eki tık diye seçmeyi biliyoruz, bunu neden istisna edelim?

Düşünün 1700'lerin başındaki Hakkı Devrimleri! Gazetedeki köşelerinde nasıl köpürmüşlerdir: "Axir zemande gençler Türkçeyi eyüce unutdı mîrim, sevgilüyi sakız çeyner gibi yayup 'sevgili' deyüben daxı havalu ohp durırmış. Ne olacak bu Türkçenin hali, getdi dilimiz elden getdii!"

(08.09.2009)

Balık Tiyatroları

"Şehrin Türkçesi balık mıdır" diye sormuş, kutadgubiliklere meraklı görünen bir okurum. Hemen kontr soruyu çaktım: **şehir** mi Türkçedir, (şehir anlamında) **balık** mı Türkçedir? Bu ciddi bir soru. Sokaktan ilk geçen bin kişiye sorabiliriz mesela.

Balık daha Türkçedir diyenler bence feci bir ideolojik körlükten mustaripler. Sokaktan geçen bin kişinin bildiği dilin TÜRKÇE OLMADIĞINI ileri sürmek zorundalar, mantıkî tutarlılık uğruna. Aynı hesapla İngilizce de İngilizce değildir, Çince de Çince değildir. Dünyada hiçbir dil "gerçek" değildir, hepsi de "bozulmuş" çünkü. Aralıksız bozulmaya devam ediyorlar üstelik.

Türkçe dedikleri dil neden BUGÜNKÜ insanların konuştuğu dil değil de 8. yüzyılda Orta Asya'daki insanların konuştuğu dildir? Eski olan makbulse neden mesela Orhun Türkçesidir de MÖ 2. yüzyıl yahut binyıl Türkçesi değildir? Aralıksız değişen bir sosyal organizmayı neden rastgele bir tarihte –hayali bir geçmişte– dondurma ihtiyacı duyarlar?

***

Balık, Orhun yazıtları çağında yoğun olarak kullanılan bir kelime. Beşbalık, Togu balık, Xanbalık gibi şehir adları var. 11. yüzyılda yazan Kaşgarh Mahmud'a göre "Uygurcadır", artık kullanılmaz olmuştur. 15. yüzyıl Çağataycasında bir arkaizm olarak hatırlanır. Türkiye Türkçesinde herhangi bir tarihte kullanıldığını sanmıyorum.[67]

Etimolojisi muğlaktır. Muhtemelen "durma yeri, durak, konak" gibi bir anlamı var, *balmak* fiilinden. "Kondu" da diyebiliriz.

Her kültürün şehir adı sanırım kendi evriminden etkilenmiş. Farsça **şehr** "krallık, beylik" demek, zamanla "kralın/beyin oturduğu yer" olmuş. Arapça **beled** biraz Türkçe gibi, durma ve konaklama yeri, ama özellikle tarım yapılan işlenmiş yer; çöl ve sahra zıddı. Yunanca **pólis** "müstahkem mevki, kale, surla çevrili yer". Latince **civitas** "birkaç aşiretin sözleşme ile oluşturduğu kolektif varlık". Almanca **stadt** da muhtemelen "durma yeri".

Al sana bir doktora tezi konusu daha!

(09.09.2009)

---

67 Bu makale üzerine bir okurum Rus arkeolog S. P. Tolstov'un 1947 tarihli makalesine dikkatimi çekmiş. Tolstov Eski Türkçe balığ ile Macarcada aynı anlama gelen vár ve város sözcüklerinin eş kökenli olması ihtimali üzerinde duruyor. Tez ilginç, deliller titiz ve etraflı.

İsm-i zaman ve mekân

Geçen gün maslak salx'tan gelir, hayvan boğazlama yeri demektir dedim ya. Birkaç okurumun aklı yatmamış, nasıl yani diye sormuşlar.

Arapçada ism-i zaman ve mekân dedikleri son derece şık bir kelime kalıbı var. Üç harfli fiil kökünü alıyorsunuz, *maSSaS* veya *maSSiS* kalıbına sokuyorsunuz. Bazen arkasına dişil eki olan -a(t) ekliyorsunuz. O işin yapıldığı yer veya zaman anlamına gelen bir isim elde ediyorsunuz. Üç sessizin yerine S simgesini kullandım. *Mefᶜel* ve *mefᶜil* desem klasik tip eğitim görmüş olanlar da anlar.

Buyurun örnek. ᶜİbâdet malum, kökü ayın-b-d; **maᶜbed** ibadet edilen yer. Ğurûb güneşin batması; **mağrib** güneşin

battığı yer, yani Batı. Kitâb yazma, **mekteb** yazı yazılan yer. Cülûs oturma, **meclis** oturma yeri. Tabx etmek yemek pişirmek, **matbax** yemek pişirilen yer. Bizde önce mutbak, sonra 20. yüzyıl başlarında **mutfak** olmuş. Ziyaretten **mezâr**, ziyaretgâh; /y/ yumuşak bir sessiz olduğundan erimiş, a'nın uzamasına neden olmuş. Cereyan akma, mecrâ derenin aktığı yatak; bunda da son sessiz /y/. Zirâ^{c}atten **mezra^{c}**, tarım yapılan yer. **Menzil**, yolculukta attan veya arabadan inme yeri, konak; inmek anlamına gelen nüzul'den. Sükûn bir yerde durma veya oturma, sâkin o yerde oturan, **mesken** oturma yeri. **Mescid**, secde etme yeri. Neş'et etmek kaynaklanmak, **menşe'** bir şeyin kaynaklandığı yer; bunda ayın yok hemze var. O yüzden Türkçede mezra mezraı, ama menşe menşesi olur.[68]

Dişil eki alan örneklerden **mahkeme** var (hüküm verme yeri), **medrese** var (ders etme yeri), **mertebe** var (rütbe basamağı), **manzara** var (aslı bakma yeri yani bakanak; bakılan şey anlamı Türkçede sonradan türemiş).

Matba^{c}a sözcüğünü ilk kez 1729'da İbrahim Müteferrika türetmiş yanılmıyorsam, tab^{c} etme yeri anlamında, yani basımevi. Nesne yoksa adı da olmaz tabii.

(10.09.2009)

---

68 Hem TDK hem Kubbealtı Sözlüğü *menşe, menşei* demişler. Israr ediyorum, yanlıştır. Bir şeyin doğduğu veya kaynaklandığı yer anlamında منشأ yazılır, menşesi olur. Veba vebası, aza azası, akraba akrabası, bela belası, bina binası, kaza kazası, müptela müptelası, aynen öyle. Halt etmişler.
Ayınla yazılan bir başka menşec var, "şiddetle yırtmak" anlamında. 300 senedir Osmanlıca sözlüklerde yok, antika bir sözcüktür. O olaydı menşeci olurdu, bakın, ama o değil.

Ayamama

Aziz Mamas

Hacı Bektaş

Ayamama Deresi taşmış. Sel felaketinde ölenlerin çoğu o derenin gazabına uğramışlar. Normalde İkitelli-havaalanı trafiğinde ömür törpülerken gözünün ucuyla gördüğün bir tabeladan ibarettir. Öyle bir dere gerçekten var mı, yoksa moloz deryaları arasında varla yok arası bir lağım yatağı mıdır, onu bile bilmiyordum düne kadar.

Ayamama Anadolu'da epeyi yaygın bir yer adı: iki köy, bir de tepe biliyorum bu adı taşıyan, Yunanistan'dakiler de cabası. Aslı **Ayios Mámas**. Rum itikadında resmi öğretiden çok sanırım halk arasında saygı gören bir aziz kişi.

Rivayete göre Çankırılıymış. İmparator Aurelianus zamanında anası babası din uğruna şehit edilince çocuk yaşta gidip

Kayseri yakınlarında bir dağda saklanmış. Yıllarca orada keramet göstermiş, Kapadokya ülkesinin evliyası olmuş. Bir hikâyeye göre aslanlara atılmış, fakat aslanlar ona zarar vermemiş. Diğer hikâyeye göre dağda bir kuzuya saldıran aslan görmüş, tanrı adına merhamet etmesini emretmiş, aslan boyun eğmiş. İkonalarda daima ata biner gibi bir aslana binmiş, kucağında kuzuyla resmedilir.

Hacı Bektaş-ı Veli menkıbeleriyle Aziz Mamas hikâyeleri arasında şaşırtıcı bir benzerlik var. Hacı Bektaş da Kapadokyahdır, dergâhı ile Kayseri'nin dağı arası kuş uçuşu bilemedin 75 kilometredir. O da daima bir aslan ve kuzu (veya ceylan) ile tasvir edilir, insanın nefsini temsil eden vahşi aslanı evcilleştirdiği anlatılır.

Bizans devrinde İstanbul surları dışında bir Ayios Mámas sarayı ile bir Ayios Mámas manastırı ve köyü olduğu kaydediliyor. Hiç birinin yeri tam belli değil. Bir kaynağa göre saray Beşiktaş'ın oralardaymış. İnciciyan'a göre Haliç'in sonunda Defterdar İskelesi denilen yerdeymiş, hatta Ayvansaray semtinin adı Ay Mam Sarayı'ndan gelirmiş. Bende başka bilgi yok. Ama derenin adı Ayamama olduğuna göre, şimdi Esenler yahut Bağcılar gibi kent sahralarının yayıldığı yerlerde mutlaka bir Ayios Mámas köyü yahut kilisesi varmıştır diye düşünmek lazım.[69]

(11.09.2009)

---

69 Turgay Tuna'nın *Bir Zamanlar Bakırköy* (İletişim 1996) adlı eserine göre Baruthane yakınlarında Aziz Mamas'a ait bir ayazma varmış. 19. yüzyılda bu ayazmaya Rumlar özel izinle giderlermiş. Eğer bir kalıntısı varsa bugün Hava Harp Okulu'nun arazisinde kalmış olmalı.

Peyvend

Hakkı Devrim geçen gün tozlu raflardan **peyvend** sözcüğünü indirmiş, çok da iyi etmiş:[70] relationship'i biliyorsan peyvend'i de bileceksin ki şarkla garbin dengesi iyi kurulsun, tek kanatla uçmayasın. Fuzuli'den verdiği beyit de hoş: "...Bağla bir dildâra gönlün gayrdan peyvend kes." Özetle, bul bir sağlam sevgili ötekileri şutla demek. Ama Fuzuli daha kibar söylemiş.

Birkaç kelime de ben ekleyeyim müsaadenizle.

Pey- Farsça kelimelerde sıkça karşımıza çıkan bir bileşen – *peyda* olmak, *peygamber*, *peyker*, *peymane* aklıma ilk gelenler. Aslında bütün Hint-Avrupa dillerinde olan cinsten, fiilin önüne takılan bir edat. "Geri" ya da "karşı" gibi bir anlam taşıyor.

İngilizcesi *to tie back*'taki gibi *back* olur. Daha tam karşılığı Latinceden tanıdığınız re- edatıdır – *re-aksiyon* (gerieylem), *re-port* (geritaşıma), *re-ferans* (gerigötürme), *re-sistans* (karşıdurma), *re-store* etmek (gerikaldırma), *re-zerv* (gerisaklama)... say sayabildiğin kadar.

Bend Farsça "bağlamak," perfekt kökü **best-**, mişli geçmiş sıfatı **beste**, yani "bağlanmış". Kelime başındaki /v/ sesinin Farsçada /b/ye dönüştüğünü daha önce bir yazımda söylemiştim. Ama kelime ortasında öyle bir kural yok. O yüzden başına pey- alınca oluyor **peyvend**, mişli geçmiş sıfatı da **peyveste**. Yani geri-bağlama ve geri-bağlanmış. Elalemin *relation* yahut *référence* dediği şeyin ta kendisi.

Farsçayla akraba bir dil olan Kürtçede **pêwend** "bağ, ilgi, ilişki" demekmiş. **Pêwist** ise "lazım, gerekli". *Pêwiste ko em herin* =gitmemiz gerekiyor. Bakın nasıl anlam kaymış, ilişki bağımlılığa dönüşmüş görüyor musunuz?

Hep öyle olur zaten, gönlünü dildara bağla, sonra düşün dur nasıl kurtaracağım diye.

(12.09.2009)

---

70 *Radikal*, 1 Eylül.

... sözlüklere baktım. Meydan Larousse: "Peyvend i. (Fars. peyvesten'den peyvend). Esk. Varma, ulaşma, yetişme. İlgi, bağ." diyor. Ayverdi Sözlüğü biraz genişletmiş: "Peyvent-Peyvend i. (Fars. peyvesten 'ulaşmak'tan peyvend). 1. Ulaşma, erişme. 2. Bağ, ilgi, münasebet, rabıta: Ey Fuzulî ger sana cemiyyet-i dildir murâd / Bağla bir dildâra gönlün gayrdan peyvend kes., Fuzulî."

Kepenek

✵

Kepenek: çobanların giydiği keçe üstlük. Orta Asya Türkçesinde ilk kez 13. yüzyıl sonunda belirmiş, İbni Mühenna lugatinde var. Ondan ikiyüz yıl önceki Divan-ı Lugat-i Türk'te yok. Bundan iki sonuç çıkabilir. Ya aradaki iki yüz yıllık sürede dile girmiş bir kelimedir, muhtemelen Orta Asyadaki komşu dillerden, belki Moğolcadan veya Doğu İran dillerinin birinden alınmıştır. Ya da DLT müellifi bu kelimeyi biliyordur ama "Türkçe" olarak algılamadığı için sözlüğüne almamıştır, ki sonuçta o da aynı kapıya çıkar.

Moğolcada kebenek var, evet, "keçeden yapılmış palto" demiş Lessing'in sözlüğü. Ama Moğolca herhangi bir kökle bağlantısını kuramadığımız tekil bir kelime, Moğolcaya Türkçe-

den veya ortak kaynak hangisiyse oradan gelmiş olması akla daha yakın.

Eski İran dillerinden Pehlevicede **kabâ** üst giysi ya da cübbe demekmiş. Hotan Sakacasında **k'apa** da aynı şeymiş. Burada muhtemel bir kaynak var görünüyor. Ama **+nek** veya **+enek** ekini nasıl açıklarız bilmiyorum.

Hotan Sakacası nedir diye sorarsanız bugünkü Uyguristan'ın kentlerinde o zamanlar konuşulan bir İrani dil, 800 sene önce sizlere ömür.

***

İslamöncesi devirde **bu** sözcük tahminen Farsçadan Arapçaya geçmiş: Arapça kalın q ile **qabâ** "yünden yapılmış üst giysi". E, sıcak iklimde yaşayan Arapların kışlık palto modasını İranlılardan ithal etmesi normal.

Araplar köprü olmuş, Avrupaya da ulaşmış. Ortaçağda Sicilya Araplarından Güney İtalyan lehçelerine geçen bir sürü kelimeden biri **cabbanu** yahut **cabano** "palto". Oradan Güney Fransa denizci ağzına sıçramış, **caban** (/kaban/) olmuş. Standart Fransızcaya "denizci paltosu" anlamıyla girmiş; en erken kaydı 1470'li yıllar.

Türkçede de **kaban** var biliyorsunuz, Batıdan ithal bir moda sözcüğü. Denizci paltosu anlamında.

"Çin Seddinden Atlantiğe" dedikleri böyle bir şey olmalı sanırım.

(14.09.2009)

İmar

İmar meselesini pazar günkü HerTaraf'a yazdım, etimolojisi de eksik kalmasın. Bir yeri imar ederken tam ne ediyoruz, bu değerli bilgiden okurlarım mahrum olmasın.

Henüz dünyanın patlayıncaya kadar insanla dolmamış olduğu eski çağlarda hazer ile **umran** arasındaki ayrım gayet nettir ve tercih ikincisinden yanadır. Bir yer ya ıssızdır, yabandır, insan yaşamına müsait değildir, ürkütür. Ya da şendir, tarıma açılmıştır, evler insanlar yollar köprüler vardır, bolluk ve bereket hüküm sürer; aç ve açık kalmazsın, yabani hayvanlara yem olmazsın.

Arapça ᶜ**umr** bizim **ömür** diye söylediğimiz kelime: yaşam demek. Arapçada derivatif olan diğer anlamı ise bir yerin az

önce tarif ettiğim tarzda "canlanması", şenlenmesi. Bu ikincil anlam bizde pek kullanılmaz, ama türevleri bolca var. **ᶜUmrân**: canlılık, insan eli değmişlik. Hatta "şehirleşme" anlamında, medeniyet. **İᶜmâr** bunun geçişli fiili: bir yeri canlandırma, iskân etme, bayındır kılma. **Miᶜmâr**: bu işi yapan kişi. **Maᶜmûr**: imar edilmiş, bayındır. **Maᶜmûre**: imar edilmiş yer, yerleşim merkezi; geç devir Osmanlı lugatinde "şehir" anlamına gelir. **İᶜmâret**: özellikle kamu hizmetine adanmış herhangi bir imar eseri. Aslında cami, kilise, manastır, hamam, medrese, hastane, rasathane, köprü, saat kulesi vs. hepsi imarettir, ama bizim okul müfredatında nedense imaret deyince sadece fakirlere yemek dağıttıkları kamu yemekhanesi kastedilir.

Fakirler ayaklanmasın diye kamu eliyle yemek dağıtmak da Türk ve İslam icadı değildir, köklü bir Bizans müessesesidir, Osmanlı oradan devralmıştır, onu da antrparantez belirtmiş olalım. Jüstinyen devrinde (6. yüzyıl) kurumlaşmıştır, ama kökü eski Roma'nın *panes et circenses* düşüncesine dayanır. Tercümesi: fakirlere ekmek ve sirk ver ki oyalansınlar, akıllarına kötü şeyler gelmesin.

(15.09.2009)

Af

Kürt Açılımı[71] konusunda bir araba boş laf arasında gözden kaçırılan iki tane temel konu var, biri satır aralarında kaybolan, diğerinin esamisi bile okunmayan.

BİR: Dağda olan binlerce gerilla, Türk Adaletinin şefkatli kolları arasında zebun ve zelil olmadan nasıl normal hayata dönecek? Siz buna dağda olmayıp da yurtiçi ve yurt dışında örgütün sivil işlerini yürüten kadroları da ekleyin bi zahmet. Farz edelim bunlar eve döndüğünde yüzbin kişilik zafer alaylarıyla karşılandı, Eli Silahlı Kuvvetlerin buna tepkisi ne olacak?

İKİ: Hapistekiler ne olacak? Benim bildiğim Türk hapishanelerinde on bini aşkın, kimi kaynaklara göre yirmi binden fazla Kürt var, yok efendim sayın dedi, yanlış renkte poşi tak-

tı, Hz. Kemal'e yan gözle baktı, elinde taş izi vardı gibi absürd gerekçelerle Türk Adaletinin gazabına uğrayan. Bunların suçu ne? Dağa çıkacak kadar cüretkâr olmamak mı?

Bana sorarsanız "Açılım" muhabbetinin dönüp dolaşıp geleceği yer af meselesidir. Mevcut yasalara göre kısmî af çıkarmak imkânsıza yakın olduğu için, elleri mahkûm, genel affa gitmek zorundadırlar.

Sevan söylediydi dersiniz.

***

Af Arapça. Aslı **ᶜafw**, telaffuzu neredeyse imkânsız olduğundan modern Türkçede kestirmeden af olur. Ardına bir sesli alınca aslında şık ortamlarda **afvı** demeniz uygudur, ama normal hayatta **affı** demek de affedilir. 20. yüzyılın en orijinal, hatta en eksantrik Türk yazarı olan İbnülemin Mahmut Kemal İnal kelimenin düz halini çoğu zaman **afiv** diye yazar ki doğrusu da öyle olmalı sanırım.

Arapça sözcüğün esas anlamı silinmek. *ᶜAfâ al-athar* = ayak izi silindi. Dolayısıyla bir suçun, cezanın, verginin, külfetin silinmesi de afv. Mefulü **muᶜaf**, yani affedilmiş. *Vergiden muaf* demek vergisi silinmiş demek.

İstiᶜfâ aynı fiilin onuncu vezindeki mastarı. Bir vergiden veya cezadan veya ağır bir görevden affını dilemek anlamına geliyor. Esasen "bastım istifayı çıktım"daki gibi kabadayı bir anlamı yok, aksine "ben bu işi yapamıyacağım, affedin," gibi bir yalvarma edası ağır basıyor. Ama eski adapta bir büyüğün yüklediği işten çekince göstermek saygısızlık sayıldığı için, sanki istifa etmek küstahlıkmış gibi bir anlayış yerleşmiş.

(16.09.2009)

71 Ya, bir zamanlar bir "Kürt Açılımı" vardı, hatırlar mısınız? Cumhurbaşkanı Gül "Kürt meselesinde yakında çok güzel şeyler olacak," diye müjdeyi vermiş (27 Temmuz), İçişleri Bakanı saf gazetecileri toplayıp yüz yıllık Kürt belasına hemen o hafta çözüm getireceklerine inandırmıştı.

Sonuç: 19 Ekim'de Irak'tan otuz tane PKK'lı geldi. Millet sevindi. Ertesi hafta Kürt Açılımı bitti. Kürtlerin partisini kapattılar. Bütün belediye başkanlarını yakalayıp hapse attılar. İntifada provası yapan çocuklardan bin tanesini tutup otuzar seneye mahkûm ettiler.

Fırtına

✵

Fortuna: kader, kısmet, talih. Bir ara hani TRT Carl Orff'un Carmina Burana'sını her gün çalmayı adet edinmişti, onun ilk kıtasında geçer: *O Fortuna, velut luna, statu variabilis...* Ey talih, ay gibi, hep değişkensin.

Sözcük Latince. İtalyanca ile İspanyolcası aynı. Fransızcası **fortune** yazılır /fortün/ söylenir. Bir de meşhur Amerikan dergisi var, çok para kazanma sanatına dair, onun da adı **Fortune** (/forçın/). Servet bir kısmettir diyor, Allah verdi verdi, yoksa talihine küs.

İtalyanca denizci dilinde **fortuna di mare** "deniz kazası". Daha doğrusu denizde insanın başına gelebilecek her türlü felaket; kaza, bela, fırtına, korsan saldırısı, Türk baskını vb. dahil. Sigortacılıkta da kullanılan bir kavram.

Türkçede 16. yüzyıl başlarından beri denizcilik tabiri olarak görülüyor, gemiyi rotasından saptırıp kadere oyuncak eden şiddetli hava anlamında. 1513'te Pirî Reis gemici deyimidir, okur bilmeyebilir diye bilhassa vurgulayıp fortuna'yı tarif etmiş: "*Kim seni bula gemide fortuna/gaib erenler üzerüŋe döne (...) hakka nâliş edüben yalvarasın/fortunayı redd idüb ölmeyesin.*"

1530'lara gelindiğinde Divan edebiyatına girecek kadar dile yerleşmiş görünüyor: "*Düşme engin-i gamma fortuna çokdur savurur/Sakin-i fülk-i rızâ ol görününce karalar.*" Fülk sandal demek, "karalar" çift anlamlı kullanılmış. Depresyon ufukta görününce rıza sandalına otur bekle diyor.[72] Bu da 1560'tan: "*Gelüb eyyam-ı ecel fortunasınuŋ bir gün/Mevc-i mevt ile ata karaya keştî-i ten.*" Mevc dalga, mevt ölüm, keştî de gemi.

Eski yazıda okunuşu fortuna mı, furtuna mı, emin olmak mümkün değil. Ama 20. yüzyıl başlarına dek /o/ veya /u/ ile telaffuz edildiği kesin. Rahmetli anneannem halâ furtuna derdi, biz dalga geçerdik.

(17.09.2009)

72 Şairin adı Yetîm. Andreas Tietze "16. Asır Türk Şiirinde Gemici Dili: Nigârî, Kâtibî, Yetîm" adlı makalesinde zikretmiş. *Mélanges Fuad Köprülü* (İstanbul 1953) içinde.

Sağlak

✵

Türkçede **solak** var, ama mantıken bunun zıddı olan kavramı karşılayan bir kelime yok. Düşünürseniz feci bir eksik, insanı rahatsız eden bir asimetri. Türkçe konuşan herkes, hayatında mutlaka birkaç kez **sağlak** yahut **salak** sözcüğünü kullanmak zorunda kalmıştır.[73] Ama bilemediğim ve anlayamadığım bir nedenle bu kelime sözlüklerde yer almaz ve asla "gerçek" bir kelime olarak algılanmaz.

Derin bir psikolojik nedeni vardır herhalde deseniz o da değil, çünkü Türkçeden başka bildiğim her dilde solağın zıddı var, kapı gibi sağlam kelimeler. Türkçede neden yok, bilmiyorum. Ama son devirde demokrasi eşitlik meşitlik işleri yüzünden solak olmak artık bir "bozukluk" ya da "anormallik"

olarak algılanmadığı için, elimiz mahkûm, öyle bir kelime mutlaka gerekecektir. Gerekince de bulunacaktır. Ne bileyim, sağ elli ve sol elli kumanda paneli üreten firmaların ürün tanıtımı için lazım olacaktır.

Hakkı Devrim "sözlüklerde yok, demek ki Türkçede böyle bir kelime yoktur" diye kestirip atmış evvelsi günkü yazısında. İyi de, bir kelime sözlüklerde yoksa kullanamazsın diye bir kural yok ki? Sözlük dediğin en iyi ihtimalle GEÇEN YILIN Türkçesini belgeleyen bir eserdir, o kadar. (Türkçede o bile yok ya, geçiniz.) Ya bu yıl çıkan kelimeler ne olacak?

Bakın şöyle özetleyeyim. Bugünkü Türkçede, türevin türevlerini, deyimleri filan boş verin, nispeten sade tipte diyelim 30.000 kelime varsa, bunların %80 kadarı 1300'lü yıllardan bu yana dile giren kelimelerdir. En az bir o kadar kelime de aynı dönemde dile girip sonradan kaybolmuştur. Demek ki 700 yıldan beri her sene dile 60-70 yeni kelime girmiş ortalama bir hesapla.

Sağlak benim gençliğimde yoktu, öyleyse tu kaka. Peki de, on yıl önce Türkçede çalıştay yoktu, yirmi yıl önce biseksüel yoktu, elli yıl önce güncel yoktu, yüz yıl önce kartonpiyer yoktu, iki yüz yıl önce cumhuriyet yoktu, bin yıl önce kitap yoktu, onlar vizeyi kimden aldılar?

***

Ama siz bakmayın Hakkı Bey'e böyle ara sıra sataştığıma. Türk basınında –bizim gazeteden sonra– ilk okuduğum köşe onunkidir. Dil hakkındaki görüşlerine bazen hasta olsam da, İsmet Zeki'nin sözlüğünü hâlâ otorite sanmasına hayret etsem de bu değişmez. Siyasi tavrını beğenirim ayrıca.

Onun misyonu dilde kuralcılığı savunmak, benimki sorgulamak. İkisi de lazımdır zannımca.

(18.09.2009)

73 Bu yazıya cevap yazan hemen herkes solak'ın eşdeğerinin *sağlak* değil *sağak* olması gerektiğini savundu. Haklılardır sanırım, en azından teorik olarak. Ama bakın, Ali Püsküllüoğlu, Arkadaş Türkçe Sözlük (3. baskı, 2000), *sağlak* demiş, "sağ elini kullanan (kimse)".

Harf Devrimi

Türkler tarihin en eşsiz milletidir, onu biliyoruz, tamam, peki, güzel.

De, siz Türklerin şu eşsiz yönünü bilir miydiniz?

Tarihte sekiz ayrı alfabeyle yazılan yegâne dil Türkçedir. Bu rekora yaklaşan bir tek Farsça var, dörtte kalmış. Üçüncülük payesini paylaşan dillerin hepsi ikişer alfabede durmuşlar. Üç yapanı hatırlamıyorum.

Türkçeyi 8. yüzyılda ilk yazıya döktüklerinde Köktürk yazısını kullanmışlar, ki dilin yapısına tastamam uyan homemade bir alfabedir.[74] Aradan yüz yıl geçmemiş Uygurlar Soğd yazısını adapte edip onunla yazmaya başlamışlar. Derken Türklerin yarısı Budist olunca Hindistan'dan ithal Brahmi yazısı revaç bulmuş. 11. yüzyılda Müslümanlığın gereğidir diye

Arap yazısı benimsenip 800 küsur yıl onda karar kılınmış. 20. yüzyılda Türk milletlerinin yarısı Latin alfabesini, yarısı Kiril alfabesini seçti veya seçmek zorunda kaldı.

Ayrıca ta 14. yüzyıldan itibaren Ermeni ve Rum yazılarıyla yazılan hayli zengin bir Türkçe literatür de var.[75]

Şimdi bana bu hadisenin ANLAMINI söyler misiniz? Alfabe sonuçta pratik bir iletişim aracı, bir sinyal sistemi, evet. Ama aynı zamanda bir kültür ve medeniyet alanının en temel, en tanımlayıcı ögesi, bir bakıma dinden ve dilden daha derin ortak paydası. Yunan alfabesi 2800 seneden beri Yunanlılığın herhalde tek değişmez unsuru olmuş. İbrani yazısı 2600 senedir değişmemiş, ulusal kimlikle özdeşleşmiş. Latin alfabesi 2400 yıldan beri Roma imparatorluğunun ve onun devamı olan Batı Avrupa medeniyetinin temel direğidir. Arap yazısı da öyle. Çin yazısı, Hint yazıları, Habeş yazısı, Ermeni yazısı keza.

Peki, Türklerin çorap değiştirir gibi ikide bir yazı değiştirmesini neye yoracağız?

Hem bakın, düşündükçe neler geliyor akla. Tarihte dört büyük dine –Hıristiyanlık, Yahudilik, Budizm, İslam– topluca bağlanan tek ulus var, o da Türkler. Yıllar önce bir sohbette Cemal Kafadar söylemişti de üstünde pek durmamıştım. Şimdi düşünüyorum, hakikaten fevkalade ilginç bir durum.

(19.09.2009)

---

74 Öyleyse Türkçeye en uygun alfabe Köktürk alfabesi midir? Arabı da Latini de bırakıp ona mı dönelim?
Alakası yok. Her ana baba bilir, çocuğun bedenine tastamam uyan giysi alsan ne olur? İki ay sonra giyilmez olur. Alfabe de biraz bol olacak ki dilin gelişmesine, değişmesine pay kalsın.
Öztürkçenin yapısına ve ses sistemine tam uyan bir alfabeyle müteahhit yazamazsın, kâğıt yazamazsın, şanjanlı fluoresan yazamazsın, kıvranır dursun.

75 İbrani alfabesiyle yazılmış Türkçe metinler de var, özellikle Kırımlı Karaim cemaati içinde. Etti dokuz.

Ruhiyat

Yunanca psykhé = nefes. Taklide dayalı bir kelime olması muhtemel, pss sesi onu anımsatıyor. Lakin en başından beri Yunanlılar bu kelimeyi canlı varlıkları canlı kılan o esrarengiz "şey"i tarif etmek için de kullanmışlar. İnsan veya hayvan fark etmez, gözünün içine baktığın anda gayet net olarak algılarsın, ama tanımlamaya kalksan kafayı yersin, işte o şey: benlik duygusu.

İbranice eşdeğer sözcük nepheş, hem nefes hem o benlik şeyinin adı. Oysa Arapçada iki kavram ayrışmış, nefes ayrı, nefs ayrı. İkisi aynı fiil kökünden, eşdeğer yapıda iki mastar. Ama biri soluduğun hava, diğeri o solukta tezahür eden benlik hissi.

Yahudi öğretisinde nepheş ile **rauh** ayrı şeyler. İkincisine daha tanrısal, daha mistik bir anlam yüklemişler; ölünce nepheş gider rauh kalır diye düşünmüşler. Oysa bu kelime de sonuçta esmek ve solumak anlamına gelen kökten geliyor. Tevrat'ın Yaratılış Kitabının ikinci mısraında müthiş bir imge vardır, orada bu anlam belli: "Yer yoktu ve deniz karanlıkla kaplıydı. Ve ruh-ı ilahi (*rauh elohîm*) suların yüzünde esmedeydi." Arapça **rûh** da aynı şekilde, esasen nefes ve hava akımı demek. Ayrıca sanırım koklamak anlamı da var. *Rayiha* (koku) ve *reyhan* (güzel kokan) aynı köktendir. Ayrıca nane ruhu, tuz ruhu vesaire var, hep kokuyla alakalı şeyler.

Aynı ikilik, Hıristiyanlık sonrası dönemde aynen Latinceye de aktarılmış. Hayvanda ve insanda ortak olan şey **anima**, aslında yel ya da nefes anlamına gelen bir kökten. *Anemometre* (rüzgârölçer) ve *anemon* (rüzgâr gülü) ile akraba bir kelime. *Animalis* "nefes alan yaratık" anlamında. **Spiritus** daha dinî-spiritüel bir anlam yüklenmiş. Öldüğünde spirit'in cennete yahut cehenneme gidiyor rivayete göre. Ama nihayetinde bu kelime de "nefes almak" anlamına gelen *spirare* fiilinden bir türev. Bilirsiniz, *a-spiratör* var "üfleme cihazı", *artificial respiration* var "suni solunum", *ex-spire* var "son nefesini vermek". *Expiry date* = kredi kartının ruhunu teslim ettiği tarih.

İngilizce *soul* (nefs) ile *spirit* (ruh) arasında galiba benzer bir ayrım var. Ama mesela "*spirituality of the soul* ne demektir, açıkla" deseniz vallahi bilemem, hava ile civa demek der kaçarım.

(23.09.2009)

Gönül bir uçarı kuştur

Dâî mahalle mektebinde çocuklara Kuran talim ettirmekte, günlerini ibadetle geçirmektedir. Bir gün karısıyla sohbet ederken kadın mektepteki çocuklardan birinin güzelliğini över. Bunun üzerine Dâî çocuğa âşık olur. Derste çocuğun yüzüne bakıp kendinden geçmeye, aşktan bahseden bir beyit okunduğunda feryat edip ağlamaya başlar.

İşler günden güne çığırından çıkar. Hocamız çocuğa el öpmemesini, bundan böyle kendisinin el öpeceğini söyler. Sırrını saklaması için onu uyarır. Sırf çocukla baş başa kalabilmek için sınıfa kır gezisi ayarlar, ancak piknik günü çocuk gelmeyince kahrolur, hasretle ağlayıp inler, evine çiçekler gönderir.

El öpmek yetmez olunca çocukla baş başa kalıp yüzünü ayaklarına sürmeyi teklif eder. Çocuk bin bir nazla bunu kabul eder. Ancak tam ayağına yüz sürme faslındayken hocanın eşine yakalanırlar. Kadın bir müddet kocasını azarladıktan sonra adamın ağlayıp inlemesine dayanamaz, âşıkları affeder, çocukla buluşmalarına yardımcı olmaya başlar. Hatta çocuğun nazı yüzünden kocasının depresyonlara düştüğü bir gün çocuğu tenha bir yere götürüp ona nasihat eder. Hocanın gözüne uyku girmediğini, ondan ayrı kalırsa öleceğini söyler, ona merhamet etmeyenin Müslüman olamayacağını açıklar.

Gün geçtikçe hoca çocuğun soytarısı olur. Onun kaprislerini yerine getirmekten zevk alır; ilgi görmeyince ağlayıp sızlar. Konu komşunun gözü önünde çocuğa hizmet eder. Karşılığında ayağa yüz sürme seansları devam eder.

Derken çocuk vebaya tutulup ölür.

Sevgilinin kız mı erkek mi olduğu hikâye boyunca belirsiz kalır. Ancak sonlara doğru üstü kapalı bir mısrada Mehmet adı geçer. Öldüğünde yaşı 14'tür.

***

Eser adı *Nevhat'ül Uşşâk*. 2400 beyitlik manzum bir otobiyografik hikâye, yeni baskısı olsa yaklaşık 60 sayfa eder. 1649'da yazılmış, çağının en popüler eserlerinden biri olmuş. Bir Osmanh bestselleri.

Haldun Gökalp'in *Manzum Sergüzeştnâmeler* (Kitabevi 2009) adlı eserinde geniş bir özet ve metin örnekleri var. Ondan yararlandım.

Bugün olsa Dâî 13 yıla mahkûm olurdu sanırım.[76]

(24.09.2009)

76 Bu yazıdan birkaç gün önce *Vakit* yazarı Hüseyin Üzmez, 14 yaşında bir kızla, bilindiği kadarıyla kızın annesinin izni ve belki refakatiyle bazı cinsel eylemlerde bulunduğu için 13 yıla mahkûm olmuştu.
Bu kararın bir hukuk rezaleti olduğu kanısını koruyorum. Bence Üzmez, basın tarafından ahlaksızca körüklenen bir linç kampanyasına kurban edilmiştir.
Farklı düşünenlere Goethe'nin, *Wilhelm Meisters Lehrjahre*'sini de hatırlatmak isterim. Oradaki Mignon 13 yaşındadır. Gerçi Goethe detaya girmez, ama Alman edebiyatının büyük aşk hikâyelerinden biridir.

Ant

Anmak fiili sadece Batı Türk dillerinde, yani Türkçe, Azerice ve Tatarcada yaşayan bir fiil. Esas anlamı hatırlamak değil, "bilincine varmak, aklına düşürmek". Belli ki en en eski Türkçede bu fiil varmış, ama erken bir tarihte Orta Asya lehçelerinde kadük olmuş. Orhun yazıtlarında, Eski Uygurcada, Divan-ı Lugat-i Türk'te geçmiyor. Onun yerine, eş anlamlı olan **ömek** fiilini tercih etmişler. Bu da Batı lehçelerinde yok, ancak **ögüt** (akıl verme), **öykü** (anlatım) ve belki de **öz** (benlik, nefs) sözcüklerinde izi kalmış.

Doğuda durum simetrik. Asya Türkçesinde anmak yok ama **ang** var, "bilinç, şuur, anlama yetisi" anlamında. **Angsız** var "farkında değil" anlamında. **Anglamak** var "bilincine var-

mak" anlamında. Oradaki o -ğ fiilden isim yapan bildiğimiz Türkçe -ığ ekidir, /n/ sesinden sonra /ı/sını kaybeder. Anadolu Türkçesinde halâ belli belirsiz ğ duyulur, ama standart İstanbul lehçesinde tamamen kaybolmuştur, o yüzden alelade öndamak n'siyle **ansızın** ve **anlamak** deriz.

Ant da bu fiilin türevidir. Az önce **anğ**'da örneğini gördüğümüz kuralı açayım: Eski Türkçede fiil kökünün sonundaki /n/, /l/, /r/ sesleri sesli harf gibi davranırlar. Arkalarına bir ek geldiğinde dolgu seslisi kullanmazlar. O yüzden mesela ör-ütmek değil *örtmek*, sal-ıt değil *salt*, er-ik değil *erk*, il-ik değil *ilk* olur. Karşılıklı verilen bir sözü anmak için seçilen sembolik nesne de an-ıt değil ant olur. Nişan yüzüğü bu anlamda anttır. Çocukken hani ebedi dostluk olsun diye birbirinin parmağını jiletleyip kanını içerler, o da anttır.

Ant içmek deyimi de sanırım bu kan içme jestinden geliyor. Sabahları Milli Eğitim marifetiyle masum çocuklara içirttikleri ant odur.

Kan içmeyi öğretiyorlar.

(25.09.2009)

Evlek

Karasabanı toprağa saplayıp öküzleri dehledin mi tarlanın bir ucundan öbür ucuna bir yarık açılır. Bu yarığa Anadolu'da **evlek** derler. Domates fidesi dikmek için çapayla açtığın yarık da evlektir. İstanbul'da otururken ben de bilmezdim, sonradan öğrendim.

1490 küsur tarihli Cami-ül Fürs'te aynen bu anlamda geçiyor. Kim bilir daha eskidir ama çok çok da eski değil, Orta Asya'dan gelen pakette yok, Türklerin bu coğrafyada öğrendiği yeni kavramlardan biri. Rumcası *auláki* diye yazılır, **avláki** okunur. Rumcadan Türkçeye geçişlerde kalın seslinin çoğu zaman ince sesliye döndüğünü, vurgusuz ekin de düştüğünü daha önce belirtmiştim. Dolayısıyla avláki > evlek.[77]

Daha da eskiye gidersek antik Yunanca **aúlaks**, tam aynı anlamda. Sondaki -s eril nominatif ekidir, modern Yunancada daima düşer, sesli ile yapılan ad eklerinden biri gelir, kelime vurgusu da bir sağa yürür. Misal, Eski Yu *phálanks* sopa, Yeni Yu *phalánga* aynı anlamda. Bizdeki **falaka** bundan mı gelir diye yüz senedir tartışmışlar, o batağa girmeye hiç niyetim yok. (Deminki kurala göre Türkçesinin *felenk olması lazım. Ama ya direkt Rumcadan değil de Arapça üzerinden gelmişse? Ya Yunancada lehçe meseleleri varsa? Tahmin edemeyeceğiniz kadar muamma bir kelime falaka.)

Tarımla ilgili çok kelime var halk ağzına Rumcadan aktarılan. Misal: ergátis işçi, **ırgat** tarım işçisi. Dikráni iki dişli çatal, **dirgen** aynı. Drapáni Azrailin elindeki alet, **tırpan** da öyle. Gírisma her çeşit çevirme, **kirizma** toprağı kürekle altüst etme. Neátos yenilenme, özellikle toprağın yenilenmesi için tarlayı bir yıl boş bırakma, **nadas** aynı şey. Phyton, okunuşu /fitón/, topraktan biten bitki, çoğulu phytiá (/fitya/); **fidan** ve **fide** aynı şey. Kopriá dışkı, **gübre** bunun tarımsal amaçlı kullanılan çeşidi. Mándra ağıl, **mandıra** keza. Daha var bir yirmi-yirmi beş tane.

Türkler tarlada çalışmayı kimlerden öğrenmiş dersiniz?

(28.09.2009)

---

77 Evlek maddesinde yanılmışım sanırım. Birkaç kişi yazıp hatırlattı ki tarlaya açtığın yarığın adı evlek değil karıktır. Evlek diye etrafı çevrili bir ufak araziye denir, "bir evlek yerim olsa ona bir odacık ev yapsam" gibi.
Ev sözcüğüyle alakalı olduğunu sanmam. Ama evirmek'le alakalı olabilir pekala. Aşağıda çevlik konusuna da gireceğiz, evirmekten evlek çevirmekten çevlik, olabilir mi? Belki. Mümkün. Bilemedim.
Gerisi doğru ama. Ağır Anadolu kokan tarım sözcüklerinin birçoğu, deşersen Rumca çıkıyor.

Araba

Ta Osmanh zamanından beri aklı eren ve ermeyen herkesin fikir yürüttüğü bir başka muamma kelime, araba.

Veriler şöyle: A) Türkçeden başka hiçbir dilde buna tam uyan bir kelime yok. B) Kırgızca, Özbekçe gibi merkezî Türk dillerinde araba var ama Çuvaşça, Yakutça ve Tuvaca gibi daha marjinal akrabalarda yok. C) 1071 yılına dek yazıya dökülen eski Asya yazı Türkçesinde bu kelime kesinlikle geçmiyor. İlk kez 12. yüzyıl civarında kaydedilmiş. D) Üç heceli primitif kelime olmaz, bir yerden türemiş olması lazım. Ama Türkçede var olan bir kökten türemediği belli.

Çözüm? Bilmiyorum! On yılda kaç makale okudum, kaç kişiyle yazıştım hatırlamıyorum. Sözlüğün dört baskısında

araba maddesini dört kere baştan yazmışım. Demek ki kıvran dırmış.

Gene en sağlam ipucu şu galiba. İki tekerli at arabasını MÖ 2000 dolayında Ural Dağlarının güneydoğusunda, arkeologların Andronovo Kültürü adını taktığı medeniyet keşfetmiş. Anlaşılan pek mühim bir prestij aracı olarak görmüşler, en soylu cengâverleri atları ve arabalarıyla beraber gömmüşler.

Andronovo Kültürünün dili muhtemelen İndo-Aryan Anadiliymiş, yani bugünkü İran ve Kuzey Hint dillerinin atası olan dil. Nitekim hem Hindu hem İran mitolojisinde iki tekerli at arabası tanrıların ve büyük kahramanların kullandığı bir tören aracı olarak sık sık anılır. Sanskritçesi **rátha**. Zerdüşt ilahilerinin dili olan Avesta dilinde de aynen **ratha**. Tarih, MÖ 1200'lü yıllar.

Belli ki arabayla birlikte adı da batıya yürümüş. Arapça **ʿarrâda** "iki tekerli at arabası". Latince **raeda** "dört tekerli at arabası". Her iki dilde kökü çok eskiye giden kelimeler: gene MÖ 1000'lere dayanmaları kuvvetle olasıdır.

Öztürkçede hiçbir kelime /r/ ile başlamadığı için başa dolgu seslisi gelmesi makul (Sivas ağzında *renk* diyemezler, *irenk* derler, bilirsiniz). Velakin, A) Diş sessizi yerine /b/ gelmesi nasıl iştir? B) Nasıl olur da bunca kilit bir kelimeye, arabanın anavatanına bitişik olan bir semtte, 12. yüzyıldan önce rastlanmaz? Vallahi açıklaması zor.[78]

(29.09.2009)

78 Modern Arapçada aynı anlamda kullanılan caraba sözcüğü 14. yüzyılda Mısır'da zuhur etmiş. Türkçeden alıntı olması muhakkak görünüyor. Eski Arapçada sadece "hızlı ve şiddetli bir akıntıyla akan nehir" anlamında caraba var.

Etnoloji

Etnografya şöyle oluyor: takıyorsunuz kafanıza bir kolonyal şapka, elde teyp cihazı, boyunda dürbün, gidiyorsunuz Yeni Gine'ye yahut Samoa'ya –hadi onlar uzak diyelim, Hasanoğlan köyüne– yerlileri inceliyorsunuz. Töreleri nedir, batıl inançları nedir, burunlarına neden halka takarlar vs. Turistliğin en aşırı ucu budur. Yabancılaşmanın en radikal çeşididir. İstediğin kadar empati yap, işin temelindeki o yabancılaşmayı aşamazsın. Margaret Mead o duvarı kırmak için gitti Samoa'da incelediği yerlilerden biriyle evlendi. Sonra ne oldu? Araştırma bitti, adamı yüzüstü bırakıp memlekete döndü.

Bir dönem Cumhuriyetimizin takıntılarından biriydi, biliyorsunuz, her ile bir etnografya müzesi kurmayı hedeflemiş-

lerdi, halkımız nasıl yaşar, ne gibi ilkel alışkanlıkları vardır, görüp öğrenelim diye. Bu da antrparantez.

Etnoloji ne peki? Ben Amerikan tedrisatı gördüğümden pek bilmem. Anglo-Amerikan üniversitelerinde buna antropoloji derler sanırım, etnoloji daha çok Evropalıların tercih ettiği isim.

Görünürde bu daha masum ve kapsayıcı bir iş: kavimlerin kültür ve törelerini inceleme işi. Yöntemi de sana kalmış, ister etnografya verilerini tara, ister başka malzeme bul veya felsefî takıl. Ama işin özünde yatan yabancılaşma efekti aynıdır. Eski usul filolojinin yöntemi, yabancı kültürün KENDİ HAKKINDA söylediklerini anlamak ve aktarmaktı. Etnolog ise diyor ki, adamların kendileri hakkında söylediği benim için ancak veri değeri taşır; ben olayı YABANCININ perspektifinden tasvir etmeye çalışırım.

Küstah mı küstah, evet. Ama o perspektif olmadan bilimsel düşünce olabilir mi, işte orası meçhul.

Ayrıca doğrular ya doğrudur ya değildir, o kadar. Ah acıttı mı, vah empati oldu mu diye çok fazla dert edersen sonra işler cıvır, pastalı kabul günü muhabbetinden bir adım ileri gidemezsin.[79]

(30.09.2009)

---

79 28 Ekim'de Taraf'ta çıkan "Nişanyan'ın tahammülfersâ üslubu" başlıklı yazısında Cihan Aktaş benim dine ilişkin yazdıklarımı sert bir dille eleştirdi, beni etnografiardan ziyade etnologlar gibi olmakla suçladı. Bu yazı ve iki gün sonraki "Tahammülfersa" yazısı ona cevaptır.

Şeytan dürttü mü sivri bir laf edeyim diye? Dürttü tabii! Ama kendimi tuttum, Cihan Hanım'm kendince haklı duygusallığını daha fazla kışkırtacak bir söz söylemek istemedim. Birkaç gün sonra da özür diledim zaten.

Birkaç okurum etnoloji ile antropoloji arasındaki farkı bilmeyişime hayret etti. Haklıdırlar herhalde, bilmiyorum. Bu vesileyle ne bulduysam okudum, ansiklopedilere filan baktım, gene bir şey anlamadım. Akademik alanda hayli muhafazakârım zannederim: tarih, filoloji, felsefe, hukuk aklıma yatar. Gerisi fasafiso gibi geliyor bana.

Hünnap

Eski Asur dilinde **inbu**: her çeşit meyve veya meyve ağacı. Misal, *mutxummė şadî u mâtitan, karân şadî kalişun gimir inbu adnâte riqqê u şirdî*, demiş kral Esarhaddon, "kentin her yerine yabancı ülkelerden gelen meyveler ve sarmaşıklar ve güzel kokulu ağaçlar ve zeytin ağaçları diktim." Ayrıca mecazi anlamda, yavru, çocuk, evlat anlamında kullanılıyor: *ina ûme inbu aşşûni akê xadâka!* "Yavruma hamileyken ne kadar sevinçli idim!" Özel isim İnbi-şamaş "Güneşin oğlu": Arapçası İbnüşşems olur.

Diğer Sami dillerinde varolan ayın ve gayın sesleri Asurcada kaybolur, o yüzden sözcüğün Arapça eşdeğerinin ayın sesiyle ʿ**inab** olması doğal. (Alıntı demiyorum bakın, ortak Sami

kelime hazinesinin yansıması.) Bu sözcük Arapça üzüm demek, ᶜ**inaba** da üzümün tanesi. Kuru üzüme ᶜinab denmez, sadece yaş üzüme denir diye ayrıca belirtmiş sözlükler. Sanırım genelde üzüm, zeytin, iğde gibi tane şeklindeki meyvaları çağrıştıran bir kelime. Büyük ve yuvarlak buruna da ᶜunâb denirmiş aynı kökten.

ᶜ**Unnâb** üzümün kabası ve büyüğü, bildiğimiz hünnap ağacının ve meyvesinin Arapça adı. Bilimsel adı zizyphus vulgaris, İngilizcesi jujube. Nuh Nebi'den kalma bir antika meyvedir, çok yavaş büyüyen boylu poslu bir ağacı, aşırı sert ve cilalı tahtası vardır. Bizim bahçeye iki tane diktik, beş senede ancak adam boyu oldular.

Türkçede 14. yüzyıldan beri ayınla ᶜunnâb kaydedilmiş. İlk kez 17. yüzyılda kayda geçmiş ki halk arasında /h/ ile söylerler diye.

Pazar günü Ahmet Altan yazmıştı hünnabı. Ben onun kadar şairane yazamıyorum maalesef, benden bu kadar. Ruhun kararmış senin diyorlar, ki doğruluk payı vardır herhalde.

(01.10.2009)

Tahammülfersa

Ne kadar görkemli bir kelime değil mi? Ritmin ihtişamına, ses renginin zenginliğine bakar mısınız? Bir yanda hmmül'ün kunt ağırlığı, öbür yanda fersâ'nın aniden kanat açan uçarılığı!

Zülfiyari paymâl ettin yâ tersâ/Olmaz üslûp böyle tehammülfersâ.

Geç dönem Osmanlıcasında ortaya çıkan bir dizi böyle mutantan ve sentetik kelimeden biridir: muhafazakâr, hakaretamiz, malûmatfüruş, müşkülpesend, vatanperver... Sanırım hepsinin de edebî bir kaynağı olmalı. Yani her biri BİR yazardan çıkıp umuma malolmuş kelimelerdir. Ama kimdir, nedir, bu saatten sonra izini sürmek zor herhalde.

Tahammül Arapça. **Haml** etmek yüklemek, **hamle** yüklenme, **hamule** yük, hamil yükü taşıyan, **hammâl** bu işi meslek

edinen kimse, **hamile** de bayan taşıyıcı. Hamiline yazılı senet demek bu senedi taşıyana parayı ödeyiniz demek. **Tahammül** fiilin refleksif hali, bir yükü üstüne alma veya kendi kendine taşıma.

Fersâ Farsça. **Fersuden** geçmek. Past participle dedikleri mişli geçmiş sıfatı **fersude**, yani geçmiş. Fersude giysi = miadı dolmuş elbise. Şimdiki zaman kökü **fersâ**, geçen demek: aşan da diyebiliriz. Tahammülfersa = taşmabilirlik sınırını aşan. Beyond bearing diye çevirsek güzel olur.[80]

(02.10.2009)

80 *Unbearable* kelimesini biliyorum, endişelenmeyiniz. Ama *beyond bearing* bence daha şık; tahammülfersa'nın tadını daha iyi veriyor sanki.

Tabanca

Nalbantların kullandığı **tabanca** adı verilen bir alet varmış, şekli biraz J harfine benzermiş, uzun ucundan tutulurmuş, atın toynaklarının altını temizlemeye yararmış. Şimdi bunun öteki tabancayla ne alakası var diye sormuş bir okurum. Patlamaz etmez, acaba şekli eski devir tabancalarını andırdığından mıdır?

Yok, nalbantlık literatürüne vakıf değilim. Elimin altında nalbant terimleri sözlüğü de yok. Ama ipucunu hemen görebiliyorum. Atın ayağının **tabanını** tabanca ile yontuyorlar. Belli ki ya A) taban şeysi gibi bir anlam kastedilmiş, ya da B) atın tabanına taban değil tabança denirmiş.

Tabanca Türkçede el ayası demek aslında. Elin pembe derili olan iç kısmının adı: ayağın tabanı, elin tabancası olur.

Türkiye Türkçesinde 14. yüzyıldan itibaren özellikle "tokat, şamar" anlamında kullanılmış. Misal: *mübarek yüzine bir tabanca urup devirdi... bir niçe tabanca ile ruhsar-ı latifini mecruh idüp... meh-veş yüzine urdu felek gam tabancasını...*

1680 tarihli Meninski sözlüğü tabanca için "tokat, şamar" diyor sadece, başka anlam kaydetmemiş. "Avuçla tutulan küçük pişтov" anlamı sanırım en erken 19. yüzyılda beliriyor. (Sözlüğümde 15. yy diyor; hatadır, düzeltiyorum.) "Avuç içi" anlamında mı kullanılmış, yoksa tokat sesine mi gönderme yapmışlar ondan emin değilim maamafih.

Pişтov daha eski, en az 18. yüzyıldan beri var. Aletin kendisi Alman icadı, ama *pişтol* değil de /v/ ile pişтov olması Macarcadan alındığını gösterir sanırım, çünkü Macarlar da öyle telaffuz ediyorlarmış.

(03.10.2009)

Diyarbakır

Bekr Arapların büyük aşiretlerinden, daha doğrusu aşiret konfederasyonlarından biri. Mudar ve Rebia diğerleri. Hz. Ömer devrinde Araplar İyad bin Ganem eliyle Yukarı Mezopotamya'yı fethettiğinde Amid ilini Bekr aşiretine, Urfa ilini Mudar aşiretine, Cizre tarafını Rebia aşiretine tahsis etmişler. **Diyar-ı Bekr** adı kalmış. Diyar-ı Mudar ve Diyar-ı Rebia ise önceleri aynı derecede yaygın isimler olduğu halde sanırım 12. yüzyıldan sonra bir daha pek duyulmuyor.

Diyar-ı Bekr kentin değil vilayetin adı. Türkçe telaffuzda **Diyarbekir** tercih edilmiş. Kentin adı hep Amîd kalmış, Osmanlı belgelerinde de öyle geçer. Ama zamanla idari birim adı resmi kullanımda vilayet merkezine de yapışmış, tıpkı kaç bin yıllık Antakya'nın memur ağzında Hatay olması gibi.

Diyarbekirin kalınlaşıp Türkleşme tarihi ise tam olarak 15 Kasım 1937'dir. Atatürk o gün kente varıp ayağının tozuyla trenin penceresinden bir konuşma yapmış, "bin yıllık Türk vatanı olan **Diyarbakır**"dan söz etmiş. Ertesi sabah belediye meclisi derhal toplanıp Reisicumhurun işareti doğrultusunda kentin adını Diyarbakır olarak düzeltmiş. Adı Diyarbekir olan şehir gazetesi de o gün Diyarbakır adıyla çıkmış.

Belki zorlu tren yolculuğunun etkisidir, bilemem, insan o yorgunlukla ne diyeceğini şaşırabilir. Ama tam aynı günlerde Elaziz'in adının da Yüce Makam'ın emri uyarınca **Elazığ** olması tesadüf olmasa gerek.

Elazığ neymiş? "Azık Türklerinin ili" demekmiş, çağdaş bilimsel düşünceye âşık Cumhuriyet tarihçileri bunu hemen tesbit etmişler, Türk Dil ve Tarih Kurumu dergilerinde gerekli açıklamaları yapmışlar.

Bana sorsanız Harput yakınındaki Mezire köyü Sultan Abdülaziz devrinde kalkınıp vilayet merkezi olmuş, o yüzden 1860 küsurda padişaha yaranmak için adını **Mamuretü'l-Aziz** (Aziz Kenti) koymuşlar, vilayetin adı da el-Aziz Vilayeti olmuş derim. Ama en iyisi siz sormayın, ben de söylememiş olayım.

(05.10.2009)

Makam

Nietzsche'nin Zerdüşt'ünü bundan 35 yıl önce okuldayken okumuştum. Ne havalı kitaptır, 19 yaşındayken hele nasıl ateşler insanın hayal gücünü!

Hakiki Zerdüşt'ü geçenlerde okumaya gayret ettim biraz, eski İran dillerindeki cehaletimi az da olsa gidermek için. İtiraf edeyim fazla açmadı. Beynini had safhada imanla doldurmamışsan bu çeşit kutsal metinleri okuyup zevk almak zor. "Ne bulmuşlar bunda?" diye hayret ediyorsun.

Zerdüşt'ün kendisine atfedilen ilahiler Avestaca **gâtha** diye anılıyor. Bu bir eski İran dili. Avestaca /th/ normal Farsçada daima /h/ olur, o yüzden sözcüğün Farsça karşılığı **gâh**.

Farsça gâhın ise iki anlamı var. BİR, normal anlamı "durma yeri, durak, makam, mahall". Aynen ikametgâh, ziyaretgâh, ka-

rargâh, güzergâh, destgâh, dergâh vesairedeki gibi. İKİ, allame takımının bildiği diğer anlamı, "melodi, nağme, ilahi, makam". Türk müziğindeki notalardan dördünün adıdır, bilirsiniz, yegâh, dügâh, segâh, çargâh, yani birinci nağme, ikinci nağme, üçüncü nağme, dördüncü nağme. Aynı zamanda bu notalarda karar kılan dört tane makamın adı da yegâh, dügâh vs.

İki gâh aynı gâh mı, ondan emin değilim. (Olmadığını düşündüren nedenler var, ayrıntıya girmeyelim.) Ama dikkat ettiniz mi, tastamam aynı iki anlamlılık Arapça **makam** sözcüğünde de var. Makam = durma yeri, durak. Aynı zamanda bir melodinin dolana dolana gelip karar kıldığı perde; dolayısıyla o perdede duran melodi.

Zerdüşt'ün ilahilerini de makamla söylüyorlardı herhalde binlerce seneden beri. Gathalar hep numarasıyla birinci gatha, ikinci gatha diye anıldığına göre acaba her birini yegâh, dügâh, segâh vb. makamında mı şeyederlerdi, bilmem.

(06.10.2009)

Lakerda

Latince **lacerta**, ki /lakerta/ okunur, kertenkele demek. Fransızca **lézard** ile İngilizce **lizard** bundan gelme, onlar da kertenkele. Yamsıra eski Romalı yazarların birkaç kez bahsettiği bir balık adı. Literatürü inatla taradığım halde hangi balık olduğunu çözemedim maalesef. İstavrit diyeceğim, ama bana güvenmeyin. İstavritin Yunancası *sauroidês* (/savridis/) "kertenkele balığı" demek, oradan akıl yürütüyorum.

Rumca **lakérda** palamut tuzlaması. Türkçede en erken Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait bir kanunnamede denk geldim. Yunancada çok daha eski olmalı. Elimdeki Bizans Rumcası sözlüklerinde geçmiyor, ama ortadaki /k/ sesi korunduğuna göre ortaçağdan önceki bir tarihte Latinceden Yunancaya alınmıştır. Ama neden palamut? Orijinali istavrit tuzla-

masıydı da sonradan mı değişti? Yoksa lacerta istavrit değil palamut mudur? Kafası çalışan bir lisans öğrencisi bulsam bitirme tezi olarak verirdim, ama nerede o fırsat?[81]

***

Sonra bir de likorinoz var, tütsülenmiş kefal tuzlaması. Ahmet Vefik Paşa sözlüğünde ayrıntılı olarak tarif etmiş, "sivri burunlu kefal dedikleri platerina ve bodur kefal dedikleri kanbot balıklarından olur" diye. Halbuki Yunanca sözlükler *likurínos* için "Batı Akdeniz'e özgü derin deniz gümüş balığı" diyor, *Likúria* yani İtalya'daki Liguria coğrafi bölge adından. Burada da gene problem var. Gümüş balığı ile kefal, ne alaka?

Benim çocukluğumda dayılar enişteler nezdinde lakerda ile likorinozun farkını bilmek, yahut kolyozu uskumru zannetmemek İstanbulluyu taşralıdan ayırt eden ana kriterlerden sayılırdı; biz de kızardık bu nasıl eski kafalılıktır diye. Şimdi benim oğlan "Lakerda mı? Hiç duymadım," deyince düşünüyorum, yaşlanmak böyle bir şey olmalı işte. Bir ömür boyu biriktirdiğin bilgi paketinin ilk temizlikte depoya, oradan da eskiciye dehleneceğini fark ediyorsun. Yapacak bir şey yok, ne yapalım?

(07.10.2009)

---

81 İnternetin efsane üretme departmanında popüler olan bir hikâyeye göre lakerda Yahudi İspanyolcasından gelirmiş, aslı la querida imiş, yani "istenen, dilenen" demekmiş. İspanya'nın Malaga kentinde yaşlı bir Yahudi balıkçı varmış. Hiç balık tutamazmış. Bunun üzerine Allah'a dua etmiş, yarabbi bana torik balığı ver diye. Allah da bu duayı işitip bir ton torik balığı göndermiş. Balıkçı bunları tuzlamış, "ben istedim Allah verdi" anlamında *la querida* demiş. Mişmiş.

Bir: Pulsuz balık Yahudi dininde mekruhtur, pulsuz torikten Yahudi mezesi olması mantıksız. İki: Latince lakerta diye balık adı var, bütün sözlüklerde geçer. Üç: "Bir gün adamın biri" diye başlayan TÜM etimolojiler uydurmadır. Hiçbir nesneye masaldan yahut anekdottan ötürü isim verilmez. Ama dünyanın tüm kültürlerinde, kaynağı anlaşılamayan bir kelime için hikâye uydurmak yaygın alışkanlıktır.
Ayrıca lakerda benim bildiğim Rum mezesidir.

Köpek

Köpeğin Türkçesi ittir, malum. Bilinen en eski devirden beri yerleşik olan kelime budur, daha doğrusu muhtemelen kalın sesliyle ıt'tır. Orhun yazıtlarında böyle geçer. Yakutçası halâ ıt, noktasız. Çuvaşçası ida. Bunlar Türki dillerin birbirine ve bize en uzak iki dalı olduğu için, bir kelime bunların ikisinde de varsa demek ki feci surette eskidir diyebiliriz.

Köpek Türkiye Türkçesinde 15. yüzyılda zuhur etmiş. Ondan az bir müddet önce de Kıpçakçada, yani bugünkü Kırım ve Volga Tatarcasının atası olan dilde görülüyor. Kitab-ül İdrak isimli bir Kıpçakça dil kılavuzuna isimsiz birinin eklediği haşiyede "itin iri ve tüylü olan cinsine köpek denir" diye not düşmüşler, 1400'lerin başı gibi bir tarihte. Muhtemelen "ka-

barmak, irileşmek" anlamına gelen **köpmek** fiilinden türetilmiş bir ad. 1230'larda Anadolu Selçuklularının Sadettin Köpek adlı bir veziri vardır. Adamın resmi lakabı bu olduğuna göre o tarihte bu kelimenin it anlamı olmasa gerek, tahmin etmem ki o denli saygısızlık etmiş olsunlar, cumhuriyet gençliği değil ya bunlar. "Kabarık Sadettin" yeterince riskli zaten.

Özetle neymiş? Esas adı it olan hayvanın tahminen yeni çıkan bir çeşidine köpek adı verilmiş. Türkiye Türkçesinde bu yeni ad tutmuş, o kadar ki bir süre sonra iti arka plana itip köpek cinsinin aslî adı yerine geçmiş.

***

Enteresan olanı şu: Bu tarihten biraz önce İngilizcenin başına tıpkı buna benzer bir şey gelmiş. Germen dillerinde bu hayvanın ortak adı **hund**, orijinal İngilizcesi de öyledir. Derken 1100 yılı dolayında nereden geldiği meçhul bir **dog** türemiş. İlk başta bir tür iri ve döğüşken bekçi köpeğinin adı, ama bir süre sonra **hound**'u marjinalleştirip köpek milletinin genel adı olmuş. (Buna karşılık Almancada Hund egemenliğini korumuş, Dogge bir köpek cinsinin adı olarak kalmış.)

Sonra, bakın, İspanyolcada da aynı durum var. Latince **canis** köpek. İtalyanca **cane**, Fransızca **chien** hep oradan gelir. Buna karşılık İspanya'da 1100'lü yıllarda ne idüğü belirsiz **perro** sözcüğü çıkıp eski adı kenara itmiş (eskisi galiba *gano* olmalı, şimdi bakmaya üşendim).

Belli ki ortaçağlarda köpek ırkında dünya çapında bir devrim yaşanmış, öyle anlaşılıyor.

(08.10.2009)

İflas

Gümüş ve altından para basma işini Manisa Salihli civarında oturan Lidya kralları icat etti derler, ama bu icadı alıp bütün Akdeniz ve Yakındoğu âlemine tanıtan Yunanlılardır. MÖ 400'lerde Atina parası dünyanın ilk uluslararası para birimi olmuş. Ondan az sonra Büyük İskender'in ordularıyla beraber Yunan usulü sikkeler ta Afganistan'larda, Hindistan'larda boy göstermiş.

İnanması ilk bakışta zor gibi ama İskender'den sonraki beş yüz yıl boyunca Bağdat'tan başlayıp Horasan'a uzanan alanda darp edilmiş İran paralarının üstündeki yazılar hep Yunancadır. Para standardı da antik Atina standardıdır, yani dört küsur gram gümüş içeren drachma (hırıltılı h sesiyle drahma ve-

ya draxma) ile bunun altıda biri değerindeki bakır **obolos** aynen devam eder.

Obolos Yunanca "metal çubuk" demek; paranın icadından önce Yunanlılar alışverişte metal çubuk kullanırmış, ondan. *Drassomai* fiilinden draxma ise "bir avuç" yahut "bir tutam": Herodot'a göre bir gümüş para bir avuç dolusu bakır paraya eş olduğu için öyle demişler. Aradan bin yıl geçmiş, İslam fethi arefesinde İran paralarının adı aynı: dört gramlık gümüş **drahm** ile bakır **pûl** veya **pûlus**. Araplar bu kelimeleri aynen almışlar. Arapçada sözcük başında çift sessiz imkânsız olduğundan drahm olmuş **dirham** (Türkçesi dirhem), Arapçada /p/ sesi mevcut olmadığından pûlus da olmuş **fuls** yahut **fils**.

Bugünkü Arap ülkelerinin bazılarında para birimleri halen bunlardır, bilirsiniz. Ama sermayeyi pul etmek anlamında fûls'ten if'âl vezninde türettikleri **iflâs** sözcüğünü hiç bu yönden düşünmemiştiniz, ondan eminim.

***

Evet Türkçe **pul** da Farsçadan. Esasen "en değersiz para birimi" demek. 19. yüzyılda posta stampası çıkınca, yanılmıyorsam ortası delik yirmi paranın halk arasındaki lakabı pul olduğu için bu fiyata satılan posta stampasına da pul adını vermişler.

(09.10.2009)

Ançues

Lakerdayı anlattım ya, mail yağdı, eski İstanbul balık kültürünü nostalji ile yadedenler çoğunlukta. Bir okurum ançuesi de anlatmamı istemiş. Öyle ya, insanı zaman tüneline sokup kırk sene öncesine ışınlayan ender nesnelerdendir: Kartal marka ançues ezmesi. Elli yıldan beri piyasada olup ambalajı bile değişmemiş kaç ürün sayabilirsiniz? Üstünde halâ "alameti farika" ve "Türkiye mamulâtı" yazar. Üstelik tüpü plastik değil eski İpana diş macunları gibi alüminyum.

Aslı anchovies. Belli ki İngilizce biçiminden alınmış, Fransızca olsa *anşua* olurdu. (Oysa 1950'lerde İngilizceden mamul adı alınması enderdir, Fransızcanın Türkçe üzerindeki mutlak egemenliği 1960'ların ortasına dek sürer.)

Bildiğimiz hamsinin İngilizcesi. Şimdi gene linç etmeye kalkarlar, aman, kısık sesle söyleyeyim, hamsi Karadeniz'e has bir balık değil. Karadeniz'de tuttukları hamsinin yirmi katını Atlantik okyanusunda tutuyorlar. Üstelik İspanya'daki Malaga kenti, hiç utanmadan kendini dünyanın hamsi başkenti ilan etmiş. Yüz çeşit hamsi yemeği edebiyatı, hamsi fıkraları, hamsi festivali, turistler için hamsili suvenirler vs. Rize ile Trabzon'dan epey önce Malaga'da boy göstermiş.

İngilizler de hamsi işini İspanyollardan öğrenmiş olsalar gerek, balığın adını İspanyolca anchoa'dan almışlar. Zincir üstelik orada bitmiyor. Biraz daha deşince İspanyolca adın da muhtemelen Baskça **antxoa**'dan geldiği görülüyor. E, Basklar denizci millettir, Atlantik kıyısında dağlık ve yağışlı bir ülkede otururlar, mısır ekmeği yerler, bu da normal olsa gerek. Baskçada antxoa esasen "balık kurusu" demektir, kuru anlamına gelen *antxu* (/ançu/) sözcüğünden gelir diye de bir yerde okudum ama vallahi teyit edemedim.

Düzgün bir Baskça sözlük aranırsa bulunur amazon'dan elbette ama şimdi o kadar para harcamaya değer mi bilmem.

(12.10.2009)

Şuradan buradan I

Geçen gün dedim ya 1042 tane mail birikmiş. Oturup çalakalem 150 tanesine de cevap yetiştirdim. Bakalım beni Guinness'e alacaklar mı?

Din ve ahlak mevzulu olan yazışmaları şipşak bir ufak kitaba dönüştürdüm; yakında çıkar.[82] Arada köşeyi yazmaya vakit kalmadı tabii. Dil konusunda yazanlara verdiğim alaminüt cevaplara bir göz gezdirdim, işe yarar mı yarar. Dört-beş gün onlarla idare edin bi zahmet.

***

SORU: Günlük hayatımızda bir'i sadece rakam belirtmek istediğimizde kullanıyoruz. Bunun dışında çok büyük oranda

bi kullanıyoruz (bi baksana, bi sefer, bi kaç tane vs.). Bi'nin hakkı ne zaman teslim edilir sizce? Resmiyet kazanabilir mi?

CEVAP: İngilizce **a/an** edatının one sayı adından türemesi de tıpkı buna benzer sürecin ürünüdür. Bi zaman sonra insanlar ayrı kelime olarak algılamaya başlarlar. Ama üç ay mı desem, üç yüzyıl mı desem, bilmem ki?

***

SORU: Âşık Veysel "Beni hor görme kardeşim" şiirinde "sen yolcusun ben **baç** mıyım" diyor. Sanki yol gibi ya da han gibi bir anlamı olması lazım. Ama Nişanyan Sözlük'te ve TDK'da vergi olarak geçiyor. Başka anlamı var mı?

CEVAP: Gümrük sanırım, ya da otoyolda ücret kabini. "Baç = Yollarda ayende ve revendeden [gelenden ve gidenden] ve tüccarlardan alınan akçeye denir ki gümrük tabir olunur." (Burhan-ı Katı).

***

SORU: **Yelmek** diye bir fiil var, "hızlıca yürümek, gitmek" anlamında kullanılıyor. Necati Bey'den "Yürü yıllarla yilersen yitemezsin gönül / Şol cihetten ki peri şiveli bir ahudur o." Sözlüğünüze almayı unutmuşsunuz.

CEVAP: "Var" demesek de "vardı" desek anlaşırız. Geçmişte var olan bir kelimenin, ne kadar güzel olursa olsun, BUGÜNKÜ Türkçeyi konu alan bir sözlükte yeri yok. (Yoksa dolaptan öyle kelimeler dökülür ki daha on sene başka iş yapmama vakit kalmaz.)

(13.10.2009)

---

82 Çıkmadı. Sebebini yukarıda 21 Eylül makalesinin dipnotunda yazdım. Bloguma mı koysam acaba?

Şuradan buradan II

SORU: Arkadaşlarla konu oldu da Giresun Ermenice mi Rumca mı bir sözcük ve anlamı nedir bu konuda yardımcı olursanız...

CEVAP: **Kerason/Kerasunda** Yunancadır, ama kökeni konusunda rivayet muhtelif. **Kéras** (boynuz) sözcüğünden geldiği söylenir, kentin arkasındaki boynuz şeklindeki dağın adı olduğu kabul edilir. Bu görüşte zayıf olan noktalar şunlar: A) Orijinal Kerason'un yeri bugünkü yerinden birkaç km batıdaydı, orada boynuz şeklinde dağ yok; B) kéras sözcüğünün kökü kerat-'tır, Kerason değil Keraton olurdu.[83]

Yunancaya başka bir yerden gelmiş olabilir, maamafih Ermenice olması imkânsız. Ermenicenin bu coğrafyada zuhuru MÖ 700'ler, halbuki şehrin adı daha eski olmalı sanırım.

***

SORU: Ben mi yanlış biliyorum yoksa "var olmak" deyimi kullanılırken /a/ uzun mu okunuyor?

CEVAP: Modern Türkçede belirgin bir trend: /r/ ve /l/ sesinden önceki geniş ünlünün (yani /a/ veya /e/nin) uzatılması. Özellikle genç kızlarda baskın bir eğilim: aarkıdaş, vaarlık, kıaarmak, gideermek, geelmek, kaalmak, göörmek, o kıdaar. Tam kuralı nedir düşünmedim, ama gitgide egemen olan telaffuz bu. O kadar ki, 1950'lere ilişkin bir Türk filminde aktör böyle konuşunca Fatih Sultan Mehmet filminde kol saati takan yeniçeriler kadar komik oluyor.

***

SORU: *Embed* ve *disembed* kelimelerinin karşılığı olarak ne kullanırdınız? Benim karşılığını bulmak istediğim anlam "kültürel kodların" kaynaklandığı yerle, yerelle ilişkisinin kesilmesi, yerinden çıkarılıp dünyanın başka taraflarına taşınması, oralarda da benimsenmesi, otantikliğinin sorgulanır hale gelmesi ile ilgili.

CEVAP: Ben olsam "seralaştırma" diyebilirdim. İngilizce bed/embed'de tarımsal bir çağrışım da var. Fide yatağına bed denir.

Fakat son yıllarda pek moda olan bu dis-em- ikilisinin barbarizm olduğu kanısındayım. İyi İngilizce duygusuna sahip biri bu kelimeleri kullanmaz bence.

(14.10.2009)

---

83 Nezih Aytaçlar düzeltmiş:

Öncelikle kentin adının nominatif hali Kerasós olmalı, tüm kaynaklar böyle anıyor. Kerason veya Kerasunda "bildiğim kadarıyla" çekimli (accusative) halleri. Taras/Tarentum (Lat)/Taranto (Mod); Trapezos/Trapezon gibi.

İkinci olarak kentin adının boynuzdan türemiş olması yabana atılmamalı. Erken kentin şimdikinin batısında yer aldığı iddiası ise tamamen tevatür. Ne modern kent alanında, ne de sizin andığınız alanda hiçbir bilimsel çalışma yok (Tıpkı Kotyora/Ordu ve Trapezos/Trabzon örnekleri gibi bu konuda utanılacak haldeyiz). Benim kişisel görüşüm antik kentin de şimdiki yerinde olduğu yönünde. O kıyılarda böyle bir yarımada ve doğal limanı Yunan kolonistlerin atlamış olması düşünülmemeli.

Tahmin ediyorum ki, sizin de gayet iyi bildiğiniz, ama konuyu dallandırıp budaklandırmamak için anmadığınız Kerasos/Kiraz/Cherry ilişkisi yabana atılmamalı. (...) Kiraz ağacının Anadolu'nun yerel (Frig ?) kökenli adından türemiş olması ve kente de bu adın verilmiş olması çok mümkün (Oraların kirazı pek güzeldir). Tabii tersi de mümkün, bitkinin adını kentten alması. Sonuç olarak bu olasılık göz önünde tutulmalı.

Kerasos'un kesin kolonizasyon tarihini bilmiyoruz. Bazı antik kaynakların Sinope/Trapezos için verdikleri MÖ 756 gibi erken bir tarih varsa da günümüz arkeolojisinde pek kabul görmüyor. Çünkü tüm Pontos sahillerinde yapılmış arkeolojik kazılarda en erken tarihli Ege kökenli buluntu 650 öncesine gitmiyor.

Şuradan buradan III

✵

SORU: Hani 'yapmamamız, etmememiz, gitmememiz' gibi Türkçeyi iyi konuşan biri için bile zor olan ifadeler vardır ya. Çok eski değil yakın tarihlerde bu tarz ifadelerin 'yapmamaklığım, etmemekliğim' şeklinde telaffuz edildiğini gördüm, örneğin 'gitmemekliğimiz lazım gelir' gibi. Bu ifade biçimi çok hoşuma gitti, hem söylemesi daha kolay hem de kulağa daha hoş geliyor. Acaba bu kullanışlı yöntemi niye terk etmişiz?

CEVAP: Dilde de tıpkı giysideki gibi modalar vardır. Bağa gözlük, fötr şapka, Clark bıyık, plili etek modası nasıl geçtiyse "gitmemekliğim, görmemekliğim" modası da öyle geçti. Yerine eş derecede hoş veya boş başka modalar çıktı. Eski modalar bazen geri gelebilir, kim bilir?

***

SORU: Bir arkadaş sohbetinde "tekstil **mafyöz** bir sektördür" lafını ettim ve "**mafyöz** ne demek, öyle bir kelime yoktur," uyarısıyla karşılaştım. TDK sözlükte mitralyöz, fritöz gibi Fransızca kökenli sözcükler varken bu kelime yok...

CEVAP: İt. *mafioso* > İng. *mafioso*, çoğulu *mafiosi*, "Mafia mensubu". Oradan geri-fransızlaştırılmış olacak. Fransızca eşdeğer bir kelime yok sanırım, ya da bilmiyorum. İngilizcesi de sıfat olarak kullanılmaz. "Textile is a mafioso sector"?? Olmaz.[84]

***

SORU: Küsurun çoğulu **küsurat**. Ama kusurun çoğulu **kusurat** diye sizin sözlüğe de baktım, gogıl hazretlerine de danıştım, böyle bir kelime yok, küsurat mı demek istediniz diyor bana. Kusurun çoğulu taksirat olmuş. Niye kusurat olmamış, anlamadım.

CEVAP: Enteresan ama haklısınız, Arapça kusur'un çoğulu yokmuş gibi görünüyor. Hiçbir sözlükte bulamadım. İki nedeni olabilir. A) Orijinal sözcük **kasr** (kısalık, eksiklik) çoğulu olarak algılanmış olabilir, bir daha çoğul yapılmamış, B) kusur Arapçada sadece soyut eylem masdarı (eksik kalma, yetersiz olma) anlamı taşıdığı için çoğuluna gerek duyulmamış olabilir. Evet Osmanlıcada çoğul için taksirat kullanılmış.

(15.10.2009)

---

84 Yontu Diker Almancada son yirmi yılda mafyöz kelimesinin –*mafioses Verhalten* veya *mafiöse Strukturen* gibi bağlamlarda– sıklıkla kullanıldığını hatırlatmış. İngilizce ve Fransızcada yok, ama Almanca ihtimalini düşünmemiştim doğrusu.

Şuradan buradan IV

SORU: Bir "barana" sorunu yaşıyoruz. Ne manaya gelir, nerden gelir tesbit edemedik.

CEVAP: Barana = 1. fasulye sırığı ve üzüm çubuklarını dayamaya yarayan çatal ağaç, kazık (Denizli, Isparta, Çumra, Ermenek, Anamur, Mersin). 2. Demir tırmık (Konya, Ankara, Tokat). 3. Baklava şeklinde mayın??? (Polatlı). 4. Deve havudunun ön ve arka kısmı (Çanakkale).

Bunlarda ortak fikir "iki dişli çatal şeklinde nesne" olmalı. Kökeni hakkına bir fikir edinemedim. Coğrafi dağılıma bakılırsa önce Rumcadan aramaya başlardım, ama şimdi üşendim.

5. Müzikli gece toplantısı (Konya).

Bu başka kelime. Sanıyorum aslı **berhâne**'dir (Farsça *barxâna* = büyük daire, salon). Konya ağzında doğal olarak > barhana > barana olur.

***

SORU: Azericedeki **cıngıl** diye bir kelime var, orman demekmiş. Arkadaşlarla lafı geçti de size sorayım dedim. Cıngıl ile jungle arasında bir ilişki var mıdır?

CEVAP: İngilizce **jungle**'ın aslı Urduca, onun da aslı Farsçadır. Farsça sözcük **cengel**'dir, "balta girmemiş orman" anlamında. Azericeye Farsçadan bulaşmış olmalı.

***

SORU: Yazar ve Şair olma isteğindeyim. Tam anlamıyla söz ustası laf cambazı olma niyetindeyim... Fakat kafama yeni kelimeleri nasıl öğreneceğim takılıp duruyor. Yeni kelime öğrenmeden çok; hangi tür kelimeleri öğrenmeliyim ve ne kadar ağır yazmalıyım? Bu konuda neler tavsiye edersiniz?

CEVAP: Aga, kelime öğrenmekle yazar olunmaz.

Bir: Çok bol okuman lazım. Özellikle zor kitapları, manyak kitapları, uç kitapları, insan zihninin ve ruhunun sınırlarını zorlayan kitapları oku. Bildiğin şeyleri ya da bildiğini zannettiğin şeyleri pekiştiren kitapları değil, tahmin bile etmediğin ufukları açan kitapları oku.

İki: Söylemek için yanıp tutuştuğun bir söz varsa yaz, yoksa yazma. Söylediğin her sözün YENİ (daha önce söylenmemiş) bir söz olmasına dikkat et. İster dünyanın sınırlarından söz et, ister dün yediğin patatesten, farketmez. Daha önce hiç kimsenin söylememiş olduğu TAZE bir şey söyleyebiliyor musun, ona bak.

(16.10.2009)

Kürtçe I

Senelerdir internette forwardlana forwardlana topaç olmuş bir cahillik manifestosu var. "*Günümüzde bazı siyasal olaylarda kullanılan ve bazen Türkiye'nin bölünmez bütünlüğüne aykırı davranışlar içerisinde olanlar tarafından alet edilen Kürtçe, düşüncelerine değer verilen birçok dilbilimci tarafından bir 'dil' olarak bile kabul edilmiyor,*" diye başlayıp, "*Kürtçede var olduğu söylenen 8308 sözcükten 3080 tanesi Türkçe, 2000 tanesi Arapça, 1200 tanesi Zent Lehçesi, 1030 tanesi Farsça kökenlidir. Geri kalan yaklaşık 1000 sözcüğün ise yaklaşık 700 tanesi Ermenice, Çerkezce, Gürcüce, Pehlevice... gibi dillerden geldiği bilinmektedir,*" diye devam ediyor.

"Düşüncelerine değer verilen birçok dilbilimci" kimmiş ve Aşağı Güngören Tavukçuluk Fakültesi sınırları dışında kim

bunların düşüncelerine değer veriyormuş diye sormayın, bilmiyorum çünkü.

"Zent lehçesi" neymiş, onu da bahsi geçen "*dilbilimciler*" bilirdir mutlaka.

Bildiğim kadarını söyleyeyim isterseniz. Adım adım gidelim.

Bir: Benim elimdeki hayli yetersiz Kürtçe sözlükte, sayıyorum, 25.000 kelime var. Hepsi budur demek değil tabii, çünkü bazı kelimelerin kaydedilmemiş olması var olmadığı anlamına gelmez. Konuşulan Türkçenin de 19. yüzyıl sonlarına dek doğru dürüst bir sözlüğü yoktu. Sonra bir baktılar ki, aa, daha binlerce kelime varmış sözlüğe katmayı unuttukları.

İki: Öyle sentetik bir dil dünyanın hiçbir yerinde görülmemiştir. Dokuz yabancı dilin karması bir dilin oluşması için o dili konuşan insanların tarihin bir aşamasında dilsiz kalıp sıfırdan dil üretmiş olmaları gerekirdi. Akıllara seza bir başarı olurdu, sanırım dokuz başlı Siyam bebeği gibi dilbilim literatürünün star konuları arasına girerdi.

(19.10.2009)

Kürtçe II

Dün "Kürtçe diye bir dil yoktur" diyen gerzek tayfasına cevap vermeye başlamıştık, devam edelim.

Üç: Her dilin kırılması imkânsız bir iç çekirdeği vardır, 400 dolayında temel fiil (almak, vermek, sevmek, gitmek, düşmek, uyumak vs.), insan bedenine ve doğa olaylarına ilişkin temel isimler, basit sıfatlar, sayılar, ben sen o gibi zamirler, gramer yapıları vesaireyi içeren. Bu çekirdek her dilde insanlık tarihi kadar geriye gider; Adem ile Havva'dan beri aralıksız kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Yabancı dilden etkilenme oranı binde birdir. Kürtçenin iç çekirdeği üzerine epeyce literatür var bildiğim kadarıyla. İrani diller ailesinin ilginç ve muhafazakâr (yani, çok eski bazı yapıları korumuş) bir üyesiymiş derler.

Dört: Bu iç çekirdeğin üstüne gelen onbin kadar Kürtçe kelimenin de hayli "saf" olduğunu bilmek için allame olmaya gerek yok, yarım saat sözlüğe bakmak yeter. Az bir şey İrani dil leri biliyorsanız bunların da oldukça "muhafazakâr" olduğu nu, yani Farsçada bin sene evvel ölmüş arkaik unsurlar barındırdığını şıp diye görürsünüz. Ama "saf" olmak iyi bir şey midir, bakın ondan emin değilim. Kavimler insan gibidir; ne kadar dünya görmüşse bünyesi o kadar kavi, ufku o kadar geniş olur demek de mümkün pekâlâ.

Beş: Kürtçenin YAZI DİLİ geleneği zayıftır, o yüzden orada zorlanıyor, epeyce yabancı kelime almak zorunda kalıyor deseniz anlarım. Üstelik bu sırf TC döneminin eseri değil, en az 15. yy.'dan beri akraba dil Farsçadan çok sayıda "üst düzey" kültür kelimesi almışlar. Buna Arapça, bir tutam da Ermenice eklenmiş. Ama hayrettir, yazı diline Türkçeden aldıkları kelime yok gibi bir şey. İnanmıyorsanız alın bir Kürtçe metin, anlamaya çalışın. O tanıdık gelen kelimeler ya Farsça ya Arapçadır ya da Frenkçe, ama Türkçe değil.

Kardeş mardeş, görüyor musunuz yüz bile vermemişler "abilerinin" diline!

***

Ha şimdi duyar gibiyim, hangi dağda kurt öldü, Nişanyan Kürtleri neden öptü diye hayretlere gark olanları. Boş verin, mühim değil. 19 Ekim Silopi'nin Kurtuluş Bayramı münasebetiyle deyin, olur.

Anlamamaya kararlı insanlara ben neyi anlatabilirim ki?

(20.10.2009)

Safranbolu

Safranbolu'da eskiden safran yetiştirilirmiş, adı o yüzden öyleymiş, ah mirim ne güzelmiş o eski safranlar. Belediyesi de öyle diyor, kaymakamlığı da öyle. Çarşıdaki esnafla sohbet edince tatlı tatlı anıyorlar o eskiden safran yetiştirdikleri devirleri (tarlalar dolusu sarı sarı safranlar, bir düşün!), sonra cart diye sokuveriyorlar elli TL'ye bir adet poşetlenmiş safran soğanını.

Olabilir, belki eskiden safran yetişirdi, neden olmasın. Ama açıyoruz Evliya Çelebi'yi, ne görelim? Geyik 17. yüzyılda da aynı geyik: eskiden safran yetişirdi de, şimdi kendi yok adı kaldı yadigâr, ah vah! Sonra düşünüyoruz: za^{c}firân gerçi safran bitkisinin adı da, Arapçada ve erken Türkçede aynı zamanda sarı rengin de adıdır. Mardin'deki meşhur Deyrüz-

Za'feran manastırı "Safran Manastırı" demek değil, Sarı Manastır demek. Sakın Za'firânborlu derken "Sarıkent" kastetmiş olmasınlar? Olur mu olur?

Derken alakasız bir yerde alakasız bir bilgi gözümüze çarpıyor. Benim doğduğum kente adını veren rahmetli[85] Konstantin'in baba tarafı Rumelilidir, tabir caiz ise Yugoslavya göçmenidir. Hanedan ismi de Flavius'tur, yani Sarıoğlu, kimbilir neden. Bu sülaleden beş-altı kişi 4. yüzyılda Rum imparatoru olmuş. Şan olsun diye de Anadolu'da birkaç yere Flaviopolis (Sarılarkenti veya Sarıkent) adını vermişler. Bolu'nun Gerede (Kratia) kasabası bunlardan biridir. 343 yılından itibaren Flaviopolis adıyla piskoposluk merkezi olmuş. Hatta 869 yılına dek Flaviopolis piskoposlarının listesi elde mevcutmuş, onu da arayıp buldum.

Eh Gerede nere Safranbolu nere? Ama öyle değil işte! Meğer 9. yüzyılda mı ne bir ara Flaviopolis piskoposlarının makamı Safranbolu'ya taşınmış. Yani hazretler Safranbolu'da oturmuş, ama Flaviopolis Piskoposu unvanını taşımaya devam etmişler. Bizans'ta da aynen bizdeki gibi idari birim adını kasabaya aktarma huyu olduğundan, tıpkı Antakya'ya Hatay dedikleri gibi, Safranbolu'ya da Sarıkent demiş olabilirler mi?

Yok, bilmiyorum, sesli düşünüyorum o kadar. Sakın ha "Nişanyan'a göre Safranbolu adı Flaviopolis çevirisidir" diye topu bana atmayın. Sadece "halk etimolojisi" dedikleri folklorik dilbilim metodu nelere kadirmiş diye bu örneği aklınızda tutun, her okuduğunuz turistik broşüre kanmayın, o kadar.

Hatta bir şeyi eğer kaymakamlık yahut valilik söylüyorsa mutlaka yalandır diye varsayarsanız çok da yanılmazsınız.

(21.10.2009)

---

85 Gayrımüslimler için "rahmetli" değil "toprağı bol olsun" denirmiş. Bilmiyordum!

Farsî

Bu memlekette 800 küsur yıl boyunca sözü dinlenen herkes Farsça bilmiş, bildiğini belli etmeyi de sosyal hayatın gereklerinden saymış.

Malazgirt'ten sonraki ilk 200 yıl özellikle ilginçtir. Bu devirde Türkçenin esamisi bile okunmaz. Şehir hayatında kullanılan dil, öyle anlaşılıyor ki, avam işlerinde Rumca ise havass işlerinde Farsçadır. 1273'te vefat eden Mevlana Celaleddin'in Türkçe bildiğine dair bir belirti yok. Onun oğlu Sultan Veled Farsça yazar, ama Divan'ına birkaç tane beceriksizce Türkçe şiir eklemeyi ihmal etmez. Torunu Arif Çelebi'nin anadili ise muhtemelen Türkçedir.

Sonraki devirlerde Farsça, Arapçadan sonraki ikinci eğitim dilidir. Şiirle ya da tasavvufla ilgilenen herkes Farsça bilir.

Edebiyatın ana referansları Firdevsi ile Sadi'dir; anadilinden okunur ve ezberlenirler. Hemen her şairin bir Farsça divanı vardır; olmadı, Türkçe metin içine yerli yersiz birkaç Farsça beyit attırmayı gerekli görür. İdris-i Bitlisi'nin Heşt Bihişt'ından sonra usul olur, Türkçe tarih kitaplarında ara bölüm başlıkları mutlaka Farsça yazılır. Ta 1890'larda Ahmet Rasim olağanüstü "modern" lezzetli köşe yazılarının içine komiklik olsun diye Farsça arabaşlık atmayı sürdürür.

Müteferrika matbaasında basılan ilk Türkçe kitap bir Farsça sözlüktür. 1732 yılında Mehmed Said Efendi, yazı yazan herkese lazımdır diye kimselerin bilmediği gün yüzü görmemiş Farsça (ve Arapça) kelimelerden lugat yapar. 20. yüzyılın başında Servet-i Fünun şairleri, Fransız dergilerinden okudukları ekstra duygusal duygulanımları ifade etmek için sözlüklerde yeri olmayan Farsça kelimeler üretirler.

Türkçenin yazı dili bostanda üremedi sonuçta. 700 küsur senedir bu dilde harıl harıl yazı yazılıyor, her eline kalem alanın elinde dil birazcık şekillenip evriliyor. Eski yazı bilmeseniz de zararı yok, son yıllarda inanılmaz miktarda eski metin yayınlandı yeni harflerle. Biraz okusanız neyin nasıl geliştiği aşağı yukarı anlaşılır.

Şu yahut bu kelimenin Farsça değil Kürtçe olmadığı ne malum diye her Allahın günü başımın etini yemenize gerek kalmaz.

(22.10.2009)

Orji

Geçen gün dokuz yaşına basan oğlum pat diye sordu, Babiş orji ne demek diye. Hadi bakalım, böyle babaya böyle evlat!

Anlatayım. Eski Yunanda biliyorsunuz, standart kamu dininin yanısıra MÖ 7. yüzyıldan itibaren etrafı salgın gibi saran "sır dinleri" var: *mystery religions* diyorlar. Bunların özelliği, tıpkı tarikat gibi, kapalı olmaları. Yani belli bir çıraklık ve inisiyasyon sürecinden geçmeden iç halkaya kabul etmemeleri. Yılda bir veya birkaç kez yaptıkları kadınlı erkekli ayinler hakkında bin türlü hikâye anlatılıyor. Müzik eşliğinde, belki alkol veya başka maddelerin de katkısıyla vecde geldikleri, bir tür çılgınlık içinde sır tanrılarına ibadet ettikleri söyleniyor. Ayine izinsiz girenlerin başına türlü felaketler gelirmiş. Mese-

la kılık değiştirerek ayine katılan Pentheus'u kendi anası aslan zannedip parçalamış.

Órgia işte bu ayinlerin adı. Esasen "çalışma" anlamına gelen bir kelime. Bir tür zikr veya sema' da diyebiliriz belki.

Etimolojiye girsek iş daha da ilginç. Yunancada **érgon** "iş, emek", **ergázomai** "çalışmak", **ergátês** "işçi, irgat", **en-ergeia** "çalışkanlık". Bunları bilirsiniz tabii, sonra fizikte iş birimi olan erg var, ergonomi, ergometre, ergostatik vesaire var. Yine Yunanca **órganon** "çalışan şey, düzenek, makina", **órgia** da "çalışma".

Peki neden bazısı erg-, bazısı org-? Onu da şeyedeyim. Eski Hint-Avrupa dillerinde bu özellik var, müsaadenizle kısaca anlatayım. Normal bir kök hecesi, arkasına belli tipte ekler aldığında seslisini kaybediyor. Ermenicede bu özellik halen canlıdır: *hur* "ateş", ama arkasına fail eki aldığında *hurant* olmaz, *hrant* ("yanan") olur. Aynı şekilde, Hint-Avrupa anadilinde **werg-* "çalışmak", **wérgom* "çalışıyorum", ama **wrgónt* "çalışan".

Eski Yunancada bir tarihte modalar değişmiş, /w/ sesi kullanımdan düşmüş. Arkaik *wérgon olmuş érgon, normal. Peki, *wrgia ne olacak? O da mecburen bir /o/ sesi edinmiş, olmuş órgia.

Tabii, İngilizce **work** ile Almanca **Werk** de aynı Hint-Avrupa kökünden gelme.

(23.10.2009)

Mert

Mert Bey yazmış, demiş ki: "Benim adım Arapça, önce 'insan', sonra 'erkek', sonra 'cesur' veya 'dürüst' anlamında. Bizde daha çok son iki anlam anlaşılıyor. Ama erkek anlamına da geliyorsa, acaba **Mars** ile bir ilgisi olabilir mi? Yani bir adım daha gidersek, **Martin** aynı kökten mi geliyor?"

I-ıh. Bir kere Arapça değil Farsça, hepten alakasız iki ayrı lisan. Sonra bu konuyu Elifin Öküzü'nde yazmıştım, onu okumadan bana soru soranlardan soru başına iki lira alıyorum haberiniz var mı?

Sözcüğün aslı **martiya** şeklinde en eski Persçe yazıtlarda geçiyor, MÖ 500 suları. Esas anlamı "ölümlü" demek; İngilizce **mortal** (ölümlü) ya da bizdeki **mort** sezon ve **mortoyu** çek-

mek deyimleri ile bir şekilde akraba. İslam sonrası dönemin Farsçasında **mard**, Arapça âdem'in karşılığı olmuş. Bu da hem genelde insan, hem özel olarak erkek demek. Demek ki erkeği insan ırkının has nümunesi olarak görmüşler, belki de komplekstendir, bilmem. Ermenice **mart** (insan = adam) da Farsçadan alıntıdır.

Yiğitler yiğidi Romalı tanrının adının kökeni meçhul. Walde-Hoffmann ve Ernout-Meillet sözlükleri spekülasyon yapmaktan kaçınmışlar. En en eski Latince kaynaklarda *Mavors/Mawers* geçiyormuş. MÖ 3. yüzyıla ait Oskça bir yazıtta *Mamers* demişler. Bundan ötesi çıkmaz sokak: bilgi yok. (Oskça neymiş? Latincenin Güney İtalya'da konuşulan amcaoğluymuş. Erken yaşta ezilip gitmiş.)

Tavladaki **mars**'ın ne olduğuna dair hiçbir fikrim yok. Aradım aradım, bir şey bulamadım. Arapça "suya batırmak" anlamında mers'tir diyorlar ama yok, oturmuyor bir türlü. Kapıdan baktırıp kazma kürek yaktıran **Mart** ise eski Romalıların **Martius** ayıdır. Yani savaş tanrısının yortusunu kutladıkları ay. İmparatorluk çağında Yunancaya, oradan da bilumum Ortadoğu dillerine geçmiş, bize Arapça üzerinden ulaşmış. Adamın adı Mars, ama çekimli olunca Martem, Martis, Martius filan oluyor.

***

Bak hele, şimdi de elalemin tanrısına "adam" dedik, oldu mu? Bakalım kaç tane Romalıdan küfür kâfir maili gelir![86]

(24.10.2009)

86 İflah olmaz "laf sokma" huyumu kibir ve megalomani olarak değerlendirip, dini mevzularda daha "nesnel ve derinlemesine" makaleler yazmamı öneren bir okuruma şu cevabı vermişim:

> Hayır, gazete köşesinde "nesnel ve derinlemesine çalışmalar" olmaz. İnsanlar sıkılır, okumaz. Gazete köşesi şovdur, stand-up'tır. İnsanları eğlendireceksiniz, kızdıracaksınız, duygularını harekete geçireceksiniz.
>
> Daha mühimi. Türkiye'de birçok insanın son derece saygıdeğer ve doğru noktalardan hareketle Müslümanlığa sarıldığını biliyorum. Fakat vicdan, ahlak, adalet ve siyasi düzen sorularına Müslümanlığın doğru cevap olduğuna kesinlikle inanmıyorum. Dolayısıyla bir yandan milliyetçi/faşist cepheyle mücadele ederken, bir yandan da ara sıra öbür tarafa dönüp "arkadaşlar doğru yerde durduğunuzdan emin misiniz?" diye bir kılçık atma ihtiyacını duyuyorum. Diyebilirsiniz ki aşırı kendini beğenmişliktir. Sırtım bir tarafa dayamadan herkese birden cephe açmak çılgınlıktır, megalomanidir vs. Belki de haklısınız, ne diyeyim?

Hırsız Vasil

Malazgirt'te Türkler Bizans devletinin canına okuyunca yalnız beylik kurmaya hevesli Türk komutanlara değil tabii, Bizans düzeninde şu ya da bu nedenle canı sıkılan Ermeni beylere de gün doğmuş. Bakıyorsunuz, 1071'i izleyen on beş yılda Anadolu'da imparatorluk ilan eden, orada burada kale zapt edip beylik kuran, fetihlere girişen bir düzine kadar Ermeni asıllı Bizans askeri var. Sonra bunların soyuna ne olmuş bilmem. İhtimal, A) Fütuhattan vazgeçip marangoz yahut terzi oldular, B) devir bunların devri deyip hidayete erdiler, çocuklarına da tembih ettiler "oğlum Ermenice konuşma şimdi laf eden olur" diye.

Buyurun, Emin Oktay'ın tarih kitabında yazmayan türden bir hikâye. "Büyük Ermeni beylerinden" diye tarif edilen Koğ

Vasil, 1082 senesinde Behesni yakınındaki Keysun kalesini zaptedip hükümdarlık ilan etmiş. Adıyaman ve Maraş illerini kapsayan alanda hüküm sürmüş, Birecik padişahı olan Ebul Garib ile beraber (adına bakmayın, o da Ermeni) çok cenklere katılmış. Hangi icraatından dolayı Koğ yani "Hırsız" lakabını kazanmış bilmiyorum.

1113'te ölünce yerine yeğeni Dığa ("Oğlan") Vasil geçmiş. Hırsattan istifade Urfa'nın Fransız hükümdarı Baudoin du Bourc buna savaş açmış. Oğlan Vasil uzaktan akrabası olan Bizans imparatorundan yardım istemiş; o da "al sana bu yetsin" diye Peçenek Türklerinden bir süvari birliği göndermiş. Yardım işe yaramamış, heyhat, Baudoin harbi kazanmış. Vasil'i yakalayıp gözlerini kör etmiş, ama sonradan acıyıp İstanbul'a gitmesine izin vermiş.

Behesni'nin şimdiki adı Besni, Adıyaman'ın ilçesi. Süryanice bir isim olmalı; yanılmıyorsam "Kaleli" ya da "Kaleiçi" gibi bir şey demek. O yöredeki yer isimlerinin çoğu Süryanice-Aramicedir. Buna karşılık Keysun Rumcaya benziyor, tıpkı Kayseri'deki Muncusun, Tavlusun, Hormusun, Aksaray'daki Mamasun'la Dadasun, İçel'deki Apsun, Sivas'taki Mudasun ve Kesresun gibi.[87]

(26.10.2009)

87 Bunu yazarken bilmiyordum, sonradan öğrendim ki Yunanca biçimi -ssos diye biten yer adları Türkçede genel kural olarak -son veya -sun biçimini alıyormuş. Misal, Sinassos > Sineson, Agalassos > Ağlasun, Arabissos > Arapsun, Dadassos > Dadasun, Mundassos > Mandasun, Taurassos > Tavlusun, biraz farklı bir ağızda Termessos > Tırmısın.
Maamafih Keysun'un aslını halâ bilmiyorum. Kaissos veya Kagessos gibi bir şey olmalı.

İnanca saygı

"İnançlara saygıyı" ben savunmadım. Savunmam da.

"İnsana saygıyı" savunurum, bakın o başka. Bunun doğal ve mantıkî uzantısı olarak, özgürlüğü savunurum. İnsanı öküz değil insan yerine koyuyorsan, istediği gibi olma ve istediğine inanma özgürlüğünü de savunacaksın. Hata yapma özgürlüğü de buna dahildir. Saçmalama özgürlüğü de dahildir. Benim yanlış diye bildiğim şeylere doğru deme özgürlüğü de dahildir – yeter ki başkasının alanına çok fazla tecavüz etmesin. Bunu kısmaya çalışan kim olursa olsun karşı çıkarım. Eğer devletse, meşruiyetini kaybetmiş bir şer örgütü olduğuna kanaat getiririm. Olmaz olsun öyle devlet!

Ama yanlış inanca neden saygı duyayım ki? Misal, adam "Şirince'nin şarabı Fransız şaraplarından üstündür" diyor,

inanıyor diye saygı mı duyacağız? Hititler Türktür diyor, yıllar boyu uğraşıp bir yalan abidesi dikiyor, kendince samimi yahut samimimtrak da görünüyor, "peki madem, kırmayalım garibi" diye susup oturacak mıyız? "Lat, Menat ve Uzza yüce tanrılardır, seni çarpar" dediklerinde, inançlara saygı faslından gidip puthanenin kapısında el pençe divan mı duracağız?

Ben durmam şahsen. Durmamayı da yalnız hak değil, ödev bilirim, mecburiyet sayarım. Vicdan dediğin bu iş için var işte. Bazen susmayı tercih edersin belki: tembellikten susarsın, bencillikten susarsın, korktuğundan susarsın. Rahatımı bozmayayım dersin. Yahut şimdi sırası değil diye düşünürsün; üzmeyelim adamı diye düşünürsün; ikna edemem boşuna yormayayım diye düşünürsün. Zor yanlışı bırak, kolayıyla uğraş diye hesap yaparsın. Ama temel ilke değişmez: cahili irşad etmek, görevlerin en yücesidir.

İrşad yalnız tatlı tatlı anlatmak değildir: bazen dalga geçmek, bazen gürlemek, bazen alttan alıp hak vermek gerekir. Kimi zaman da öyle bir laf sokarsın ki hayat boyu muhatabının aklından çıkmaz, beynine çivi gibi çakılır kalır. İnsanların canını yakmak kötüdür, evet. Ama cahil kalmalarına izin vermek daha mı az kötüdür?

Ha, belki ben yanlış biliyorumdur. Batıl dediğim adamlar benden daha akıllıdır. Olabilir. Mümkün. Belki. Ama âlim-i mutlak değilim diye susup oturmam mı gerek?

***

Benim oğlanı beş yaşındayken iğne olmaya götürmüştük, doktora öyle yakası açılmadık küfürler etti ki hayret ettik bu çocuk bu lafları nereden öğrenmiş diye. Şimdi düşünüyorum, tetanos aşısı o kadar acıtıyorsa insanın beynine çivi çakmak ne kadar acıtıyordur kimbilir.

(27.10.2009)

Başbuğ gider, Başbuğ gelir

İlker Paşa'nın suyu ısındı gibi görünüyor, geçmiş olsun. Kim bilir, belki giderayak birilerinin aklına gelir, senin İstanbul'da Birinci Ordu Komutanı olduğun dönemde düğmesine basılan, Kara Kuvvetleri Komutanı olduğun dönemde tetiği çekilen bir cinayet vardı, o konuda bildiklerini de bir zahmet anlat diye sorarlar.

Bunca seneden sonra Türkiye'de sanki bir şeylerden ümitli olmak da mümkünmüş duygusuna kapılıyor insan. Allah aklımıza mukayyet olsun.[88]

***

Başbuğ gitti diyelim, peki yerine kimi koyacaklar? "Sivil toplum örgütleri, akademik çevreler ve ülke içi medya ulusal

birlik ve güvenliği tehdit ediyor" diyen Kara Kuvvetleri Paşasını mı? Taraf'ın haberinde "cuntanın kilit isimlerinden" diye tarif edilen Birinci Ordu Paşasını mı? Al birini vur ötekine!

Bu noktada artık biraz daha geniş düşünmenin zamanıdır gibi geliyor bana.

Genelkurmay Başkanlığı diye bir şey neden var biliyor musunuz? Anlatayım. Eski adıyla Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği'ni 1880'li yıllarda von der Goltz başkanlığındaki Alman askeri heyetinin önerdiği reformlar çerçevesinde kurmuşlar. Ordunun modernizasyonu, eğitimi, donanımı, terfileri, strateji ve taktikleriyle ilgili program üreten bir daire olsun demişler. Başına da genellikle tuğ ya da tümgeneral düzeyinde bir komutan koymuşlar.

1914'te yeniden düzenlenmiş, bu sefer Enver Paşa'nın başına buyruk Başkumandanlık "Vekâletine" karşı Alman askeri bürokrasisinin denetim organı işlevini yüklenmiş. 1914'ten 1918'e dek Osmanlı devletinin genelkurmay başkanı Bronsart von Schellendorf Paşa'dır. 1918'de o ölünce yerine General Hans von Seeckt geçer. Sarıkamış, Çanakkale, Kutülamare gazaları sırasında genelkurmayın başında bu şahıslar vardır. Adlarını hiç duymuş muydunuz?

1924'te Gazi Paşa henüz tam ve nesnel analizi yapılamamış bir nedenle ordu kumandasından elini çekince, Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa (Çakmak) fiilen silahlı kuvvetlerin tek hakimi olarak kalır. 20 yıl gibi eşine zor rastlanır bir süreyle bu görevi sürdürür. Yerine geçenler de yıldan yıla artan bir özgüvenle padişahçılık oynamaya devam ederler.

Acaba Genelkurmay dairesini asli görevine döndürmenin zamanı gelmiş midir?

Her işte Amerika'yı model alıyoruz madem, Amerikan Genelkurmayına bakın. Oradaki adı Joint Chiefs of Staff'tir. Savunma Bakanının askeri konulardaki baş danışmanıdır. Ko-

muta yetkisi yoktur. Yani askeri birliklere emir vermez. O işi Savunma Bakanına bağlı ordu ve harekât komutanları yapar. JCS'ın başında genellikle tuğ veya tüm rütbeli bir subay vardır. Bu işlere özel merakı olanlar dışında kimsecikler adını sanını bilmez.

"Bize uymaz" diyenler çıkacaktır muhakkak. Sizce Türkiye rasyonel bir askeri düzene ayak uyduramayacak kadar yamuk bir ülke midir?

(28.10.2009)

---

88 2 Eylül yazımda sözü edilen "İrticayı Bitirme Planı" ilk ortaya çıktığında Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ belgeyi "kâğıt parçası" olarak nitelendirmiş, sahte belgelerle kahraman Türk Ordusunu yıpratmaya çalışan mihrakları kendine özgü kan dondurucu üslupla tehdit etmişti. 24 Ekim'de belgenin "ıslak imzalı" aslı ortaya çıktı.

Normal bir toplumda bu kadar utanç verici bir duruma düşen devlet görevlisinin derhal toplumdan özür dileyerek istifa etmesi, bunu yapacak basireti yoksa aynı gün görevden alınması gerekir değil mi? Japonya'da olsa harakiri de doğal bir beklenti olur. Var mıdır rezilliğin bundan daha ötesi?

Hayır. Hiçbir şey olmamış gibi görevini sürdürdü. Şu notları yazdığım tarih itibariyle (Şubat 2010) halâ daha sürdürüyor.

"Türkün engin hoşgörüsünü" hesaba katamamışım, o anlaşılıyor.

Gençliğe Hitabe

Seksen altı yıl yeter bence. Kan-vatan-düşman'dan ötesine aklı ermeyen bir dil bu ülkeyi bunca yıl esir etti. Artık yeni şeyler düşünmenin vaktidir.

Kan-vatan-düşman edebiyatının şahikası Kemal Paşa'nın Gençliğe Hitabe adlı eseridir. Bugün tekrar yazılacak olsa ben şöyle düzeltirdim.

***

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, insan olmaktır.

İnsan olmanın yegâne temeli insana sevgidir. Hayatın boyunca, insanlara güzelliği, aklı ve adaleti öğretmeyi görev bileceksin. Bilgin varsa, bedel beklemeden paylaşacaksın. Buna

imkân ve şeraitin müsait değilse, yanındaki üç veya beş kişiye katıksız sevgini vermeyi deneyeceksin; onların hayat yükünü bir nebze hafifletmeye çaba göstereceksin. Bunu yaparken Türk mü, yoksa Hindu mu, Yamyam mı diye sormayacaksın. Çünkü insan, galiplerin hasbelkader çizdiği sınırlara sığmayacak kadar kıymetli bir hazinedir.

Dahili ve harici bedhahlarla etrafın çevrili olabilir. Sen şerri bahane etmeyecek, hayırhahlığını ilelebet muhafaza ve müdafaa edeceksin. Zira kötülük, esarettir. Manevi istiklalini ve manevi hürriyetini ancak insan olmakla kazanabilirsin.

Düşman bütün tersanelerine girmişse, vazifeye atılmadan önce düşüneceksin. Önce, düşman mı diye soracaksın. (Çünkü bugün düşman olan yarın dost olabilir.) Sonra onu kendine düşman etmek için ne hata yaptığını düşüneceksin. (Çünkü düşmanlık, herkes için ağır bir yüktür.) Gönlünü kazanmayı deneyeceksin. Tersaneyi beraber işletmeyi teklif edeceksin. (Öylesi her ikiniz için daha kazançlı olabilir.) Sonuç alamasan, bir tersane uğruna düşman olmaya değer mi diye bir kere daha kendine soracaksın. Bunları yapabilirsen, inan, dünyanın tüm tersaneleri senin olur. Tüm ordular sana boyun eğer. Tüm kalelerini terk edecek gücü ve güveni kendinde bulursun.

Memleketin dahilinde iktidara sahip olanlar sana "düşünmeyeceksin!" diyebilirler. Kendi çorak ve bencil emellerine seni muhafız ve müdafi yapmak isteyebilirler. Kuşaklardan beri süren iktidarlarını bir gün daha korumak için senin damarlarındaki kanı talep edebilirler. Memleketin bütün tepeleri kan ve intikam bayraklarıyla donatılmış, bütün mektepleri zapt edilmiş, bütün mahkemeleri elde edilmiş, bütün gazete köşeleri bilfiil müstevlilere terkedilmiş olabilir. Millet, cehalet ve propaganda içinde serseme dönmüş olabilir.

Ey insan evladı! İşte bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, insan olduğunu unutmamaktır. Muhtaç olduğun kudret tanrı vergisi olan vicdanında ve her gün çalışarak geliştireceğin aklında mevcuttur.[89]

(29.10.2009)

89 Bu yazı üzerine "Taraf Gazetesinin Ermeni Yazarı Atatürk'ün Gençliğe Hitabesini Değiştirdi!" diye internette feci bir vaveyla koptu. Vatanı bölüp yarısını Ermenistan'a satsam o kadar olmaz.
Bilmem bilir misiniz? Pazar ayininde söylenen formüle bir kelime (filioque) ekledi diye Ortodoks kilisesi Roma kilisesini topyekün zındık ilan edip aforoz etmişti Ortaçağda, Ortodoks-Katolik ayrışmasının başlangıcı odur. Bu da aynı hesap sanırım. Kutsal metinlere dokununca sanki dünyanın zembereği çıkacakmış gibi korkuya kapılıyor insanlar.
Bunu izleyen iki günde 400 civarında küfür ve tehdit maili aldım. Sonraki günlerde de küfür kampanyasının ardı kesilmedi. Maillerin büyük bir kısmının tek elden yönetildiği hissine kapıldım. Acaba asıl neden "Gençliğe Hitabe" yazısı mıdır, yoksa bir gün önceki yazımın ilk paragrafında değindiğim konu mudur, tam emin olamadım.

Frenk

"Tayland'da yabancılara falang Kamboçya'da barang diyorlar. Fransa'ya ise sırasıyla *Farangset* ve *Barang* denmekte. Bu kelimeler bizdeki frenk ile aynı kökten mi gelmektedir? Kamboçya'da Pazar yerlerine psar denmekte. Acaba bizdeki pazar kelimesinin oraya yansıması olabilir mi," diye sormuş geçenlerde Kamboçya'ya sefer eden bir okurum.

Etiyopya günlerim gözümün önünde canlandı. Orada da her türlü beyaz yabancıya färänci diyorlar, bizim 'hadi län' deyiminde kullandığımız /a/ ile /e/ arası sesle. Üç kilometre öteden beyaz adamı görüp üçyüz tane çocuk "Ferenci ferenci ferenci" diye çığlık çığlığa bağırarak koşturuyor. Evet Frenk demek. "Gâvur" vezninde söyleniyor.

Kamboçya hakkında bilgim sıfır. Maamafih çarşı ve pazar kavramı Ortadoğu medeniyetinin o kadar güçlü bir ögesi ki, ve Hint Okyanusunun dört bir köşesinde ticaretle İslamiyet o kadar özdeşleşmiş ki, ona da hiç şaşmam. Etiyopya'da öyle, Madagaskar'da öyle, Sri Lanka'da öyle, Endonezya'da da sanırım öyleymiş. Çarşı yerindeki küçük esnaf hemen hemen her zaman Müslüman. Yüzde sekseni Budist yahut Hıristiyan olan ülkede taşranın bir ufak kasabasına geliyorsunuz, çarşı sokağı boyunca ıvır zıvır satanı, bakkalı, nalburu, berberi, terzisi, işportacısı hepsi Müslüman. Çarşı caddesinin ana kavşağında da kilise yahut tapınak değil cami var. Ne iştir bilmem, ama "Osmanlı Devletinde ticaret gayrımüslimlerin elindeydi" diye anlattıkları şeyin tam nasıl bir şey olduğunu anlamakta faydalı bir deneyim olduğu kesin. "Haa demek ki Osmanlı'da da vaktiyle böyleymiş ama tersinden" diye kafanızda olay şekilleniyor.

***

Biraz daha geniş düşünsen şöyle sonuçlara varmak da mümkün. Demek ki Batı emperyalizmi adamlara hep "yabancı"yı çağrıştıran izler bırakmış. Ortadoğu emperyalizmi ise iyi kötü topluma daha bir entegre olmuş, faydalı şeylerin adıyla anılıyor, psar gibi...

Gene de böyle şeylere çok güvenmeyin derim. Tam tersi sonucu çıkartacak on tane örnek sayarım gerekirse. Kim demiş dünya basit bir yer diye?

(30.10.2009)

Evlatlar

"Evlatlar yanlıştır. Eşyalar diyen cahildir, değil mi hocam," diye soranlara en basit cevap, "Bilader sen Türkçe bilmiyor musun? Neden bana soruyorsun?" diye kontratak yapmaktır. Türkçede evlatlar diyor muyuz? Diyoruz. Nokta. Arapçada evlatlar olurmuş, olmazmış, bırak onunla ukala tayfası ilgilensin.

Arapça çoğullar başlı başına bir sanattır. Aşağı yukarı her kelimenin çoğulu ayrı şekilde yapılır. Kırkı aşkın çoğul vezni var ezberlenmesi gereken, istisnalar da cabası. Bir de ekstradan problem var ki şu: Arapça gramerde çoğul isimler (eğer söz konusu olan insan değil cansız veya hayvan ise) yapı bakımından tekil dişi ad sayılır, ona göre sıfat alır. Misal, *fikr-i umumi* ama çoğulu *efkâr-ı umumiye* olur, tekil dişi umumiyye

sıfatıyla. Sanırım bunun da etkisiyle olmalı, Arapça çoğul adların birçoğu Türkçede tekil cins ismi olarak kabul edilmiş. Lazım oldukça da tekrardan çoğulu yapılmış. Hatta **hububatlar**, **fütuhatlar** gibi tripleks çoğul olanlar bile var. Habbelerler-ler, fetihlerlerler gibi.

Örnekler saymakla bitmez, azla yetinelim. Arapça şey, çoğulu **eşya** yani "şeyler". Aslında tam çoğul gibi de değil, bir sınıf ve zümre adı, "belirsiz sayıda şey" gibi bir şeysi var. Veledin çoğulu **evlad**, aynı şekilde "bir veya daha fazla çocuk, kaç tane olursa olsun" gibi bir mana ifade ediyor.

Libas çoğulu **elbise**, "üstüne giydiğin şeylerin topu" manasına. Mülk çoğulu **emlak**. Nev^{c} çoğulu **enva^{c}**. Rızk çoğulu **erzak**. Sırr çoğulu **esrar**. Resmigeçitteki resmin çoğulu **merasim**. Nefsin çoğulu **nüfus**, "canlar" anlamında. San^{c}atın çoğulu **sanayi^{c}**, yani "bilumum elsanatları". Şıkkın çoğulu **şakak**, kafanın iki yarısı demek. Aslın çoğulu **usul**. Zatın çoğulu **zevat**.

Türkçede bunları bir kere daha çoğul yapmakta sakınca görmüyoruz. Peki fena mı oluyor? Dilin ifade yeteneğinde eksilme mi oluyor? Muhatabımızın beyni dolanıp dumur mu oluyor? Edebiyat mı çöküyor? Vatan mı bölünüyor? Kime ne zararı var?

(31.10.2009)

Yaratmak

Türkçesi **yaratmak**, İngilizcesi **create**, Arapçası da **halk** etmek. Sonuçta aşağı yukarı aynı anlamda kullanılan kelimeler. Ama köklerine inerseniz çok farklı noktalardan hareket ettiklerini görürsünüz.

Yaratmanın kökü **yaramak**, o da esasen "uymak" demek. (Aklınıza yatmadıysa **yaraşmak** fiilini düşünün önce.) O halde yaratmak = uydurmak. Ya da işe yarar hale getirmek, bir fonksiyona uyarlamak; alet etmek de diyebiliriz. Aynı kökten gelen **yarak** kelimesine de dikkatinizi çekerim, affınıza sığınarak. Kötü bir şey değil, "alet" demek. "Donanım" ya da "gereç" de olur.

İngilizce fiilin esası Latince **creare**: insan ve hayvanlarda "doğurmak, besleyip büyütmek", bitkilerde "üretmek, yetiş-

ırmek". Çok sonraları kilise Latincesinde "yoktan var etmek" anlamını kazanmış; ama antik çağda henüz böyle bir konsept yok, doğal üreme kastedilmiş. Aynı Hint-Avrupa kökünden Yunancada **kréas** var, "insan veya hayvan bedeni," yahut düpedüz "et" anlamında.

Arapçada olay gene farklı. Xırıltılı x ile **xalq**, tanrının yaratma eylemine verilen ad. Ama aslî anlamı bu değil, "ölçerek kesmek, biçmek, pay edip ayırmak". Mesela giysi yapmak amacıyla kumaş kesmek de xalq. Akraba dillere bakarsak, Aramice **xalq** "pay etmek, bölmek". İbranice **xeleq** "pay, porsiyon, kısmet". Tevrat'ın birinci cümlesini İngilizceye "In the beginning God *created* the heaven and the earth" diye çevirmişler, hani sanki "ete kemiğe büründürdü" gibi. Halbuki aslının vurgusu biraz daha farklı, "Başlangıçta Tanrı yer ile göğü ayırdı" diyor. "Pay etti" yahut "oranladı" da olabilir.

Demek ki neymiş? Türkler olaya pratik, Latinler biyolojik, Ortadoğulular idari veya matematiksel açıdan yaklaşmışlar. Al sana paradoks!

Düşünürseniz, o metafizik anlamdaki "yaratma" işi insanın doğal dünyasında yeri olmayan bir kavram. Bu dünyada canlılar vardır "doğar"; aletler vardır "yapılır"; doğal nesneler vardır, onlar da öylesine "vardır", hadi bilemedin "düzenlenir". "Varolan şeyler neden var" diye üstdüzey bir soru sorunca yeni bir konsept gerekmiş, eh onu da elde hazır malzemeden uyarlayıvermişler böyle.

(2.11.2009)

Nefi

Olmadık kelimelere meraklı olduğu anlaşılan bir okurum yazmış, **nefi** nedir diye. Öztürkçe Sözlük "Türkçedir" diyormuş, her ne demekse. Buna karşılık TDK'nın web sitesi Arapçadır demiş. Hakem diye beni seçmişler, bak şu işe.

Benim bildiğim Türkçede **nafi** vardır, "yararlı" demek. A uzun söylenir, sonda da ayın vardır, telaffuz edilmez, ama arkaya bir ek getirdiğinizde *nafisi* değil *nafii* derseniz ukalalık defterine ciddi puan yazdırırsınız. Arapça kök N-F-ayın. Aynı kökten **nafiᶜa** var, "faydalı iş", **menfaᶜat** var "fayda", bir de gayrımenkul hukukunda geçen **intifaᶜ** hakkı var, "faydalanma hakkı" demek.

Nefᶜî bildiğim kadarıyla sadece ünlü şairin mahlası olarak kullanılmış yapay bir kelimedir. O da "yararlı" ya da daha

doğrusu "faydasal" anlamına gelir. Özellikle baktım, 18. yüzyıldan günümüze kadar basılı hiçbir Türkçe sözlükte geçmiyor. TDK sözlüğünün 1945'ten 2003'e dek sekiz baskısında yok. Lehce-i Osmani ve Kamus-ı Türki'de yok. Arapça sözlüklerde de yok. Sadece TDK web sitesine eklemişler, hangi akla hizmet bilmem, belki şairin adını merak edenler vardır diye düşünmüşler. Ama kesme işareti kullanmadıkları için kel alaka bir entry olmuş.

"Ne" soru edatı ve türevleri dışında "Öz"türkçede /n/ sesiyle başlayan kelime yoktur. /f/ sesi de ancak belirli koşullarda ve hece sonunda görülür. Yani başka hiçbir şey bilmeseniz de Öztürkçede nefi diye bir sözcük olamayacağını bilebilirsiniz.

(3.11.2009)

Kısa günün kârı

✵

Neşe Düzel'in pazartesi günkü röportajında enteresan şeyler anlatan askerî savcı Faik Bey bir de komik hadiseye değinmiş. Özal zamanında Beyazıt camiinde tekbir getirerek gösteri yapan sakallı gençlerin ayaklarına dikkat etmişler, hepsi postallı imiş.

Hrant Dink 2005'te Sabiha Gökçen meselesini ortaya attığı zaman eski Halaskârgazi Caddesi'nde aniden beliriverip terbiyesizlik yapan gençleri hatırlıyorum, onlar da postallı idiler. Gösteriden sonra belli bir disiplin içinde Birinci Ordu karargâhı yönünde uzaklaşıp gittiler.

Cumhuriyet Bayramı'nda çıkan "Gençliğe Hitabe" yazımdan sonra, vatanperver Türk gençliği olduğunu iddia eden ki-

ülkeden 400 kadar mail aldım. Vallahi komik bir şey, ama hepsinin de postallarını görür gibiyim. Toplam üç cümleden oluşan bir zihin dünyasını, müthiş bir disiplinle, toplam üç ila yedi satırda ifade edivermişler. Sülalemi ve anatomimin tüm detaylarını elden geçirdikten sonra, yaklaşan "Türk şahlanışını" müjdelemişler, heavy metal tınıları içeren bir üslupla. Dürüst Dübr adlı blogumda seçkin örneklerini okuyabilirsiniz.

İlginç olan şu ki, ikinci günün sonunda küfürlü mailler bıçakla kesilmiş gibi kesiliverdi. Kendilerince daha "kibar" zannettikleri bir dille beni aşağılayan 10-12 satırlık mailler başladı. Sanırım bu çocuklara emir veren her kimse sonraki hamlemi tahmin etti, "kıt'a dur, solaa çark" gibisinden bir işlem yapma gereği duydu.

Bana göre hava hoş, ben seviniyorum, işin ucunda iyi para var çünkü. Bu yazıları yazmak için Soros'tan ve Ahmet Altan'dan alamadığım milyarlar yetmemeye başlamıştı. Şimdi düşünün, tanesi biner liradan 400 tane tazminat davası, oh keka! Hâkimler çamura yatarsa gidersin AİHM'e, onlar daha da cömert.

Bizim kaya mezarının finansmanı çıktı bile![90]

(4.11.2009)

90 15 Ağustos tarihli 'tırlatmak' başlıklı makalemde kaya mezarını anlatmıştım. Bir yılık çalışmanın sonunda şimdilik 40.000 lira civarında bir maliyeti oldu. Bu paraya bir araba alsan bilemedin on yıl idare eder. Mezar 2000 sene dayanır diye umuyorum. Amortisman mantığıyla düşünsen bundan iyi yatırım mı olur?

Scientoloji

Gazetelerde çıktı, Fransız mahkemesi "Scientoloji tarikatinin" dolandırıcılık yaptığına hükmetmiş. Eder, kendi bileceği iş. Ama bu nesnenin İngilizcesi **Scientology**, /sayıntahci/ okunur. Fransızcası **Scientologie**'dir, uyarlamasının /siyantoloji/ olması gerekir. Peki "scientoloji" nedir?

Tahlil edelim: A) Türkçede 1980'lerin ortasından beri yerleşik usul gereği İngilizce kelimeler orijinal imlayla alınır, fonetik imlaya uydurulmaz. Brownie olur, network olur, ama bıravni ve netvörk olmaz. B) Ama +loji eki Türkçede yaklaşık 120 yıldan beri yerleşiktir; sosyoloji, seksoloji, filoloji bir sürü örneği vardır; dolayısıyla şiddetli bir "analojik baskı" uygular. Gariban ajans muhabiri ne yapsın? İki kuralı birden uygular, ortaya ne kuş ne deve, acayip bir şey çıkar.

Bana sorsalar ben *bilimbilim* yahut daha iyisi *ilimbilim* derdim. Science bilim, +logy de bilim demek, tam tercümesi budur. Olayın özündeki absürdlüğü yansıtmak açısından da uygun.

Bu scientology şeyini 1950'lerde Reverend Ron Hubbard adlı bir zatı muhterem çıkarmış. Biraz reenkarnasyon, biraz galaktik konfederasyon, biraz "kişisel gelişim" ve psikoloji içeren, tam Çağdaş Yaşama uygun bir inanç ve ibadet sistemi. Amerikan yasaları izin verdiği için Hubbard bu şeyi yeni bir din olarak tescil ettirmiş; dolayısıyla 1. kendisi peygamberlik mertebesine ulaşmış, 2. federal ve yerel vergilerden muaf olmuş.

Ama Avrupa Amerika'dan daha muhafazakâr bir kıta. Hele Fransa, devletin gözetim ve denetimi dışındaki dinlere pek sıcak bakmayan laik bir ülke. O yüzden orada Hz. Ron'un dini din değil dolandırıcılık sayılıyor.

(5.11.2009)

Tümen

En eski dillerin birçoğunda yüz ve binden sonra bir de on-bin sayısının özel adı vardır. Eski Yunanca **myrias**, çoğulu *myriades* "on bin". (İngilizce **myriad** halen "sayılamayacak kadar büyük sayı" anlamındadır.) Sanskritçe **ayuta** on bin. Eski Asya Türkçesinde **tümen** de öyle.

İlk Türkçe örneklerden beş altı yüz yıl öncesine ait Toharca metinlerde de aynı anlama gelen **tmane** sözcüğü varmış. Bundan hareketle Şinasi Tekin, ki kıymetli bir filologdur, sözcüğün Toharcadan Türkçeye alındığına hükmediyor. Oysa bence tersi de pekala mümkün. **Tüm** (top, küme) ve **tümsek** sözcükleriyle bağlantı düşünülebilir. Toharlar Türklerden önceki devirde bugünkü Uyguristan'da oturan bir kavim. Türk-

lerle aralarındaki iletişimin tek yönlü olduğunu düşünmemiz için bir neden yok.

Türkiye Türkçesinde sözcük oldukça marjinal kalmış; sadece **tümen tümen** ("çok fazla") deyiminde hayatiyet gösteriyor. Buna karşılık bakıyoruz İran'a, Şah İsmail Safevi'nin Türk ağırlıklı ordusunda tümen, on bin kişilik birliğin adı. Ayrıca on bin paralık İran para biriminin adı da tümen. Türkçeden almışlar.

Osmanlı tarih yazımında tümen sadece İran ordusuna ait bir askerî birlik adı olarak geçer. 1934'te Dil Devrimi bünyesinde askerî terminoloji Öztürkçeleştirilirken, eski adı fırka olan birliğe "ne diyelim, ne diyelim? hadi bu da tümen olsun," hesabıyla tümen adını vermişler. Oysa ful tümen mevcudu 30.000 civarıdır yanılmıyorsam.

(6.11.2009)

İngiltere

Neden tere? Yani neden İngilland yahut İngilya veya İngilistan değil? Frenk ne zaman Fransız olmuş? Yüzlerce yıl Portakal olan memleketin adı nasıl Portekiz'e dönmüş? Bu soruların cevabı üzerinden Türkçenin tüm kültürlerarası ilişkiler tarihini yazmak mümkün. Köşeyazısı değil kitap olur vallahi.

İtalyanca **İnglaterra** (eski imlası İnghilterra) ve Fransızca **Angleterre**, ikisi de "İngiliz toprağı" demek. *Terra* = toprak, arazi. Biz İtalya'dan mı almışız, Fransa'dan mı? Karar vermek zor. 1680'de henüz İngiltere yok, Meninski sözlüğü hem milletin hem ülkenin adına **İngilîz/İngilîs** demiş. Tere 18. yüzyıl sonlarına doğru zuhur ettiğine göre Fransızcadan aktarılmış olması daha muhtemel bence. Fransızcanın uluslararası diplo-

ması dili olmasıyla bizimkilerin buna ayak uydurması aşağı yukarı o devirdedir.

17. yüzyılda hâlâ **França** ve **Françalu** revaçta, ama ufak ufak **Fransa** da başlamış bile. İlki tabii İtalyancadır, /s/li biçimi ise Fransızca. Peki **Fransız** ne? Rahmetli Tietze Venedikçe **Franzès** biçimine dikkat çekmiş, ben de ona kanmışım. Ama sonradan düşündüm, **français** sıfatı bugünkü Fransızcada /franse/ diye okunur gerçi ama ta 18. yüzyıla dek sondaki /s/ yutulmazdı, eril hali bile /fransez/ olurdu. Asıl oradan olmalı.

Nemçelü'nün **Alman** olması da yine Fransız ekolünün etkisidir; en erken 1780'lerde örneğini buldum. Sırpça ve bilumum diğer Slav dillerinde *nemeç/niemçi* vs. "dilsiz" demektir. Almanlara bu adı vermişler, doğru dürüst konuşmayı bilmeyen yabancı anlamında. Osmanlı da *Doytiş* yahut *Totış* filan diyeceğine tutmuş Rumelili ahalinin kullandığı Nemçe adını benimsemiş, ta 14. yüzyılda. Kazara Türklerin o devirde Almanlarla biraz daha yakın teması olsaydı bugün "Meşhur Totış şairi Goethe" diye konuşuyor olacaktık belki de. Ülke adı da Totışistan? (Deutsch'un aslı Teut'sch malum.)

Bu konuyu sevdim, yarın devam edeyim.

(7.11.2009)

Hindistan, Arabistan

Erken dönem Osmanlı Türkçesinde çoğu zaman ulus sıfatıyla ülke adı biridir. Rum, mesela, hem ülke adıdır hem o ülkeye ait insanın ve lisanın sıfatı. Aynı şekilde "Bulgar'a ve Macar'a sefer eyledük" yahut "Hind padişahının kızı" dendiğinde kastedilen şey genelde insanlar değil ülkedir. Bilhassa ülke vurgulanmak istediğinde eli/ili kullanılır, Rum Eli ya da Sırp Eli gibi. Ülke adına +lu ekliyerek yeniden sıfat yapıldığı da olur: Macarlu, Sırplu, Nemçelü vb.

Farsça +istan eki çok eskiden beri Türkçede bilinir. Ama yaygın olarak ülke adı yapımında kullanılması sanırım 16. yüzyıl modası olmalı. Hindustan, Habeşistan, Lehistan vesaire o devirden itibaren standart olmuştur. Dikkat edin, 16. yüz-

yıl Osmanlı ufku içinde olan yerlerin hemen hepsinin adı bugün +istan'la söylenir. Rusya istisnadır, çünkü o zaman henüz Rusya yoktu, Moskof Eli vardı; "Rusya" adı 18. yüzyılda bize Fransız ambalajıyla geldi.

Bir de Arnavutluk vardır. Çünkü 1908-1912 krizinde oralardan sanki ülkeymişçesine "Arnavudistan" diye söz etmek millî ve hamasî değerlere aykırıydı, hafif aşağılayaraktan "pöh, Arnavutluk!" demek siyaseten daha uygundu. Aşağılaya aşağılaya bir baktılar ki, pırr, orası da uçmuş. Bugün de deneyin bakın, vatanımızın bir bölümüne Kürdistan deyince beyni kontak yapan insanlar, "o yöre hep Kürtlüktür" deseniz o kadar ayılıp bayılmazlar. Akıbeti aynı olmaz inşallah.

Dur yahu, ne diyorduk? 18. yüzyılda çıkan ülkelerin +ya, 19. yüzyıl sonunda çıkanların +landa hatta +landiya olmasından söz edecektik. Gene yerimiz bitti.

+istan ekinin Farsça olduğunu bilmez miydiniz? Eski Farsça "durma yeri, durak, konak" anlamına gelen **stânam** sözcüğünden geliyor. İngilizce **stand** (durmak), Latince **station-** (durak veya durum), Eski Yunanca **statikós** (durgun), Eski Hintçe **sthâna** (duruş) ile aynı Hint-Avrupa kökünden. Kürtçe **rawestan** (durmak) da aynı olmalı galiba: ra-'yı çözdüm de, we-'den emin olamadım.

(9.11.2009)

Manitu adına, ugh

"Aztekçe *tepetl* dağ demekmiş, demek ki Kızılderililer Türktür" diye akıl yürütenlerin mustarip olduğu hastalığa tıp dilinde *ignoramus maximus* deniyor. Türkçesi zır cehalet.

Atamız zamanında elde çok fazla malzeme yoktu tabii, bir yerde mazur görmek lazım. Ama bugün öyle değil. Amerikan yerli dilleri dilbilim camiasında popüler bir konu, tonla araştırma yayınlanıyor, üçyüze yakın dil belgelendi, tasnifler değişti, arkeoloji alanında nefes kesici yeni bilgiler çıktı.

İlk insanlar bundan 12.000 yıl önce Kuzeydoğu Asya'dan Amerika'ya geçmiş. Yerli Amerikan nüfusunun yüzde 90 küsuru o göçenlerin soyundan gelme. Muhtemelen ilkinden 4000 yıl sonra ikinci bir grup gelmiş, Kanada'nın en batısın-

dan Teksas'a kadar uzanan alana serpili Na-Dené ve Tlingit dilleri ailesini getirmiş.

Şimdi bu insanların bir kısmının Ötüken ve Ergenekon taraflarından gelmiş olması mümkün mü, mümkün pekala. Ama şöyle bir sorun var. Bugün Türkçe dediğimiz dil konusunda bildiklerimizin ufku taş çatlasa bundan 2000 yıl öncesine gidiyor. Proto-Altayca hipotezi doğruysa hadi diyelim Türkçe ile Moğolca ve Tunguzcanın atası olan dilin iki-üç yüz kelimesini azıcık tahmin edebiliyoruz, olsa olsa 3000 sene öncesi.

Kıyaslamalı dilbilimin büyük zaferi Hint-Avrupa anadilidir. O da bundan 5000 veya 6000 sene öncesine gider. O dilin bugüne kalan yüzden fazla türevi olduğundan ve bunların hepsi çok iyi belgelenmiş diller olduğundan, binlerce ve binlerce dilbilimci iki yüz sene boyu eşekler gibi çalışıp Hint-Avrupacayı çözmüşler. Bilip bilebildiğimiz bu kadardır, bundan ötesi yok.

Sivil halktan birinin "aa bak lan bu kelime buna benziyor" deyip doğru sonuç çıkarabileceği zaman dilimi bilemedin iki bin senedir. Ondan eskisi uzmanlık alanına girer. Mesela Farsça sad (100) ile Latince kentum (100) ve Yunanca hekaton (100) aynı kelimedir, Hint-Avrupa fonolojisine vakıf biri bunu şıp diye görebilir. Ama "vatan emreder ben yazarım" ekolünden gelen amca göremez. Nerede kaldı *on iki bin* sene!

Şöyle anlatayım. Amerika dilleriyle Türkçe belki de akrabadır, olmaz diye bir şey yok. Türkçede bugün tepe dediğimiz kelime belki Witoto dilinde *uqqultup*, Zuni dilinde de *haadowo* şeklini almıştır, olabilir. O zaman sen de otur, dersini çalış, ses değişim kurallarını bul, ispatla, değil mi? Onu yapmadığın sürece yaptığın iş sallamacadır, o kadar.

Kızılderili kilimleri de Anadolu kilimlerine benziyormuş, iyi mi? Bana sorarsanız Ermeni halıcının biri götürmüştür, Kristof Kolomb'dan bin sene önce.[91]

(10.11.2009)

91 Son cümleyi tabii espri olarak yazmıştım. Meğer gerçeğe tahminimden daha yakın imiş. Dr. Tamer Eryılmaz Kızılderili kilimlerinin öyküsünü anlattı.

Kızılderili kilimlerini 1950'lerde rezervasyonlarda el sanatlarını ve ticari girişimciliği artırmak amacıyla küçük işletmeler kurmayı özendirmek için çeşitli yolları denerken beyaz Amerikalı sokmuş. Desen olarak da sağa sola bakmışlar ve Türk kilimlerinden desenler alıp öğretmişler. Öğretenin Ermeni olup olmadığını bilmiyorum.

Yerli Amerikalılarda dokuma hemen hemen sadece Navajolarda ve İspanyolların gelmesinden sonra başlamış. İlk dokumalar battaniye türünde. 1800'lerin ikinci yarısına kadar kilim veya "rug" diye bir şey yok. İlk battaniyeler "reis battaniyesi" (Chief's Blanket) adı altında satılır ve tanıtılırmış. İlk kilimler 1850'lerde gözükmeye başlamış.

İlk görülen desen çeşitli renkte paralel çizgiler. Daha sonra paralel çizgiler zig-zaglar kazanarak dalgalı bir görünüm almışlar. Ortasında eşkenar dörtgen (karo veya baklava) olan desen ilk defa 1880'lerde görülmüş. Zaman içinde değişik desenlerin sayısı artmış.

İlk kayınpederim ABD'de Navajo eğitim sisteminin kurulmasında emeği geçen bir dilbilimciydi ve Navajo dilini bilirdi. Merak edip sormamışım o zaman.

Muhtasar

Süryanice **xetsrâ** serçe parmağı demekmiş. E peki, ne yapalım, bir lüzumsuz bilgi daha der geçeriz. Sonra aklımıza takılır Arapçasına bakarız. Süryanice /ts/ sesinin Arapça karşılığı kalın /s/ yahut sad harfidir, o yüzden x-S-r maddesine gitmek lazım. Bu kökten basit kelime yokmuş, ama türevler bak orada: *ixtiSâr* kısaltma, *muxtaSar* kısaltılmış, özet. Bildiğimiz **muhtasar** beyanname'nin muhtasarı. Böyle şeyler keşfedince insan ne kadar neşeleniyor anlatamam size.

Gene sad harfiyle **ʿuSba** "sıkı bağlarla birbirine bağlı insan topluluğu, kabile, aşiret". **ʿaSab** Arap kültüründe son derece merkezî bir kavram, "aşiretine bağlılıktan ileri gelen öfke ve duyarlık hali". Latinceden gelen *fanatizm*'i tam karşılıyor. Fa-

natizm de esasen bir tapınağa mensup kişilerin öfke ve hamasetine verilen addır, "benim Apolloma laf edeni yakarım ulan" diye özetlenebilecek ruh hali. Fiilin beşinci halinde **taassub** (ta^{c}aSSub) aşağı yukarı asab ile aynı anlamda, aşiretine yan bakanlara karşı içten içe kaynama durumu. Bu işi yapan kişi de **mutaassıb** olur.

Teamül. Amel'den altıncı babda fiil, esasen "karşılıklı veya beraber iş yapma, edişme". İngilizcesi *collaboration* yahut *practice* olabilir. Zannederim *teamül-i kadim üzere* deyiminin etkisiyle modern Türkçede anlamı kaymış. "Eskiden yapılageldiği gibi" anlamı kazanmış. "Sınavdan önce gel seninle teamül edelim" diyebilmen lazım aslında ama diyemiyorsun işte.

Tesanüt. Arapça "bir şeye veya birine dayanma" anlamına gelen az işitilmiş bir kelime. Vefik Paşa ve Şemseddin Sami lugatlarında yok. Galiba Ziya Gökalp ya da o dönemin sosyoloji meraklılarından biri 1910'larda bunu Fransızca *solidarité* karşılığı olarak kullanmış. 1930'larda da hemen Öztürkçesini bulmuşlar: dayanışma. Mantıklı tabii, **sened** dayanak, **isnad** etmek dayandırmak, **istinad** dayanak, bu da dayanışma olur.

(13.11.2009)

Ulusdevlet I

Ödev yetiştirme derdine düşmüş bir genç okurum "Ulusdevlet nedir" diye bula bula soracak beni bulmuş. "Ulusdevlet, meşruiyet kaynağını din, müktesep hak, fetih, sözleşme, fayda ve saire yerine 'ulus' adı verilen ideal varlığa dayandıran zorba çetesine verilen addır. 1800'lerden 1960'lara kadar modaydı. Şimdi medeni ülkelerde kimse yemiyor," diye cevap yazdım. Artık bilmem, ne not alır.

Şöyle yazsa belki hocası insafa gelip aferini çakardı:

Her devletin temel kaygısı, hocam, itaattir. Emir verdi, ceza verdi, falanca kişi veya zümrenin çıkarına aykırı bir karar verdi: insanların buna boyun eğmesini nasıl sağlayacak? "Silah zoruyla sağlar" desen olmaz, yetmez. Emrin "haksız" ol-

duğuna inanırlarsa direnirler, istediğin kadar silahlan baş edemezsin. Hem ayrıca, o silahları kullanacak adamların da aklı yatması lazım ki yaptıkları doğru iştir. Yoksa o silahlar tutukluk yapar, hatta yüzüne patlar.

Şimdi, insanlarda ezelden beri "biz" ve "ötekiler" duygusu vardır. Bizimkileri seversin, ötekilere gıcık kaparsın: temel bir içgüdüdür. Bizle ötekinin ayıracı bazen aşirettir, dar veya geniş memlekettir. Bazen dildir, bazen din veya mezheptir, bazen ortak töredir. Bazen meslek ve kültürdür, siyasi inançtır, takım ruhudur. Bu aidiyet duygusu hiçbir zaman tek bir boyuta oturmaz, en ilkel zannettiğin toplumlarda bile birbiriyle çelişen, birbirine tam oturmayan birkaç ayrı aidiyet katmanı bulunur. İnsanı insan yapan da işte o çok katmanlılıktır. Çok katmanlıysan, o katmanlar arasında karar vermen gerekir; ne yapacağın belli olmaz. Değilsen zaten koyundan farkın yok.

Ulusdevletin püf noktası, hocam, insanların aidiyet duygusunu tek boyuta indirgeyebilme ham hayalidir. Der ki, din ve mezhep fark etmez; Kayserililik yahut Sivaslılık yok; takım ruhuna da ancak milli takımı tuttuğun ölçüde cevaz veririm. Bir yanda birey var, öbür yanda tek ve mutlak itaat odağı, ulus! E ulusun neyi emrettiği nereden belli olacak? Ulusun sözcüsü olan Devlet ne diyorsa o! Bu kadar yalın: bütün toplumu koyuna dönüştürme projesidir.

(14.11.2009)

Ulusdevlet II

✵

Ulusdevlet projesinin insanları koyuna dönüştürme projesi olduğunu anlattık dün.

Ama bu proje hayaldir, yürümez. İnsanoğlu koyunluğa ancak bir yere kadar ayak uydurur. Çokkatmanlılığı sürekli yeniden üretir. Kimi der ki ben Avrupa insanıyım, orayı mihenk alır, verilen emirleri o kıstasa vurup sorgular. Öbürü der ki ben Müslümanım, o dediğin kitabıma uymaz. Beriki Lazlığını öne çıkarır yahut aşiretinin emrini devletin kanunundan üstün tutar. Kimi Mor Parti'nin ulusun iradesini temsil ettiğine inanır, kimi Turuncuların. Oldu mu ortam karmakarışık?

Sonuç şu: ulusdevlet projesi, durmaksızın vatan haini üretir. Sen insanı tek boyuta hapsetmeye çalıştıkça, insan dediğin

o yaratık civa gibi elinden kaçar. Çıkar, benim sevgilim yahut çocuğum yahut vicdanım ittiğimin devletinden daha mühimdir der, ki normal duyarlığa sahip her insanın doğal duygusudur. Oysa ulusdevlet teorisi açısından baktığında bu dediği vatan hainliğinin daniskasıdır.

İtaatin tek meşru odağı ulus=devlet ise, büsbütün koyunlaştıramadığın her insanı potansiyel vatan haini saymak zorundasın. Eyleme geçmese bile ruhunda kaypaklık vardır. Yarın "sana ölmeyi emrediyorum" dediğinde ne cevap vereceği, hangi itaat odağına boyun eğeceği belli olmaz. Bir bakmışın, memleketin yarısı bilfiil vatan haini olmuş, öbür yarısı da potansiyel vatan haini. Ulus dediğin şey senin Politbürondan ibaret imiş, o Politbüroda da kaç kişinin gizli emeller besleyen hain olduğunu bilemezsin üstelik. Artık as, asabildiğin kadar.

Peki, hocam, burada ulus kötü şeydir, iptal edilmelidir diyor muyuz? Hayır, demiyoruz. İnsanın kendini bir yerlere ait hissetmesi neden fena olsun? Kültürünü seversin, dilini seversin, atalarını seversin, "bizimkiler"in hayrına bir şeyler yapıp mutlu olursun, onların başarılarıyla övünürsün, fena mı? Fena olan o değil, bunun tek başına, tek boyutlu insan imal etme projesine alet edilmesidir.

Laiklik diyordun, buyur işte laikliğin en hası. Kurtar devleti tek boyutlu ulus inancından. De ki Devlet, vatandaşların dinine, mezhebine, ve ULUSUNA karışmaz. Kimsenin ulusunu üstün veya aşağı görmez. Ulus ibadetini devlet dini yapmaz. Devlet bir hizmet örgütüdür. Orada oturan herkesin faydasını gözetmekle mükelleftir, ister Türk ister Japon olsun. O kadar.

Bunu diyebilsen, bir süre sonra bakarsın komşu ülkeler bile "biz sıkıldık bu ulusdevlet işinden, bi mahzuru yoksa bizi de alır mısınız" diye kapında sıra olmuşlar.

(15.11.2009)

Hı değil xı

✵

Xırtlaktan[92] xırt gibi çıkarılan o ses dünya dillerinin bazılarında var, bazılarında yok. Ne hikmettir bilinmez, Türkçenin doğu komşularının hepsinde var. Kürtçede var, malum. Arapçada, Farsçada, Ermenicede, Gürcücede, Zazacada, Çerkezcede, Lazcada, Süryanicede ve İbranicede de var. Ona bakarsanız Azericede de var, Anadolu Türk ağızlarının çoğunda da var. Ama İstanbul ağzında yok. Batılılıktan mı? Sanmam. Holandacada da o ses var sonuçta, Batının batısı İskoççada da var. Tesadüf olmalı.

O sesi temsil eden bir harf olmadan da Türkçeyi paşa gibi yazarız tabii; bunca senedir yazmışız, bir şeyimiz eksilmemiş. Ama bakın şimdi ne oldu. Türkçenin on yıllardır kapalı duran

doğu penceresi aralandı, o taraftan da esintiler gelmeye başladı. Gün geçmiyor ki Kürtçeyle ve Kürtlükle, Arapçayla ve Arap kültürüyle ilgili bir konuya toslamayalım. Ötekilere de sıra gelecektir, kuşkunuz olmasın. Sonuç? Mesela o köyün adı **Hultik** mi **Xultik** mi, ayırma ihtiyacı doğuyor. Yahut berber anlamına gelen **hallâk** ile Yaratan anlamındaki **xallâk**'ı ayırdetmek gerekiyor. Ayıramasan ufak ufak kendini cahil hissetmeye başlıyorsun.

Akademik literatürde o sesi zımbırtılı h harfiyle yazarlar, şöyle: ḫ. Ama Microsoft kahrolsun, standart fontların hiçbirinde bu harf yok, en yeni Unicode'da bile çift karakter yazmak zorundasın. İşin yoksa editöre ayrı, tashihçiye ayrı, matbaaya ayrı not yaz, aman gözünü seveyim zımbırtılı h'lerim baskıda doğru çıksın diye. Klı diye yazsan gene olmaz, Türkçe imlanın mantığına aykırı. Üstelik uluslararası kullanımda kh'ın anlamı başkadır, sert nefesli bir /k/ anlamına gelir.

1930'lu yılların başında Celadet Ali Bedirhan, pardon Bedirxan, bugünkü Kürt alfabesini oluştururken خ karşılığı x harfini kullanmış, pek de iyi etmiş. Başta biraz tuhaf geldi bana da ama çabucak alıştım, şimdi rahat rahat kullanıyorum.

Batı dillerinde x'in anlamı başkadır /ks/ okunur tabii, ama olsun o kadar karışıklık diyeceğiz. Muğlaklık olmasın diye sözlüğümde Yunan alfabesindeki χ harfini kullandım. Ama günlük yazışmada öyle egzotik simgelerle uğraşamazsın ki?

(17.11.2009)

---

92 Gırtlaktan değil tabii, art damaktan. Gırtlaktan çıkarılan sesler bildiğimiz yumuşak /h/ ile Arapçadakı ayındır. Art damak dediğimiz damağın arkasındaki yumuşak kısımdır, küçükdil dahil; x sesi oradan çıkar.

Karakter

Dün sözünü ettiğim /x/ sesi Eski Yunancada var, χ harfi ile yazılıyor. Ama Latincede yok, dolayısıyla Latin alfabesinde eşdeğer bir harf de yok. Eski Romalılar Yunan kültürüne pek hayran olup, elit eğitimini bile Yunan diliyle verdiklerinden, Yunancadan aldıkları kelimelerde ne yapsınlar, o harfi kendi dillerinde CH çiftharfiyle göstermişler. Ama dilleri o sese dönmediğinden, bunu alelade C harfi gibi /k/ telaffuz etmişler. Misal, χαρτα (papirüs tabakası), Latincesi **charta**, okunuşu ama /karta/. χαρακτηρ (oyulmuş damga, mühür), Latincesi **character**, söylenişi /karakter/. χρομή (renk), Latince **chroma**, telaffuzu /kroma/. Vesaire.

İngilizce imla ile cebelleşiyorsanız, buyurun sizi bir muammadan kurtardım. İngilizcede ch çiftharfi biliyorsunuz çoğu

zaman /ç/ okunur ama bazen /k/ okunur. Ne zaman /k/ okunur? Latinceden İngilizceye direkt gelen TÜM kelimelerde. Ayrıca modern çağda Eski Yunancadan türetilmiş yeni kelimelerde de "Latince usul böyledir" hesabı yine /k/ okunur. *Character, chrome, architect, chorus, school, archeology* böyle. Çarakter değil karakter, arçitekt değil arkitekt.

Fransızcada daha başka bir durum var, sırası gelmişken ona da bakalım. Kelime başında kalın sesliden önce gelen /k/ sesi, Latincenin Kuzey Frengistan halk lehçesinde /ç/ sesine dönüşmüş – tıpkı *çöpek, çestane, çitap* diyen Ciresunlular gibi konuşmaya başlamışlar yani. 11. yüzyıla doğru nihayet "ya bu bizimki Latince değil ayrı dil" diye karar verdiklerinde yerel lehçeye özgü bu /ç/ sesini ifade edecek bir harf aramışlar. Latincede böyle bir harf yok, mecbur CH çiftharfinde karar kılmışlar, "normal k değil çatlak söylenecek" anlamında.

Dava gene bitmemiş. 13. yüzyıl başlarında Fransızcada Büyük Sessiz Kayması gerçekleşmiş, /ç/ sesi (ve daha başka üç ses) Fransız dilinden pat diye düşmüş, bütün /ç/ler olmuş /ş/. Ama o arada Fransızca imla iyi kötü oturmuş olduğundan, bir daha imla değiştirmekle uğraşmamışlar. CH çiftharfini /ş/ diye okumakla yetinmişler.

Bu yüzden bakın ne olmuş. 11. ila 13. yüzyılda Fransızcadan İngilizceye geçen binlerce kelime var. O kelimelerde eski Fransız telaffuzu aynen korunmuş. Oysa asıl Fransa'da dil almış başını başka yere gitmiş. Aslan Yürekli **Richard**'ın adı mesela iki dilde aynı yazılıyor. Ama İngilizler /ç/ ile /riçırd/ derken, Fransızlar /rişar/ diyorlar.

Peki, bundan bize ne? Şu: Hiçbir dil "fonetik" denilen imlayı uzun vadede koruyamaz. Türkçede de göreceksiniz öyle olacak. İmla fosilleşirken, telaffuz başka ufuklara yelken açacak. Bir bakacağız ki, aynen İngilizcedeki gibi, sözlüklerde

Türkçe kelimelerin yanına parantez açmışlar, "o kelime öyle yazılır ama siz bakmayın, böyle okunur" diye açıklama gereği duymuşlar.

(18.11.2009)

Hem fiildir hem isim, bu ne biçim bir cisim

Türkçeyi Hint-Avrupa dillerinden ayıran en temel özelliklerden biridir: Fiil kökü isim olmaz! Ya da şöyle diyelim: Fiil kökü ile onunla eşsesli isim arasında anlam bağı yoktur. Atmak başka at başka. İtmek başka it başka. Keza karmak/kar, yüzmek/yüz, yanmak/yan, gezmek/gez, uçmak/uç, ermek/er, artmak/art, açmak/aç... Say sayabildiğin kadar. Anayasanın değiştirilmesi teklif dahi edilemeyecek maddeleri kadar temel bir dil kuralı.

Görünürde birkaç tane istisna var. **Savaş**, **barış**, **şiş**, **göç**, belki **sık**, bir de affedersiniz bunun noktalı hali. Ama bunların da en azından bir kısmını açıklayabiliyoruz. Türkçede biliyorsunuz bir fiilden isim yapan +iş eki var, bir de işteşlik ve dö-

nüşlülük fiili yapan +işmek eki var. Birincisine örnek alış, ediş, vuruş; ikincisine alışmak, edişmek, vuruşmak. Kökümüz alış değil, al; yani sorun yok. Savaş ve barış besbelli *sava- ve *barı- fiillerinden gelme türevler, kök fiilleri kaydedilmemiş de olsa. Şişik anlamında şiş ise bence şişiş sözcüğünden sıkıştırılmış olmalı.

Peki, vatanist gençliğin zihinsel evreninin merkezi olduğu anlaşılan o öteki şeyin adını ne yapacağız? Orada da sondaki /k/ sesi iki ayrı işlevle kullanılmış olabilir mi?

Bakın o kadar da fantezi değil. Türkçede "idrar etmek" anlamına gelen **siymek** fiilini bilirsiniz değil mi? Çok eski bir Türkçe sözcüktür, Orta Asya Türkçesindeki aslı siymek değil *sidmek*'tir, **sidik** de oradan gelir. Oradaki +d'nin de ek olması kuvvetli ihtimaldir; yani nihai fiil kökü **simek* olmalıdır. E, Türkçede alet ve işlev adı yapan bir +(i)k eki var. Ekleyin bakalım ne oluyor.

Fiili nasıl açıklayacağız? Eski Türkçede dönüşlü (yani refleksif) fiiller yapan +ik- ekini varsaysak anlam bağı oluşmuyor, olmaz. Acaba çakmak, sokmak, sıkmak, yıkmak, yakmak gibi haşin eylemlerde hep karşımıza çıkan /k/ sesi, eski ve unutulmuş bir fiil yapım eki midir diye geliyor insanın aklına. Toprağı bol olsun Gerard Clauson böyle bir intensif ekinin varlığını ısrarla savunmuştu, ama Marcel Erdal'dan ağzının payını aldı. Gene de haklı mıydı? Yok, emin değilim, sadece fikir gezdirmece benimki.

***

Bir kelimeyi kullanmadan etrafında dolaşma sanatına eski belagatte **icaz** deniyormuş. Frenkçesi **périphrase** veya **periphrasis**. Becerdim değil mi?

(20.11.2009)

Fasulye

Okurlarım iki ekole bölündüler sanırım. Bir kısmı sevgili Önder Aytaç gibi siyaset, tarih, felsefe felan bilmediğim konulardan uzak durup kelimelere yoğunlaşmamı öneriyor. Bir kısmı da öyle fasulyeden mevzularla bizi sıkma, siyaset anlat diyor. Bana aslında ikisi de uyar. Ama geçen haftalarda siyasete biraz fazla girdim, vatanist Türk gençliği benim yüzümden galeyanlara gelmiş diyorlar, o yüzden belki bir müddet fasulye işleriyle ilgilensem daha iyi olacak.

Eski Yunanca **phasêlos** bugün bildiğimiz fasulye değil, Anadolu'da **fiğ** dedikleri, milimetrik taneli, tatsız tuzsuz fasulyegilin adı. Bilimsel adı *vicia sativa*. Eski Dünya'da onbin yıldan beri yetiştirilen bir bitkiymiş. Bunun GDO'su olan *vicia*

faba Milattan 2000 yıl kadar önce Doğu Akdeniz'de geliştirilmiş. Yunancası ve Latincesi faba'dır; oysa bizde sadece ezmesine **fava** adı verilir. Arapçası **bakılla** aslında düpedüz "yeşillik" veya "sebze" demek, düşünün ki ne kadar önemli bir mahsulmüş bir zamanlar.

Phasêlos sözcüğü **phaseolus** şeklinde Latincede de kullanılmış, fasulyegillerin bir tür genel adı olarak arka planda kalmış. Amerika kıtasına özgü bir bitki olan bugünkü fasulye (*phaseolus vulgaris*) Avrupa'ya geldiğinde, ekonomik davranıp, battal olmuş bu eski adı yeni bitkiye uygulamışlar. Bizim bu taraflara gelmesi sanırım 19. yüzyıl olmalı. Rumcası **phasóli**, aslı Yunanca olan kelimenin Batı dillerinden geri-ödünçlenmiş biçimi. Türkçede bilemediğim bir nedenle Rumcadan gelen balık ve sebze adlarının daima çoğul hali kullanılır, bu da olmuş *phasólia*'dan **fasulya**. Arkadaki /a/nın inceltilip kibarize edilmesi yakın dönemin eseridir.[93]

Fasulyanın yakın akrabası olan *vigna unguiculata*'nın hikâyesi başka. Bu Hindistan kökenli bir sebze. Türkler bununla Malazgirt'ten az sonra tanışmışlar, şekline bakıp **böğürce** demişler. Böğür demek böbrek demek, bu da böbrekçik. İstanbul'da bildiğim kadarıyla fasulyenin bir türü sayılır. Oysa Ege'de börülceyi gösterip "fasulye" dersen yüzüne boş boş bakarlar. Ayrı bir sebze kabul edilir çünkü.

Ayrıca lubya var, bezelye var, nohut var anlatacak. Ama yetsin bu kadar fasulye muhabbeti bugünlük.

(21.11.2009)

93 Marianna Yerasimos hatalarımı düzeltmiş:

Doğru Yunanca phasouli/fasuli değil, phasoli/fasoli'dır.

Süreç: *EYun Phasèlos, Katharevousa Phasiolos, Çağdaş Yun. Phasoli (çoğ. Phasolia) ve İstanbul Yunancası (Rumca) phasouli!*

Siz her ne kadar sıkça kullanıyorsanız da artık "Rumca" diye bir dil yok. Dilin resmi adı Yunancadır. Rumca ρωμαίικα 1830'lardan sonra tedavülden kalktı ve Νεοελληνικα, Neo-Hellenic, Çağdaş Yunanca oldu. Rumca bugün sadece Türkçede kullanılan bir sözcüktür ve olsa olsa İstanbullu Rumların (bizim) konuştuğumuz Yunancayı belirleyebilir. Bu bir diyalekt değildir ancak tabii ki [ama] kendine özgü bazı yanları vardır. Özellikle kelime hazinesindeki farklar/zenginlikler çoktur. Örneğin hiçbir sözlükte yer almayan "ikindi kahvaltısı" anlamındaki Türkçe kökenli nefis "kendiano" sözcüğü gibi.

Selam

Asurca **şalâmu** sözcüğüne Chicago sözlüğü büyük boy tam 24 sayfa ayırmış. Birinci anlamı, bedensel anlamda "sağlık". İkincisi bir kentin veya toplumun refah ve güven halinde olması, İngilizcesi welfare. Üçüncüsü selamet, emniyet, güvenlik. Sonra iyi olma, hayırlı olma, sağ ve sağlam olma, bir şeyin ücretini tam ve eksiksiz ödeme vs. **Şalmu** sağlıklı, emin, salim. **Şulmu** yine sağlık ve selamet. Ayrıca saray protokolüne uygun selam biçimi. Ayrıca barış, emniyet, güvenlik. **Şulmânu** da barış ve iyiniyeti tesis etmek için birine verilen hediye imiş.

İbranice **şalôm** "sağlık, selamet, emniyet, refah, barış", ayrıca selam sözü. **Şalômah** bedel veya ödül ve hediye. David'in oğlu Şlômo'nun adı muhtemelen bundan gelir, ama başka yo-

rumlar da var. Tevrat'ta bu zat sadece kraldır, Kuran'da ise Süleyman adıyla peygamberler katına terfi eder.

Ş yerine s koyunca Arapçalar da kolayca çıkıyor. **Selâm** ve **selâmet**: güven, emniyet, sağ ve salim olma, her türlü kötülük ve tehlikeden masun olma. **Teslîm** biraz daha karmaşık: bir kere, birini emin ve salim kılma. İkincisi, birini "emin ve salim ol" diyerek selamlama. Üçüncüsü, "tamam, hakkımı helal ettim, problem yok" diyerek bir şeyi birine verme. Dördüncüsü, "tamam haklısın" deyip birinin hakkını teslim etme. İslam, bir şeyin tam bedelini (peşinen ve güvenerek) ödemekmiş. Ayrıca "peki, kavga etmiyorum, barıştım, razıyım" demek. Daha sonra özel anlam da kazanmış. **Tesellüm** esasen "ödenen bedele razı olmak", ama "teslim edilen şeyi almak" anlamında şimdi daha sık kullanılıyor.

Selîm sıfat: güvenli, emin, iyi huylu, hak tanır, sağ, sağlam, sağlıklı. **Akl-ı selîm** "sağlam akıl" demektir, sağduyu da diyebilirsin. Son beş-on senedir, üzerinize afiyet, bu tamlamayı sıfat gibi kullanma modası çıktı. Ben hayatta "aklıselim adam" diyeceğimi sanmam, "aklıselim sahibi adam"da ısrar ederim. Ama gene büyük konuşmayayım, yarın öbür gün dile ne olacağı belli olmaz.

(22.11.2009)

Elektrik

✵

Eski Yunanca **élektron** kehribar. Bilirsiniz değil mi? Şeffaf bal rengi fosil bir madde, yüne sürtünce hafif maddeleri mıknatıs gibi çekme özelliği kazanır, karanlıkta yapınca çatır çatır kıvılcımlandığı görülür. Eski zaman insanlarının hayal gücünü bu olay feci surette gıdıklamış. O zaman daha plastikler de yok, sürtününce mıknatıslanan başka madde bilmiyorlar.

Pardon, biliyorlar: Antik çağda bir de Antalya Kumluca'da Gagae denilen yerde çıkan bir tür kömür kristalini bilirlermiş bu özelliğe sahip olan. William Gilbert İngiliz Rönesansının büyük dahilerindendir. 1600'de Latince yazdığı *De Magnete* ("Mıknatısa Dair") adlı kitabında kehribar gibi mıknatıslanan daha yirmi civarında madde saymış. Bu hadiseye de **vis elec-**

trica, yani "kehribarî güç" adını vermiş. İngilizce **electric** söz cüğünün ilk kullanan bundan 46 sene sonra Sir Thomas Browne'muş, ki o da bir tuhaf deli dahidir. Fransızlar biraz ge cikmiş: *Journal de Savants* dergisinin 23 Mayıs 1678 sayısında ilk kez **électrique** geçmiş, İngilizceden çeviri.

Türkiye'de ilk ne zaman duyuldu bilmiyorum. Mesela 1801 tarihinde Ratıb Efendi terekesinden Mühendishane-i Hümayun kütüphanesine satın alınan Frenkçe kitaplar arasında "elektriğe da'ir" bir eser göze çarpıyor, daha erkenine rastlamadım. Namık Kemal ısrarla **seyyale-i berkiye** demiş: "yıldırımsal akıntı" yani. "*Buhar sayesindedir ki insan sehhar gibi denizde yürüyor, karada uçuyor. Seyyale-i berkiyye kuvvetiyledir ki âdem sahib-i keramet gibi hem tayy-ı zaman hem kasr-ı mekân ediyor.*" Bu 1872.

1892 tarihli Tınğır ve Sinapyan'ın Istılahat Lugatında verdikleri karşılık **kehrübâiye**, şık bir deneme doğrusu. Ama elektrîk الكتريق demeyi de ihmal etmemişler. Zaten 1900 dolaylarından itibaren "tutan" sözcük bu. Dil Devrimi yıllarında bir ara **yaltırık**'ı önerdiler, ama bu da sözlüklere giremeden unutulup gitti. Oysa fena mı olurdu? *Yıldırımlar yaratan/ Kahraman Türk ırkıdır/ Yalçınlardaki ışık/ Yurdun yaltırıkıdır.*

Kehrübâ Farsça "samankapan" demek. Türkçede sonda türeyen /r/ nereden çıkmış bilmiyorum.

(23.11.2009)

Tesemmüm

İcra memuru kılıklı bir adamcağızı "Gandhi Kemal" etmenin absürdlüğünü çok iyi vurgulamış Cengiz Çandar da, "Gandhi Kemal diye **tesemmüm** edilen Tuncelili Kemal" cümlesini neresinden tutacağız, bilemedim.[94]

Bir kere *tesemmüm edilen* diye bir şey olmaz, olsa *tesemmüm eden* olur. Gramer bilmeseniz de neredeyse içgüdüsel olarak bilmeniz lazım ki tefe[cc]ül veznindeki fiiller DAİMA pasif veya refleksif anlam taşır, bir eyleme maruz kalma, o işi kendi kendine etme, ya da +lenme gibi bir şey anlatır. Bir şeyi **tekrar** ederseniz o şey **tekerrür** eder. Teşkil edilen şey **teşekkül** eder, yani şekillenir. Sen **tebliğ** edersin adam **tebellüğ** eder. Biri sana **tasvir** eder, sen **tasavvur** edersin. Birinin rütbe

ve mevkiini aşağı indirirsen **tenzil**'dir, ama kendi kendine o işi yaparsa **tenezzül** etmiş olur. Genel kural: TeSeSSüS EDİl MEK diye bir deyim gördünüz mü yüzde yüz yanlıştır. TeSeSSüS ETMEK olmalı.

Devrim Tarihimizin ünlü anekdotlarındandır, bilir misiniz? 30 ve 31 Ekim 1922'de toplanan Meclis, saltanatı kaldırma kararını bir türlü alamaz; lehte ve aleyhte konuşanlar olur. Bunun üzerine Başkumandan Paşa bir masanın üzerine çıkıp gereken uyarıyı yapar. "Efendiler," der, "bu iş hakla hukukla olmaz. Güç meselesidir. Saltanat her halükârda kaldırılacaktır. Terbiyenizle bu gerçeği kabul ederseniz iyi olur, yoksa ihtimal bazı kafaların kesilmesi gerekir." Bunun üzerine Ankara Mebusu Mustafa Efendi (Beynamlı) söz alır, "Biz meseleyi başka nokta-i nazardan telakki ediyorduk efendim," der. "İzahınızdan **tenevvür** ettik." Yani aydınlandık. Önerge oybirliğiyle geçer. Burada **tenvir** eden, yani aydınlatan, Gazi Paşa oluyor. Tenevvür eden de mebuslar.

Cumhuriyetimiz sayesinde memleket nasıl aydınlandı, merak etmişsinizdir diye anlattım.

***

Ha, ayrıca tesemmüm etmek "zehirlenmek" demektir, **semm** (zehir) kökünden. **İsm**'in geçişli fiili **tesmiye** etmek (adlandırmak) olur. Bunun edilgen sıfatı **müsemma**'dır (adlandırılan). Dönüşlü fiil de **tesemmî** etmek olsa gerek, yani adı taşımak; ama pek kullanılmaz.

(24.11.2009)

---

94 *Radikal*, 22 Kasım 2009.

Çevlik

Bingöl ilinin merkezi olan kasabanın Ermenice adı **Çapakçur**'dur. 1945'e dek resmî adı da oydu, sonra neme lazım ülke elden gider mider deyip değiştirdiler. Ama yerli halk bu isimlerin ikisini de kullanmaz. Kürtçe isim **Çewlîk**'tir. Zazalar da **Çolik** derlermiş. Geçenlerde değerli bir okurum yazıp sormuş, hoca bunlar Kurmanciye benzemiyor, Zazaca değildir, acaba Ermenice midir imdat diye.

Hayal kırıklığına uğrattığım için bin pardon, ama **Çevlik** benim bildiğim basbayağı Türkçedir. Anadolu'da daha altı yerde Çevlik adında köy var: Adana Karaisalı, Mersin, Tosya, Kayseri, Afyon Başmakçı, Hatay Samandağı – bu sonuncusu hariç hepsi ağır Türk yerler.

Tarama Sözlüğü çevlik için "girdap" demiş, 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar sekiz tane de tanık göstermiş. Eğer böyleyse çevirmek fiiliyle alakalı bir kelime olmalı, belki de **çevrik*'tir. Halbuki Çevlik isimli yerlerin çoğunda sözkonusu olan şey girdap değil çağlayan. Yani suyun hızlanıp azdığı yer, hatta şelale. Acaba **çavlan/çağlağan** sözcüğünün varyant biçimi olabilir mi? Malum, Türkçede /ç/ sesine bitişen kalın sesli bazen incelir, çalmaktan çelim/çelme, çakmaktan çekiç, çızmaktan çizgi, çıtlamıktan çitlembik vs. Bunun da aslı **çavlık* olmasın?

Çapakçur'un çapak'ı da bezdirinceye dek tartışılmış bir meseledir. **Çur** Ermenice su demek, o kolay, ama **çapak** diye bir kelime sözlüklerde yok. *Çapug* var, "hızlı" demek, o olabilir. Bir de *çapçpel* var, "şapırdamak, çağıldamak" anlamında bir ses yansıması. Bu fiilden, biraz zorlayıp, "çağıltı" anlamında *çapag* sözcüğü türetilebilir sanırım. Çağlarsu? Türkçe adın tam Ermenice karşılığı gibi duruyor.

Peki Bingöl'de yerli Türk nüfus yok, Türkçe isim nereden çıkmış? Vallahi bilmiyorum. Son yüzyılda yok diye daha önceden de yoktu sonucu çıkmaz tabii. Ne bileyim, bir tarihte bir oba yahut cemaat gelip buraya yerleşmiş olabilir; ya da kaymakamın biri bu adı uygun görmüş olabilir, mümkün. Doğunun en katıksız Kürt veya Laz olan bölgelerinde bile tek tük Türkçe yer adlarına rastlanıyor, ta kadimden beri değişmemiş olan. Yemin ederim ki benim suçum değil.

(25.11.2009)

Misket

Ahmet Vefik Paşa "18 dirhemlik mermi atan tüfek" demiş, **misket tanesi** de bunun mermisi. Bir dirhem 3 küsur gram olduğuna göre yaklaşık 60 gramdan söz ediyoruz. Şemseddin Sami "geniş çaplı eski bir cins tüfeng" diyerek paşayı desteklemiş. 1945'e gelindiğinde anlamın genişlediğini görüyoruz. TDK Sözlüğün birinci baskısına göre "bomba ve şarapnellerin içindeki demir tane." "Çocukların oynadığı bilye" anlamı ilk kez 1974 baskısında görülüyor. Bu da hayret edecek bir şey. Çünkü 1974 baskısı özellikle gözü dönmüş bir elitizmin eseridir; halk kullanımına dair hiçbir şeye yer vermemeye adeta yeminlidir.

Fransızcası **mousquet**, daha önceleri **mousquette** (/musket/). Fransa'da 1570 civarında icat edilmiş; Osmanlı ordu-

sunda 1590'larda kullanıldığına dair delil var. Nihai kökeni İtalyanca **moschetto**, yani "sivrisinek". Daha önceleri İtalya'da mekanik ok atma aygıtının adıymış. O aletin Türkçesi de **zemberek**'tir. Farsça **zenburek** = arıcık yani.

Üzüm cinsi olan öbür misketin bununla alakası yok. Orada da ilginç bir Doğu-Batı paslaşması görülüyor. **Misk** bir kere Arapça. Esasen "tutam" demek, ikinci olarak da bir tür balinanın midesinden çıkan güzel kokulu mumumsu maddenin adı. **Misket** bundan ism-i merre: "bir parça misk". Türkçede de bu anlamda bazen kullanılmış. Öte yandan Avrupahlar o kokulu nesnenin adını Arapçadan alıp **musc/mosca/musk** etmişler. Misk gibi kokan bir üzüm cinsine de Ortaçağdan beri Fransızca **muscat** veya İtalyanca **moscato** adını vermişler. Meninski'ye göre İstanbul'da bu üzümden yapılan şarap daha 17. yüzyılda bilinirmiş. Tatlı ve kokulu İtalyan şarabına Türkçede **misket** denir diyor, sene 1680'de.

Osmanlı'da şeriat uygulanmıyor muymuş ne?

(26.11.2009)

Portakal, limon

Citron yani acı limon ağacını Avrupa'da antik çağdan beri biliyorlar. Bunun daha güzel çeşidi olan **limon** 12. yüzyılda Araplardan Akdeniz ülkelerine gelmiş. O yüzden güney Avrupa dillerinin çoğunda Arapça isim olan **lîmon** kullanılıyor. İspanyolca **limón**, Katalanca **llimon**, Portekizce **limão**, İtalyanca **limone**, Arnavutça **limoni**, Makedonca **limon**, vs. Kuzey ve Doğu Avrupa'da citron türevleri geçerli.

Arapça sözcük ilk kez 10. yüzyıla ait bir tarım risalesinde görülmüş, ama ağacın kendisi bundan en az 300 yıl önce İran'da varmış. Hindistan veya Güneydoğu Asya'dan gelmiş olması lazım diyorlar. Hintçe isim **nimbu**. Ya Araplar Hintçe /n/yi beceremeyip /l/ yapmışlar, ya da Hindistan'ın kaç düzine yerel dillerinden birinde öyleymiş.

***

Narenc'in hikâyesi de aşağı yukarı aynı. Bu da Hindistan ya da Güney Çin kökenli; Hintçesi **nâranga**, belki aslı **nagârang**a yani "ejder ağacı" olabilir diyorlar. Arapça **nârenc** Hicretten 250 yıl kadar sonra zuhur etmiş. 1100'lü yıllarda İspanyolca ya **naranja**, Sicilya üzerinden İtalyancaya **arangia** kılığında ulaşmış. İtalyancada baştaki /n/nin neden kaybolduğuna dair çeşitli teoriler var. Fransızların **orange**'ı İtalyadan gelmiş.

Bunlar bugün bildiğimiz portakal değil maamafih, acı portakal: Farsça öbûr adı utrûc veya **turunc** olan meyve. Çiğ yenebilen tatlı portakal cinsini ilk kez 16. yüzyılda Japonya'dan mı Tayvan'dan mı emin değilim, Portekizliler getirmişler. O ülkenin o zamanki adı Portakal olduğundan, nevzuhur turunç cinsinin adı da Türkçede haliyle **Portakal** turuncu olmuş, tıpkı yeni devirde tanıştığımız Vaşington portakalı ya da Brüksel lahanası gibi.

1790 küsur yılında Kenzü'l-iştiha adlı yemek kitabını Farsçadan tercüme eden Ahmed Cavid Efendi, "*Portakal derler, İstanbul'da şekerden lezîz [turunc] zuhur etmeye başladı*," demiş. Hatta "*Frenk ülkesinde portakalı ancak kibarı görebildiğinden, Asitane'de kesreti kendülerini hayran eylediğinden hezeyan-ı gûna gûn ederler*" imiş. Yani bizim memlekette bu meyveyi ancak zenginler görür deyip İstanbul'daki portakal bolluğuna şaşar, "oh wow" çekerler diyor.

(27.11.2009)

Türk

Eski çağda bazı Kürt aşiretleri ormanda kuru dallar üzerinde yürürken "tırak tırık turuk" gibi sesler çıkarmışlar, o yüzden Türk adını almış derler. Doğru mudur bilmem. Böyle şeylere inanmak zormuş gibi geliyor bana, askerde beynini eğitim zayiatı vermemişsen eğer.

Diğer olasılıklar iki tane. Biri **törimek** ("düzenlemek, yasamak") fiilinden *törük = "bir töreye veya yasaya bağlı olan". Diğeri **tür** ("kök, asl, soy") adının kökünden *türük = "bir kökten veya soydan gelen". Bundan öte kimsenin bir şey bildiği yok, tahminle yetinmek zorundayız.

Şık bir ikilem değil mi? Sanki antropolojinin temel bir problemini örneklemek için tasarlanmış: Kavimlerin kökeni

siyasi midir, etnik midir? Buyurun, iki tez, iki seçenek.

Daha önce de sözünü ettim, aşiret ve kavim adlarının bir çoğunun kökeni SİYASİ bir olaydır. En eski veya en ilkel toplumlara geri gidin, değişmez: Çeşitli boylara mensup insanlar önemli bir siyasi (veya dinî, sosyal) olay nedeniyle bir araya gelir, maceralara atılır, bir topluluk oluştururlar. Sonra bunu bir yeminle veya bir yasayla kutsallaştırırlar. "Törimek" fiilinin arkasında da sanki böyle bir hikâye varmış gibi duruyor.

Topluluk oluşunca ne olur? İnsanlar birbiriyle evlenir, beş on kuşak sonra herkes akraba olur. Bu sefer "biz büyük bir aileyiz" fikrini temellendirmek için ortak bir ata, ortak bir soy varsaymak gerekir. Oğuz Kağan'ın 24 oğlu, Yakup'un 12 oğlu, Rojkanların 24 boyu gibi teoriler üretilir, varolan toplum çeşitliliği bunlarla tevil edilmeye çalışılır. Hele topluluğa dıştan katılanlar bu teoriyi daha büyük bir şevkle benimserler ki kimse kalkıp "sen yabancısın, bizden değilsin" diye onları üzmesin. "Türemek"ten türük sözcüğü de bu yöne işaret ediyor.

Arapların, Yunanlıların, Cermenlerin, Slavların, Kürtlerin... aşiret ve klan adlarına bakın. Az çok anlaşılır olanların hepsi bu iki sınıftan birine girer. Daha doğrusu, gerçekten çözülebilenlerin hemen hepsi siyasi niteliktedir – Denizden Gelenler, Serbestler, Göçenler, Yağmacılar, Uzunsakallar, Çengelmızraklılar, Kızılkülahlar vb. Ama hemen hepsi efsanevi bir atadan türemiş olmayı tercih ederler, Uzunsakal Ata'nın, ya da Denizgelen Sultan'm hikâyesini ballandıra ballandıra anlatırlar.

(28.11.2009)

Check etmek

"*Artık iş hayatından normal yaşamımıza da geçen kelime ve gruplarının önüne geçmek lazım ... Toplantı set etmek, save etmek, check etmek –en gereksizi–, ignore etmek, default... mide bulandırıcı hal aldı... TDK'nın güncel sözlüğünde 'hacker' kelimesinin okunduğu gibi değil yazıldığı gibi geçmesi çok çok vahim.*" demiş, memleket atmosferini kaplayan sis bulutunu "düşünce" zanneden normal, makul, sıradan vatandaşlarımızdan biri.

Bundan sekizyüz yıl önce Arapçadan "hayat", "kelime" ve "lazım" sözcükleri Türkçeye sızdığında dil gericileri böyle ayılıp bayılmışlar mı bilmiyorum; ama eğer başarılı olsalardı Türkçe bugün ne kadar zavallı bir dil olurdu, düşünebiliyor

musunuz? "Zavallı" bile diyemezdik herhalde, çünkü Arapça "Herhalde" ile "çünkü"yü de unutun, Farsça. Hadi hayat yeri ne uydurmatik bir kelime olan "yaşam"ı kullandık diyelim, "iş *hayatından normal yaşamımıza geçen*" cümleciğindeki varyas yonu nasıl sağlayacağız? Uyduruk bir mailde bile, bak, üslup çeşitlemesi aramıyor musun?

"Toplantı **set etmek**" yerine ne diyeceksin? Ayarlamak? Tayin etmek? Koymak? Düzenlemek? Organize etmek? Peki, hepsi olur. Ama hiçbiri set etmenin tam lezzetini vermiyor tık, ajandama bir çizik attım, set ettim! Düzenlemek başka, ayarlamak avam; koymak muğlak; tayin etmek antika.

Save etmenin karşılığı nedir? Tevdi etmek güzel olurdu, "ileride geri almak üzere bir yere emanet etmek"; ama o da Arapça maalesef, hem "eski moda" damgası taşıdığı için sos yal tınısı yanlış. Kaydetmek? Peki, belki; ama gene Arapça. Gâvur işi bir alette İngilizce yerine Arapçayı seçmenin mantığı ne? Hem kayıtta anlam muğlaklığı var, record karşılığı da kayıt kullanılıyor ("o kaydı save et, ayrıca unutmamak için defterine kaydet"). Save daha net.

Check etmek neden gereksiz olsun? Var mı başka Türkçesi? Denetlemekle alakası yok. Murakabe mi diyeceğiz, kontrol mü diyeceğiz? "Bir bilginin doğruluğundan emin olmak için başka kaynağa başvurmak" eyleminin Türkçesi nedir, söyler misiniz?[95]

Ha bir dilin bu kadar hızlı kabuk değiştirmesi sağlıksızdır, kültürel mirasla bağı toptan koparmamak lazım derseniz anlarım, hak da veririm. Ama onu da müsaadenizle o kültürel mirası seksen sene boyunca kuşa çevirenler düşünsün.

Sen ortalığı bombalamış, yakıp yıkmışsın. Şimdi millet başını sokacak gecekondu inşa ediyor diye mızmızlanıyorsun.

(30.11.2009)

95 "Edebi eserler, yazılı dil, çek kabul eder mi?" diye soran bir okuruma cevabım:

Hem de nasıl eder! Çek de kabul eder, felsefik de kabul eder, gëliyrıx da kabul eder. Son zamanlarda okuduğum en iyi romanlardan biri *Dublörün Dilemması*, aynen "çek etme" diliyle yazılmış. Ekşi Sözlüğün başlattığı (fakat artık sürdüremediği) dile hayranım. Perihan Mağden'i modern Türkçenin en iyi üslupçularından biri olarak görüyorum. Metin Kaçan'ın *Ağır Roman*'ı bir başyapıttır, Çingene argosuyla yazılmıştır. İyi ediplerin hepsi yerleşik dilin sınırlarını zorlamıştır. Ayrıca, kravat takan insanlardan hayatta haz etmedim.

Cumhuriyetimizin ana ideolojisi olan totalitarizm üç kuşak boyu edebiyatı da vurdu. Edebiyat deyince, şu veya bu siyasi düşünceye göre "correct" olan dilin kullanılması gerektiğine can u gönülden inandı, vatanistler de, sosyalistler de, islamcılar da. Sonuç, zihinsel sefalettir.

Şu anda memlekette bir zihin devrimi yaşanıyor. Siyasi anlamda çoğulculuğu –yani, dili dini ideolojisi farklı olan insanları bir araya getirebilecek DAHA GENİŞ bir kamu alanı fikrini– kabul ettiğin anda dilin de sınırları birden olağanüstü derecede genişliyor. O güne dek çeşitli gettolarda konuşulan diller birdenbire ortak alana dahil ediliyor. Bunu heyecan verici buluyorum. Şu aşamada Türkçe (yazı dilinin) geçerli bir sözlüğünü yapmanın imkansız derecede zorlaşması da bunun bir sonucudur. Kelime listesini dilediğin kadar geniş tut, yarınki gazetede en az üç kelime buluyorsun sözlükte var olmayan.

Tesbit

Tesbit mi tespit mi? Vallahi muhafazakârlık ve/veya ukalalık düzeyinizle ilgili bir karar. Ben şahsen tesbit'ten şaşmam: gece uykusu kaçınca İbnülemin[96] okumayı seven bir adama tespit diye yazdırmak zor. TDK tespit diyormuş, ne gam: onlar da öyle kullansın. Eskiden Aptullah'ı da zorlamışlardı, ulusal ve atasal değerlerimize daha uygundur diye, ama bakın tutmadı, Abdullah geri geldi.

Bu kelime eski yazıda normal s ile değil imam-hatipte 'peltek s' diye öğrettikleri öbür harfle yazılır, ki aslında klasik Arapçada /th/ sesidir. Th-b-t kökünden thubût veya sübût, kalmak, kalıcı olmak, durduğu yerde durmak ya da kesinlik kazanmak demek. Kafandaki kuşku ya da tahmin, sağlam ka-

mutla karşılaşınca sübuta erer, artık başı kıçı oynamaz. Sebat da bunun bir başka çeşididir. Faili sabit'tir: sübuta eren sabit olur, sebat eden de sabit olur. Tesbît bir şeyi sabitlemek ya da bir kanıyı kesinleştirmek demektir. Bir şeyi raptiyeyle duvara tesbit edersin, ya da bir konudaki tahminleri geçip olguları tesbit edersin. İsbât hemen hemen aynı anlama gelir, ama Türkçede sadece mantıki kesinleme anlamında kullanılır. Müsbet demek kesinlenmiş ya da doğrulanmış demektir. Bu yüzden kanılara veya spekülasyona değil tesbit veya isbat edilmiş olgulara dayandığı ileri sürülen ilimlere müsbet ilimler denir. Pozitivizmin Osmanlıcası da *felsefe-i müsbete* imiş, Tıngır ve Sinapyan sözlüğüne göre.

1930'lardaki Dil Cinneti günlerinde tesbit etmek karşılığı *bekütmek, berkitmek, bolcamak, dölendirmek, örüklemek, pergitmek, toktamak, tulandırmak, yağşırmak* gibi özlü sözler önermişler. Yüce Makam bunların hiç birini beğenmemiş. Efendiler, demiş, tesbitin Türkçesi bundan böyle saptamak olacaktır. Fikri hür, vicdanı hür Türk Dilcileri bir kez daha Yüce Makam'ın dölenliğini, uzgörüsünü alkışlamak zorunda kalmışlar. "Türkçede böyle bir şey yok, sakın zaptetmenin z-b-t'si ile tesbitin s-b-t'sini karıştırıyor olmasın Hazret, geç de yattı dün gece," diye eğer düşünmüşlerse belli etmemişler, neme lazım, başımıza bela almayalım diyerek.

Dil Cinnetinin ilk öncüsü ve teorisyeni olan zat bir keresinde Yüce Makam'ın önerdiği bir kelimeyi beğenmeyince başına neler gelmiş, nasıl bir daha ölünceye kadar evinin kapısından dışarı adım atamamış, *Yanlış Cumhuriyet*'te anlatmıştım. Sadri Maksudi Arsal diye indeksten bakın.

(1.12.2009)

---

96 İbnülemin Mahmut Kemal İnal, bilhassa *Son Sadrazamlar* (MEB 2. basım 1955; Dergâh Y. 1988). Sanırım 20. yüzyılda Türkçe yazılmış en iyi kitaptır; eksantrik bir dehanın başyapıtıdır. Okuyun.

Köy adları

"Hocam bizim köyün eski adı **Minasor**, acaba ne demek?" Düşün, düşün, ne olabilir acaba? Sonu sor olduğuna göre Ermenice olması muhtemel, zaten o yörenin köy isimlerinin hepsi Ermenice. Bilmemne-dere olacak, ama mina diye bir şey yok. Minas erkek adıdır, acaba Minas deresi mi? O da tatmin etmez, kıvranırsın.

Ders Bir: Kaynaktan çek etmedikçe hiçbir şeyden emin olma! Meğer aslı **Mgnatsor**'muş, yani Sıçandere. 1902 tarihli Ermenice köy isimleri listesinde buldum. Türkçesi normal olarak Mığnasor veya Mınasor olur. Ama eski yazında ı/i ayrımı olmadığından millet tereddütte kalmış. Sorup üsteleyince, "ha dedemler Mınasor derdi" diye düzeltiyorlar, /ı/yı da uzatarak.

Tortum'da **Ahpisor**, ilk bakışta gayet net: Çöplükdere. Böyle isim olmaz ki diye akıl yürütsen de yapacak bir şey yok, ta ki orijinali bulup **Ağprtsor** olduğunu öğreninceye kadar: Pınardere yani. Türkçesinin Ahpisor değil Ağpısor veya Axpısor olması lazım gene, ama soracak birini bulamadım henüz.

Kahmut adında üç tane yer var, biri Muş, biri Bingöl, biri Dersim'de. Aslında Sivas Koçgiri'de bir de Kağnut var, oradan tahmin etmeliydim, ama emin olamıyorsun ki? Kaynağı bulduktan sonra o da basit: **Gağnud**, yani Meşeli. Tabii ya!

Gene Pasinler'de bir **Emrekom** var. Son devirde kom'unu kesip Emre yapmışlar. Yunusemre de olabilirdi pekala; sorsan kimbilir ne hikâyeler anlatırlar, Taptuk Emre'nin geçerken dibine oturduğu ağacı bile gösterirler alimallah. Oysa aslı neymiş? **Amrakom**, yani Sağlamağıl, "müstahkem hayvan barınağı" gibi bir şey olmalı. Ta 17. yüzyılda böyle geçiyormuş.

Daha bunun gibi 40.000 tane var sırada. Harbi Türkçe olanları bile deşince bazılarının altından ne hikâyeler çıkıyor bir bilseniz.

(2.12.2009)

Türkuvaz

Eski İranlıların payrôçag veya pêrôçag dedikleri gök renkli kıymetli taş vaktiyle bellibaşlı iki yerde çıkarmış: biri Horasan'da Meşhed yakınındaki Ali Mersai dağı, öbürü Mısır'da Sina dağı. Rôç "gün" demek; ayrıca "ışımak, aydınlanmak" fiilinin kökü. Pay'i de daha önce görmüştük, geri dönme ifade eden bir edat. Dolayısıyla taşın "geri-ışıyan" ya da "gün-yansıtan" gibi bir anlamı var. İngilizce re-splendent tam karşılıyor.

Şimdi gelin, sistemli gidelim, beş tane standart ses kuralını sıradan uygulayalım. Bir, doğu İran dillerindeki /ç/ batı İran dillerinde /z/ olur. İki, Eski Farsça kelime sonundaki /g/ Yeni Farsçada düşer; muhtemelen İslâm öncesi devirde konuşma

dilinde düşmüştü bile. Üç, Arapçada /p/ sesi olmadığı için /f/ye döner. Dört-beş, Arapçada uzun /ê/ ve/o/ sesleri olmadığı için bunlar da sırasıyla /î/ ve /û/ olur. Sonuç? O taşın Arapçası **fayrûza** veya **fîrûza**. Türkçesi de doğal inceltmeyle **firuze** olur.[97]

Avrupa'da 1205-1210 gibi bir tarihten itibaren yaygınlaşmış, adı da tam o tarihlerden itibaren Türk taşı diye geçiyor. İtalyancası **turchese**, Fransızcası **turquoise** yani /türkuaz/. O yıllar Doğu-Batı ticaretinde müthiş bir patlama dönemidir, demek ki Trabzon veya Antalya veya Ayas (Yumurtalık) gibi bir yerlerde bunun ticareti yapılırmış diye varsaymamız gerekiyor. Gene de "Türk" adı verilmesi o gün için enteresan bence. Anadolu'da Türk unsurunun ciddi ağırlık kazanması 1220'lerdeki ikinci (belki birinci) göç dalgasından sonradır. 1270-80'lerden önce Anadolu ve Ortadoğu'da Türkçenin yazılı örneğine rastlanmaz. Elin Avrupalısının ta 1210'larda buralara "Türk" demesi ilginç o açıdan. Acaba tüccarlar mı Türktü? Yoksa Türkler bu taşı çok mu severdi?

Bin yıllık firuzenin Türkçesinin **türkuvaz** olması 1950'lere denk geliyor sanırım. Hayat dergisini karıştırırken 1959'da türkuvaz sözcüğüne rast geldim. 1969'da Meydan Larousse sözlüğüne, 1988'de TDK'ya girmiş.

Yabancı kelimelerin gelmesi ihtiyaçtan değil züppelikten dir diyorlar, beni kınayan çevreler. Peki, züppelik de bir ihtiyaç değil midir? Toplumda herkesin elde silah, çatık kaşla vatan millet hizmeti mi yapması gerek?

(3.12.2009)

97 "Bizim bir akraba vardı, Karslı. Pürüz Yenge derlerdi. Ne demek bu pürüz diye az düşünmemiştim. Öldükten sonra öğrendim ki meğerse aslında adı Firuze imiş. Demek aslında türkuvaz imiş," diye yazmış Murat Güzeldere. "Yakın ama tam değil" dedim:

Farsça Pîrûz = Ermenice Pêruz "ışıklı, aydın". Her iki dilde kişi adıdır, ama bilmem neden, Farsçada erkek adı, Ermenice kadın adı.

Kürtçe Pîroz = kutlu. Aynı İrani sözcüğün başka bir yorumu sanırım. İsim olarak kullanılır mı bilmem.

Türkçesi "Araplaştırılmış" (mu'arreb) biçimiyle Fîrûz'dur. Farsi model üzere, erkek adı olarak kullanılır. Taksim'de Firuzağa camii var.

Nasyonal Sosyalizm

Nasyonal Sosyalizmin Türkçe karşılığı yok diye yakınmış Nazilerden hoşlanmadığı anlaşılan bir okurum. Ne demek karşılığı yok diye hayretimi ifade ettim. Ulusalcılık var, Ulusal Sosyalizm var, Milli Demokratik Devrim var, Milli Birlik ve Beraberlik var, Milliyetçi Halkçı Görüş var, Altı Ok var, Sol Kemalizm var, Sağ Kemalizm var, Atatürkçü Düşünce Sistemi var, varoğlu var. Almanların hayatta aklı ermez o kadar ince nüansh işlere, bir Hitler çıkardılar diye kendilerini bir halt sanırlar. Bizde kurulan Nazi partileri ile derneklerinin listesini yapmaya kalksan sayfalar yetmez.

Nazizmi tek cümleyle tanımla dersen cevap basittir: *Vatan mevzubahis ise gerisi teferruattır* diyen düşünce sistemi!

Bu şu demektir. Vatan yolunda ahlak, vicdan, adalet, hak kaniyet, insanlık beş para etmez, unutabilirsin. Hakikat tefe ruattır: vatan uğruna yalan konuşmak, hatta yalandan abide ler dikmek mubah sayılır. Bilim dediğin şey vatana hizmet ediyorsa ne alâ; yoksa soysuzluktur, kökü dışarıda cereyandı Din de öyle: vatan-millet sentezine girdi girdi, yoksa o da te ferruattır. Sanat da öyledir, güzellik de öyledir. İnsan? Satılı şım insanı!

Bir tür idealizmdir, kabul: idealizmin kanserleşmiş biçimi diyebiliriz. Senin ülken Birinci Dünya Harbinde kan ve ateşe batıp yıkılmak üzereyken böyle bir hırsa kapılman hadi diyelim bir yere kadar normaldir; anlaşılır bir toplumsal tepkidir. Ama Lozan antlaşmasından şunca sene sonra hâlâ aynı terane yi sürdürürsen kabak tadı verir.

Almanya'daki neo-Nazizmin Türkçe karşılığı nedir sizce? Yabancılardan nefret edeceksin. Bir yere kıstırdın mı taşlayacaksın (ama onlar da kültürümüzü bozuyor, banyoda kurban kesiyor, sarmısak yiyor diye kendini haklı göreceksin). Eski bir diktatöre tapacaksın. Ahlak, vicdan vız gelir, bize BİZ olmak yeter diye düşüneceksin.

Cevabını siz bulun bi zahmet. Ben söyleyince olmuyor, gazete idaresiyle başım derde giriyor.

(4.12.2009)

Yün

Koyun MÖ 8000 ila 7500 gibi bir tarihte Kuzey Mezopotamya'da evcilleştirildi, buradan dünyaya yayıldı: bu işin hep bilinen kısmı. Meğer o koyunların bildiğimiz anlamda yünü yokmuş; baharda dökülen bir tür kısa yapağısı varmış. İnsanların bundan faydalandığına dair bir belirti yok. Uzun tüylü koyun cinsi MÖ 3500 dolayında Kafkasya'nın kuzeyinde bir yerlerde zuhur etmiş: bir cins GDO imiş yani. Yün dokuma işi ancak bu tarihten sonra başlamış. Mesela en eski Sümerlerin Aşağı Mezopotamya'da bildiği tek kumaş cinsi keten iken, MÖ 3350 dolayında yünle tanışmışlar.

Bu kadarcık bir bilgiden, bakın diller tarihi hakkında ne sonuç çıkıyor.

Hint-Avrupa dillerinin çoğunda yün anlamına gelen kelime ortak. Özgün sözcüğün ***wlna** olması gerekiyor. Başlıktaki /w/yi yutan dillerden Yunancada **lēnos**, Latincede **lâna** olması normal. L'yi /r/ye çeviren Hint-İran dillerinden Avesta dilinde **varınâ**, Sanskritçede **arnâ** olması da normal. En eski Alman dillerinde **wolla** ve **wulla** görülüyor, İngilizce **wool** oradan. Litvanya dilinde **vĩlna** imiş, memleketin başkenti "Yünkent" demek. Bugünkü Çekçe, Sırpça vs'nin atası olan Eski Slav dilinde **vlna** yün. Bizim Galler ülkesi dediğimiz Wales dilinde **gwlan** diyorlar, ki modern telaffuzda /flan/ okunur; bildiğimiz **flanel** ve **fanila** oradan gelir.

Aradaki detaylara takılmayalım diye ince analize girmiyorum. Yoksa neden Yunancası /ē/, Latincesi /â/, yahut neden Latince lana Fransızcada **laine** olur, hepsinin gayet ayrıntılı açıklaması var.

Bundan ne sonuç çıkar? Şu: Demek ki yünün ilk icat edildiği MÖ 3500 yıllarında Hint-Avrupa Anadili dediğimiz kayıp dil canlıymış, tek dilmiş, henüz lehçelere bölünmemiş. Şık, değil mi?

Kime ne Hint-Avrupa dilinin yaşından demeyin sakın. Akademik alemde ikiyüz seneden beri bu konuda ne kadar kan dökülmüş, bilseniz dudağınız uçuklar.

***

Has Türkçe olan *yunğ > yu_ > **yün** sözcüğü hakkında net bir fikrim yok. Acaba yunmak (yıkanmak) veya yummak (yumak veya yumru olmak) fiilleriyle ilgili olabilir mi?

Moğolca **cuŋgag** "saç kitlesi, yapağı" demekmiş. Sözcük başında Moğolca /c/ Batı Türkçesinde /y/ye karşılık gelir. Yumak = **yuŋak**? Mantıklı duruyor.

(5.12.2009)

Hartlap, Dimorta, Evreşe

✵

Kürtçe yer adlarının iadesi tartışmasında gözden kaçan bir detaya işaret edeyim müsaadenizle. Birbirinden farklı gibi dursa da aslında birbirini tamamlayan ayrı iki hadise var ortada.

Bir tarafta klasik bir milli kimlik mücadelesi var. Biz Türk değil Kürdüz, köyümüzün adı da Türkçe değil Kürtçe olacak diyorlar. Bunda önemli olan yer adının "eski" ya da "asıl" olup olmaması değil, hangi dilde olduğu. Bu yüzden (tek tük de olsa) asıl adı Türkçe olan yerlerin bile kürtçeleştirildiği oluyor. Varto'nun bildim bileli Kızılağaç olan köyü Darasor oldu; Karapınar, Qarepungal diye makyaj gördü.[98]

Öbür yanda, bilmem farkında mısınız, Türkiye'nin milli kimlikle hiç problemi olmayan yörelerinde de beş on yıldan

beri bir eski adlara dönüş hareketi var. İlk eyleme geçen Kayseri'de **Germir** miydi, Antalya'da **İbradı** mıydı hatırlamıyorum. Hayır efendim, "Konaklar" veya "Aydınkent" olmak istemiyoruz dediler; mahkemeye gidip çatır çatır eski adlarını geri aldılar. Şu ana kadar en az elli-altmış yer onları izledi. Bundan yirmi yıl önce Çamiçi yanına parantez içinde **Bafa** yazdı diye genelkurmay harita dairesinden veto yiyen turistik haritalar bilirim: o kasabanın adı şimdi resmen Bafa. Gaziler gazilikten sıkılmış olacak, yeniden **Bardız** oldu. Maraş'ta artık Elmacık değil **Hartlap**, Denizli'de Büyükkonak değil **Nikfer**, Tokat'ta Üzümören değil **Dimorta**, Çanakkale'de Kadıköy değil **Evreşe**, Malatya'da Pınarbaşı değil **Orduzu**, Trabzon'da Bengisu değil **Kisarna** var. Antalya'da **Adrasan**lılar da adlarına sahip olmak için uğraşıyordu; sonuç aldılar mı bilmem.

Bu isimleri geri isteyenlerin bir ulusal davası yok. Hartlap'ın yahut Dimorta'nın ne demek olduğunu bilen bir Allahın kulu olduğunu sanmıyorum.[99] Germir için dilekçe verip aylar yıllar boyu peşinden koşturan adamlar, iş olup bittikten sonra "yahu Germir Ermenice diyorlar, doğru mudur?" diye bana sordular.

Ortak tema nedir, söyleyeyim: İnsanlar hakarete uğramaktan bıktılar. Bazı şeyler vardır ki onlara dokunmamak asgari terbiyenin gereğidir. Sen kimseye gidip, "senin adın niye Sevan, Selim yapalım" diyemezsin; desen ağır cevap alırsın çünkü. Aynı şekilde, insanın anasının, dedesinin yaşadığı yerin, kendi şahsiyetinin bir unsuru olarak gördüğü topluluğun adını da "böğğ o nasıl ad öyle, Çamlıyamaç yapalım" diyemezsin; dememen gerekir.

Desen ne olur? Tedhiş gücü senin elinde olduğu sürece insanlar boyun eğer belki, ya da boyun eğmiş görünür. Ama fır-

satı buldukları –korkuyu yendikleri– gün dönüp sana öyle bir tokat atarlar ki şaşarsın. Güzel ve yalnız cumhuriyetimizin ne kadar çok düşmanı varmış diye hayretlere gark olursun.

(7.12.2009)

98 İkinci örnekte yaş tahtaya basmışım. Karapınar'ın adı en azından 19. yüzyıldan beri Qerepungal diye söylenip yazılırmış. Pungal Kürtçe yuva ya da kümes imiş. Qere de Türkçe kara ile aynı. Karakümes ne demektir ve yarısı Türkçe yarısı Kürtçe isim olur mu diye tartışmanın gereği yok; belli ki problemli bir isim. Buna karşılık örnek yanlış da olsa esas anlatmak istediğim konuyu etkilemez sanırım.

99 Dimorta halâ meçhul ama Hartlap kocayemişine benzer, Akdeniz bitki örtüsüne özgü bir ağaççığın (arbutus andrachne) adıymış. Türkçede bazı yerel ağızlarda mevcutmuş. Aslı sanırım Ermenice olmalı ama emin değilim.

Atalarımız noeli kutlar mıydı

Türklerin İslâm öncesi inancına göre dünyanın tam ortasında bir çam ağacı varmış. Ayrıca eski Türklerde güneş pek önemliymiş. Kış dönencesine denk gelen 21-22 aralık gecesi gece ile güneş savaşır, güneş geceyi yenip zafer kazanırmış. Türkler bu zaferi büyük şenliklerle bir çam ağacı altında kutlarmış. Güneşi geri verdi diye Tanrı Ülgen'e dualar edermiş. Ayrıca yaşlılar, büyükbabalar, nineler ziyaret edilir, yaş ve kuru meyvelerle şekerlemeler yenirmiş. Noel'de ağaç süsleyip hediye vermek, yani ki, Hıristiyanlıkla hiç alakalı değilmiş. Avrupalılar bunu Türk olan atalarımızdan öğrenmişler, Hun istilaları zamanında "aa ne güzel adet" deyip benimseyivermişler.

Böyle demiş Milli Sümerologumuz Muazzez İlmiye Hanım. Medeniyeti dünyaya Türk'ün getirdiğine inanan Türk gençliği de bunu internette milyon defa birbirine forwardlayarak milî otoerotizm davamıza bir değerli katkı daha yapmışlar.

Hunlar zamanında şeker mi varmış da şekerleme yapmışlar sorusunu sormayacağız. Eski Türkler çekirdek aile düzeninde mi yaşıyorlarmış ki dedeyi nineyi yılda bir kez ziyaret etsinler, yahut dede ile nine başka aşiret arazisinde oturuyorsa nasıl haberleşiyorlarmış ve ziyaret ederken yolda kaç defa savaşmaları gerekiyormuş gibi abes sorularla da vakit kaybetmeyeceğiz. Hunların Türk olup olmadığı külliyen meçhul bir konuyken Muazzez Hanım nasıl bu kadar emin konuşabilmiş, yoksa referans olarak Emin Oktay'ın tarih kitabını mı kullanmış, bu soruyu da şimdilik geçebiliriz.

Kaynak meselesini bir kenara bırakıp farz edelim ki anlatılan hikâye doğru olsun, Türkler yelda gecesi çam ağacı kurmuş olsunlar. Hani inandırıcı değil ama mümkündür diyelim.

Peki hocam, dünyada şu kadar bin kavim var, bu kavimlerde böyle bir gelenek OLMADIĞI ne malum? Türklerde güneş önemliymiş de Basklarda, Keltlerde, Hotan Sakalarında, Navajolarda, Lapplarda önemli değil miymiş? Abhazlar, Gotlar, Hazaralar yahut Gurageler kutsal günlerde ağaç süsleme âdetini bilmez miymiş? Bunları inceledin de mi konuşuyorsun, yoksa vatanmillet laiklik gargarasına getirsek nasıl olsa soru soran çıkmaz diye mi hesap yapıyorsun?

Olmaz. Millî mitoloji yaratma gayreti başka şey, bilim başka şey. Birinin bol olduğu yerde öbürü yetişmez.

(8.12.2009)

Apset olmak

Çevlik için eski sözlükler "girdap" diyor, acaba "çağlayan" demek olabilir mi diye bir soru atmıştım ortaya hatırlarsanız (25 Kasım). Birkaç okurum sağolsun uyardılar ki etrafı dallar ve çalı çırpıyla çevrilerek hayvanlara karşı korunan sebze tarhına da çevlik denir. Meğer bizim köyde de aynen bu anlamda kullanılırmış, konu komşu bilirmiş. Bugüne dek nasıl fark etmemişim bilmem.

Bu durumda sanırım kelimenin aslının **çevrik** olması gerekiyor. Girdap anlamına da bu uyar.

***

"Bir bilginin doğruluğunu sınamak için başka kaynağa başvurma" eyleminin Türkçesi check etmek olmalı dedim bir ke-

resinde de (30 Kasım). Maksadım kötü bir şey değildi: boğalara kırmızı bez göster, biraz eğlenelim, hepsi o.

Doğrulamak yetmez mi diye yazanlar oldu. I-ıh dedim, "check ettim yanlışmış" diyebiliyorum, ama "doğruladım, yanlışmış" olmaz. **Teyit etmek**? O da olmaz, "al şu bilgiyi teyit et" desem yanlış anlaşılır, aklama operasyonu sanırlar. Ya **tahkik etmek**? Mm, eee. Peki, pes, havlu atıyorum.[100]

Ama mesele o değil ki? Bir şeyi farklı ortamlarda, farklı üsluplarla söyleyebilmemize imkân veren kelime cephaneliğimizin olması fena mı? Mesele bu. İnsan dediğin bir şey söylerken robot gibi sadece tek boyutlu mesaj vermez. Bir yandan ince ince sosyal statü farklarını vurgular. Eğitiminin üstünlüğünü sezdirir, "ah bizim zamanımızda terbiye vardı mirim" teorisini açımlar, "biz Adanalıyız" diye hatırlatır, ne bileyim, ibnelik yapar, dalga geçer, güncel modalara atıfta bulunur, muhatabının uygun gördüğü üslubu benimseyerek ona saygı gösterir, ona ters gelecek bir üslubu seçerek isyanını veya üstünlüğünü belli eder... Sonu yok.

Memlekette çeşit çeşit üslubun bulunması iyi midir kötü müdür? Önce buna karar verelim, gerisi kolay. Yoksa ben de biliyorum herhalde, valiliğe dilekçe yazarken yahut divan şiirine dair akademik tebliğ sunarken çek etmek kullanmam, daha müsait kibar bir laf bulurum, merak etmeyin.

Ayrıca olay çek etmekle bitmiyor, bunun daha **dabıl çeki** var. Yaratkan bir okurum benim konuya ilişkin yazım üzerine rap vezninde bir destan yazıp bu hususu hatırlatmış. Başı şöyle: "*Bugün lidıl bit moralim bırok/Apset oldum anlıyon nu/ Set edilen toplantıda/ Apsetim ben anlıyon nu... Dabıl çek yapılan aytımlar/ Yine gözden ignoreymiş/ Aslında çok ayıb olmuş/ Apsetim ben çakıyon nu.*"[101]

(9.12.2009)

100 Burak Şahintürk'ten:

İki yazıdır check etmek kelimesinin karşılığı olarak 'sağlamak' kelimesini nasıl kaçırdığınızı anlayamadım. Haydi ilkokul sıralarında "Hadi çocuklar, şimdi bu yaptığımız toplama işleminin sağlamasını yapalım" diyen bir öğretmeniniz olmadı, sizi mail bombardımanına tutan okurlar da mı hatırlamadılar bu kelimeyi? Hayret ettim doğrusu.

101 Yaratkan okurumun adını yazıda anmayı ihmal ettiğim için iki gün sonraki yazımda özür diledim:

Geçen gün alıntıladığım "Apset olmak" şairinin adını anmamış olmam şapşallık eseridir. Zafer Avşar'ın *Hepimiz Aynı Gemideyiz* ve *Sanki Amerika'da Yok Mu* adlı iki mizah kitabı ve bir hayli çevirisi varmış. Kendisine pardon diyorum, artıkın apset olmamasını rica ediyorum.

Jandarma

✵

Haftalık olağan savcılık ifadem için jandarmaya gittiğimde gördüm. Çerçeveleyip duvara asmışlar; ideolojik mesajı bir yana, esprili bir fotoğraf. Arkada İngilizce, Almanca, Rusça karman çorman tabelalar, lowest price, special sale, juwelier vs., belli ki bir turistik beldemiz; önde ezik bir gülümsemeyle iki jandarma eri. Yabancı kültürün yurdu istila edişini anlatıyormuş. Jandarma, doğal olarak, yurt savunmasında.

Bir kere kavram kargaşasına dikkat ediniz. Yabancı dilde tabela turistik piyasada başka şeydir, Bağdat caddesinde başka şeydir. Birincisi ticaretin gereğidir; onu bırak nezaketin gereğidir. Müşterine kendi dilinde hitap edersin: normali budur. Trabzon'u bir ara Gürcüce dükkân tabelaları istila etmişti;

Trabzonluların milli hislerine bundan bir zarar geldiğini sanmam. Juwelier kelimesi de, merak etmeyin, Türkçeye girmedi; bin tane dükkâna da yazsalar girmez.

Yerli müşteriye yabancı dilde konuşmak daha tuhaf bir hadisedir. İçinde evet züppelik vardır; yerli kültüre karşı bir bıkkınlık veya tatminsizlik de vardır. Ulusal kimliğin dokusundaki bir gevşemenin işaretleri vardır. Ayrıntısını başka zaman daha derli toplu konuşuruz. Şimdilik jandarmaya bundan ne diye sormakla yetinelim. Senin tüketici sınıfların topyekûn yerli kültürden bıkma emareleri gösteriyorsa, sen düşün ki o kültürü kim nasıl böyle bıktırıcı hale getirdi ve tekrar cazip hale gelmesi için ne yapman gerek, değil mi?

Kültür istilası derken şunu da unutmamalı. Elin Fransız subayı gelip 1846 yılında Devlet-i Aliye'nin ordusunda **gens d'arme** (/jandarm/, eski telaffuzuyla /jandarmâ/) diye bir teşkilat kurduğunda yabancı kültür istilası mıydı değil miydi? Ya bunların kafasına güneybatı Fransa'nın köylü takkesi olan bereyi taktıklarında ne oldu?

Gens Fransızca adamlar ya da erat demek, **arme** da silah. Gens d'arme, "silahlı birlikler" olur aşağı yukarı. Yeniçeriliğin lağvından sonra memleketin başına zorunlu askerlik belası çıkınca mecbur olmuşlar köylerde asayişi sağlamak için bir de jandarma kuvveti kurmaya. Şaşılacak şey ki, bilinen ilk Kürt isyanı da tam aynı yıla denk geliyor. Artık tavuk mu yumurtadan, yumurta mı tavuktan, siz karar verin.

(10.12.2009)

Natır

Buyurun, Türkçenin bir ince noktası daha. Erkekler hamamında kese yapan elemana **tellak** (doğrusu dellak) denir, ama kadınlar hamamındaki eşdeğeri tellake değil **natır**'dır. Genel kural: varsa bir tuhaflık, deşeceksin. Enteresan bir şey mutlaka çıkar.

Dellak kolay, delk eden, yani keseyle ovan kimse. Ama eski sözlüklerde natırı arayınca karşımıza başka şey çıkıyor. Esasen bekçi, muhafız, nöbetçi, özellikle bağ muhafızı. İkinci olarak, kadınlar hamamındaki güvenlik görevlisi. E, erkekler tarafına muhafız lazım değil, demek ki natırın sade kadınlar tarafında olması mantıklı. Fonksiyon değişikliğine uğramış.

Geriye doğru gidince iş daha ilginçleşiyor. Arapçada kalın ta ile **nâTır** ناطر son derece spesifik bir şeyin adı: Abbasi halifelerinin saray muhafızlarına bu isim verilmiş. Ne zaman verilmiş? İkinci halife Mansur zamanında, saray Bağdad'a taşındıktan az sonra, miladi 760 küsurda. Arapçada bir de **nuTTâr** var, bostan korkuluğu. Ama kök fiilin kendisi marjinal bir şey, sanki isim önce gelmiş, **niTâret** (natırlık etme) masdarı ondan türetilmiş gibi duruyor. Normalde var olması gereken türevlerin hiçbiri yok. Sakın yabancı bir kelime olmasın diye insan kuşkulanıyor.

Nitekim öyle. Aramice naTra "bakmak" demek: en temel fiillerden biri. **NâTır** da bakıcı veya bakan. Arapçada ta üstüne nokta ile yazılan kalın za ظ harfinin Aramice (ve İbranice) karşılığı ta'dır. Arapça **naZar**, **naZır**, **neZaret**, **naZariye**, **manZara**, **intiZar**, **muntaZır** vesaireden gayet iyi bildiğimiz n-Z-r (=bakmak) fiilinin Aramicesi de haliyle n-T-r olur. Ya, natır (bakıcı) demek nazır (bakan) demekmiş!

8. yüzyılda Irak'ın sokak ve çarşı dili henüz Aramiceymiş. Büyük toprak sahibi sınıf Pehlevice, yani Farsça konuşurmuş. Arapça önce Kûfe ve Basra'da odaklanmış. Ta Harunürreşid zamanında (786-809) genel muamele dili haline gelmiş.

(11.12.2009)

Meşruiyet

Meşruiyet başka meşrutiyet başka. Ama nedir diye sorsan kaç kişi derli toplu cevap verebilir acaba?

Şer^{c}den **meşrû^{c}**: elalemin *legitimate* dediği şey. **Meşrû^{c}iyyet** bunun soyut adı, *legitimacy*. Tüm insanların kalbinin derininde vardır o duygu: kanunlara uyup uymamak değil sorun, bir şey "hak" mı, "doğru" mu, "münasip" mi, hakkaniyet ve adalet duygusuna uygun mu? Uygunsa meşrudur. Sanırım doğuştan gelen, adeta genetik kodlarımıza işlenmiş bir içgüdü olmalı, akılla mantıkla açıklanması zor. Kimileri bu duygunun "Allah" katından geldiğini söylüyorlar, ki belki de kastettikleri aynı şeydir.

Arapça **şer^{c}** zor bir kelime. Bir kere dümdüz ve açık olma, dizme veya dizilme, hedefe yönelme demek. Ayrıca yol, rota.

Dinî anlamı ise, vahiy yoluyla ortaya konmuş din ve yasa. Burada şu iddia var: bu yasaları Ahmet Mehmet bir araya gelip koymamış, bunlar ebedi ve mutlak kurallardır, zemin ve zamandan bağımsızdır, kafana göre değiştirilecek şeyler değildir. Yani bunlar kutsaldır, dokunulmazlıkları vardır. Batıda eskiden Doğal Hukuk dedikleri, sonradan İnsan Hakları adıyla biraz ucuzlattıkları şey de buna benzer bir şeydir gibi geliyor bana. Orada da ana iddia aynı: temel bir "hak" kavramı var ki, ister kral olsun, ister parlamento, ister ahali, yasa koyucunun iradesini aşar demişler. Sen istediğin kadar kanun çıkar, eğer çıkardığın kanun o yüksek hukuka aykırıysa gayrı meşrudur. Yani şer'e aykırıdır. Vicdanen ben o kanuna karşı koymakla mükellefim.

Vaktiyle Osmanlı'da ahali "Şer'îât isterük" diye ayaklandığında acaba tam olarak neyi kastetmişler? "750 küsur yılında o devir hukukçularından Ebu Hanife'nin formüle ettiği yasaları pek bir beğeniyoruz" mu demişler, yoksa zaman-ötesi bir "hak" kavramına mı atıfta bulunmuşlar? Şeriat kaka bir kelime. Ama "meşruiyet isteriz" (=we want legitimacy) diye çevirsen kulağa hiç fena gelmiyor doğrusu.[102]

Hepsi paralı padişah kulu olan Osmanh tarihçileri sakın bizi kandırıyor olmasın?

Öte yandan ama şu da var. İnsanın genlerinden –yahut Yaradan'ın hikmetinden– gelen o yüksek hukukla, MS 7. yüzyılda kaleme alınmış bir kitapta yazan ve MS 8. yüzyılda yorumlanıp kodlanan bir yasalar külliyatını nasıl ve nereye kadar bağdaştırabilirsin?

Zurnanın zırt dediği yer işte burasıdır. Ama o mevzulara bir daha girmeye tövbe ettiğimden, susma hakkımı kullanmama izin verin lütfen.

Meşrutiyet de gelecek yazıya kalsın.

(12.12.2009)

102 Beni İslam'ın faziletleri ve fıkhın gerçek anlamı hakkında bir kez daha aydınlatmaya çalışan bir okuruma cevabım:

> ...Siz İslam şeriatının evrensel/kutsal bir hukuk olduğunu VARSAYIYORSUNUZ. Bu varsayımı kabul etmeyen biri için ortada cevaplanması gereken bir soru var. "Şeriat isteriz" diyenler belirli bir pozitif hukuku mu kastetmişler (ne bileyim, şarap içilmesin, kiliselerin çan kuleleri yıktırılsın, herkes oruç tutsun, zina edenler recmedilsin vs.)? Yoksa genel anlamda bir meşruiyet ve hukuk talebinde mi bulunmuşlar?
>
> Bilmem bunun günümüz için ne kadar önemli bir soru olduğunun bilincinde misiniz? Eğer sorunun cevabı A şıkkı ise, ben o şeriatçılara karşıyım. Dünyada medeniyetten yana olan milyonlarca insan da benim gibi düşünür. Yok, o insanlar "şeriat" adı altında aslında hükümdarın kaprisine bağlı olmayan mutlak bir hukuk özlemini dile getiriyorlarsa o zaman iş değişir. Daha bir kulağımızı açıp dinleriz, bu adamlar iyi bir şey mi diyor acaba diye. Müslümanlara kuşkuyla bakan milyonlarca iyi niyetli insan durup bir daha düşünmek zorunda kalır, acaba haksızlık mı ediyoruz bu adamlara diye.

Meşrutiyet

Hükümet-i meşruta ve **saltanat-ı meşruta** kavramları 1860'ların ortalarında piyasaya çıkmış. Tahmin ederim 1850'lerde Kuleli Vakası günlerinde de alttan alta yürüyordu da duyulmadı. Alabildiğine net ve güçlü bir fikir: **şartlı** yönetim, **şartlı** hükümdarlık. Frenkçe *monarchie constitutionelle* karşılığı olarak kullanmışlar, ama Türkçesi sanırım hadiseyi daha net bir şekilde anlatıyor. Şart koşuyorsun. Diyorsun ki, tamam aga, boyun eğerim, ama sen de şu şu şu koşullara uyacaksın. Ya uymazsan? İşte orada, meşrutiyet teorisinin devrimci özü kendini gösteriyor. Çünkü açıkça olmasa da zımnen söylenen şudur ki, eğer şartlara uymazsan o zaman benim de sana boyun eğmeme, hatta gücüm yeterse seni devirme hakkım doğar. Ağır söz!

Şark monarşisinin o güne dek oluşmuş gelenek ve göreneğine, fikriyatına, üslubuna, alışkanlıklarına taban tabana zıt bir fikirdir. O yüzden Abdülaziz Han bunu dehşet verici bir terbiyesizlik olarak görüp cezalandırmaya çalışmış. Üç ayda iki padişah tepetaklak geldikten sonra Abdülhamid kerhen evet demek zorunda kalmış, ama o da bu fikri içine sindirememiş.

Ha, sonuçta HER saltanat şartlı saltanat değil midir? Timurlenk de olsan birtakım töre ve yasalara uymak zorunda değil misin? Anayasada şart mart yazmasa da her üç Osmanlı padişahından biri günü gelmiş devrilmiş, demek ki onların iktidarı da epeyce şartlıymış. Ama şartın açık açık telaffuz edilmesi gene de büyük bir yeniliktir. İktidarın TEORİSİNİ değiştiren bir devrimdir.

***

Peki hocam, "iktidar şartlı olarak padişahındır" diyen rejimden "iktidar kayıtsız şartsız milletindir" diyen rejime geçtiğimiz zaman ileri mi gitmiş oluyoruz geri mi?

Şöyle anlatayım isterseniz. O ikinci cümlede anlam ifade eden deyim "kayıtsız şartsız" deyimidir. "Millet" süstür. Ne demek "millet" yani? "Millet"in iktidar olduğu nerede görülmüş? Millet eğer bir ortak irade ise, memlekette basın diye bir şey yok, gak diyeni götürüp asıyorlar, o irade nasıl oluşacak? De ki oluştu, nasıl dışa vuracak? Meclis dediğin, devlet başkanının iki yardımcısı ile beraber bir gece oturup yazdığı bir liste, milletin iradesiyle ne alakası var? Hükümdar desen eskisi gibi ailenin ekber ve erşed evladından bile seçilmemiş, kendi kendini baş ilan etmiş.

Eski anayasayı hiç olmazsa bir Bektaşi başbakan (Midhat Paşa), bir hayalperest şair (Namık Kemal) ve bir Ermeni hu-

kukçu (Odyan Efendi) kavga ede ede yazmışlardı, yenisini hazret kendi yazmış, adamlarına onaylatmış.

E, "kayıtsız şartsız" kelimesi burada ne manaya geliyor peki?

(14.12.2009)

SEVAN NİŞANYAN

KELİMEBAZ-2

Sevan Nişanyan'ın *Taraf* gazetesinde fırtınalar koparan, Türk köşeyazarlığına yeni bir soluk getiren Kelimebaz yazılarının ikinci cildi elinizde. Kelimebaz, kelimelerin heyecan verici tarihine ışık tutarken, Türkiye'nin güncel konularına değinmekten geri durmuyor.

"Çağdaş olacağım, vatanıma milletime özümü armağan edeceğim diye varolmayan düşmanı Çanakkale'de denize dökme hayalleri kurarsan çağdaş mağdaş olmazsın, gülünç olursun. Adam Çanakkale'yi çoktan geçmiş, masandaki ekrandan sana el sallıyor çünkü."

Nişanyan'ın dinî değerlere ilişkin tartışmaya yol açan makaleleri yakında ayrı bir kitap olarak piyasaya çıkacak.

Türk basının en "yaramaz" köşeyazarı Sevan Nişanyan'dan, dilden başlayıp tarihe, güncel siyasete, dine, dil milliyetçiliğinin eleştirisine uzanan, havai fişek gösterisi gibi bir seçki.

EVEREST

17.50 TL

ISBN: 978-975-289-707-6

9 789752 897076